

NICOLAE PRELIPCEANU

BLESTEMUL LUI SISIF?

Se mai știe, poate, prin anii 90 ai secolului trecut, făcea furori o carte a unui american, Francis Fukuyama, intitulată optimist *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. Profesorul american afirma că evoluția istoriei s-a oprit, odată cu destrămarea imperiului comunist și victoria (credea el) democrației liberale. Între timp lucrurile s-au complicat mult și sfârșitul istoriei – se dovedește – s-a mai amânat. Dar eu nu despre acel sfârșit al istoriei vreau să vorbesc în rândurile care urmează, ci despre un altul, mult mai palpabil.

Citesc într-o revistă săptămânală o recenzie a unei mai vechi cărți de Umberto Eco, *Opera deschisă*, „apărută de curând în traducere românească”. Autorul recenziei, tânăr pesemne, pare a nu ști că traducerea lui Cornel Mihai Ionescu datează de câteva decenii și că această apariție nu este decât o reeditare. Sigur, pentru domnia sa, re-apariția este însăși apariția, din moment ce istoria culturală începe cu el. Știu că lumea începe și se sfârșește cu fiecare dintre noi. Dar cultura are, totuși, un alt pas. Aici, cărțile apar și re-apar, se editează și se reeditează, se traduc și se retraduc. Nu e ca-n viață, unde nu ai decât o singură ediție; în cultură, la o nouă ediție mai poți să-ți și îmbunătățești performanța („Ediție revăzută și adăugită”, își mai amintește cineva?)... În anii dinaintea celui de-al doilea război, exista bunul obicei de a se marca reeditarea prin numerotarea ediției: a doua, a treia, a patra. În anii noștri, acest obicei bun s-a pierdut. Întâi pentru că, apărând o puzderie de edituri, acestea țin să apară ca vânzătoare de lucruri proaspete. Dar ce orizont mărginit ar trebui să fi avut critica românească dacă *Opera deschisă* a lui Umberto Eco ar fi apărut prima oară în românește abia în anul 2008! Or, termenul de operă deschisă a fost ultra-utilizat, de la apariția cărții în prima sa ediție românească.

Există o sumedenie de edituri care trăiesc din reeditări. De curând a reapărut, și chiar la aceeași editură unde fusese publicată prima dată, lucrarea fundamentală a lui Alexandr Soljenițîn, *Arhipelagul Gulag*. Credeți că au pus pe pagina de gardă „Ediția a II-a”? Vă înșelați. Tot tam-tam-ul făcut în

jurul acestei reeditări, împreună cu un ziar, avea aerul că e pentru prima dată. Sigur, ediția recentă e mai accesibilă decât cea din anii 90. De ce li s-o fi părând tuturor acestor afaceriști ai cărții, destul de puțin instruiți în știința bibliografiei, că mențiunea ediției le-ar scădea din câștiguri, nu înțeleg. Unii, admit, pur și simplu habar nu au ce e aia ediție princeps (mai ales în cazul operelor originale) și ce e aia ediția a doua sau a treia. Dar alții, care poate știu, se tem să nu le scadă profitul sau pur și simplu doresc să pară primii. Și asta de fiecare dată. (Ca și cum te-ai căsătorit cu o femeie divorțată și ai susține că la nuntă era fată mare. Și lumea te-ar mai și crede. Comparație greșită: virginitatea nu mai face doi bani și, poate, pe bună dreptate, nici la primul și nici la al doilea (sic) mariaj.)

Văd acum, într-un alt săptămânal de prestigiu, un interviu cu dna Gombrowicz, cu ocazia reapariției operei marelui scriitor polonez exilat, la o altă editură decât prima. Nicio referire la prima apariție, ba mai stârnește râsul oricui cât de cât informat afirmația abilului intervievator că dna Gombrowicz își făcea, când l-a cunoscut pe marele polonez exilat, doctoratul despre „un scriitor francez numit Colette”. „Scriitorul numit Colette” este o celebră, cândva, scriitoare franceză, azi aproape uitată. (În *Le Petit Larousse* se poate citi: „Colette (Sidonie Gabrielle), femme de lettres française (Saint Sauveur-en-Puisaye 1873 – Paris 1954), peintre de l’âme féminine (*la Vagabonde, le Blé en Herbe*) et de la nature familière (*Claudine, Sido*).”) A ignora e primul pas spre a uita. Individul ignoră, iar societatea uită. Și se crede fericită, își închipuie ca sunt fericiți: și el și ea.

Dar cred că e vorba și de altceva: de o nepăsare adâncă față de tot ce a fost înaintea celui care vorbește sau scrie, caracteristică a oamenilor foarte tineri, unii, mai ales poeți, proclamând-o sus și tare, ca pe o virtute. Un nou proletcultism? O nouă formă de libertate? Dacă o luăm așa, omul primitiv era cel mai liber exemplar în două picioare din istoria acestei lumi. Iar patrupedul era și mai liber decât el.

Nu cumva e acesta un alt fel de sfârșit al istoriei? Căci dacă nu poți cuprinde nici istoria unei cărți, cum ai s-o cuprinzi pe aceea a unei întregi culturi ori a țării sau lumii tale. În luna de după alegeri, un cititor de știri spunea disprețuitor despre liberali că nu comentează încă rezultatele pentru că „cică e ziua națională”. Nu sunt atât de prost încât să cred că acela nu știa de ziua națională, dar argumentul de bun simț îi apărea cel mult ca un moft, prețul zilei naționale fiind mult mai mic în ochii săi decât „importanța” tratativelor pentru un nou guvern!

Francis Fukuyama concedeă, totuși, că istoria nu s-a oprit ca desfășurare a evenimentelor și consemnare a lor, dar iată că tocmai așa este ea lipsă pentru o mulțime de oameni de azi, pe care H.-R. Patapievici i-a numit „recenti”.

Ceea ce nu mă mira în ziare, unde o carte sau un concert se consemnează/comentează după ureche, la prima mână, fără nici un fel de,

vorba lor, back-ground, pare, totuși, inadmisibil într-o revistă culturală. Pare am spus. Nu este, din moment ce vezi tot mai des o lipsă de referințe la cariera anterioară a cărții respective și, nu o dată, chiar a autorului comentat. Totul începe acum, pe loc. Și tot acum, pe loc, se și termină, spre a face loc altui început și sfârșit instantaneu.

Am trăit, în primii ani 90, un refuz al rememorării necazurilor și crimelor din comunism. Unii refuzau știindu-se cu musca pe căciulă, alții de scârbă și pentru a-și încropi o iluzorie poftă de viață. S-au vehiculat atunci citate din clasici, cunoscuți sau folclorici, „cine uită nu merită” sau „cine uită istoria riscă să o re trăiască”. Un fel de blestem al lui Sisif... Dacă ne întoarcem la cultură, teamă mi-e că o să fie foarte greu pentru fiecare nouă generație să refacă tot ce s-a gândit și scris până la ea.

Fiecare crede că este primul om, că până la el nu a fost nimic, nu s-a creat nimic, nu s-a tradus nimic de la alții și cartea pe care pune el mâna este prima carte din lume. Din lumea lui. Iluzie și vis nebun, care nu poate duce la mai nimic bun. Pe de altă parte, libertatea, dacă nu obligativitatea civilizațiilor trecute de a reproduce idei și titluri în disprețul proprietății intelectuale pare a fi, tacit și fără referiri la original, reînviată.

Dar întorcându-ne la edituri și editori, nu e deloc sigur că sunt atâtea edituri câte edituri. Profesia de editor care trudește asupra cărții s-a pierdut și, dacă publicăm în revista noastră amintirile dlui G. Pienescu, un bătrân editor al lui Tudor Arghezi, nu este decât pentru a păstra în actualitate acest tip de agent cultural extrem de important pentru orice literatură. O discuție despre editarea de carte în România ar dezvălui o teribilă realitate. Afacerile se fac, în general, cu cărți fușerite, prost traduse și deloc supravegheate de vreun profesionist al editării. Goana nebună după câștig alterează și acest domeniu, atât de sensibil și de subtil, în ultimă instanță.

Privit de sus, acest peisaj fără trecut și, implicit, fără viitor, apare ca o suprafață lucioasă, extrem de subțire, o gheață gata oricând să crape lăsând locul unui fel de gură a neantului care nu este, în nici un caz, Nirvana. Totul lucește, ia ochii, precum revistele glossy, dar baza nu există, e văzduh pe dos, văzduh de jos. Or, spaima instinctivă („c-atât ne-a mai rămas”, *apud* G. Coșbuc) de prăbușirea iremediabilă naște pesemne o mobilitate febrilă, maladivă, greu de explicat altfel. Să fug de aici, „să o tai” din acest subiect până mai e timp, la următorul și la următorul.

Pe de altă parte, poate că stă, cumva, în spatele refuzului informației culturale ample și o secretă lehamite față de aglomerarea extremă de „bunuri culturale”, multe dintre ele „pe stoc”, din care minți nepregătite nu sunt capabile (sau „nu au capacitatea”?) să selecteze esențialul. Și, în același timp: și esențialul s-a schimbat. Or, aceste lucruri pot furniza un adevărat sfârșit al istoriei, la care dl Fukuyama nici nu s-a gândit. „Și te-ai gândit tu!”, o să-mi ripostați. Aveți dreptate: nu m-am gândit, mi-a venit, așa, cine știe de unde...

DUMITRU RADU POPA

REBELUL NEÎNȚELES: ALEXANDR SOLJENIȚÎN

Acum, nu multă vreme după moartea lui Soljenițîn, o imagine atît de răspîndită în *media* de tot felul, la timpul respectiv, îmi stăruie în memorie. Este vorba de istorica întîlnire, pe 12 iulie 2007, dintre Alexandr Soljenițîn și Putin, încă Președinte al Federației ruse. Atunci Putin l-a vizitat ca să îi confere personal Premiul de Stat. Soljenițîn e așezat la masă, fruntea și centrul capului atins de calviție, pletele și barba lungă, cămeșoiul rusesc pe care îl poartă îi dau oarecum aerul unui mujic iluminat de Dumnezeu; sau pe acela al unui militant socialist utopic în drum spre Elveția...

Cu totul în contrast, Putin e îmbrăcat în costum impecabil, cu cravată, strînge mîna întinsă cu oarecare deferență, capul, înclinat ușor ca să audă pesemne ce îi spune ilustrul interlocutor, nu maschează destul zîmbetul condescendent, șiret.

Pe masă e Medalia.

Cineva s-ar putea întreba – și pe cea mai bună dreptate – dar care e *miza*? Sigur, nu nenorocita aia de medalie! Cum e posibil ca autorul celor mai teribile mărturii ale *gulagului* sovietic, demascatorul atrocităților întreprinse de KGB, să se felicite ...cu KGB-ul în persoană? Dacă lui Putin i se poate „scuza” eventuala admirație pentru literatura lui Soljenițîn – deși e pesemne mai degrabă cazul să vorbim de un respect circumstanțial, bazat mai mult ca sigur pe rapoarte și rezumate – ce scuză are Soljenițîn, care i-a criticat dur pe Gorbaciov și Elțîn – să îl accepte pe Putin? Bătrînețea, oboseala – ar putea fi scuze plauzibile. Totuși, nimic din toate astea!

Soljenițîn îl admira pur și simplu pe Putin, și e de crezut că ștersese complet trecutul de KGB-ist notoriu al acestuia, întemnițarea dizidenților politici – alți... Soljenițîni, de azi; unul, de pildă, campion mondial de șah, altul un geniu în marketing – , ba pînă și asasinarea Annei Politovska. Farul dintotdeauna al lui Soljenițîn, în literatură ca și în viață, a fost *Rusia*, și anume *o Rusie a rușilor*. Nu e de mirare că aproba în mod deschis politica *naționalistă* a lui Putin, efortul lui de a reface o Rusie mare și puternică, mîndră și inatacabilă, după un deceniu de umilință gorbaciov-elțîniană, de dezintegrare și slăbire a structurii de stat, economice, militare. În 2006 Soljenițîn s-a opus vehement extinderii NATO, în care vedea o clară tendință

de împresurare a Rusiei și de pierdere a suveranității naționale. Cu numai câteva luni înainte de moarte, reprezentantul cel mai celebru al *anti-sovietismului* spunea că *Putin a moștenit o țară prădată și îngenunchiată, cu majoritatea populației demoralizate și căzută în mizerie. De aici, el a început reconstrucția, încetul cu încetul, puțin câte puțin.* (Sylvain Rakotoarison, în *Agravox*, 4 august 2008, p.2).

Oare cât de departe, mă întreb, sîntem de perioada în care, în România socialistă, aflam despre expulzarea lui Soljenițin, în 1974, și citeam, într-o copie xerox aproape ilizibilă, căci trecuse prin atîtea alte mîini, ***O zi din viața lui Ivan Denisovici***, în versiunea franceză din *Livre de Poche*? În ciuda mult mai blazonatelor ***Primul Cerc*** sau ***Pavilionul Canceroșilor*** și pînă la ***Arhipelagul Gulag*** – toate expresia unei arte literare majore și veritabile manifeste denunțatoare ale atrocităților din universul concentraționar al Marei Uniuni – ***O zi din viața lui Ivan Denisovici***, pe care am recitit-o în atîtea rînduri! – mi-a rămas cartea cea mai *apropiată* din toată literatura lui Soljenițin. Poate și pentru că e atît de *compactă*, nespectaculoasă în ilustrarea suferinței, dar zguduitoare. Povestea unei zile *fericite* din viața lui Ivan în lagăr e ca o privire directă, necruțătoare în adîncimile profunde ale *neantului*. Lipsa de sens, ca repetiție a aceleiași zile, mereu egală și necruțătoare, a acestui proletar (nu acela din *Proletari din toate țările, uniți-vă!*), vorbește clar despre monstruozitatea marxismului de tip stalinist. Da, Ivan e un muncitor. Da, Revoluția s-a făcut pentru muncitori, sau în numele muncitorilor. El e, în cele din urmă și cu toată ironia amară, prizonierul unui sistem fondat pe supremația iluzorie a clasei muncitoare. Și își definește identitatea prin muncă, și muncește din greu mai degrabă *împotriva* sistemului, decît *pentru* sistemul care l-a încarcerat. Cum viața nu e probabil mai ușoară nici în afara *gulagului*, această cogitație a lui Ivan e emblematică: *Nu mai știa dacă își dorea să fie liber sau nu. La început, își dorea foarte mult și socotea în fiecare seară câte zile i-au mai rămas pînă la punerea în libertate. Pe urmă s-a plictisit de tot de exercițiul ăsta. Iar mai tîrziu a început să mijească în el un gînd că, unora ca el nu li se mai dă niciodată voie să meargă acasă, că vor fi mereu exilați undeva. Și, de fapt cum se putea ști unde era mai greu de trăit – aici sau afară?*

Cînd o astfel de diferență nu se mai poate face, înseamnă că sistemul paranoic a pervertit și distrus totul. Ivan nu e nici un erou, nici un laș ci o simplă victimă a circumstanțelor, ca atîtea alte milioane de oameni. El trăiește într-un lagăr cu ziduri și sîrmă ghimpată, conținut în lagărul mai mare, care e țara. E un om obișnuit, care se trezește dimineata, mănîncă de trei ori pe zi o nenorocită de hrană, muncește de-a îmboulea pînă la epuizare pe un frig de crapă pietrele, pînă la asfințit, mai fură ici și colo un moment, o clipă fugară pentru sine însuși și seara se duce la culcare: *Ziua a trecut fără nici un necaz – aproape o zi fericită!*

Cînd a publicat *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, în 1962, într-un număr din *Novîi Mir*, Soljenițîn se întorsese din *gulagul* în care fusese trimis de Stalin. Hrușciov, într-un avînt de *liberalizare*, a folosit publicarea romanului ca un fel de propagandă personală, fără să-și dea seama de gravitatea acestui manifest anti-sovietic, pesemne tocmai din pricina tehnicii literare desăvîrșite, a exasperării și monstruoziității ce se însumează pe nesimțite, prin sugestia repetitivității și a inutilității. Să precizăm că virulența lui Soljenițîn e îndreptată împotriva marxismului care a putut produce așa ceva.

Arhipelagul Gulag (mai corect ar trebui spus *Arhipelag GULAG*, cu rimă în titlu, așa cum a fost inițial în rusește), a fost scris între 1958 și 1964 și avea să apară abia în 1973 în Occident, de unde s-a răspîndit în marea Uniune sub forma de *samizdat* pînă în 1989 cînd a fost publicat oficial. Textul, microfilmă, a fost trimis în străinătate, și nu mult mai tîrziu un exemplar dactilografiat a ajuns în Germania, unde Heinrich Böll și-a pus semnătura în josul fiecărei pagini ca să evite posibila acuzație de fals. GUL nu e altceva decît abrevierea pentru *Glavnoe Upravlenie Lagerei*, numele birocratic al conducerii lagărelor de muncă silnică. Prin metonimie, a devenit numele *lagărului* însuși. Și, din faptul că Soljenițîn vedea aceste lagăre ca pe niște formațiuni insulare împînzind Uniunea Sovietică, s-a născut conceptul de *arhipelag*. E o carte în șapte părți, îndelung elaborată, trasînd, pe de o parte istoria lagărelor de concentrare sovietice începînd din 1918, cu decretul lui Lenin, și mergînd pînă în 1956, cînd începe procesul de destalinizare – ceea ce nu înseamnă că lagărele nu au continuat să existe pînă în 1989. Dar dincolo de partea istorică, riguroasă și fascinantă în sine, Soljenițîn se întoarce la tiparul excepțional al primei lui cărți. Urmărește viața zilnică a unui *zek* (prizonier politic) de la arestare, procesul înscenat, internarea în lagăr... Nimic nu e omis, de la tratamentul prizonierilor, teribilele și umilitoarele condiții de viață, *gang*-urile din lagăr, rebeliuni, revolte, exilul în interiorul lagărului, eventuala eliberare... În ciuda masivității romanului și a unor pasaje extrem de dure, miezul rămîne același din *O zi din Viața lui Ivan Denisovici*. Nu întîmplător, cele mai răscolitoare pasaje sînt cele pe care Soljenițîn le-a transfigurat din experiența lui de *zek* (ce revine explicit în *Primul Cerc*, 1968) și mărturiile altor 227 de prizonieri.

Cartea era teribil de incomodă pentru puterea Sovietică dar, vai!, și pentru o parte din comuniștii și socialiștii din Vest, pentru că denunța sistemul GUL nu ca pe o regretabilă aberație stalinistă, ci ca pe un proiect început de Lenin însuși, inspirat de marxism. Soljenițîn, și asta e esențial!, îl denunță ca pe falimentul bolșevismului ce se trăgea direct din marxism-leninism.

Pavilionul Canceroșilor (care apare în Occident în 1968, odată cu *Primul Cerc*) e poate cartea cea mai simbolică, cu nuanțe de utopie negativă. Ca de obicei, Soljenițîn pornește de la experiența personală. E vorba de mijlocul

anilor 50 când, după închisoare și lagărul de reeducare din Karaganda, scriitorul e internat pe viață în aulul Kok-Terek din Kazahstan. E chinuit de o tumoră malignă, dar scapă cu viață și, după „dezgheț”, revine la Moscova. **Pavilionul canceroșilor** pornește de la propria sa boală. În pavilion toți internații suferă de un rău incurabil. Personajele sînt toate memorabile, de la Rusanov și Kostoglorov care nu își vorbesc, deși vecini de pat – pentru primul, înalt funcționar, reușita socială merită unele concesii, cel de-al doilea crede doar în demnitatea umană), pînă la ingenua, naiva Zoe, la senzuala Asia, la pasionatul Vadim. Toți atît de diferiți, luptînd împotriva aceluiași necruțător inamic: moartea. Virtuțile cărții stau, din nou, în nararea vieții zilnice. Circumstanțele extreme revelă adevărata substanță a fiecăruia și emoțiile se perindă de la resemnare la dezolare, înapoi la speranță, apoi la revoltă...

Ce se *întîmplă*, însă, de fapt în această ***Arcă a lui Noe*** pe dos? E cineva cu adevărat *tratat* sau *tratabil*, *salvabil* sau *salvat*, pînă la urmă? Nu, *sistemul* nu se ocupă cu asta. Lumea nouă pe care el o proiectează duce spre neant, dispariție, moarte. Sistemul nu *tratează* ci *condamnă*. Nici nu s-ar putea altfel: ca de obicei, Soljenițin găsește rădăcinile răului în filosofia marxistă care a produs monstrozitatea numită Uniunea Sovietică.

După 1974, când a fost expulzat din Rusia, multe dintre neînțelegerile asupra ideologiei lui Soljenițin au început să se reveleze cu stupoare Occidentului care îl primea cu brațele deschise, ca pe un cosmopolit, un liberal, iubitor al democrației moderne. Soljenițin nu *adera* deloc la aceste valori, dimpotrivă, n-a încetat o clipă, pînă la moarte, să anatemizeze Occidentul și capitalismul consumist. De pe poziția rusismului pravoslavnic, el ataca acum marxismul ca pe o ideologie importată din Occidentul putred. Citită retrospectiv, celebra *Scrisoare* adresată conducerii PCUS înainte de expulzare conține motive național-patriotice care au revenit, nu întîmplător, în dezbaterile politice de imediat după *perestroika*, pe care de altfel Soljenițin a criticat-o. În primul ei capitol, *Occidentul în genunchi*, el își exprimă admirația față de realizările PCUS în privința politicii externe, începînd cu victoria din cel de-al doilea război mondial, hegemonia asupra Europei de Est, a Balcanilor, și spaima respectuoasă însuflată Occidentului. *Să recunoaștem*, scrie Soljenițin, *politica externă țaristă nu a avut niciodată un asemenea succes!* Pare aproape de necrezut, dar Soljenițin, dușman neîmpăcat al sistemului sovietic, reproșa comuniștilor doar păcatul de a aplica Rusiei o ideologie străină de spiritul rusesc, importată din Vest. Tot în *Scrisoare* el sugerează revenirea la tradițiile rusești, cultivarea lor și îndepărtarea din granițele Rusiei a acelor entități care nu sînt *rusești* (practic, anticipa dizolvarea *Uniunii*). Tema revine și mai clar în *Reconstrucția Rusiei* (1991) care începe cu necesitatea ca Rusia să renunțe la *Imperiul multinațional*. Apoi, Rusia să își recupereze teritorii *de drept* din celelalte

republici (între altele, include Bielorusia și Ucraina!). Un astfel de naționalism lasă prea puțin loc de reflecție asupra umanismului, a drepturilor umane așa cum le concepe lumea modernă, occidentală. În logica naționalismului, toate celelalte valori sînt secundare. Cît despre structura social politică, el se exprimă (în *Chestiunea rusă*) în favoarea unui Președinte cu puteri discreționare și participare populară în structurile locale.

Reacțiile în Italia. Franța, SUA, pretutindeni au fost de uluire generală. Soljenițîn? El, care a suferit atîta pentru democrație?

Aici e marea neînțelegere. Soljenițîn nu a suferit pentru democrație, ci pentru destalinizare, desovietizare. Pentru rejectarea Occidentului cu mentalitatea economiei de piață, a democratizării grăbite și a slăbirii statului rus creștin, pravoslavnic. Conservatorismul lui a devenit aparent mai ales după ce a părăsit Rusia, iar apoi în mod explicit după căderea Uniunii. Departe de a fi fost vreodată un liberal, el ajunsese deja în anii 70 să fie asimilat cu *dreapta* fundamentalistă: *Logica războiului lui Soljenițîn împotriva democrației – deopotrivă ca doctrină și practică politică – conduce, pînă la urmă, la justificarea chiar și a celor mai extreme, totalitare forme de autoritate*. (Alexander Yanov, *The Russian New Right* („Noua dreaptă rusă”), Berkeley: Berkeley University Press, 1978, p. 7).

Ca și pentru Berdiaev sau Dostoievsky, într-o tradiție ilustră din acest punct de vedere, libertatea este pentru Soljenițîn mai mult o povară și o obligație decît o opțiune sau un drept fundamental. Dostoievski ne-a lăsat capodopere, ca și Soljenițîn și, tot așa, amîndoi au fost fundamentalişti, xenofobi și antioccidentali.

Revenind la scena cu care am început aceste rînduri, nu e de mirare că Soljenițîn îl admira, ba poate creștinește și *iubea* pe Putin.

Ciudate sînt destinele scriitorilor și *receptarea* vieții și operelor lor!

Doi Premiați Nobel. Unul e obligat să refuze premiul. Celălalt nu pleacă la Stockholm să-l ridice de frică să nu i se ia dreptul de a se reîntoarce în Rusia. Primul moare aproape în mizerie, urmărit zi și noapte, în satul în care fusese internat. Lasă cu limbă de moarte să nu i se facă funeralii. Puterea sovietică îi face însă un fel de mascaradă, în care vorbitorii îl minimalizează. Celălalt, expulzat din Rusia într-un Occident la care nu are nici un fel de aderență, se reîntoarce în Rusia și asistă la un gen de *Restaurație* care nu îi displace: are sublimul parfum al pan-rusismului. I se fac funeralii naționale.

Pasternak ar fi fost *periculos* în Occident: era un cosmopolit, un european cu valorile umanismului occidental.

Cam atît! Fără îndoială, rămîne de pe urma amîndurora literatură de cea mai mare clasă.

Restul, în timp, se uită.

premiile Vieții Românești, ediția I-a

Miercuri, 10 decembrie 2008, în zi cu soare (puțin), orele 13-15 trecute fix, la Sala Oglinzilor din Casa Monteoru, Calea Victoriei 115, a avut loc, în prezența unui public ales (invitat, dar cu lipsuri), festivitatea decernării Premiilor revistei *Viața Românească*, ediția I-a, după cum urmează: **Premiul de Excelență**, domnului **Mihai ȘORA**, pentru viața și opera deschise cauzei prieteniei, a scrisului și a lecturii, care la Domnia sa una sunt; **Premiul pentru Dramaturgie**, domnului **Matei VIȘNIEC**, în cauza piesei **Ioana și focul** publicată integral în *Viața Românească*, nr.6-7, 2007, și jucată la Teatrul de Comedie din București, în regia Cătălinei Buzoianu; **Premiul “G. Ibrăileanu” pentru Critică literară, eseu**, domnului **Antonio PATRAȘ**, în cauza volumului **Ibrăileanu. Către o teorie a personalității**, Editura Cartea Românească, 2007.

În deschiderea programului de muzică, poezie și ... premii, moderat de Nicolae Prelipceanu, redactorul-șef al revistei, Maia Morgenstern („Când trece Maia/Se-aprinde ploaia” – Brumaru) a citit din (numai) șase poeți publicați de-a lungul timpului în *Viața Românească* (Topârceanu, Minulescu, Ion Barbu, G. Bacovia, Mălăncioiu, Blandiana), Marian Drăghici a lecturat un text (cam lung, după gustul nostru) despre motivația instituirii Premiilor VR (publicat în variantă mini mai la vale), același N.P. a dat glas „portretului” Domnului Șora pus pe e-mail de Liviu Antonesei, iar criticii Daniel Cristea-Enache și Ion Bogdan Lefter au vorbit, în ordinea sosirii la festivitate, despre Patraș și respectiv Vișniec. Cu adevărată risipă de referințe pozitive, necompletezente parcă, și la adresa revistei, și a premiilor.

Între momentele de *laudatio*, Ioana Voicu-Arnăuțoiu a susținut un recital fugace de vioară cu lucrări în primă auditiție (Eduard Elgar, Maria Teresia von Paradis, Bella Bartok), primit cu multă căldură de un public parcă surprins să audă, la o festivitate de premiere, în acel spațiu, așa ceva. Ultimamente, colegul Ion Zubașcu, presat grozav de timp, „strâns cu ușa” de nerăbdătorii (eufemism) ce doreau să ocupe sala pentru lansarea de carte ce ne succeda, a încheiat în triumf totuși, cântând (spre încântarea Domnului Șora) două colinde arhaice cum numai el știe.

Participanților, mai ales celor veniți de departe – Dl Șora „picase” special pentru întâlnire de la Cluj, cu bilet dus-întors – de la Roxana Husac Patraș și Chris Tănăsescu (cei doi evoluând ca locotenență *sui generis* a lui Toni Patraș), la Alexandru Ecovoiu, Dumitru Augustin Doman, Ioana Crăciunescu, Radu Aldulescu, Viorica Răduță, Christian Crăciun, Dinu Adam, Simona Grazia-Dima, Ion Lazu, Laurențiu Brescan, Simona Dăncilă etc. – se cade să le mulțumim și pe această cale pentru amicala prezență.

La ora când redactăm numărul, deja *România literară* apreciază, într-o notiță apărută în nr. 50, „nivelul de excelență” al manifestării. De recunoscut aici că promptitudinea și fair-play-ul cu care, în acești doi ani și șase luni, Cronicarul ne-a comentat (cam) fiecare apariție, cu bune și mai puține bune, obligă. Ca și semnalările, inclusiv cele voit „bestiale”, dinspre *Convorbiri literare*, *Ramuri*, *Contrafort*, *Cultura*, *Vatra*, *Luceafărul*, *Familia*, *Apostrof*, *Steaua*... Scuze, imposibil a le înșira, din memorie, pe toate.

În paginile următoare publicăm textele prilejuite de eveniment, cu o cronică de Bogdan Crețu la cartea lui Antonio Patraș.

Sponsori: *S.C.GENERAL TURBO*, BUCUREȘTI,
și *S.N. NUCLEARELECTRICA*, BUCUREȘTI.

MARIAN DRĂGHICI

DE CE PREMIILE *VIEȚII ROMÂNEȘTI* ?

Ca să ne re-împrietenim. Pentru că trebuie. Nu pentru că debordează moda premiilor, din 1990 încoace. O modă ținând probabil de psihoza autorlăcului, ce a pus și pune la grea încercare, practic a depreciat pe alocuri, iar prin punctele esențiale a făcut praf și pulbere, instituția Premiului literar. Nu e nici pe departe cea mai mare nenorocire ce i s-a întâmplat literaturii în acești ultimi ani. Dar este, cu dus și-ntors, una din ele. Un pericol aparte, pervers. Care, odată conștientizat, te obligă la reacție, la atitudine, ca orice virus sau epidemie așa zis “de breaslă”.

Sigur că animozitățile, efervescența legate de lauri nu chiar simbolici, dau spume și nervi vieții literare, oxigenează – dincolo de turbulențe – spiritul competiției, nutrimentul valorii. Dar cine rămâne, dintr-un motiv sau altul, din lene ori „superioară” suficientă – suficientă, totuși! – , în afara acestui joc de societate practicat la scara națională, de la Săveni la Corabia, de la București la Iași, de la Mangalia la Izbiceni, la Sighet ori Timișoara, cine rămâne, spun, de căruța cu lauri, e automat un similit-exclus. Ca persoană/autor sau ca instituție/revistă. Ca autor ce, fără ipocrizie!, aspiră (la) premii. Ca revistă ce, adesea la reciprocitate, le acordă.

Viața Românească a stat până acum la distanță aseptică de „daciada” post-decembristă a instituirii și acordării de premii. Prin redactorii săi, poeți și prozatori, a primit nu a dat. A da, cu sensul de a înțeți recunoașterea valorii cuiva în ce privește o carte, un autor, o operă, presupune de bună seamă un efort, un exercițiu de voință critică și de umilință, de renunțare la sine, complicat. Nu tocmai la îndemână. Poate și de-aici, deficitul real de imagine, de prezență de care „se bucură” *Viața Românească* în stima elitelor, altele decât cele din umanioare; un dat obiectiv dacă ne luăm după suma opiniilor, de la care, în urmă cu doi ani și patru luni, s-a demarat în deplină (in)conștientă relansarea revistei. Din experiență, se vede încă o dată, pe pielea proprie, că e mai greu să re-branduiești, decât să pui pe piață un produs nou. Vreau să spun că, din „literară și științifică”, cum au subintitulat-o fondatorii ei la 1906, *Viața Românească* apare, și de doi ani încoace, prea pur literară. Mai deloc „științifică”. Asta e! Este mult de lucru în a convinge nume ca Solomon

Marcus sau Dumitru Constantin (*Inteligența materiei*) sau chiar Liviu Ornea, să zicem, că *Viața Românească* o fi ea a scriitorilor get-beget, a artelor în genere – dar nu numai a scriitorilor, scrisă de scriitori, pentru scriitori. Sigur că presa, și ea literară, consemnează o ascensiune a revistei, ceea ce nu poate decât să bucure. Însă mai va, până la a „acoperi” ca spectru tematic, integral, proiectul fondatorilor.

Speranța ar fi că o mână de colaboratori permanenți, nume de referință, au susținut și susțin pariul redacției. Gheorghe Grigurcu, Andrei Codrescu, Ion Pop, Dumitru Radu Popa, Călin-Andrei Mihăilescu, George Banu, Ion Bogdan Lefter, Gabriel Chifu, Dumitru Țepeneag, Gabriela-Maria Constantin, G. Pienescu, Cornel Ungureanu, Daniel Cristea-Enache, Nicoleta Sălcudeanu, Ștefan Borbély, Bogdan Crețu, Grațiela Benga, Paul Aretzu, Rodica Grigore, Leo Butnaru, – sunt prezente, în ordinea rubricăției, constant întâlnite în paginile VR.

Între aceștia, Domnul Mihai Șora ocupă indiscutabil locul prim. Este *de facto* directorul de onoare al VR. Butucul roții, de la care pornesc, în capul nostru cel puțin, spițele. După memoria colecției –, un prieten mai bun decât Domnul șora, mai temeinic, mai constant, între gânditorii grei ai culturii din ultima sută de ani, *Viața...* nu are. La obiect, textul lui Liviu Antonesei spune cam totul.

După Domnul Șora, a cărui aniversare la 90 de ani a deschis noua serie a revistei, în noiembrie 2006, Matei Vișniec este fără îndoială, prin renume, scriitorul cu aportul cel mai semnificativ în ceea ce s-a numit „ascensiunea *Vieții Românești*”. Când Vișniec i-a încredințat lui Prelipceanu publicarea, în premieră, a unui text de primă importanță în dramaturgia sa, gestul a contat, vedem acum, ca reper în dinamica VR. E vorba, cum știm, despre piesa *Ioana și focul* care a văzut lumina tiparului în paginile revistei, nr. 6-7 din 2007.

Al treilea premiat de astăzi, Antonio Patraș, ocupă un loc special în motivația premiilor VR. Fără cartea domniei-sale despre Ibrăileanu nu cred că s-ar fi aprins în capul cuiva din redacție scânteia acestei inițiative. În al meu, inerțial/poetic, sigur nu. Însă citind *Ibrăileanu. Către o teorie a personalității*, am frisonat. Aveam în față un volum care – scris evident cu talent limpede, cu bucurie critică, așa spune, impresionant ca acribie și generozitate a documentării –, își chema la lumina zilei Premiul. Premiul Academiei Române, Premiul Uniunii... Cum nici unul din acestea nu se arătaseră încă, se-nțelege că nu puteam sta la nesfârșit, ca umil lucrător la revista lui Ibrăileanu, cu mâinile-n sân. Mi s-a părut de bun simț să gesticulez un pic, să fac valuri. În anul de grație 103 de la fondarea revistei. Stăruind ca Premiul „G. Ibrăileanu” al *Vieții Românești* pentru *Critică și eseu* să fie instituit anume pentru a i se conferi – cu justetea unui dat natural –, acestui volum și acestui autor.

Dacă am reușit, cum se vede, e că am avut totuși șansa amicitiei unor oameni normali. Doar după două-trei fraze, un prieten ca Marian Aretu a activat, cum-nu știu, pârgurile sponsorizării... Despre fratele poetului Paul Aretzu, un lucru se cade să spun: pe cât de elevat, de fin, prestează unul în literatură, pe atât de capabil-dedicat e celălalt în lumea specialității lui. Poetul profund trebăluiește forfotind spectacular la „lumi uraniene” (Paul Evdochimov). Economistul, discret – la direcția Companiei Naționale a Uraniului. Dar e vădit cât se poate că și poetul și omul cifrelor fac, iată, fiecare prin lucrarea sa, ca lumea în care trăim – neverosimil, dar trăim! –, nu doar să nu bubuie și să sară în aer, ba chiar să fie un pic mai bună. În după-amiaza asta, cel puțin. Le mulțumesc, și vă mulțumesc.

10 decembrie 2008

MIHAI ȘORA: *Premiul de Excelență*

DESPRE EXCELENȚĂ, DESPRE INTELIGENȚĂ, DESPRE ARTA BUNEI (BINE-)ÎNȚELEGERI (I)

Mă întreb dacă o lume care stătea sub semnul *finalității naturale* cum era aceea antică, o lume care tindea mereu să-și atingă propriul *akmé*, dar nu acorda niciun credit ideii de *a-ți depăși condiția* (tocmai pentru că *ostilă perfectibilității infinit deschise*), nu era, totuși, mai înțeleaptă decât lumea noastră care a atins dimensiuni patologice în obsesiile ei pentru *rezultat*, pentru *record*, pentru *progres*. Cu alte cuvinte, mă întreb dacă nu cumva o lume lipsită de formele *paroxistice* ale *performanței* nu este, totuși, la urma urmei, mai autentică și, implicit, mai credibilă. Pentru că, vrem-nu vrem, acel „și mai bine“ lipsit de contururi precise – și care tinde să le piardă și pe cele, abia vizibile, pe care le are încă – adică încarnarea a ceea ce numim îndeobște „progresul“ ființei umane, nu poate să ne rămână total indiferent, nu poate să nu ne trezească măcar o undă de suspiciune: până *unde* poți împinge performanța? Până *unde* este permisă *excelența*?

Întrebarea aceasta nu este nici anodină, nici ironică.

Atunci când excelența devine *model de existență*, nu se întrevăd, oare, semnele unei ideologii? De la Iluminism încoace, întreaga modernitate occidentală pare să fie străbătută din ce în ce mai frenetic *tocmai* de avatarurile acestei convingeri-credință: în capacitățile *infinite* ale rațiunii și ale tehnicii, în *desăvârșita* libertate a ființei umane de *a se construi pe sine*. Trebuie însă adăugat imediat că *tocmai* aceste avataruri au dus nu doar la desprinderea de reperele comunitare (amalgamare de individualități, fiecare cu pulsunile, pasiunile, posesiunile ei, dar care nu mai alcătuiesc o *comunitate*, altfel spus: *grămadă amorfă* dislocă *mulțimea structurată*), ci și, totodată, la ieșirea din articulația transcendentă. Cultul performanței și al depășirii limitelor (inclusiv biologice) nu a fost niciodată mai puternic ideologizat, formalizat (deci turnat în formule, tipare prestabilite) decât este astăzi.

Prin urmare, „excelența“ nu poate decât să dea de gândit... Căci ideea de *excelență* a devenit suspectă astăzi: „evoluționismul“ a făcut din „progres“

o lozincă și o emblemă deopotrivă, adică tocmai ceea ce excelența *refuză*, din capul locului: *prin definiție*.

Adevărata excelență este, după mine, tocmai „umplerea locului”; a locului „propriu”, firește, a acelei parcele croite *după putință* și pe care voința este chemată s-o acopere – eventual, până la refuz.

Dacă inteligența ne vine din capacitatea de a citi lucrurile „pe dinăuntru lor” (*intus legere*), atunci *inteligența* noastră trebuie să fie aceea care să prezideze la bunul mers al lucrurilor, nu doar în cazul destinelor individuale, ci și al celor comunitare. *Inteligența*, adică *măsura*. Căci *rolul* și *rostul* inteligenței este tocmai acela de a cântări lucrurile și de a le dibui măsura. *Est modus in rebus*, spuneau cei vechi. Dacă vrem să gospodărim lucrurile lumii, trebuie, așadar, înainte de toate, să le știm, fiecăruia în parte, măsura. Am izbutit să le dibuim, lucrurilor, măsura? Fiecăruia, în parte, propria-i măsură? Dacă am izbutit acest lucru, ne-am însușit, implicit, și arta bineînțelegeri, – bineînțelegând temeiurile lumii în care ne este dat să trăim, bineînțelegându-ne între noi.

9 decembrie 2008

LIVIU ANTONESEI

UN ELOGIU DOMNULUI MIHAI ȘORA

Sunt foarte fericit că am prilejul să scriu acest mic text omagial cu ocazia acordării Premiului pentru întreaga activitate, al prestigioasei reviste *Viața Românească*, Domnului Mihai Șora. Cum am scris și într-o altă împrejurare asemănătoare (vorbesc despre volumul ce i-a fost dedicat la aniversarea a 90 de ani de viață), probabil filosoful este unul dintre puțini români, filosofi sau nefilosofi, care-și merită mereu și pe deplin omagiul. Unul din puținii „mari români” care nu vor intra niciodată în topurile aberante ale vremii noastre, pentru că le va depăși întotdeauna, situându-se în afara și deasupra acestora. Vestea că filosoful Mihai Șora, „Domnul Șora”, cum i-am mereu spus noi, cei mai tineri, cu foarte caldă deferență și sinceră recunoștință, împlinea atunci 90 de ani a fost cu totul surprinzătoare, ca să nu spun șocantă! Ce era surprinzător în acea aniversare? Păi, aniversarea însăși, evenimentul ca atare, pentru că mie, întotdeauna, filosoful mi s-a părut cumva „fără vârstă”, dacă nu chiar cumva „pururea tânăr”.

Nu în *afara timpului*, pentru că timpul și istoria, care îl încarnează pe cel dintâi, nu l-au văduvit deloc de încercările lor. Membru al partidului comunist francez și luptător în rezistență, debutat în volum la Paris, la celebra editură *Gallimard*, cu *Dialogul interior*, o carte de fenomenologie excelent primită pe malurile Senei, filosoful avea să vină să-și vadă părinții la puțină vreme după instalarea regimului comunist – care nu i-a mai îngăduit să se întoarcă în Franța. Odată regimul comunist instalat, de bună seamă că decenii în șir nu avea să mai fie vorba despre filosofie, despre cea scrisă vreau să spun, cu atât mai puțin despre fenomenologie! În schimb, avea să izbutească să facă proiectul – și să-l coordoneze în bună parte – *Bibliotecii pentru toți*, colecție ce nu avea să poată fi „stricată” nici după eliminarea sa din sistemul editorial, pentru că formase acolo un grup de redactori bine pregătiți profesional și cu o idee înaltă despre misiunea lor culturală.

Apoi, avea să fie una din victimele scandalului legat de *Meditația Transcendentală*, montat abil de Securitate pentru „a-i liniști” pe unii intelectuali socotiți incozi. Imediat după aceea, avea să devină

colaborator constant – dar sub pseudonim, pentru că i se interzisese semnătura – al *Opinii studentești*, pe care o coordonam. Și ne amuzam împreună, dar și laolaltă cu prietenii mei, de pseudonimele pe care le schimba mereu, plecând întotdeauna de la literele cuprinse în propriul și adevăratul său nume. Și, parcă, istoria încă tot nu vrea să-l lase în pace, devreme ce, dedicându-se cu incredibilă devoțiune nu destinului propriei opere, ci aclimatizării „pre rumânește“ a operei franceze a lui Benjamin Fondane, i se ridică atâta ostilitate în față, i se pun atâtea piedici.

L-am întâlnit prima oară în jurul anului 1980, la puțină vreme după apariția volumului *Sarea pământului*, prin care și-a recâștigat statutul de autor, de data aceasta de limba română, la vreo patru decenii de la strălucitul debut parizian. O carte despre poezie, concepută în dialog, care trece însă de poezia ca atare pentru a vorbi, de fapt, despre destinul omului în lume. Pretextul și tipul de redactare „literare“ i-au asigurat desigur nu doar posibilitatea apariției, ci și un public mult mai larg decât putea spera un filosof de asemenea profunzime și complexitate. În spatele personajului TP, trebuie deconspirat Toma Pavel, cel dintâi „tânăr prieten“, care a avut enorm de câștigat în urma contactului cu spiritul atât de viu, de interogativ și paradoxal al filosofului. Dar, conform mărturisirii celui din urmă, „personajul“ este de fapt o construcție și un *alter ego*, pentru că dialogul este, pentru Domnia Sa, înainte de a fi unul cu ceilalți, unul *interior*, ceea ce ne reîntoarce la punctul de plecare, la extraordinara carte de debut. Prezență mai degrabă discretă până atunci, Domnul Mihai Șora avea să fie adoptat de lumea literară și avea să mai publice câteva cărți, toate remarcabile, toate la frontiera aceasta dificil de trasat, mai ales în cultura noastră, dintre filosofie și literatură. Mă refer la *A fi, a face, a avea*, la *Clipa și timpul* sau *Eu & Tu & El & Ea*, ultima subintitulată „despre dialogul generalizat“, formulă care spune perfect tipul de demers intelectual al lui Mihai Șora, sintagmă care îi definește probabil cel mai exact propria *forma mentis*. După 1990, avea să fie recuperată pentru publicul românesc și excelenta sa carte de debut parizian și, astfel, publicul de aici a putut să vadă puternica rădăcină de o atât de complicată origine fenomenologică din care se trage tot ceea ce a urmat.

Dar poate mai puțin despre cărțile sale aș vrea eu să vorbesc și mai mult despre *omul* Mihai Șora. Un om care-și trăiește filosofia, pentru că este în mod esențial un om al dialogului și al solidarității impecabile, chiar în sensul originar al cuvântului, deci „fără păcat“. De aceea îi plăceau și îi plac atât de mult „simpozioanele“ între prieteni și discipoli, desfășurate adesea până la orele târzii ale nopții ori deja timpurii ale dimineții următoare. Din acest motiv nu a refuzat cuiva vreodată nu doar un interviu care să devină act publicistic, ci pur și simplu o discuție, o convorbire particulară. Am avut

prilejul să particip la câteva din aceste „simpozioane“, cam toate în sinistrul deceniu al nouălea, ultimul din eonul comunist, și am rămas și astăzi sub farmecul lor. Nu doar prin ceea ce spunea și povestea filosoful, deși vorbea întotdeauna cu miez, discursul sau replicile fiindu-i mereu încărcate de substanță, ci poate prin *modul* în care le spunea, prin efectul tonic pe care îl exercita asupra ascultătorilor. Se vedea foarte limpede că îi place viața, că o iubește, chiar că o omagiază, așa aproximativă și adesea dureroasă cum se întâmpla să fie viețile noastre, ale tuturor, în acele vremuri, și reușea să ne transmită și nouă, celor mult mai tineri, această dragoste, acest sentiment tonic al vieții.

Același lucru l-am simțit și mai ieri, în vreme ce citeam recentul interviu din *Viața Românească* în care dezvăluie, neașteptat de senin, cele ce se petrec în jurul ediției Fondane la care lucrează, l-am resimțit de fapt mereu când i-am citit o intervenție în presa culturală, când i-am citit sau recitat o carte. Fără să-i fiu neapărat în preajmă, știindu-l însă acolo, la București, la Cluj, în Germania sau în Franța, unde îi poartă pașii viața și lucrul dificil la care s-a angajat acum, simțind că este în bună formă, captându-i de la depărtare infinitele energii pozitive.

Uneori, Dumnezeu naște oameni pur și simplu pentru ca aceștia să facă binele și pentru a fi niște repere ale acestuia, dar și niște repere pentru ideea de umanitate însăși. Fără îndoială că unul dintre aceștia este Domnul Mihai Șora. Prin urmare, Premiul *Vieții Românești* este cum nu se poate mai potrivit acordat, deși nu atât de premii are nevoie Domnia Sa, cât de liniștea necesară ducerii la bun sfârșit a operei de devoțiune confraternă față de Benjamin Fondane.

Așa că, felicitându-l din inimă, îi doresc multă sănătate, neștirbită putere de muncă și câtă liniște trebuie! Mi-ar fi plăcut să pot fi de față la ceremonie și mă întristează că împrejurări personale nu-mi permit acest lucru. Aș fi vrut să fiu de față nu atât pentru ceremonia în sine, ci mult mai mult pentru a-l fi simțit pe distinsul filosof și marele om într-o sporită proximitate.

7 Decembrie 2008, în Iași

MATEI VIȘNIEC: Premiul pentru Dramaturgie

MESAJ PENTRU VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Aș vrea să vă mulțumesc pentru acest premiu printr-un elogiu adus revistei *Viața Românească*. Nu mai știu exact în ce moment am intrat pentru prima dată în redacția revistei, sunt peste 25 de ani de atunci, dar dintotdeauna pentru mine ea a fost legată de această clădire cu vechi parfum bucureștean de pe strada Nicolae Goleșcu. Pentru mine, provincialul venit din Bucovina, a intra într-o redacție, în anii studenției, însemna în același timp o vizită în Bucureștiul interior, cel care rămânea uneori închis, secret, misterios. Când veneam la *Viața Românească* savuram totul, începînd cu strada, continuînd cu poarta de metal, cu scările, cu ușile duble, cu holul, cu stucaturile... Totul mi se părea fascinant, acest aer de casă veche cu iz aristocratic îmi dădea frisoane de plăcere, mi se părea că acolo se ascunde o părticică din istoria Bucureștiului... Nu știu de ce, mereu am avut impresia că oamenii care lucrau la *Viața Românească* se simțeau bine acolo, în acea redacție, în acea casă, că erau oarecum la adăpost... Am avut de altfel o confirmare a faptului că această revistă putea publica lucruri mai curajoase decît altele prin 1979 sau 1980 cînd *Viața Românească* mi-a publicat un monolog intitulat *Sufleurul fricii*. Nu știu cum, nu știu prin ce minune, prin ce aliaj subtil de tenacitate, curaj și împrejurări (o alianță probabil între oamenii minunați care au lucrat acolo și duhul blînd al casei, spiritul locului)...

Mai nou, în anii din urmă, am revenit în redacția *Vieții Românești* descoperind cu ușoară strîngere de inimă că vechile case... îmbătrînesc și ele, ceea ce mi se pare o nedreptate: ceva ce e vechi n-ar trebui să îmbătrînească; la casele noi mai treacă, meargă, dar casele vechi, care au noblețe și demnitate n-ar trebui să se pleostească, să se prăfuiască, să ațipească... În orice caz, ceea ce vreau să spun pînă la urmă este că această redacție, această revistă și această casă mi-au transmis întotdeauna unde și energii pozitive... Mă gîndesc la sediul revistei ca la un loc magic unde s-au intersectat pașii mei cu cîteva dintre cele mai distilate momente ale literaturii române... Iată de ce deci îmi face plăcere să primesc acest premiu și să transmit aceste emoții celor ce mă ascultă acum.

ION BOGDAN LEFTER

MATEI VIȘNIEC ȘI IOANA D'ARC
ÎN PAGINILE *VIETII ROMÂNEȘTI*

Pe scurt, în scris, despre patru subiecte pe care, la invitația colegilor noștri de la *Viața Românească*, le-am dezvoltat în intervenția improvizată la decernarea premiilor revistei, pe post de *laudatio* pentru unul dintre laureați: Matei Vișniec.

Întîi, despre sarcina deloc grea de a-l elogia. Din 1990 încoace, reputația lui Vișniec a crescut într-atît încît el este astăzi cel mai apreciat dramaturg român contemporan, cel mai publicat și mai reprezentat, și în țară, și pe scene din lumea largă. Primele piese le scrisese către mijlocul anilor 1980, însă nu apucase să iasă sub „luminile rampei” înainte de emigrarea în Franța, în 1987. Va „îrupe” după căderea regimului comunist, cu stocul consistent de texte care se acumulase, preluate rapid de edituri și de teatre. A continuat să scrie cu spor, ajungînd astăzi la o operă dramaturgică întinsă și încă în plină expansiune, în legătură cu care s-au rostit toate superlativale. Dacă există totuși o dificultate pentru comentatorii săi, atunci ea e de ordin cantitativ: nu știu dacă a reușit vreun critic literar sau dramatic să țină pasul cu atît de alertul ritm în care Vișniec dă la iveală piese noi. Sigur, se poate discuta și despre natura acestei vaste opere, care a pornit din teatrul absurdului, căutînd ieșiri varii spre alte formule. Despre propunerea cea mai recentă, cea din *Ioana și focul* – un pic mai departe.

Al doilea subiect: buna înclinație a *Vieții Românești* de a acorda premii nu doar „onorifice”, pentru merite generale ale autorilor aleși, care le pot fi recunoscute oricînd și de către oricine. Sînt destule cazuri în care gazetele noastre culturale ori alte instituții acordă bonificații de acest tip, fără altă justificare proprie decît, eventual, relațiile apropiate dintre redactori și laureați. Acum, *Viața Românească* i-a premiat pe venerabilul Mihai Șora, vechi colaborator al revistei, prezent în mai multe numere recente cu noul proiect de editare, împreună cu colaboratoarea sa Luiza Palanciuc, a operelor franceze ale lui B. Fundoianu/Benjamin Fondane, *Viața Românească* susținîndu-l pe dl Șora în bătăliile sale pentru depășirea piedicilor care au stat în calea ediției; pe mai-tînărul critic (rămînînd în terminologie Șora!) Antonio Patraș pentru o monografie Ibrăileanu, deci în

tradiția „clasicizată” a revistei; și pe Matei Vișniec pentru *Ioana și focul*, piesă publicată în numărul 6-7/2007. O selecție cu motivații așa-zicînd „specifice”, decurgînd din profilul și din politica redacțională a publicației care acordă premiile. Un merit – deci – și al gazdelor, alături de ale celor invitați pentru a fi elogiați.

În al treilea rînd, și rămînînd la premiul oferit lui Vișniec, opțiunea *Vieții Românești* atrage atenția asupra formulei revistei-gazdă. Ca publicație-caiet, ea își permite publicarea de texte ample, imposibil de preluat în gazete cu alte formate. E cazul *Ioanei...* În plus, redacția a solicitat și un comentariu de primă lectură, și anume unei tinere, Daniela Boboiciov Magiaru, despre care aflu că a scris, ca doctorandă, o teză despre Vișniec. Analiza piesei, notele de fundal istoric și precizările bibliografice ale autorului compun un mic set de texte de escortă. Vasăzică, publicînd textul dramatic, revista-caiet *Viața Românească*, neîncorsetată de restricții de „spațiu”, a știut să schițeze un „grupaj”, a oferit piesei o „montură” care s-o pună mai bine în valoare.

În sfîrșit – dar, de fapt, în primul rînd! – două vorbe și despre text în sine: o piesă extraordinară și o nouă propunere a lui Vișniec de ieșire spre alte zone, spre alte formule dramaturgice. Exista de mai de mult în textele sale o dimensiune metateatrală, de reflecție asupra genului și asupra lumii scenei, de la *Angajare de clown* la *Teatrul descompus*, cu destule alte exemple. De astă dată, povestea Ioanei d’Arc e reconstituită de o trupă de „actori rățăcitori”, de „comedianți”, care vor prezenta totul ca pe un teatru în teatru, cînd absorbiți de situațiile interpretate, cînd destinși în jocul actoricesc și în deconspirarea convenției scenice. Nu lipsesc bufonadele, iar la un moment dat personajele devin schelete și se lasă dirijate de Moartea însăși (conform indicațiilor din text, actorii trupei se deghizează ca atare; în montarea Cătălinei Buzoianu, la Teatrul de Comedie, sînt folosite și păpuși, marionete, măști). Istoria, destinul, crezul, șansa accesului la absolut, sacrificiul, moartea și nu în ultimă instanță teatrul însuși, ca metaforă a existenței și a tuturor celorlalte – iată temele pe care piesa foarte alertă, foarte ludică a lui Vișniec le atinge, devenind finalmente cutremurătoare, pe măsură ce tragedia Ioanei d’Arc se apropie și se consumă. Un text de mare valoare, pe care *Viața Românească*, după ce l-a publicat în premieră, are meritul de a și-l asuma prin această premiere.

Cum se vede, nu e – într-adevăr – deloc greu să faci o *laudatio* pentru Matei Vișniec...

ANTONIO PATRAȘ:

Premiul „G. Ibrăileanu” pentru Critică literară și eseu

IBRĂILEANU PREMIAT LA VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Cu toate că îmi place să consult horoscopul la cafeaua de dimineață și să mă imaginez, optimist, în pielea unui personaj puternic, înzestrat de la natură cu toate acele însușiri excepționale care fac mândria sexului zis „tare”, mi-am păstrat, totuși, un oarecare simț al măsurii și suficientă luciditate pentru a mă putea vedea, vai!, în lumina cea justă, fără să devin un ins superstițios, temător de ceasul cel rău și obișnuit, prin urmare, să-și scuipe în sân cu orice prilej. Nu cred în semne și minuni scrise în stele. Dar cum emailul în care am fost anunțat că voi lua premiul pentru critică al revistei “Viața Românească” s-a întâmplat să-l primesc chiar în ziua când împlineam o vîrstă rotundă, fericita „coincidentă” m-a pus pe gînduri. Nu știu de ce, exact atunci mi-a venit în minte o replică bizară a lui Bacovia din tîrziele „divagări utile”, ce suna cam așa: „Păcat că zeii nu s-au consfătuit și despre mine, Bacovia Gheorghe, unde sînt cam tare!”. Nu-i lucru curat, mi-am zis, văzînd apoi că printre premianții revistei se numără însuși Mihai Șora, ilustrul cărturar născut în zodia sub semnul căreia s-a plămădit și insignifianta mea persoană. Ei, și? Ce-i cu asta? Rațiunea ne îndeamnă să nu ținem seamă de amăgitoarele calcule astrologice și să atribuim și hazardului un rol în altfel atît de previzibila noastră viață. E clar, am avut noroc. Sau, mai exact, dacă tot trebuie să găsim explicații, „norocul” s-a numit, în cazul de față, chiar Ibrăileanu, criticul care a făcut din „Viața Românească” cea mai prestigioasă gazetă literară din țară (fiecare număr „e o carte”, spunea odinioară Arghezi, pătruns de o admirație ce nu-i stătea îndeobște în fire).

Așadar, premiarea lui Ibrăileanu e cît se poate de explicabilă și binevenită, avînd în vedere nedreapta reputație care a aruncat în umbră decenii la rînd opera (tendențios răstălmăcită) a criticului de la Iași. Intenția mea (răsplătită, iată, cu asupra de măsură) a fost să răstorn cunoscutele clișee și să demonstrez că autorul *Adelei* e departe de a fi un spirit didactic și plat, lipsit de subtilitate, după cum au lăsat să se înțeleagă adversarii săi ideologici. Lucrurile apar într-o cu totul altă lumină la o lectură atentă, fără *parti pris*. Astfel, urmînd calea cea dreaptă, am observat că Ibrăileanu schițează încă din tinerețe o foarte interesantă teorie a personalității, care

devine nucleul gândirii sale critice. Reflecția susținută în jurul conceptului mai curînd imprecis de „personalitate” (plasat în vecinătatea unor termeni cu rol explicativ precum „viață”, „tendință”, „realism”) modelează însă o viziune coerentă despre viață și artă, exprimată în formulări admirabile atît la nivelul reflecției morale (*Privind viața*) sau al speculației teoretizante (*Creație și analiză*), cît și (îndeosebi!) în roman.

Nu știu cît am izbutit să fac din ceea ce mi-am propus. Probabil că puțin, de vreme ce cărțulia mea, deși scrisă într-un stil destul de lejer, eseistic, fără apret academic, nu a atras un public prea numeros (am înțeles că editorul nu e prea încîntat de păguboasa afacere). Cu toate astea, neatractivul opuscul pare să fi plăcut cîtorva cititori exigenți mai mult decît m-aș fi așteptat. Altora li se va fi părut, poate, o prostie. Pe bună dreptate, zic eu. Cînd ieși în public trebuie să te aștepți doar la tot felul de lucruri. Și, dacă te gîndești la ce e mai rău, s-ar putea să ai parte chiar de surprize plăcute.

DANIEL-CRISTEA ENACHE

CRITICĂ DE VÂRF

Încet, dar sigur, tânăra generație de critici face pașii necesari de la pragul afirmării la cel al confirmării. În urmă cu un deceniu, criza cronicii literare era un subiect intens dezbătut. În prezent, când autori tineri și foarte tineri fac critică de întâmpinare la absolut toate publicațiile culturale importante, „criza” cronicarilor e substituită cu una, așa-zisă, a criticii academice, amenințată de superficialitatea bombastică a publicisticii. Din nou, exact ca acum patruzeci de ani, se trasează granițe cu sârmă ghimpată între impresioniști și teoreticieni. Unii sunt numai decît frivoli, ceilalți au o încruntare profilactică...

În fapt, asemenea disocieri pe cât de ferme, pe atât de arbitrar ignoră însăși dimensiunea de complexitate a criticii literare. Chiar fără a-și atașa, la vedere, atributul *totală*, aceasta își ia constituenții din diferitele domenii și discipline care o pot consilia. Ea este teorie a literaturii și practică (meta)textuală, analiză și creație, istorie și comparatistică, filozofie și sociologie a culturii. A pune accent și miză pe o anumită grilă de lectură și interpretare nu înseamnă, în cazul unui critic adevărat, că scrisul său este arondat unui compartiment îngust și etanș, fără legătură cu celelalte. Diferențele apar ca firești întrucât, dincolo de teorii și metodologii, fiecare critic are personalitatea lui, un anumit mod profesional și uman de a înțelege literatura și propria activitate. Astfel că, recunoscând valoarea unui comentator de literatură, va trebui să identificăm, totodată, unghiul particular al criticii sale.

Ibrăileanu. *Către o teorie a personalității*, esul lui Antonio Patraș apărut la Cartea Românească și premiat de *Viața Românească*, vine după o teză de doctorat, cu totul remarcabilă, despre Ion D. Sîrbu și un volum de cronici literare bine scrise, dar prea participative. Deja am putut schița, pe baza acestor contribuții bibliografice, un profil al tânărului critic de la Iași, cu linii pe deplin confirmate de a treia lui carte. Spre deosebire de alți cronicari ce aproape că jubilează în momentele „execuției”, Antonio Patraș se investește afectiv în paginile sale critice, scriind preponderent despre cărți și oameni care i-au plăcut. Tonul e de o civilitate absolută, iar punctele nevralgice ale unei opere sunt ocolite cu grație perifrastică. Textul ia mai degrabă forma prefetei sau a studiului ce-și propune să

susțină, nu să dinamiteze un autor. Și cu cât autorul este mai valoros, cu atât receptarea lui critică e mai bogată în intuiții și definiții. Iată motivul pentru care Antonio Patraș nu va putea fi niciodată un cronicar exigent al actualității editoriale. Pierderea într-o parte este însă compensată de un câștig important în alte direcții, a istoriei literare și eseisticii. Pe acest teren, el își confirmă acum, pe deplin, resursele și achizițiile culturale.

Parte a unui proiect mai amplu, volumul despre Ibrăileanu merita cu prisosință unul dintre premiile *Vieții Românești*. Critica practică de Antonio Patraș este una de vârf; iar un atut important al autorului îl constituie și cultura bine asimilată. Nu numai că tânărul autor ieșean se mișcă dezinvolt printre cărți, școli și curente modern-contemporane, dar el are și un *background* de studii clasice pe care (cu excepția Alexandrei Ciocârlie) nu-l prea văd reliefat în critica de astăzi.

BOGDAN CREȚU

MODELUL IBRĂILEANU

Soarta lui Ibrăileanu părea a fi una ingrată: de prin anii '80, nici un critic nu a mai catadicsit să se apropie cu atenție de opera sa. Și nimic nu îngroapă mai strașnic în uitare un scriitor decât nepăsarea urmașilor săi. Considerat vetust, tradiționalist, promotor al poporanismului, bașca socialist, susținător al teoriei „artei cu tendință” (câtă vreme sub comunism marota criticii a fost valoarea estetică, scuturată de orice balast), posesorul unui stil imposibil sau lipsit, oricum, de performanțe retorice, mentorul „Vieții Românești” părea un caz clasat. Cine să stea să mai deslușească holograma unei opere datate, aparținând unui autor care nu mai vorbește pe limba contemporanilor? Cine să mai scurme prin atâta moloz și să caute grăuntele prețios? Mult mai confortabil a părut, pentru câteva decenii, să acceptăm stereotipiile comode și să-l lăsăm pe Ibrăileanu în ungherul lui de istorie literară: un critic cu temperament de moldovean, care nu a reușit să facă școală și care nu a stârnit niciodată atâtea pasiuni precum ceilalți giganti, precum Maiorescu, Lovinescu ori Călinescu. Nu cred că putem detecta cu seriozitate un exeget postbelic care să-și fi asumat nu programul, dar baremi modelul autorului *Spiritului critic în cultura română*. Declarativ, Constantin Ciopraga s-ar revendica de la fostul său profesor, concret însă, diferențele, și temperamentale, și stilistice sunt mai fățișe decât asemănările. Mai mult decât atât, nici în calitatea sa de beletrist Ibrăileanu nu a fost niciodată nominalizat, cu responsabilitate, printre marii genului. Aforismele nu i le-a citit aproape nimeni sistematic (cine stă să creadă în viabilitatea unui gen care nouă ne lipsește funciar?), iar romanul *Adela*, deși comentat și bifat în sintezele genului, nu a fost niciodată socotit un concurent de temut pentru titlurile clasice ale prozei de analiză, semnate de Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Rebreanu ori chiar M. Blecher. *Adela* a fost perceput ca o ciudățenie, nici roman, nici jurnal, nici ficțiune, nici autobiografie și, oricum, prea puțin pentru a-l considera pe autorul său un romancier pur sânge. Și e de mirare că lucrurile s-au plămădit astfel, întrucât formula cărții se potrivea ca o mânășă poeticii prozei optzeciste sau a celei de dată mai recentă.

Spun oare vorbe mari dacă mă încumet să conchid că norocul lui Ibrăileanu a fost Antonio Patraș? Unii s-ar grăbi, n-am nici o îndoială, să răspundă afirmativ. Și totuși, dacă acceptăm că soarta postumă a unui scriitor

depinde de updatările critice pe care fiecare generație le produce pe marginea operei sale, nu văd de ce nu am recunoaște că lucrarea universitarului ieșean, intitulată sugestiv *Ibrăileanu. Către o teorie a personalității* (Cartea Românească, 2007) a avut puterea de a-l readuce în circuit pe autorul *Adelei*. Din câte știu, Patraș trage acum la o ediție critică a operei pe care a așezat-o în silogism, așa că afirmația mea de mai sus tinde să capete perfectă acoperire.

Să precizez, pentru început, că avem de a face cu o primă parte a unui proiect care, de va fi dus la bun sfârșit, îi va aresta autorului preocupările pentru destulă vreme: *Literatura criticilor*. Era firesc, deci, ca acest ambițios pariu să înceapă cu Ibrăileanu. Să nu uit să observ: ceea ce atrage atenția este sectorul beletristic al unor autori recunoscuți în primul rând în calitate de conștiințe critice. Prin urmare, nu se procedează ca de obicei, când cutare ispravă literară a cutărui critic era socotită un ifos ori un exercițiu demonstrativ, un fel de proptea a programului său critic. De data aceasta, se vizitează opera critică a scriitorului cu prejudecata (de bun simț) a rafinamentului autorului *Adelei*. Altfel spus, un om care poate scrie un text atât de fin, cu un acut simț al nuanțelor, nu are cum să fi fost un rudimentar apărător al unor teorii de extracție socio-politică, un doctrinar cu ochelari de cal. Este chiar paradoxul pe care caută să-l lămurească și eseul lui Antonio Patraș: „Cum e posibil că tocmai criticul cel mai puțin «artist» și mai doctrinar să fie totodată de departe cel mai rafinat scriitor dintre critici?” Să fie o coincidență? Din păcate, în istoria literaturii coincidențele nu prea sunt agreeate și reprezintă, oricum, rezolvarea cea mai facilă a unei dileme. Să fie, în acest caz, o problemă de receptare? Altfel spus, de superficialitate a receptării? Cel mai probabil. Adevărul e că, de cele mai multe ori, s-au citit textele lui Ibrăileanu ca și când prin ele ar fi vorbit nu un om, ci o instanță impersonală sau, cel mult, un ideolog, deci un ins care se anulează ca personalitate și se pune în slujba unui program. Ambiția mărturisită a eseului de față este însă de a sparge coaja operei și de a sonda dincolo de aparențe. Ipoteza, profitabilă întru totul, de la care pornește această carte este că „textele (...) cu statut secundar dobândesc o însemnătate ce depășește orizontul îngust al valorii estetice. Eșecurile literare ale unui critic cu personalitate interesează infinit mai mult decât succesul unui autor mărunț. Și textele ratate, poate chiar în mai mare măsură decât celelalte, dezvăluie adesea lucruri nebănuite despre omul din spatele operei”. Să reținem această ultimă sintagmă, neconceptualizată îndeajuns, așa cum neprins în concept rămâne inefabilul literaturii... Carevasăzică, tocmai acest om de dincolo de cortina operei este luat în cătare. Firește că se fac toate disocierile cunoscute, încă de la polemica Proust-Saint Beuve, firește că nu poate Antonio Patraș să fie atât de naiv încât să suprapună imaginea individului biologic, ca să spun așa, peste cea a autorului. El crede, pe bună dreptate, că „opera spune infinit mai mult despre om decât «izvoarele» biografice”. Nu altfel proceda

Ibrăileanu însuși, atunci când căuta să extragă din operă structura psihologică a scriitorului. Vom vedea, Patraș nu face decât să-i aplice autorului *Adelei* propria grilă de lectură, să-l supună unui exercițiu analitic geamăn cu cel pe care el însuși îl propunea (fără să-i și reușească întotdeauna, ce e drept). De aceea, rediscutarea și limpezirea unora dintre teoriile criticului ieșean sunt nu doar binevenite, ci absolut necesare. Fixându-le cu precizie, nuanțând ceea ce era doar formulat în grabă, cu febrilitate, tânărul exeget își definește, de fapt, instrumentele.

Ce iese de aici? Un Ibrăileanu mult mai profund și mai subtil decât îl știam, îndeobște. Chiar unul care, luat de valul ideii, sacrifică expresia. Meritul lui Antonio Patraș nu e doar acela de a readuce în prim-plan niște idei, teorii care doar din ignoranță păreau inutilizabile, ci mai ales acela de a le verifica mergând la izvoarele lor. El îi recitește, ghidat chiar de paginile confesive ale scriitorului, pe autorii de căpătâi ai lui Ibrăileanu, convins că doar așa poate înțelege literatura și critica sa. Astfel, ceea ce era considerat conservatorism, obtuzitate ori simplă obediență față de spiritul veacului în critica lui Ibrăileanu devine, prin această lupă, deschidere către nuanțe, elasticitate a gândirii. „Preluând de la John Stuart Mill definiția artei ca «expresie solilocă a sentimentelor și concepțiilor prin imagini», constată exegetul, Ibrăileanu formulează o foarte interesantă teorie a personalității care stă la baza sistemului său critic. În jurul acestui nucleu se încheagă de fapt toată opera lui Ibrăileanu, atât cea ideologică, cât și cea propriu-zis literară”. Adoptând aceeași orientare, demersul recuperator demonstrează cât de viabil rămâne și astăzi, după ce critica literară a epuizat cam toate metodele și direcțiile posibile și pare inertă la orice ispită conceptuală, modelul lui Ibrăileanu, care avea dacă nu certitudinea, măcar intuiția necesității unei „teorii implicite a personalității”. Concluzia pică numai bine și confirmă această ipoteză: „«Tendința» n-ar fi altceva, în fond, decât expresia personalității artistului”. Din spatele oricărei opere își ițește prezența un autor, cu spiritul său, modelat, cel mai adesea, de spiritului epocii, dar și cu inconfundabilul său profil psihologic. Pentru a nu falsifica, pentru a nu semăna cu o siluire, critica literară trebuie să tindă către creionarea acestui profil.

Acestea fiind stabilite, nu-i mai rămâne lui Antonio Patraș decât să porceadă la cercetarea amănunțită, răbdătoare și comprehensivă a operei beletristice. Dacă poeziile de junete, care-l făceau să roșească și pe autor, sunt analizate *en passant*, cugetărilor din *Privind viața* li se acordă un loc important. De aici extrage criticul concepțiile scriitorului, pe care ulterior acesta le va ilustra în romanul *Adela*. Pe acest domeniu, al literaturii moraliste, tânărul eseist, iubitor de Montaigne și de Paleologu, se simte în apele sale, asocierile cele mai inedite fiindu-i la îndemână. El comentează cu vizibilă satisfacție și uneori cu savoare aforismele lui Ibrăileanu, punându-le în dialog cu destule alte concepții ilustre, de la cele ale lui Aristotel, la cele

ale lui Hans Vaihinger. De fapt, cam toată literatura sapiențială este chemată la rampă, pentru a se proba subtilitatea apoftegmei criticului moldav. Reperul de bază rămâne însă La Rochefoucauld, de care pe moralistul de la „Viața Românească” îl leagă apetitul de a trece dincolo de pojghița aparențelor, a convențiilor și de a privi omul în toată nuditatea sa psihică. Deloc întâmplător, temele predilecte ale scriitorului sunt cele pe care le va ilustra și în roman: femeia, relațiile sale cu bărbatul, amorul, în diferitele sale variante, prietenia, discreția, delicatețea ș.a.m.d. Nu mai stau acum să le comentez, au făcut-o destui alți recenzenti. Cert este că, dacă în prima sa parte, lucrarea lui Antonio Patraș era destul de precisă, apropiată, și ca stil, de studiul academic, de data aceasta criticul se hotărăște să își divulge și ipostaza de eseist. Care, trebuie să adaug, îi cade bine. E vorba, de fapt, de o adecvare la obiectul de studiu; a scrie rigid și înarmat cu o inutilă, în context, muniție teoretică ar fi însemnat să trădeze chiar spiritul autorului discutat. De aceea, critica universitarului ieșean devine participativă, empatică, ceremonioasă și nu rareori ludică. Când am citit cartea sa de debut, *Ion D. Sîrbu – de veghe în noapte totalitară*, nu am intuit această predispoziție ghidușă a autorului. Acum mă bucur să o constat. Cert este că Patraș știe și când să pună frână, și când să pluseze. Se joacă, dar o face serios. Atunci când îl surprinzi că se lasă furat de plăcerea jocului, compunând cu intenție ironică fraze însiropate, în stilul textelor comentate și păcătuind nițel prin surplus (ca la pagina 85, de pildă; fraza e prea lungă, nu o mai reproduc), îl ierți repede și aștepti să vezi ce urmează. Și, de regulă, urmează lucruri temeinice, căci ironia este benignă, iar acrobațiile stilistice sunt executate cu plasă. În plus, ipotezele emise doar rezultatul unor aleatorii detente ludice nu sunt. Decupez un subtil paragraf, constatând și deplina empatie cu autorul cercetat: „Cred că lui Ibrăileanu i-ar fi plăcut o definiție ca aceasta: eticul e starea de grație a inteligenței. O grație la care inteligența nu ajunge decât... «privind viața». Când nu se mai întâmplă așa, când spiritul își întoarce fața de la viață, morala se transformă și ea în tot felul de lucruri urâte, de care e mai bine să ne ferim”. Nu sunt simple panseuri arbitrare, ci prelungiri explicative ale concepției autorului *Adelei*. Patraș trăiește cumva în lumea lui Ibrăileanu, așa cum Lucian Raicu s-a mutat, pentru o vreme, în Gogol, și Valeriu Cristea în Dostoievski.

Capitolul final, intitulat grăitor *Salvarea criticului* este dedicat în întregime romanului *Adela*. Cred că este partea cea mai reușită a întregului volum, fără a le pune în umbră pe celelalte, absolut necesare. Evident că autorul nu își propune să propună puncte de vedere cu orice preț inedite, ci doar să respecte natura unui text de un rafinament aparte. Pune punctul pe i în discuția ponderii autobiografice din roman, preferând să lucreze cu bisturiul delicat, nu să taie cu satârul. Evident că nu se poate pune semnul egalității între doctorul Codrescu și Ibrăileanu, chiar dacă anumite coincidențe ne-ar putea îndemna să procedăm astfel. Dar nici nu se poate

nega o legătură între cele două instanțe. „temperamentul și sensibilitatea eroului, consideră Antonio Patraș, dar mai cu seamă «ideile» sale, nu fac decât să trimită, ca un ecou, la natura complexă a personalității scriitorului însuși. Tot astfel, strategia narativă adoptată accentuează proiecția autoficțională, de unde și selecția riguroasă din propria biografie a situațiilor exemplare, generatoare de semnificații cu bătaie mai lungă, dincolo de litera documentului”.

Romanul este pus alături de titlurile favorite ale scriitorului; bineînțeles că nu ca formulă, ci ca personalitate a personajelor, ca mod de a privi viața, Turgheniev și Tolstoi sunt oricând invocabili. Dar sunt chemați la apel, rînd pe rînd, Goethe, Proust, Benjamin Constant și alții. Tînărul critic (de fapt, maturul critic, așa e mai corect) are ușurința asociațiilor și se orientează perfect în literatura occidentală (și nu numai). Unele observații denotă o finețe aparte. De pildă: „Proustian e, mai cu seamă, rafinamentul ușor pervers, maladivitatea discret insinuantă”. Criticul e atent mereu la spiritul textului, nu doar la litera sa. De aceea, depășește nivelul analizelor tehnice, care constată cu mare satisfacție faptul banal că o scenă a romanului confirmă cutare schemă narativă teoretizată de X. Esențial e, în *Adela*, dincolo de procedeele care sunt simple mijloace, procesul acestei indecizii, care este, de fapt, procesul unei conștiințe specifice. „Obiectul analizei, precizează subtil exegetul, nu e trăirea personală, sentimentul erotic pentru ceva anume, ci iubirea ca proces cognitiv, implicînd, deopotrivă, eticul și esteticul, pe un plan de superioară contemplativitate”. Așadar, e vorba de un roman despre iubire, ca proces de cunoaștere. Nimic mai mult, dar nici mai puțin de atât. Prin urmare, cele două personaje principale sunt întoarse pe toate fețele și tratate ca și cum ar fi persoane reale, de care te poți, într-o bună zi, lovi pe stradă. Criticul secondează cu mult tact personajele, arătîndu-se acaparat de subtilitățile, uneori manifestate stîngaci, ale intelectualului și cam amoretat (dar cine l-ar putea acuza?) de tînăra femeie de rasă. Care ar fi natura acestei relații de „pîndă și seducție” permanentă, ca să reiau un titlu mai celebru decât romanul pe care îl individualizează? „Ambiguitatea raporturilor dintre cei doi îndrăgostiți se acutizează pe fondul spiritualizării (înțelege: efeminării) bărbatului și al virilizării subiacente a femeii «cu umeri largi»”. Oricine ar fi tentat, așa stînd lucrurile, să-i trîntească pe cei doi protagoniști pe canapeaua psihanalitică. Nu și Antonio Patraș, care preferă să creadă că „fascinată e conștiința lui Codrescu, nu subconștientul său”. Perfect adevărat. La fel cum perfect îndreptățite sunt și punerile la punct pe care le face autorul cînd se raportează la opiniile altor critici (amintesc doar detașarea de tentativa lui Ion Vartic de a compara romanul cu *Lolita* lui Nabokov).

Această iubire permanent ținută sub observație de eroii implicați este analizată cu instrumente ilustre, impuse de Stendhal ori Ortega y Gasset; trecută prin această sită însă, ea își relevă unicitatea. Dar nu funcționează, de

fapt, atitudinea personajelor față de iubirea lor, la fel ca actul lecturii? Sau al relecturii? Antonio Patraș ne convinge că așa este. Prin urmare, iată cea mai fericită etichetare a romanului: „**Adela** este o carte a re-citirii îndrăgostite. Iar Emil Codrescu, omul unei singure «cărți». Cititorul perfect”. Este astfel pusă în evidență natura vizibil intelectualizată a sentimentului, care, pentru un rafinat cum este medicul în chestiune și pentru o femeie cu instincte atât de speciale și de bine rafistolate, cum e Adela, nu are cum să capete aspecte strict animalice. Ipostază pe care, de altfel, bărbatul emancipat ar respinge-o ferm. Nu doar din cavalerism sau din alte prejudecăți, nici doar din timiditate excesivă. După ce îi face un amănunțit examen psihologic și intelectual, criticul poate dezlega enigma satisfăcut: „refuzul instinctului brut nu e pentru el o formă pioasă de asceză, ci un rafinat dezmaț, izvor inepuizabil de superioare satisfacții”. Ce ți-e și cu esteții ăștia!

Antonio Patraș pare el însuși adeptul ori măcar admiratorul unui atare estetism. Nu-l plâng însă; în critica literară, cel puțin, o astfel de atitudine nu se concretizează în pierderi, fie ele și din acelea care dau satisfacție. Ba dimpotrivă...

În concluzie, meritul acestei cărți nu stă în primul rând în stil, așa cum s-a afirmat uneori. De un discurs atrăgător, seducător chiar, este în stare orice critic cu talent, dacă-și adapă acest talent la izvoare potrivite. Iar critica literară nu este, încep să cred, în primul rând o problemă de *cum*, ci mai ales de *ce*. O probează, printre altele, însuși Ibrăileanu. Ea trebuie să emită acele ipoteze pe care să le susțină într-o argumentație logică, convingătoare dincolo de retorica ei. Cred că îi luăm mai mult decât îi dăm acestei cărți dacă îi lăudăm exclusiv stilul și o considerăm un simplu eseu, fără mari mize exegetice. Dimpotrivă, lucrarea lui Antonio Patraș are o miză cât se poate de serioasă și de importantă: aceea de a recupera un model și de a demonstra că întreaga operă a lui Ibrăileanu este un tot unitar, că există o concepție profundă în spatele ei, ba chiar un program. Și că, la urma urmelor, romanul **Adela** nu a ieșit din neant, ci dintr-o retortă în care un ochi pătrunzător ar fi putut să-i intuiască geneza.

Bine ar fi dacă tinerii critici și-ar dedica eforturile, cu devotament asemănător, clasicilor. Pentru că, se știe, clasicii nu supraviețuiesc din inerție, ci în primul rând grație provocărilor hermeneutice pe care le suscită și cărora le fac față.

Într-un fragment subtil comentat în carte, Ibrăileanu afirma că salvarea criticului este „aceea de a deveni cetitor”. Adică nu chirurg, ginecolog, om de știință, ci un ins care nu-și refuză altruismul unei „lecturi îndrăgostite”. Antonio Patraș este, până acum, cel mai fidel „cetitor” al criticului de la „Viața Românească”.

MARIANA CODRUȚ

UITATUL ÎN GOL

În mentalitatea țăranilor români, privitul în gol e considerat un lucru rău, din moment ce e asociat cu diavolul. Rareori am văzut când eram copil vreun țăran uitându-se lung în gol. Specialitatea asta părea să fie mai cu seamă a unei bătrâne din vecini, care, deși acum sînt sigură că nu era o disperată, avea toate motivele de disperare. Trăia singură, într-o sărăcie lucie. De cum cădea seara, la noi și la ceilalți din jur lămpile ardeau – la ea, dacă se vedea vreo lumină cît de mică, știam că e pîlpîirea focului întreținut cu vreascuri. Biata femeie, și era tare fricoasă! Cînd se pregătea de culcare, încuia ușa, izbind-o cu genunchiul de mai multe ori și numărînd cu voce tare fiecare izbitură: una! două! trei! Și tot așa, pînă ce zăvorul ruginit reușea să intre în lăcașul lui. Și, poate, pînă ce duhurile nopții erau puse pe fugă...

Am văzut-o deseori ghemuită pe prispă și holbîndu-se fără țintă cu ochii ei apoși, peste care umbra morții, a transformării în pămînt căzuse parcă dintotdeauna. Fiindcă auzisem mereu că, atunci cînd te uiți în gol, te uiți în „curul dracului”, eram sigură că asta face: avea ea o treabă cu dracul! Nici nu era greu pentru o minte de copil să clocească o asemenea idee: mai întîi, din cauza casei în care locuia, înaltă, pustie și plină de cotloane întunecate; apoi a felului în care arăta chiar baba: neagră de funingine din cap pînă în picioare, mărunță, cu un gheb mare în spate și pe față cu o pată vineție cît o prună - întocmai întruchiparea vrăjitoarei din basme. Colac peste pupăză, căuta ierburi prin grădină și o auzeam peste gard bolborosind toată ziua. Poate că, de fapt, doar culegea buruiene pentru păsările din bățatură, singura ei avere, și doar tăifăsuia cu pomii, cu norii ori cu lucrurile, cum se întîmplă cu mulți oameni care trăiesc singuri. Totuși, noi, copiii, credeam că face vrăji. „Nu te du pe la ea, că o să te *descînte* și pe tine!”, mă zădărau uneori prietenele, cu ton amenințător. „Da’ nu m-a *încîntat* nimeni, ca să mă *descînte* ea!”, răspundeam, fără grijă. Avea cine să mă descînte, iar descîntecul făcut de mama sau bunica mea nu era ceva rău, de vreme ce îmi lua durerea de cap „cu mîna”...

Nutream față de vecina noastră sentimente amestecate: frica, de pildă, era învinsă de milă și, mai ales, de acea atitudine irațională care mă încearcă în fața oricărei provocări: spune-mi că nu trebuie să fac un lucru și, mai mult ca

sigur, îl voi face, împinsă de o curiozitate mai puternică decît mine, „să văd ce se întîmplă!” Așa că îmi luasem obiceiul să sar gardul la babă, să-i duc lemne din grămada noastră sau cîte o farfurie de mîncare, cel mai adesea din chiar porția mea: cum devenisem și noi, prin grija partidului comunist și a colectivizării, săraci, mama știa bine ce și cum avea în oale. Nu că s-ar fi supărat prea tare că „părăduiesc” mîncarea – uneori, chiar ea mă trimitea cu cîte ceva de-ale gurii la vecină –, însă nici bine nu i-ar fi căzut.

Mama nu dădea prea mare importanță faptului că bătrîna stătea cu ochii „pe pereți” și nu de la ea, ci de la bunici și de la oamenii din sat am auzit că a privi în gol înseamnă a te uita în „curul dracului”: uneori, cădeam și eu în păcatul ăsta. Vorba aceea a prins rădăcini în mintea mea, dar explicația, greutatea ei le-am înțeles mult mai tîrziu: cînd nu e, pur și simplu, visare cu ochii deschiși, privitul lung în gol e semn al disperării, al vacuității, al neliniștii, poate chiar un preambul al sinuciderii. „Dacă te uiți îndelung în abis, abisul se uită și el la tine” (Nietzsche)...

Țăranii pe care-i cunosc eu nu se uită în gol. Mai întîi, nu au cînd, fiindcă tot timpul dau „de lucru mîinilor” lor, cum spune Sfîntul Augustin. În zilele de sărbătoare, cînd stau la porți sau în ogrăzi cu mîinile în poală, cei singuri, dacă par a se uita în gol, de fapt nu o și fac, dovadă că nu au privirea aceea pierdută, alunecată în străfundurile neantului; mai mult ca sigur chibzuiesc în gînd că gardul trebuie îndreptat, că trebuie să plouă, că „n-a mai venit copilul cela acasă de mult” etc. Și apoi, filozofia lor de viață, mentalitatea lor ancestrală nu admite pierderea de timp cu uitatul în gol, lucru considerat, cum spuneam, primejdios. Sau poate mintea țăranilor noștri nu e... aptă să perceapă spațiul vid dintre lucruri și ei, dintre fapte și ei și să lunece în prăpastia acea bîntuită de vîntul morții. Lumea lor e foarte concretă, foarte reală, abaterea de la ea, evadarea în iluzia care înfrumusețează (în „nori” adică) ori în distopie (în „prăpăstii”) e condamnată. Am fost de multe ori pusă la punct cînd, copil fiind sau matur deja, rămîneam cu privirile pierdute; e ceea ce am încercat să surprind fulgurant într-o poezie despre lumea satului, publicată în volumul *Tabieturile nopții de vară* (Cartea Românească, 1989): „aici totul trăiește / de la naștere / pînă la moarte: / totul E.// de aceea, rușinat / mi-ascund chipul / cînd îl schimonosește / o Vedenie”.

Am tresărit cînd am regăsit în eseul „În fiecare limbă sînt alți ochi” al Hertei Müller (vol. *Regele se-nclină și ucide*, Polirom, 2005) gînduri despre țăranii șvabi care par a avea aceeași atitudine față de privitul în gol: „Pentru cei mai mulți nu existau lacune, nu trebuia să privești printre cuvînt și obiect și să fixezi nimicul, ca și cum, glisînd din propria-ți piele, te-ai pierde în gol”,

spune scriitoarea (pag. 5). Gestul era simțit ca primejdios și de către bunica ei, care, când își vedea fiica nefericită dusă pe gânduri, îi recomanda să facă ordine în dulapuri! Deci, să dea de lucru mâinilor ei, cum îi sfătuia Sfântul Augustin pe cei încercați de tentația disperării, a neliniștii, a fricii.

În același eseu din *Regele se-nclină și ucide*, Herta Müller spune că ea nu înțelege cum de te poate face credința să nu mai fi plin de frică și de neliniște. „Rugăciunea liniștitoare, menită să mă cufunde de îndată în somn, avea efectul contrar, îmi răscolea mintea. Așa se face că nici mai târziu, și nici pînă azi n-am înțeles cum poate domoli credința frica omului, cum poate reda altora echilibrul și astîmpăra gândurile din creier” (pag.7). Mie mi se pare că am înțeles, privindu-i și încercînd să-i înțeleg pe țărani români. Ei nu privesc cu ochi buni anxietatea, teama de moarte: „de sub poala lui Dumnezeu nu poți fugi!”, spun, acceptînd supremația lui Dumnezeu și, deci, a morții, îngerul negru trimis de El. Din momentul în care accepți moartea și te abandonezi total în puterea ei, n-o mai iei de fapt în seamă; nemaizbătîndu-te s-o înfrunți, nu-ți mai e frică de ea. Dacă le-a murit un animal sau un copil, dacă le-a luat foc casa, ei spun oftînd: „ei, așa a fost să fie, așa a vrut Dumnezeu!”, în loc să se întrebe dacă au făcut tot ce se putea face pentru a salva copilul, vaca etc. Dacă pornesc să rezolve o problemă grea, nu zic „trebuie musai să reușesc!”, ci „cum o vrea Dumnezeu!”. Prin urmare, ei dau „vina” pe Dumnezeu dacă ceva le e împotrivă sau îi delegă toate grijile și marile lor responsabilități, cam așa cum face copilul cu părinții lui. Felul ăsta de-a da piept cu evenimentele le asigură o anume detașare, o formă modestă – ori fatalistă, depinde din ce parte vezi lucrurile – de a se raporta la viață: nu au mari așteptări, de aceea nici mari deziluzii: „cum o vrea Dumnezeu”, „așa a vrut Dumnezeu” etc. sînt formule care îi susțin. Dacă trec printr-o dramă, nu înseamnă că nu suferă, că nu disperă chiar, dar se împacă mai repede și mai ușor cu situația și cu ei înșiși. Și astfel scapă de tensiunea interioară, de neliniștea prelungită. Și scapă nu doar cei care cred cu adevărat în Dumnezeu. Chiar cei care nu cred de-adevăratelea au fost crescuți în acest spirit de mici: să accepte că, dacă ceva nu le iese, „nu vrea Dumnezeu” și basta! Educația tradițională care înlocuiește credința îi face să se împace ușor cu inacceptabilul și se potolesc. Să fie tot ăsta motivul pentru care țărani români – și românii, în general – se revoltă greu și le trece repede?

Tîrziu, cînd nu mai eram copil, l-am văzut adesea pe tatăl meu privind lung în gol, cu un zîmbet amar pe buze. Pentru mine, era semnul cel mai vizibil că el nu (mai) era țaran. Poate pentru că a locuit mult timp în oraș. Sau poate pentru că se născuse fără „țărănie” în el.

Îmi imaginam că privirea aceea pierdută se datorează conștiinței că nu a făcut nimic din ce visase pentru viața lui (pînă în ultima clipă, a suferit din

cauza faptului că taică-său nu l-a dat la școală, ținându-l argat la pământul pe care l-a pierdut odată cu colectivizarea comunistă). Dar asta era doar ce îmi imaginam eu. Fiindcă, ori de câte ori l-am întrebat direct – e drept, fără a insista prea mult – la ce se gîndește, evita *răspunsul*. Tresărea, iar lumina aceea a privirii prezente, care la el atunci era coborîtă în adîncuri, se smulgea anevoios din abisuri, revenindu-i încet-încet în ochi. Și omul inventa pentru mine tot felul de răspunsuri cusute cu ață albă: că vremea s-a stricat, că pisica n-a fătat etc.

Totuși, a murit de moarte bună. S-a îngăduit bine cu diavolul lui.

ALEXANDRA CIOCÂRLIE

ACASĂ, DE DEPARTE

Se poate vedea, din propriile lor mărturii, ce a însemnat pentru scriitorii români exilați la Paris în perioada comunistă țara rămasă în urma lor. Unii au rămas mereu cu gândul la soarta fostei lor patrii, fapt dovedit de persistența referirilor la România în scrierile lor de tip confesiv. Bântuiți de vise românești¹ (Ierunca, T 97, Cazaban 27), bucuroși să descopere cărți de autori români la anticarii de pe cheiurile Senei (Ierunca T 143, 277), auzind sau părăndu-li-se că aud la fiecare pas limba maternă în Cartierul Latin (Lovinescu, V 1, 49, Ierunca T 64) sau măcinați de neputința de a face ceva pentru compatrioții de dincolo de cortina de fier (Goma, *Jurnalul unui jurnal*, 20), unii surghiuniți au trăit

¹ În trimerile bibliografice, am folosit următoarele abrevieri:

Cazaban, C: *Captiv în lumea liberă: Theodor Cazaban în dialog cu Cristian Bădiliță*, Ed. Echinox, Cluj, 2002.

Constantin, D: Ilie Constantin, *Dublul ocean*, Ed. Muzeul literaturii române, București, 2000.

Dumitriu, P: George Pruteanu, *Pactul cu diavolul: șase zile cu Petru Dumitriu*, Ed. Albatros, București, 1995

Goma, J 1, 2, 3: Paul Goma, *Jurnal pe sărite* (1978-1993), *Jurnal de căldură mare* (28 iunie-11 iulie 1989), *Jurnal de noapte lungă* (septembrie-decembrie 1993), Ed. Nemira, București, 1997.

Ierunca, T: Virgil Ierunca, *Trecut-au anii...*, Ed. Humanitas, București, 2000.

Lovinescu, J 1, 2, 3: Monica Lovinescu, *Jurnal 1981-1984*, Ed. Humanitas, București, 2002; *Jurnal 1985-1988*, Ed. Humanitas, București, 2003; *Jurnal 1990-1993*, Ed. Humanitas, București, 2003

Lovinescu, V 1, 2: Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, I-II, Ed. Humanitas, București, 1999, 2001.

chiar o adevărată obsesie românească. Sintagma este folosită chiar de cei în cauză pentru a defini atitudinea unor colegi de exil sau propria atitudine. Monica Lovinescu socotea casa din Sibiel reproducă identic pe pământ mexican de N. Petra drept o expresie a acestei preocupări stăruitoare (*Nu va mai rămâne nimic din acest om generos, care n-a fost nici pictor mare, nici poet mare și care își exprimase obsesia lui românească în această casă în contrast absolut cu locul, peisajul, arhitectura înconjurătoare* – J2, 55). Sceptic, dar și impresionat, Virgil Ierunca remarcă entuziasmul nebunesc al lui Horia Tănăsescu, autorul proiectului măreț și utopic de a alcătui o enciclopedie a tuturor aspectelor românismului (*Îl regăsesc deci acum, entuziast, obsedat de România* – T, 272). Sanda Stolojan căuta să-și explice grija insistentă și aproape maladivă pentru locul natal a unor deșărați (*Gândindu-mă la „veșnica reîntoarcere” a conversațiilor noastre în jurul unei țări decăzute, îmi pun întrebarea: de ce această obsesie? Pentru că îi aparținem fără să vrem? Pentru că târâm după noi o lume idealizată?... Pentru că nu există nimic mai stăruitor decât apartenența, chiar și cea mai puțin glorioasă?* – N, 257). Uneori, exilații și-au intensificat conștiința identității naționale tocmai datorită depărtării de țara lor: referindu-se la generalul Rădescu, Virgil Ierunca afirma că *omul trăiește autentic momentul și sensul exilului ca spațiu al regăsirii naționale* (T, 88), scrutându-se pe sine însăși, Sanda Stolojan constată că și-a aflat la Paris străfundurile românești ale ființei (*Lucru paradoxal, Exilul m-a făcut să descopăr că aveam rădăcini românești, că-mi lipsea o parte din mine însămi. Există legături de acest fel, iubiri pe care despărțirea le hrănește și le întreține* – C, 9). Problemele românești au continuat să-i bântuie pe unii dintre cei aflați, geografic, la adăpost de ele.

Pentru reprezentanții exilului militant, obsesia românească a echivalat cu asumarea unei misiuni, aceea de a aduce la cunoștința opiniei publice occidentale suferințele îndurate de popoarele căzute sub dominație sovietică și de a avertiza astfel lumea liberă asupra pericolului comunist. Unii dintre acești intelectuali au plecat imediat după război cu gândul revenirii iminente în România în momentul normalizării situației politice (*Nu știam atunci că exilul va fi o paranteză ce-mi va confisca întreaga existență, Dimpotrivă, speram ca paranteza să se închidă cât mai repede. Între noi, studenții, orice sărbătoare se încheia cu un „la anul, la București!”* – Lovinescu, V1, 49-50). Alții s-au stabilit în Franța mai târziu, când nu se mai puteau nutri astfel de iluzii și au comis așadar un gest socotit a fi definitiv. Indiferent de momentul și de motivația plecării lor din țară, ei s-au angajat activ în a servi din străinătate cauza românească. Erau hotărâți – după trezirea din năuceala primelor momente ale exilului – să devină purtători de cuvânt ai celor siliți să tacă în

România (*Primii doi ani am vrut să uit totul, nu însă bucurându-mă de Paris. Treceam pe lângă „misterele” lui ca un somnambul, ca un ciumat exotic... Și dintr-o dată, poate ca o iluminare, m-am convertit, aș putea spune la modul „religios”, la România – Ierunca, T, 368*). Plini de abnegație pentru țara părăsită doar fizic, nu și în spirit (*Mă dezlănțui cu vehemență de pe la ora 3 până după miezul nopții făcând procesul lipsei de devoțiune față de România – Ierunca, T 229*), cu un acut sentiment al răspunderii față de conaționalii rămași în R. S. R. (*e rândul meu să fiu interpelat, apostrofat de cei aflați jos, în Rahovele eterne – și ce voi răspunde la Judecata de Apoi, când voi fi întrebat de ce n-am mișcat, de ce n-am făcut nimica pentru semeni? – Goma, J1 25*), ei au făcut cunoscut în toate ocaziile – la radio, în presă, la conferințe, întruniri sau manifestații de stradă – ce se întâmpla în România. Ca jurnaliști profesioniști (Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Theodor Cazaban), ca activiști pentru apărarea drepturilor omului (Sanda Stolojan), ca simpli scriitori (Paul Goma, Dumitru Țepeneag), ei au ales această cale spre a onora chinul românilor din țară (*a te implica în tragedia românească, zi de zi, năzuind să cinstești – prin exil – suferința celor care, în țară, erau uitați de Dumnezeu – Ierunca, T 369*) cu speranța de a contribui la deșteptarea occidentului indiferent și apatic la drama țărilor din est (*Convinse amândouă că trebuie să „trezim” occidentul, să-l lămurim pentru ca să salveze jumătatea captivă a Europei, prin cafenelele de la St Germain-des-Près, în loc să discutăm despre existențialism, am pus la punct o strategie – Lovinescu, V1, 68*). Impunându-și datoria de a veghea la păstrarea spiritualității românești autentice (*Simțeam nevoia unei înrădăcinări spirituale care să facă din exil un spațiu privilegiat, cu un rol bine hotărât: menținerea acelor constante solare ale culturii românești, redusă, în țară, la un decor totalitar – Ierunca, T 370*), intelectualii angajați s-au servit de posibilitatea de a se exprima liber pentru a spune tare adevărul despre România (*am putut critica, de la acest post de radio, o serie de aspecte ale politicii de la București... tribună deschisă pentru a ține legătura cu cei care ascultau în țară – Ierunca, 316*). Militantismul constituia un risc, dar, câteodată, și o pavăză. Implicat total încă din 1974, dinainte de a-i fi retrasă cetățenia română, în editarea revistei *Cahiers de l'Est*, destinată promovării literaturii din acea parte a Europei aflată sub dominație sovietică, Dumitru Țepeneag a dat ascultare convingerilor sale anticomuniste, dar și dorinței sale de a-și face o situație socială onorabilă în Franța (*de ce țin eu morțiș la revista asta? E mai întâi desigur pasiunea politică ori mai bine zis social-politică, ideea utopică a solidarității intelectualilor din Est. Dar mai e, ceea ce se arată când pretext, când acțiune profundă, nevoia de a-mi găsi un rost în această societate occidentală în care sunt silit să stau la margine – U, 382*). Pe de altă parte, cel care dorea să revină la București

considera că notorietatea dobândită la Paris ca inițiator al unei astfel de publicații îl putea pune la adăpost de eventualele sancțiuni ale regimului din România (*sper că faptul de a conduce o revistă internațională îmi va crea în ochii autorităților române un prestigiu suficient pentru a fi apărut de eventuale represii* – U, 435). Cuvântul spus la microfon putea să răzbată dincolo de cortina de fier asigurând exilaților întoarcerea lângă familia și prietenii rămași în România (*Microfonul deci împotriva Zidului. Singurul mijloc pentru mine de a mă întoarce când vreau înapoi, de a înfrânge interdicția, de-a rămâne lângă ai mei* – Lovinescu V2, 7). Totodată, el a constituit, în cazuri extreme, unica formă de apărare personală la agresiuni fizice directe puse la cale de securitate, cum ar fi atentatul comis împotriva Monicăi Lovinescu (*Era important să se știe imediat la București că incidentul nu face decât să-mi sporească agresivitatea. Ar fi fost contraindicat să-mi ofer o vacanță, microfonul rămânea singura mea apărare, o metodă de supraviețuire* – Lovinescu, V2, 250). În unele cazuri, exilații militanți și-au trăit întreaga existență pentru țară ca și când ar fi fost în țară, luând parte zilnic la viața românească (*Printr-unul sau altul dintre clandestinii ale căror năzuințe și griji le împărtășeam, locuiam mai mult și mai degrabă la București decât la Paris. Citeam bineînțeles cărțile, ziarele, săptămânalele, dar eram la curent și cu secretele de culise, ni se părea uneori că participăm cotidian la viața literară bucureșteană* – Lovinescu, V2, 64) Oricum, ei au devenit glasul unui popor redus la tăcere de împrejurările istorice defavorabile.

Scriitorii români din Paris dispuși să lupte deschis împotriva regimului politic din România s-au angajat în chip diferit – potrivit temperamentului fiecăruia – în această bătălie dusă cu arme atât de inegale față de cele ale adversarului. Monica Lovinescu a oscilat între pornirea ingenuă de solidarizare cu victimele represiei comuniste (*elanul juvenil ... spiritul de echipă, un amestec ciudat de Crucea-Roșie, cercetășie și militantism de partid... Eram naivi, firește, dar aveam nevoie de astfel de candori, fără ele probabil că nimic, din puținul care-a fost nu s-ar fi încheiat* – V2, 244), exaltarea tinerească din momentul revoluției maghiare (*niciodată existența mea nu fusese atât de plină – până la starea vecină cu beatitudinea – de pasiune și istorie* – V1 145), angajamentul lucid și pasional (*Lucid fiindcă măsuram primejdia împotriva condiției umane, și nu doar românești, reprezentate de totalitarismul comunist, pasional deoarece nostalgia trecutului se confunda cu un mit* – V1, 107) și pesimismul activ (*nu atât Parisul vreau să-l părăsesc, ci coșmarul bucureștean cu ecou imediat în Buttes-Chaumont. Pentru a continua să mă „lupt” fără a crede în victorie, îmi trebuie cel puțin două paranteze de aer neîmbălsit pe an* – J2, 198). Chiar dacă a traversat destule perioade de depresie legate de sentimentul ineficienței strădaniilor sale de a se opune

regimului de la București, ea și-a învins mereu descurajarea prin perseverență (*dac-aș interveni doar când e speranță... acum când nu mai e aproape deloc... Situația fiind total blocată în țară, mi s-au tocit și argumentele, mi s-a blocat strategia. Fără poftă deci și fără inspirație. Dar scriu: s-ar putea altfel?* – J2, 147-148) și a cunoscut chiar clipe de încredere irațională că va putea influența într-un fel cursul evenimentelor, nădejde prilejuită, de pildă, de lectura cărților lui Soljenițin (*dobândeam, nici azi nu știu bine de ce, certitudinea că voi fi în stare să modific ceva din tot ce se rotea în jurul meu, ca și cum mi-ar fi fost dată o asemenea misiune* – V2, 84). Sceptic, incapabil să se autoiluzioneze, conștient de precaritatea mijloacelor aflate la dispoziția sa în cruciada anticomunistă, Virgil Ierunca nu a sperat că ar putea ieși învingător (*Mi-am propus să nu treacă o singură zi fără să fac ceva împotriva celor care îmi furaseră țara. Să strig în pustiu și să scriu – fie și pe ziduri – împotriva cotropitorilor... Mi-am respectat contractul față de mine, fără să-mi fac iluzii însă nici o clipă că voi putea schimba ceva* - T. 348) și și-a judecat sever angajamentul nerezonabil, gesturile emfaticе, dar neînsemnate (*Recunosc absurditatea, pateticul minor, romantismul pătrat al acestui „angajament” subliniat* – T, 45) precum și gratuitatea mărturiei sale (*N-așteptăm nimic. Dar facem totul ca prezența noastră să mărturisească pentru ultima fărămă de verticalitate a omului din noi. Printre muște și farisei, slobozim cântecul tare și gratuit nu numai a ceea ce ar fi putut fi, ci și a ceea ce trebuie să fie* – T. 317). Pesimismul nu l-a împiedicat să-și dedice viața, cu o disperare energică și dinamică (*Exilatul adevărat... nu și-a părăsit decât țara formală pentru a o regăsi și sluji pe cea reală, purtând-o cu sine ca pe o deznădejde activă* – T. 352), slujirii României fără a urmări un câștig personal (*Trebuie să facem ceva mare, absurd, dezinteresat, să fim și să trăim în tensiuni de mari incandescențe momentul ruperii noastre de țară* – T, 21). Încredințată de ridicolul elanului idealist (*noi, românii de aici, suntem pândeți de derizoriu și va trebui să mă răfuiesc o dată cu acest sentiment: derizoriul alergatului după „idealuri”* – N, 14), Sanda Stolojan a resimțit mereu nevoia de a se distanța de sfera luptei politice acaparante (*Ar trebui să mă îndepărtez de „politic” ... Sunt conștientă că mă aflu prinsă într-un angrenaj, că nu pot și, de fapt, nu vreau să ies din el* – N, 101). Ea nu a renunțat însă niciodată la acțiunile sale împotriva încălcării drepturilor omului în România, cu toate că știa prea bine că militantismul nu corespunde naturii sale (*În realitate, postura militantă este străină firii mele adânci* – N 176). Paul Goma nu se considera înzestrat cu aptitudini de combatant (*Nu sunt făcut pentru așa ceva... Toate astea (calitățile) nu se împacă defel cu militantismul, care cere disponibilitate, structură de pionier al patriei, de „Mereu gata!” oricând, pentru orice* – J1, 25), Dumitru Țepeneag găsea

că era lipsit de chemare politică (*poate reușesc să mă opresc din hora frenetică în care am intrat fără să am vocație politică autentică* – U, 252). În pofida acestor convingeri intime, ei au continuat să protesteze la Paris împotriva autorităților române. Mai mult sau mai puțin dotați pentru lupta de uzură și aparent lipsită de orice șanse de reușită, reprezentanții exilului militant au denunțat abuzurile regimului de la București.

Angajarea politică a însemnat pentru scriitorii români de la Paris acceptarea a destule neajunsuri. Trimișii Securității la Paris continuau să-i amenințe mai mult sau mai puțin deschis pe exilații care se opuneau regimului din România pentru a-i determina să renunțe la protestul lor (*A trăi azi în exil, la Paris, înseamnă a te expune unor întâlniri de felul acesta, unor amenințări din direcții necunoscute, menite să descurajeze acțiunile noastre* – Stolojan, N, 61). În cazurile cele mai dramatice, asumarea deschisă a opțiunii anticomuniste a dus la represalii directe ale autorităților române. Au fost puse la cale și uneori chiar puse în practică atentate la viața Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca, a lui Paul Goma. Încercările de intimidare directă s-au răsfrânt și asupra familiilor exilaților ostateci la București, cazul cel mai notoriu fiind cel al mamei Monicăi Lovinescu, lăsată să moară în închisoare pentru a fi refuzat să-și îndemne fiica să renunțe la activitatea sa de demascare a crimelor regimului. Cei din exil au resimțit acut povara răspunderii de a fi atras, prin atitudinea lor tranșantă, suferința rudelor din țară. Dacă Monica Lovinescu a putut depăși cu curaj și chiar cu o atitudine sfidătoare spaima pricinuită de atacul direct împotriva ei (*m-a năpădit, dimpotrivă, un fel de pace pe care n-o mai resimțisem de când o arestaseră pe mama. Acum „plătisem” și eu, și parcă dobândisem dreptul să stau pe o treaptă mult mai jos decât ea, dar alături, împărțându-i pentru o clipă unele riscuri* – V2, 248), ea a fost toată viața chinuită de păcatul de a fi contribuit involuntar la uciderea mamei ei (*Acesta e fără îndoială prețul cel mai cumplit pe care l-am avut de plătit, deoarece l-am plătit prin ceilalți care au suferit pentru noi, în absența noastră. Singurele momente în care m-am întrebat dacă aveam dreptate – și dreptul – să ne angajăm într-o astfel de luptă* – J1, 287). Angajarea în lupta anticomunistă atrăgea o replică dură din partea celor contestați.

Chiar și atunci când consecințele au fost mai puțin tragice, intelectualii militanți au avut de plătit pentru atitudinea lor combativă. Unii dintre ei au renunțat la cariera profesională, la șansele de realizare personală, pentru a se dedica binelui comun al celor din România. Din sentimentul datoriei față de aceștia, Monica Lovinescu și-a abandonat încercările literare și activitatea regizorală după un început promițător în teatrele pariziene de avangardă (*îmi amintesc că, scriind-o, am avut aproape revelația că nu pot lăsa pe cei rămași acolo să „plătească” pentru mine, că solidaritatea*

cu ei era inevitabilă, că ceva trebuia într-adevăr să moară în mine pentru a „plăti”. Atunci cred c-am început să mă obișnuiesc cu gândul că voi renunța la literatură. – J2, 138). Virgil Ierunca și-a părăsit teza de doctorat condusă de Jean Wahl la Sorbona pentru a se putea consacra integral misiunii sale de apărare a valorilor românești (*Nu m-am gândit o clipă la o carieră științifică sau literară „occidentală”, fiindcă mi-am respectat contractul cu mine: acela de a nu evada din urgența românească* – T, 369). Ca și alți colegi de exil, Theodor Cazaban a preferat să-și pună pe plan secund preocupările literare pentru a denunța ideologia comunistă (*Noi ne-am făcut datoria, ne-am consacrat unei cauze impersonale. Nimeni nu ne-a obligat să ne irosim viața încercând să-i lămurim pe francezi asupra situației din est. Putem să ne vedem numai de-ale noastre* – C, 192). Angajamentul politic putea însemna neglijarea afirmării profesionale.

Unii dintre scriitorii militanți au suferit trauma înstrăinării: stingheri printre toți cei din jur cu excepția celor veniți din țara natală, ei au trăit în mică măsură la Paris (*în Franța, unde sunt de fapt atât de puțin* – Lovinescu, J2, 115) ducându-și viața într-o Românie ideală care le-a confiscat întreaga existență (*Dislocați nu eram și noi, trăind la Paris și visând în România?... România a înghițit și tot ce nu-i aparținea. Mi-a secătuit orele, mi-a exaltat minutele, mi-a confiscat secunde. Am uitat chiar să mai respir în afara ei... Clandestinii reprezentau un popor deosebit, singurul în mijlocul căruia nu mă simțeam străină* – Lovinescu, J2, 208; *Am trăit... într-o Românie imaginară, o Românie a mea în care mi-am ales „modelele” și umbrele, am pus o rânduială subiectivă și nu sentimentală* – Ierunca, T, 347). Ei s-au consumat mereu sub semnul urgenței (*Atunci nu-mi amintesc să fi avut o clipă pentru a-mi pune astfel de întrebări... Privind înapoi n-am doar vertijul banalizat al timpului care s-a scurs. Mă întreb, iar și iar, cum înmulțeam orele pentru tot ce era de făcut* – Lovinescu, V2, 231; *rosturile s-au stratificat anapoda, conjugând o subiectivitate răvășită cu momente istorice „obiective”, un paradox a așteptării cu urgența angajamentului neocolit* – Ierunca, T, 367). Nu s-au putut bucura de o viață obișnuită, căci liniștea și căldura relațiilor umane firești le-a fost refuzată chiar de vehemența angajării lor (*Am avut prilej să visăm la ce ar fi putut însemna o existență normală, alături de părinți, în bună rânduială, afecțiune și liniște. Era ca pe altă lume, ni se arăta o dată mai mult cât pierdeam pierzând-o. Tocmai acest vis dezis ne-ar fi făcut să ne îndârjim și mai tare, de-ar fi fost cu puțință* – Lovinescu, V2, 247). Absorbiți de România, ei nu au aparținut niciodată cu adevărat locului și timpului în care trăiau în țara de adopție.

Intellectualii combatanți simțeau uneori că acționează dintr-o anume inerție, din simpla obișnuință de a răspunde prezent la apeluri (*Sunt*

sceptic, primesc însă, din inerția agitației pentru sensuri – Ierunca, T 175). Își dădeau seama că vârtejul activităților anticomuniste din momentele de maximă mobilizare, ca de pildă manifestațiile pentru salvarea lui Paul Goma, risca să se transforme într-o deprindere mecanică (În afară de zilele – nu orele, zilele! – petrecute la telefon, eram expuși și riscului petiționar prin excelență: acela de a ne instala într-o rutină a Binelui – Lovinescu, V2, 231). Uneori ei încercau un amestec ciudat de dezgust și de fascinație pentru mizeriile din România (Îl ascult cu un amestec de lehamite și curiozitate este ca o bubă pe care nu te poți împiedica s-o privești – Stolojan, N, 7). Oboseala și lehamitea îi pândeau pe fiecare din cei care își risipeau energia în acțiuni de protest sortite, la prima vedere, să rămână fără efect (Nu mă dezbar de o senzație de oboseală; poate că nu mai e nimic de făcut – Lovinescu, J1, 237; Sunt însă atât de obosit, de gol, de neîncrezător, încât orice responsabilitate intelectuală devine un risc cu care nu-mi vine să mă măsoar – Ierunca, T, 149; După atâta bucătărie internă românească, încerc un sentiment de saturație și lehamite – Stolojan, N, 116; din „viața socială” mă aleg doar cu oboseală, iritare, cu senzația fizică a pierderii timpului – noroc că în asta mă consolez, zicându-mi că ceva-ceva tot va folosi celor de acolo, din țară, agitația de aici – Goma, J1, 54). Ispita abandonului era mare. În 1982, prins de grijile proprii, dar și stăpânit de sentimentul inutilității activităților sale politice, Paul Goma voia să renunțe la calea militantă (după cei mai bine de cinci ani de exil, sper că voi putea să mă degajez: în primul rând, din motive pur egoiste – am și eu dreptul să mă ocup de mine – în al doilea rând, pentru că nu mai sunt util, am pierdut contactul, nu mai sunt pe fază – J1, 65); în 1988, el încă se gândea că ar fi mai chibzuit să părăsească lupta pentru a se putea îngriji de problemele personale (Mă întreb dacă n-ar fi mai înțelept... să las, dracului, „activitățile obștești”, „apărarea cauzei”, „soarta țărișoarei” și să-mi văd eu de necazurile mele și de sărăcia mea – atunci, cu siguranță: n-aș mai fi atât de sărac! – J1, 129). Bătălia de uzură împotriva autorităților române aducea prea puține momente reconfortante celor care au o purtau la Paris.

Exilații anticomuniști încercau, de asemenea, sila de compromisurile cu puterea ale scriitorilor români (*Sunt zile în care mi-ar veni să citesc literatură în altă limbă decât cea română* – Lovinescu, J1, 105), dezgustul de insultele proferate la adresa lor de calomniatorii de profesie din România (*M-am plictisit să mă bălăcesc în acest noroi* – Lovinescu, J1, 140; *Terfelită într-un articol sinistru din seria Luceafărului, mustind de ură față de Exilul de la Paris. Injuriile atâta militantismul Ieruncilor și confirmă succesul întreprinderii lor. Pe mine mă scârbesc* – Stolojan, N, 164), epuizarea de a reveni mereu asupra aceluiași probleme cu argumente

similare (*Înglodată în acest subiect pe care încep să-l detest. Parc-aș fi un disc din ce în ce mai uzat* - Lovinescu, J1, 153), sleirea psihică și teama de a nu mai găsi cuvintele cele mai potrivite pentru a contracara infamiile de la București (*tot repetând același lucru – nu-și schimbă nici ținta, nici argumentele, nici metodele – simt cum îmi sărăcește gândirea, secătuieste stilul, dispare bucuria de a scrie* – Lovinescu, J1, 146). Pentru a-și susține valorile morale și politice, sau spre a se solidariza cu alți opozanți anticomuniști, ei au s-au văzut uneori nevoiți să treacă sub tăcere gusturile și judecățile proprii: Ierunca a publicat în revistele exilului poeziile slabe ale unui confrate doar spre a întări comunitatea de spirit românesc (*Din păcate, ele aparțin zonei decăzute a poetului. Le voi publica totuși. În exil nu e loc pentru alegeri prea severe, primează de fapt întâlnirea în frățietate* – T, 220); Paul Goma a exagerat însușirile civice sau literare ale românilor (*De fiecare dată când am prilejul – și dacă nu mi se oferă, îl provoc eu – umflu, folclorizez meritele românilor* – J1, 69; noi aici, în Occident, am făcut propagandă pentru cultura română din România; iar dacă înde noi mai discutăm, mai constatam că X nu merită atâtea elogii; că Z nu este el chiar atât de curat – la microfon la Europa Liberă ziceam că X merită, că Z e ca lacrima – J3, 28), Dumitru Țepeneag a lăudat în toate ocaziile literatura lui Goma – pe care nu o gusta de fapt – doar pentru semnificația sa politică (*de dragul Cauzei, a luptei politice, am supraevaluat literatura lui Goma* – Rt, 128). Asumarea misiunii a însemnat adesea pentru scriitorii militanți sacrificarea interesului sau a confortului personal și acceptarea unei condiții de multe ori ingrate.

Desigur, nu toți intelectualii din exil au ales această cale de a continua la Paris să se dedice problemelor românești. Unii au făcut-o, dar nu neapărat din convingerea în necesitatea angajării politice, ci oarecum purtați de împrejurări. Alexandru Papilian – care atribuie implicarea sa activă în susținerea lui Mircea Dinescu în 1989 *unui sentiment transnațional, de prietenie literară* – a ajuns în occident la o vârstă când nu mai putea lua totul de la zero, așa că și-a ales o meserie, cea de jurnalist la secția română a Radio France Internationale, care îl puneă oricum în contact cu România (interviu cu Aurelia Boriga). Alți scriitori au fost siliți să rămână neutri: Ilie Constantin nu s-a putut implica în activități de protest pe de o parte pentru că se temea să nu facă rău familiei sale rămase în România (*Nu-mi puteam permite să contest regimul de la București: întâia mea familie se găsea acolo, fosta mea soție, cei trei copii ai noștri. A trebuit să păstrez o neutralitate forțată; nu făcusem o alegere, în acest caz, era consecința unui raport de forțe* – D, 209), pe de alta, datorită restricțiilor impuse de statutul de funcționar francez dobândit (*Iar poziția mea rezervată se datora, pe lângă imperativul de ordin familial, și faptului că – la două luni după ieșirea din parking – am devenit un*

*salariat al Ministerului Francez al Apărării, cu obligația de rezervă față de afacerile interne ale celorlalte țări, începând cu cea de origine – D, 219). Alteori, scriitori angajați politic pentru o vreme au ales să renunțe la această atitudine. Virgil Tănase, care a alcătuit „dosarul Goma” prezentat lumii libere în încercarea de a-l elibera pe acesta din închisoare, a preferat la un moment dat să renunțe la astfel de acțiuni acceptate dintr-un sentiment de obligație față de cei din România (*m-am retras complet din viața de exil... N-am mai vrut să particip la toate acele acțiuni pe care, până atunci îmi făcusem o obligație să le susțin, considerând că trebuia să profit de prestigiul meu de scriitor, oricât de mărunț ar fi fost, pentru a-i apăra pe cei în mijlocul cărora mă născusem – R, 97*). Socotind că e mai mult decât un simplu martor la nelegiuirile comuniste mereu gata să dea declarații despre acestea (*nu doream să reiterez experiența acelor dizidenți români profesioniști care continuau să „depună mărturie” – era singurul lor titlu de glorie – mult timp după ce părăsiseră țara – R, 135-136*), el s-a rupt de confrății din exilul militant ale căror inițiative le socotea derizorii și ineficiente și și-a urmat drumul propriu (*Convins că politica românească, asemeni culturii române se face în interiorul țării, am văzut curând că nu aveam nimic în comun cu acest exil ridicol și lamentabil. – R, 97*). Astfel, el a refuzat să lucreze la radio „Europa liberă” pentru a nu fi silit să se ocupe doar de ceea ce ținea de sfera românească de care se înstrăinase (*nu acceptasem ideea de a mă limita la probleme românești – R, 109-110*) și a colaborat doar la emisiuni de interes general din lumea occidentală (*nu trebuia să mă preocupe o societate de care mă îndepărtasem, rolul meu limitându-se la a vorbi despre evenimente franceze – R, 110*). Au fost și destui scriitori care au refuzat să se implice în activități anticomuniste pentru că socoteau că rostul lor era să facă literatură, iar nu politică. Este argumentul invocat de Petru Dumitriu, care beneficiase de toate avantajele colaborării cu regimul cât fusese în țară (*Nu m-am dus ca să „demasc”. Ci să scriu ce am de scris. Ce vreau eu. Nu să demasc un regim despre care toată lumea știa cum e!... Ce-mi păsa mie să mai fac politică, să mai zic asta sau ailaltă? Am făcut „politică,” scriind. Eu sunt un om care scrie. – P, 112-113*). Dintr-un motiv sau altul, din opțiune personală sau siliți de împrejurări, mulți scriitori au respins angajarea în lupta anticomunistă la Paris. Militantismul activ era doar una dintre căile care se deschideau în fața exilaților români, iar cei în cauză au urmat-o sau nu în funcție de temperamentul, aspirațiile sau circumstanțelor vieții lor.*

ALEXANDRA CIOCÂRLIE

O INTERPRETARE LA IOV

Cu fiecare situație gravă și fără răspuns a existenței noastre povestea biblică a suferinței lui Iov ne revine în minte. Indiferent de răspunsurile care au dominat gândirea filosofilor, teologilor și istoricilor de-a lungul veacurilor, problema suferinței suscită ca o noutate viața fiecăruia dintre noi. Neobișnuitul întrebării: „de ce omul drept are parte de suferință?” menține viu misterul asupra încercării suferinței, astfel că, în ciuda răspunsurilor la îndemână, definitive în fondul lor în diferite spații ale gândirii, ne simțim neajutorați în îndoiala noastră. Lacunele de date, determinate de vechimea povestirii biblice, îngreunează munca istoricului, și de altfel, datele în sine nu ne ajută în aflarea unei soluții certe pentru tema suferinței. Filosoful, preocupat poate prea mult de înțelegerea suferinței omului, oferă răspunsuri posibile, relative, lăsând deoparte relația deosebită, fundată pe devoțiune, a omului cu Dumnezeu, sau suspectându-l pe cel din urmă din pricina nedreptății care persistă înlăuntrul gestului la care a recurs. Teologul are pregătit poate un singur răspuns, al încercării omului drept, intuit dinainte de oricine trăiește în acest spațiu de interpretare. Ne rămâne în cazul celui din urmă deschisă, în primul rând, întrebarea: „de ce are nevoie Dumnezeu a-l încerca pe cel drept când este atotștiutor?”

Nu ne propunem în paginile ce urmează să depășim interpretările și răspunsurile date pildei întruchipate în *Cartea lui Iov*, conștienți fiind că o asemenea intenție ar fi mult exagerată, anapoda și fără sorți de izbândă (e suficient să cunoaștem doar câteva din numeroasele scrieri asupra acestei tematici, apărute de-a lungul istoriei). Premisa de la care pornește acest studiu este realizarea unei succinte prezentări a diverselor interpretări, soluții date la Iov și astfel să înțelegem, pe de o parte, care ar putea fi răspunsul care ne-ar fi mai îndeajuns în detrimentul celorlalte, iar pe de altă parte, de ce ființa umană nu poate spera să afle un răspuns nou la ceea ce s-a spus și s-a scris până acum.

1. Datele istoricului

În afara locului unde a trăit personajul cunoscut ca Iov, țara sau ținutul Uz, păstrăm impresia că scrierea cărții lui Iov are în spate o fantezie populară ori religioasă. Asupra lui Iov există nu numai legende evreiești, ci deopotrivă legende creștine și musulmane, mai cunoscut fiind *The Poem Of Job*, scris de W.B. Stevenson în 1947, aparținând tradiției islamice. În *Biblie*, numele de

Iov apare și în *Iezechiel* (14: 14, 20) și în *Iacob* (5: 11). Însă, dacă-l identificăm pe Daniel din *Iezechiel* nu cu cel din timpul Exilului, ci cu personajul menționat în inscripțiile ugaritice, putem stabili o dată foarte veche pentru toate cele trei nume din *Iezechiel* (14: 14), anume Noe, Daniel și Iov¹.

Nu se știe când anume a trăit personajul biblic Iov. Elie Wiesel susține că el este situat deopotrivă în vremea lui Abraham, Iacov, Moise, Samson, Solomon, Ahasveros, sau în timpul Exilului babilonian². Potrivit acestor date, Iov ar fi trebuit să fi trăit peste 800 de ani, și nu 210, cum înțelegem din *Biblie*. Apatrid, el aparține mai multor națiuni, mai multor epoci totodată. Majoritatea textelor însă redau un Iov ne-evreu. Numele de Iyyob, de asemenea, nu e tipic evreu, fiind relatat printre numele amoriților³. Personajul nostru este prezentat pe rând ca înalt-funcționar egiptean, consilier la curtea faraonilor, confrate cu Balaam și cu Yitro. Când faraonul întreabă cum să-și rezolve problema evreiască, Yitro este cel care optează în favoarea cererii lui Moise de a lăsa poporul evreu să plece, Balaam este cel care se opune, în timp ce Iov ține să rămână neutru⁴. O altă legendă îl descrie ca stabilit în Canaan, cu mult înainte de venirea evreilor. El moare chiar în ziua în care pătrund în Canaan evreii lui Moise. Motiv pentru care cei din urmă găsesc țara pustie și tristă, căci locuitorii ei sunt plecați la înmormântarea lui Iov⁵. Nu lipsesc nici unele voci rabinice care susțin că Iov nu a existat în carne și oase niciodată, dar că el întruchipează o figură tipică, a celui drept care are parte mai curând de suferință⁶.

Cartea lui Iov este anonimă. Tradiția talmudică acceptată și de marea majoritate a scriitorilor creștini vechi, afirmă că această carte ar fi scrisă de Moise. Același lucru îl aflăm din *Baba Bathra*. Nu există totuși dovezi obiective care să ne îndemne să afirmăm cu mai multă claritate ceva despre autorul ori data scrierii cărții. O altă variantă, regăsită în interpretarea pe care o dă Petru Creția acestei povestiri, îl identifică pe Baruh ca autor, dar nici în această direcție nu există destule argumente⁷. Să rezumăm totuși povestea. După căderea Ierusalimului (594 î.Hr.), cea mai mare parte a evreilor au fost deportați de babilonieni în Mesopotamia. Dar autorul cărții lui Iov nu e, se pare, dintre aceștia. După această catastrofă, unii evrei au luat calea

¹ *Dictionarul Biblic*, redactor principal J-D Douglas, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995.

² Elie Wiesel, *Celebrare biblică*, traducere de Janina Ianoși, Editura Hasefer, București, 1998. p. 220.

³ *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, MacMillian Reference USA, 2005, vol. 7, art. scris de Carol A. Newson (2005), p. 4930.

⁴ *Ibidem*, p. 221.

⁵ *Ibidem*, ed. cit., p. 222.

⁶ *Job, Hebrew Text & English Translation with an introduction and commentary* by Rabbi Dr. Victor E. Reicher, The Soncino Press, LTD. 1985.

⁷ Petru Creția traducere și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 15.

Egiptului, între care și presupusul autor al lui Iov, lucru înțeles din menționarea rogozului și papurei, a minelor, struțului, crocodilului și hipopotamului, elemente tipic egiptene în vremea respectivă. Exilul egiptean este atestat istoric și în interiorul unor pasaje biblice, precum *Ieremia* (42, 14). Au plecat acolo însuși Ieremia și ucenicul său Baruh. Este posibil ca o parte din evreii ajunși în Egipt să fi părăsit acest loc pe la sfârșitul perioadei Exilului și să fi răătăcit o vreme prin ținuturile de la Sud de Marea Moartă, Edomul sau Idumeea. Aici se situează și acțiunea din Iov și e de asemenea posibil ca tot aici să fi auzit și autorul povestindu-se de Iov (Iyyob, Hijob).

Și localizarea țării Uz este incertă. Tendința modernă o situează undeva pe granița Edomului, între deșerturile Sinaiului și Arabiei și țărmul de Sud al Mării Moarte, întrucât există indicații edomite în structura povestirii. Uz apare în *Ieremia* (25, 20) și *Plângeri* (4, 21). Prietenii lui Iov sunt din Teman, Șuoh și Naamath, toate trei localitățile fiind de pe teritoriul Edomului și vecinătățile sale dinspre deșertul arab⁸. Textul ebraic al cărții lui Iov, precizează însă că nu există nici un trib cu numele Naamath. Doar prin referire la casa lui Iov și a celorlalți doi prieteni, e posibil să-l localizăm tot în Vestul Iudeii (*Iosua*, 15, 41)⁹. Tradițiile care plasează întâmplarea lui Iov în Hauran (Basan) sunt și ele probabile. Iov a fost un om foarte bogat și cu o poziție socială înaltă, dar cartea, interesată fiind mai mult în așezarea lui Iov printre cei înțelepți, lasă datele precise nefurnizate.

Cercetătorii moderni au datat cartea pe o perioadă cuprinsă între istoria lui Solomon și aproximativ anul 250 î.Hr., cele mai uzate date fiind însă între 600 – 400 î.Hr., deși există o tendință crescândă de a prefera date mai târzii. Menționarea caldeilor, triburi nomade care jefuiau, *qesîta*, indică numai vechimea povestirii, nu și data redactării ei¹⁰. În mod analog, în *Anchor Bible Dictionary* se susține ideea că povestirea lui Iov datează din timpul premozaic, doar timpul compoziției fiind mai târziu¹¹. Astfel, am înțelege de ce autorul nu a introdus în povestirea sa un israelit, pentru că nația numită astfel nu apăruse încă pe scena istoriei. Nu este explicată însă alegerea Edomului, cunoscute fiind sentimentele ostile față de acesta în perioada exilică și postexilică, dacă identificăm timpul scrierii apropiat de această perioadă. Doi factori indică încă o dată mai târzie pentru Iov, anume: apariția monoteismului și a monogamiei¹². Evidențe lingvistice indică secolele VI-V î.Hr. Jung pledează pentru o apariție a cărții lui Iov între 600 -300 î.Hr.¹³. Petru Creția consideră că asupra datei scrierii acestei povestiri nu ne putem exprima. Dacă trebuie totuși să ne

⁸ Ibidem, p. 16.

⁹ *Job*, ed. cit., p. 7.

¹⁰ Ibidem, p. 4.

¹² David Noel Editor in chief, *Anchor Bible Dictionary*, New York Doubleday, a division of Bantam Doubleday dell Publishing Group. Inc. 666 fifth Avenue, 1992.

¹² Ibidem.

gândim la o dată, e necesar să punem suferința lui Iov în legătură cu o suferință colectivă, aceea a poporului lui Israel, din vremea Exilului babilonian, în secolul VI î.Hr.¹⁴.

2. Povestea biblică și interpretarea ei

Cartea în discuție cuprinde 42 de capitole. În mod convențional, această scriere face parte din literatura poetică ebraică sau din literatura sapiențială asupra vechiului Israel, și stă în acest caz alături de *Proverbe*, *Eclesiastul* și *Isus Sirul*¹⁵. În structura *Bibliei*, *Cartea lui Iov* este considerată a treia din secțiunea Hagiografelor. Există încă similarități între *Cartea lui Iov* și *Plângerile lui Ieremia* (cap. 3, cap. 20), *Psalmi* (37, 49, 73), pasaje din imnurile lui Amos (4:13; 5:8,9; 9:5, 6), *Cartea Ruth*, legile profeților și proverbele de înțelepciune¹⁶.

Impresia lui Petru Creția este aceea că poemul nu trebuie citit ca un tratat despre justiția divină, ci mai curând ca o operă dramatică, o tragedie ce se desfășoară în cinci acte: primul solilocviu al lui Iov, disputa dintre Iov și prietenii săi (în trei scene), al doilea solilocviu al lui Iov, intervenția Domnului și, în cele din urmă, cele 12 versuri cuprinzând cuvintele lui Iov, adevăratul epilog al dramei¹⁷. Sau e vorba de un dialog poetic inserat într-un cadru narativ, care cercetează misterul dreptății divine și pune în joc întrebarea asupra rostului suferinței umane.

Recurgând acum la un excurs asupra povestirii în sine, primul capitol îl prezintă pe Iov, cel fără prihană și drept, „cel mai de seamă dintre toți răsăritenii”, ultimul termen făcând se pare referire la estul Canaanului¹⁸. La adunarea îngerilor cu Dumnezeu, se înfățișază deopotrivă Satan. Dumnezeu îl laudă pe Iov. Replica lui Satan nu întârzie, Iov este credincios și drept căci nimic nu-i lipsește:

1: 11 „Dar ia întinde mâna Ta și atinge-te de tot ce este al lui, să vedem dacă nu Te va blestema în față!”;

1: 12 „Domnul a zis către Satan: „Iată, tot ce are el este în puterea ta; numai asupra lui să nu întinzi mâna ta”¹⁹.

Atunci, sabeenii (un popor puternic din Sudul Arabiei, cu așezarea în vecinătatea Edomului²⁰) i-au ucis robii și i-au luat vitele. Focul lui Dumnezeu a căzut din cer și oile i-au ars. Caldeii (un termen general folosit pentru jefuitorii cananiți²²) i-au luat cămilele și i-au ucis robii. Un vânt

¹⁴ Carl Gustav Jung, *Răspuns la Iov, în Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu, Editura Teora, București, 1997, p. 226.

¹⁵ *Cartea lui Iov. Eclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 15.

¹⁶ *Dicționarul Biblic*, ed. cit.

¹⁷ *Anchor Bible Dictionary*, ed. cit.

¹⁸ *Cartea lui Iov. Eclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 24.

¹⁹ *Job*, ed. cit., p. 1.

²⁰ *Biblia Ortodoxă, tipărită sub îndrumarea preafericitului părinte Teoctist*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

puternic dăruie casa fiului mai mare al lui Iov, în care se aflau și ceilalți feciori și fiice ale acestuia. Cei șapte frați și trei surori mor astfel. Numărul acestor copii ai lui Iov nu este întâmplător, el exprimă, conform unor interpretări, perfecțiunea și completitudinea²³.

1: 20 „Atunci Iov s-a sculat, și-a sfâșiat vestmântul, s-a ras pe cap și, căzând la pământ, s-a închinat,

1: 21 „Și a rostit: „Gol am ieșit din pântecul mamei mele și gol mă voi întoarce în pământ! Domnul a dat, Domnul a luat; fie numele Domnului binecuvântat!”²³

Capitolul doi ne înfățișază cea de-a doua adunare a îngerilor înaintea Domnului. Rămas neclintit în credința sa, Iov este încă o dată laudat de Domnul. Și iarăși Satan vorbește:

2: 5 „Dar ia întinde-ți mâna și atinge-te de osul și de carnea lui! Să vedem dacă nu Te va blestema în față!”

2: 6 „Și Domnul a zis către Satan: „Îl dau în puterea ta! Numai nu te atinge de viața lui!”²⁴

În acest fel, hotarul dintre „a avea” și „a fi” este precis delimitat. Tot ce Iov posedă devine în scurt timp o depozitare. Drama nu e aici, ea se realizează în ființa lui Iov. Puterea divinului e jucată în această scriere în om, la nivelul lui „a fi”²⁵. Căci nu orice durere devine suferință, ci numai durerea care trădează pierderea oricărui sens de a trăi este susceptibilă a se transforma în suferință. Durerea devine suferință, conform unei interpretări actuale, când ființa noastră este zdruncinată în înțelesurile ei ultime pe care le proiecta asupra verbului „a trăi”, „a fi”²⁶. Suferința e întotdeauna a ființei noastre, ea nu comportă cauze exterioare pure, nu importă numai că suntem depozitați de bunuri, de sănătate, ci, trecând întotdeauna în suflet, ea devine o pierdere a esențialului care creдем că suntem.

Numele lui Iov este „vrăjmășie”, el este mediatorul între Iahve și Satan²⁷. Rolul lui Satan, membru al curții cerești, este acela de a raporta meritele și vinile asumate de muritori în fața Domnului. El inspectează pământul și aduce înaintea lui Dumnezeu observațiile asupra loialității și a corupției umane. Satan reprezintă Adversarul, Opozantul, Acuzatorul, Îngerul Morții²⁸. Această scenă, a provocării lui Dumnezeu de către Satan, conform

²⁰ Job. ed. cit., p. 4.

²¹ Ibidem, p. 4.

²² Precizare făcută în Ibidem, p. 1.

²³ *Biblia Ortodoxă*, ed. cit.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Annick de Souzenelle, *Simbolismul corpului uman*, traducere de Margareta Gyurcsik, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, pp. 270-271.

²⁶ Este vorba de Ștefan Afloroaei și lucrarea *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 269.

²⁷ Annick de Souzenelle, *Simbolismul corpului uman*, ed.cit., p. 270.

unor voci de istorici, nu putea fi imaginată într-o perioadă arhaică. Atenția autorului acestui poem, centrată în situarea acestuia într-o lume străveche, astfel că nu e de găsit nici un anacronism, nici o aluzie la Lege și la chivotul ei, a lăsat să-i scape în *Prolog* introducerea lui Satan, un personaj care în realitate apare mult mai târziu în universul mental al poporului lui Israel²⁹. Evreii credeau înainte în existența unor fapte supranaturale, pe care-i numeau *malachim* sau *bene Elohim*, „fii ai Domnului” (cum apar și în Iov), printre care și un Satan, dar care nu împlinea rolul de oponent al Domnului, ci constituia numai o altă ipostază de manifestare a lui Iahve în relația Lui cu anumiți oameni. Despre Satan în sensul cunoscut și îndelung uzat nu se vorbește în *Vechiul Testament* decât în primii ani de după Exil, nu mult înainte de data presupusă a scrierii cărții lui Iov³⁰.

O altă pierdere din vedere, constatată de Petru Creția, privește lipsa lui Satan din *Epilog*-ul cărții. Eșecul acestui personaj nu mai este luat în calcul de autorul cărții, Satan nu mai apare pentru a-și conștientiza înfrângerea în fața lui Iahve. În această situație, explicația interpretului anterior numit, este că autorul poemului despre Iov este deopotrivă autorul lui Satan din *Prolog*, pe care îl abandonează apoi în *Epilog*, preluat ca atare din tradiție, fără a-l mai preocupa și structura coerentă a cărții sale³¹.

Introducerea lui Satan conduce, firește, la concluzii destul de ciudate în privința lui Dumnezeu, care pune totodată serios sub semnul suspiciunii o interpretare teologică la Iov. Eroul dramei apare ca victimă a unui pariu deosebit de crud. Nu știm în ce fel mai era posibil ca un Dumnezeu atotștiutor să mai aibă nevoie de probe pentru a se convinge de credința supusului său devotat. Iar în condițiile în care am accepta ideea că Iov trebuie pus la încercare pentru a-l lămuri și pe Satan de nemăsurata lui putere de a crede, Iahve dovedește vanitate și cruzime³². Ciudățenia persistă încă în interiorul relației autorului cu Dumnezeu, în felul în care primul îl gândește și îl prezintă pe ce-l de-al doilea. Un om bun e supus chinurilor în virtutea faptului că e bun, implicit pentru a-i dovedi lui Satan că acesta e credincios necondiționat. Ne survine în minte, de nestăpânit, atitudinea absurdă abordată de Dumnezeu față de Iov, una care intervine încă din *Prolog*³³.

Întorcându-ne acum la întâmplarea lui Iov, textul biblic ne spune că devine lepros. Cercetătorii nu sunt însă unanimi nici în privința bolii care l-a atins pe erou, și acest lucru se datorează faptului că simptomele bolii sunt prezentate într-un limbaj poetic (2:7, 8). Se consideră pe rând că Iov suferea

²⁸ *Job*, ed. cit., p. 2.

²⁹ Petru Creția traduce și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclésiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 20.

³⁰ *Ibidem*, p. 20.

³¹ *Ibidem*, p. 20.

³² *Ibidem*, p. 21.

³³ *Ibidem*, p.22.

de elefantiazis, eritem, variolă. Femeia lui îi cere acum să se lepede de credință³⁴.

2: 9 „Blesteamă pe Dumnezeu și mori!”

2: 10 „Și Iov i-a răspuns: „Vorbești cum ar vorbi una din femeile nebune! Ce? Dacă am primit de la Dumnezeu cele bune, nu vom primi oare și pe cele rele?”³⁵

Scriptura nu o numește pe soția lui Iov. În *Midraș* ea e numită Dinah, fiica lui Iacob³⁶. O lucrare apocrifă, *Testamentul lui Iov*, precizează că Dinah e verișoara lui Iov, el însuși fiind fiul lui Esau³⁷.

Sfârșitul celui de-al doilea capitol din Iov introduce pe prietenii săi: Elifaz din Teman, Bildad din Șuah, Țofar din Naamath. Nu l-au mai recunoscut, s-au tânguit, și-au sfâșiat vestmintele, și-au presărat capul cu țărână (gesturi de pocăință). Apoi au șezut lângă el, șapte zile, șapte nopți, fără a-i vorbi.

Capitolul trei, intitulat *Plângerea lui Iov*, este locul în care tăcerea lui Iov este ruptă, mai întâi acesta vorbind ca pentru sine și blestemând ziua în care a văzut lumina lumii. Dorința de a nu te fi născut, susține Petru Creția, sau de a scăpa de viață în moarte, se integrează în logica unei mari suferințe și Iov este în acest sens consecvent. Domnului nu-i adresează deocamdată decât o întrebare: de ce i-a mai făcut darul luminii ca acum să fie ca și orb?³⁸

Urmează optsprezece cuvântări, în optsprezece capitole, nouă ținute de cei trei prieteni, nouă de către Iov. Argumentația celor trei prieteni poate fi sistematizată în termenii următori: Dumnezeu este creatorul întregii lumi, el este principiul suficienței și permanenței sale, el o coordonează până la ultima și cea mai mărunță realitate. Este atotputernic, voința Sa este lege și nu i se poate nimeni pune împotrivă; în fața măreției Sale fără seamăn tremură orice făptură creată. Planurile lui Dumnezeu rămân necunoscute firii umane, doar intuiția te poate înfrupta uneori din gândul Lui. Singur Domnul cunoaște perfecțiunea, tot ce este creat de El e atins de imperfecțiune, de vină și păcat în cele din urmă. Elifaz, Bildad, Țofar, deși situați de autor în lumea pre-mozaică, nu se pot separa totuși în mod absolut de Lege. Multe cuvinte rostite de ei amintesc de ea. Se disting anumite vini ale omului ca încălcări ale voinței divine, constând în lăcomie după avere, asuprirea săracului, samavolnicia, încrederea excesivă în sine, trufia, sentimentul că-l poți amăgi pe Dumnezeu. Gândul prietenilor lui Iov când au observat starea cumplită în care se afla acesta, ar putea fi identificat cu concepția că trebuie să existe un

³⁴ Interesant mi se pare faptul ca Iov nu-și pierde totuși nevasta. Ea nu ține nici de ființa lui Iov, dar nici nu este o posesiune a acestuia. Să fi știut Satana că pierderea soției nu este dureroasă, să fie aici doar concepția autorului și a lumii vechi evreiești despre rolul femeii în comunitate?

³⁵ *Biblia ortodoxă*, ed. cit.

³⁶ *Job*, ed. cit., p. 6.

³⁷ Elie Wiesel, *Celebrare Biblică*, ed. cit., p. 222.

³⁸ Petru Creția traducere și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclziastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 27.

păcat al omului care să-i atragă o pedeapsă pe măsură. În plus, aceștia nu înțeleg mândria și statornicia lui Iov în a-și susține nevinovăția. Nu înțeleg de unde îi vine lui Iov înrâncenata putere³⁹.

„Ce știi tu și înțelegi, și noi nici nu înțelegem, nici nu știm?” îl întreabă prietenii. Însă Iov nu face nici o afirmație prin care să pretindă aceasta. El își susține numai propria inocență. A treia cuvântare a lui Elifaz aduce radical în scenă ideea unei enormități a vinei rezultată prin deducție din imensitatea pedepsei, lucru prezentat ca o realitate bine știută (cap. 22). Pentru Elifaz, întrebarea este dacă: „Poate fi un om mai drept decât Dumnezeu? Mai pur decât Creatorul său?” (4: 17)⁴⁰.

Dar Iov crede că Dumnezeu și-a abandonat justiția în cazul lui, și asta fără a se îndoii de puterea Lui infinită. Considerat din punct de vedere uman, susține Jung, comportamentul lui Dumnezeu e atât de revoltător, încât trebuie să ne întrebăm dacă în spatele lui nu se ascunde cumva un motiv mai profund⁴¹. Iahve încalcă în această povestire chiar din propriile-i porunci date pe Muntele Sinai. Din perspectivă mai degrabă teologică, Isidor Epstein consideră că Iov nu este o lucrare filosofică, și ca atare nu comportă un răspuns filosofic la problema relației dintre omul al cărui spirit este curat, dar chinuit, și aparenta nedreptate divină⁴².

Prietenii îi adaugă și tortura morală, în loc să-l susțină ei moralizează, se comportă obtuz, lipsindu-l pe Iov de un sprijin ultim, al compasiunii omenești. În fapt, Iov e separat de prietenii săi prin credința sa într-un alt model de relație divino-umană. Prietenii cred că Dumnezeu are avantajele, rațiunile lui, care rămân necunoscute omului. Iov însă consideră că Dumnezeu și omul au aceleași noțiuni privind valorile de dreptate și echitate, care trebuie aplicate rațional în cazul actelor umane sau divine (ambele perspective aveau și dețin valoare pentru israeliți)⁴³. Dumnezeu nu vrea să fie drept, El se laudă cu puterea Lui, care primează se pare asupra dreptului. Iov vede însă în Dumnezeu în primul rând o ființă morală. Multe din versurile poemului susțin această idee:

Cap. 6: 29 „Cercetați din nou. Nu este nici o viclenie! Cercetați din nou! Dreptatea mea este mereu aici!”

Cap. 10: 2 „Voi spune către Domnul: Nu mă osândi; lămurește-mă, să știu pentru ce te cerți cu mine.”

Cap. 12: 4 „Eu am ajuns pricină de batjocură pentru prietenul meu, eu care chem pe Dumnezeu și căruia El răspunde: cel drept, cel fără vină e pricină de răs”.

³⁹ Ibidem, p. 28.

⁴⁰ Ibidem, p. 30.

⁴¹ *Răspuns la Iov*, ed. cit., p. 215.

⁴² *Iudaismul*, traducere de Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 2003, p. 93.

⁴³ *Encyclopedia of Religion*, ed. cit., p. 4932.

Cap. 27: 6 „Țin cu tărie la dreptatea mea și nu voi lăsa-o să-mi scape; inima mea nu se rușinează de zilele pe care le-am trăit.”⁴⁴

Întreg capitolul 31 descrie viața curată a lui Iov. În următorul, apare un personaj nou: Elihu, fiul lui Baracheel din Buz, din familia lui Ram. Din *Hebrew Text* aflăm că numele de Elihu înseamnă „Dumnezeul meu este El”. Numele acesta mai este prezent în *Scriptură* în *1 Samuel* 1:1; *1 Cronici* 12, 20; 26, 7; 28, 18⁴⁵. Zerachiah, urmărind teoria proprie că întreaga carte a lui Iov este alegorică, conjectura care l-a făcut pe autor să-l introducă pe Elihu este de a introduce în fapt numele lui Dumnezeu și denumindu-l Ram, Înaltul, sugerează superioritatea asupra lui Iov și a prietenilor săi⁴⁶. Conform interpretărilor istorice, imnul de 60 de versuri, incompatibil cu ansamblul textului prin idei și stil, precum și cele șase capitole în care apare Elihu, sunt mai târzii. Cel din urmă constituie un personaj despre care textul de până aici nu spune nimic și care nu apare menționat nici în *Epilog*. Stilul acestor capitole nu se distinge de restul textului, fapt pentru care mulți cercetători au crezut că și această parte este din textul original. Un singur lucru i-a scăpat însă din vedere celui ce a intercalat capitolele acestea: între ultimele cuvinte ale lui Iov și primele ale lui Iahve există o continuitate care nu lasă loc unei alte intervenții⁴⁷. O interpretare în termeni cabalici, le găsește totuși acestor interpolări un rost real în unitatea cărții⁴⁸.

Cu cel de-al 38-lea capitol, apariția lui Dumnezeu se face în mijlocul unei furtuni. Acest fapt înseamnă o acordare a solemnității, a impresionabilității mesajului transmis de Iahve. Alte texte care descriu apariția lui Dumnezeu în aceste împrejurări se regăsesc în *Exod* (19: 16), *Isaia* (6: 4)⁴⁹. Cele două cuvântări ale lui Iahve adresate lui Iov nu fac nici o aluzie la cauza chinurii acestuia, nu pun problema relației culpă-pedeapsă, nu sunt rostite de Dumnezeu dreptății, ci de Cel Atotputernic. De cineva incomensurabil cu omul și care ține ca omul să înțeleagă acest fapt. Sunt numai în prima cuvântare vreo patruzeci de întrebări care acoperă toate laturile realităților. Ce fel de Dumnezeu poate fi acesta care vorbește despre oameni cu trufie și pedepsitor, iar dintre jivine le laudă numai pe cele nesupuse omului?, se întreabă și Petru Creția⁵¹. Căci Dumnezeu ține o a doua cuvântare pentru a proslăvi Behemotul (hipopotamul) și Leviatanul (crocodilul).

⁴⁴ *Biblia Ortodoxă*, ed. cit.

⁴⁵ *Job*, ed. cit., p. 165.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 165.

⁴⁷ Petru Creția traducere și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 17.

⁴⁸ Annick de Souzaenelle, *Simbolismul corpului uman*, ed. cit., p. 271.

⁴⁹ *Job*, ed. cit., p. 195.

⁵⁰ *Cartea lui Iov. Ecclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 33.

3. Răspunsuri la suferința lui Iov

Dumnezeu nu i se înfățișază lui Iov decât drept Creator și cârmuitor al lumii. Problema destinului lui Iov în relație cu dreptatea și echitatea divină este omisă în totalitate. Nu poți, este de părere Petru Creția, să scapi de impresia că Dumnezeu este cu adevărat intrigat de rezistența lui Iov, un om redus în realitate la cenușa pe care zăcea⁵¹.

În același sens, Creția continuă cu o interpretare simptomatică asupra lui Iahve din *Iov*. Căci nefiind în discuție o dispută de natură morală, ci o demonstrație a puterii divine, răspunsul lui Iov, om inteligent cum ni-l prezintă poemul, e singurul de așteptat. Iov recunoaște că el este cel ce a aruncat o umbră de îndoială asupra felului în care Dumnezeu a plănuit lumea. Iov realizează că are de-a face cu un interlocutor diferit de cel cu care ar fi avut ceva de dezbătut. Pocăința lui în cenușă constituie stabilirea relației reale, normale dintre Iahve și om, între Atotputernicie și Nimicnicie⁵².

Măreția lui Iov, continuă același interpret, rezidă în stăruința întrebărilor sale și protestul susținut în condițiile în care interlocutorii săi vorbeau și se opuneau ca reprezentanți ai lui Dumnezeu cel drept. Apoi, în tăcerea lui determinată de conștientizarea faptului că situația e alta, recunoscându-și unica vină de a nu fi știut cu cine are de-a face⁵³. Căci tot ce Dumnezeu i-a spus, Iov cunoștea dinainte. Minunile lumii, ale creației acestuia, nu sunt combătute nici o clipă. În ciuda suferinței grave, Iov nu-și pierde încrederea în Dumnezeu. Îndoiala lui nu se reflectă asupra omnipotenței divine. Iov e conștient că cel ce l-a creat trupește nu va rămâne fără o justificare în spiritul său⁵⁴. Iov predică teama de Dumnezeu. Din punct de vedere teologic, important nu este ceea ce Dumnezeu îi spune personajului, ci însuși faptul că acesta i-a vorbit. Aici e originalitatea și profunzimea *Cărții lui Iov*. Cartea își propune să proclame un Dumnezeu așa de mare încât nu este necesar nici un răspuns. Altfel spus, dacă un răspuns ar fi totuși dat, el ar transcende mintea umană finită. Iov este satisfăcut de faptul că Dumnezeu a ales să-i vorbească și deopotrivă realizează că ideea lui despre Dumnezeu a fost prea mică și de aceea s-a prăbușit. Iar el rostește acum cuvinte de căință (38, 1 - 40, 5)⁵⁵.

Văzută de Jung, grandoarea lui Iov rezidă în aceea că în fața atâtor dificultăți, el nu-și pierde încrederea în unitatea lui Iahve, deși vede clar că Dumnezeu e în contradicție cu sine însuși⁵⁶. Această gelozie și susceptibilitate a Lui, care explorează neîncrezătoare inimile necredincioșilor

⁵¹ Ibidem, p. 34.

⁵² Ibidem, p. 35.

⁵³ Ibidem, p. 36.

⁵⁴ Isidor Epstein, *Iudaismul*, ed. cit., p. 94.

⁵⁵ *Enciclopedia Iudaismului*, redactor coordonator Geoffrey Wigoder, traducere de Radu Lupan și George Weiner, Editura Hasefer, București, 2006, p. 324.

⁵⁶ Carl Gustav Jung, *Răspuns la Iov*, ed. cit., p. 220.

și gândurile nutrite într-ascuns, impunea un raport personal între El și ei (în opoziție cu Zeus, detașat de omenire). Iahve nu îl vede pe Iov și situația lui reală. Se poartă ca și cum ar avea în față o făptură puternică, pe care ar merita să o provoace. Iov e cel care se îndoiește. Iov primește cuvintele lui Dumnezeu așezându-se la picioarele acestuia, ca și cum ar fi într-adevăr învins. El și-a învățat astfel lecția, în urma realizării experienței realității lui Dumnezeu⁵⁷.

În întreaga literatură paleotestamentară, Iov este singurul martor al suferinței absolute. El singur trece atât de repede și de surprinzător de la o stare de fericire și liniște sufletească la o nefericire profundă și radical tulburătoare. Suferința lui Iov devine fără speranță, fără sens, aberantă. Nu e vorba de o ispășire a unei vini avute, ci de o purificare pentru a atinge un statut moral mai înalt⁵⁸. Literatura rabinică nu a ajuns la un consens asupra suferinței lui Iov, interpretată cel mai adesea ca o punere la încercare fără legătură cu vreo faptă anterioară a personajului⁵⁹. Raționalitatea specifică lui Iov constă în dorința de a înțelege de ce este pedepsit fără vină, convins totodată de faptul că tot ceea ce i se întâmplă este voința lui Dumnezeu, alegerea Lui. Iov vrea să priceapă judecata divină care nu survine însă nici până la sfârșitul poemului. Iov merge destul de adânc, până la a-l acuza pe Domnul de incapacitatea Lui de a concepe și de a înțelege suferința umană. El este om, nu însă și cel pe care-l cheamă înverșunat. Ca atare, orice discurs comun este sortit eșecului⁶⁰.

Autorul lui Iov atacă problema răului din lume, dar o lasă fără o soluționare precisă. El iese din Lege, în conformitate cu care retribuția trebuie să se facă după merite. Însă dată fiind premisa unei Providențe atotputernice și bune în mod absolut, problema nici nu poate fi rezolvată. Ne vin în minte doar două variante, ambele inacceptabile din motive foarte bine înstăpânite: sau Iov este vinovat (variantă respinsă de textul însuși de la un capăt la altul al lui), sau Dumnezeu e nedrept (fapt ce intră în contradicție cu Legea și toate tratatele de teologie ce s-au scris)⁶¹.

În *Epilog*, parcă în felul unei ironii grave, nepermise, autorul relatează faptul că Iov își primește îndoit averea și familia alcătuită tot din șapte fii și trei fiice, frumoase cum nu erau altele în toată țara. Iov a mai trăit 140 de ani văzându-și fiii și nepoții până la a patra generație.

⁵⁷ Ibidem, p. 220.

⁵⁸ Petru Creția traducere și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 36.

⁵⁹ *Enciclopedia Iudaismului*, ed. cit., p. 324.

⁶⁰ Petru Creția traducere și comentarii, *Cartea lui Iov. Ecclesiastul. Cartea lui Iona. Cartea lui Ruth. Cântarea Cântărilor*, ed. cit., p. 39.

⁶¹ Ibidem, p. 22.

4. O întrebare cu patru răspunsuri „definitive”

În chip de concluzie, întrebarea „de ce cel drept are parte de o imensă suferință?” poate primi patru răspunsuri „definitive”, redate ca atare de un interpret mai nou și considerate asemenea unor componente dintr-o tetradă a gândirii și înțelegerii noastre, în pofida aspectului provocator al cărții care pare a o apăra de orice interpretare definitivă. Dacă nu putem găsi un răspuns absolut, putem totuși admite absolutismul în interiorul unui mod anumit al conștiinței noastre.

Primul răspuns e de aflat în tradiția upanișadică (și apoi buddhistă), în care se vorbește despre prezența suferinței în viața omului explicită prin *karma*, legea faptei. Ceea ce pentru clipa actuală pare de neînțeles, poate fi interpretat în felul unei consecințe a faptelor împlinite de noi într-o viață anterioară. În acest sens, impresia generală ar fi că lumea e o scenă cu aceeași actori și aceleași întâmplări, doar că rolurile sunt altele, întâmplările sunt diferite de la o viață la alta a aceluiași personaj. Acest răspuns aparține, deși nu în mod exclusiv, tradiției orientale⁶².

Cel de-al doilea răspuns survine din lectura făcută tragicilor greci, în care găsim invocată puterea destinului. Acesta reprezintă o înșiruire de fericiri și suferințe, dar nu întâmplătoare. Trecerea prin suferință este necesară împlinirii de fericire, întâmplările nefericite trebuie să le răscumpere pe cele fericite⁶³.

Cel de-al treilea răspuns este oferit de interpretii cărților testamentare, și cunoaște poate cea mai largă răspândire. În mod deosebit, Augustin și Maxim Mărturisitorul amintesc în scrierile lor de faptul că Dumnezeu încearcă omul cu cât cel din urmă caută mai apurig a se apropia de cel dintâi. Învățații creștini valorizează mult suferința umană. Sufletul credinciosului trebuie să se supună unor probe grele de nefericire pentru a vedea câți sunt cei care rezistă acestor încercări felurite⁶⁴.

Gânditorii moderni ne oferă, în sfârșit, cel de-al patrulea răspuns, cu care intrăm într-o lume a întâmplărilor, contingentei și relativului. Ceea ce se petrece este interpretat de Hume, Schopenhauer, drept simplu hazard, lipsă a legii, fără a viza totuși imprevizibilul unor situații date. Pentru omul modern nu mai importă un sens superior întâmplării, devenind de prim rang a accepta ceea ce se întâmplă aici și acum cu tine⁶⁵.

Cele patru răspunsuri sunt definitorii pentru un anumit gen de conștiință și sensibilitate umană. Greutatea de a afla alte răspunsuri în afara acestora ține după interpretul nostru de dificultatea de a gândi alți „termeni de limită ai existenței”. Acestea patru, devenite paradigmatiche, nu pot fi judecate în

⁶² Este vorba de Ștefan Afloroaei, *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, ed. cit., p. 269.

⁶³ Ibidem, p. 270.

⁶⁴ Ibidem, p. 270.

⁶⁵ Ibidem, p. 271.

⁶⁶ Ibidem, p. 272.

termeni de adevărat sau fals, drepte sau nedrepte. Ele sunt numai definitive în istoria problemei suferinței lui Iov și doar ele au determinat o întreagă literatură exegetică ori critică⁶⁷.

5. Alte „prezențe” ale lui Iov

Pentru Biserica creștină timpurie Iov este văzut ca „atlet al lui Dumnezeu” care perseverează în suferința sa, un antitip al lui Christos în interpretarea foarte influent prezentată a lui Papa Gregorie în *Moralia in Job*. În Evul Mediu, Iov apare ca un patron al celor care suferă de lepră, viermi, boli de piele, melancolie. Iov a atras mult atenția în perioada Romantică unde apare ca prim exemplu a expresiei de sublim în scrierile lui Robert Lowth (1710 - 1787), Johann Gottfried von Herder (1744 - 1803) și Edmund Burke (1729 - 1797). Cea mai importantă interpretare din această perioadă aparține lui William Blake, din jurul anului 1823, unde Iov apare ca un exemplu de curățire a „porților percepției”, prin mișcarea de la o percepție greșită la viziunea adevărată a lui Dumnezeu. În secolul XX, Rudolf Otto consideră că Iov face o experiență primă și profundă a sacrului. Pe la sfârșitul acestui secol, Iov este invocat pentru a exemplifica o anumită dezvoltare psihologică (Jung, *Răspuns la Iov*), o boală psihologică (Jack Kahn, *Job's Illness*), un existențialism absurd (Robert Frost, *A Masque of Reason*, implicit la Kafka, *The Trial*), un umanism post-religios (Archibald MacLeish) și un radical rău al Shoah-ului (Elie Wiesel, *The Trial of God*).

În criticismul teologic, Iov este înțeles ca fiind „răul teodiceei” (Terrence Tilley, *The Evils of Theodicy*), și într-o perspectivă liberaționistă în exemplul „cum se vorbește cu Dumnezeu” (Gustavo Gutierrez, *On Job: God-Talk and the Suffering of the Innocent*). René Girard îl vede pe Iov în pielea țapului ispășitor (*Job, the Victim of His People*)⁶⁸. În ce privește ritualul liturgic, *Talmudul* spune că Marele Preot citea din *Cartea lui Iov* atunci când exprima pocăința colectivă a poporului, înainte de Yom Kipur. Ritualul așkenaz nu prevede nici o lectură pe tot parcursul anului, în timp ce sefarzii citesc din ea de Tișa be-Av, postul care comemorează distrugerea celor două temple. În plus, *Cartea lui Iov* este unul din puținele texte biblice a căror lectură e îngăduită în perioadele de doliu⁶⁹ (...).

(NICOLETA DABIJA – Masterat în „Studii Iudaice”, doctorat în filosofie, ambele la Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Redactor la revista „Timpul”.)

⁶⁷ Ibidem, p. 273.

⁶⁸ Informații preluate din lucrarea Encyclopedia of Religion, ed. cit., p. 4933.

⁶⁹ Enciclopedia Iudaismului, ed. cit., p. 325.

În sfârșit, plângerea lui Iov nu a încetat niciodată de atunci. Ea a continuat să se facă auzită în istoria poporului evreu, cu fiecare om care a fost sacrificat pe nedrept. Iov poate fi considerat în fond un simbol al suferinței iudeului în interiorul și de-a lungul crudului timp pe care l-a traversat.

poem de REMUS VALERIU GEORGIONI

Iov perorând

Cad adesea pe gânduri...(între două
Porții de scărpinat...)
Îmi vin în minte miruitele vremi
Când treceam cu pasul meu vesel
Pârâul de lapte
Și miere – șanțul din fața casei
Călcâiul la mal adâncindu-se
În smântână și unt, nu ca astăzi
În glod! Beam laptele cu găleata
Iar mierea prelinsă pe barbă
("Pe barba lui Aaron...") desfătarea
Îmi era smirna aloia și casia

În in subțire și în porfiră
– Îmbrăcat
În zorii zilei trăgeam pe mine
Dreptatea ca pe o mantie – nici
O rumoare străină nu tulbura
Seara azurul rămas
Să întârzie toată noaptea
Peste fruntea-mi senină
Roua adăstând îndelung
Peste verzile-mi ramuri
Copiii în jurul meu
Niște vițe mlădițe gard viu
Iar iubirea nevestei – flacăra a lui Iah!

Vorbele drese cu sare
Rostite cu har
În piețele urbei
Căpătau greutate la porți
Când apăram cauza văduvei a orfanului
Consilier pentru toți avocat

(paraclet) străinilor ambasadă
Între fruntarele țării devenite celebre
Uț!

Însă azi
Ajunsei de ocară luat în balon
De batjocura nesiprăviților caș-la-gură
Introdus cu infamă însuflețire
În folclorul lor agramat și ingrat
Încăpui pe gura gângavă
A tuturor declasaților troglodiților
Fără frâu (pe tații lor nu puteam
Nici măcar printre câinii turmei
Mele să-i număr!)

Îmi fierb rărunchii și măruntaiele
La foc scăzut le-au înfipt
În țepușe și frigărui
Răsturnându-mi inima în tigaie
Și nu e zi de la Dumnezeu
Să nu-mi amărască ei sufletul să-l topească
În cuptorul unor rostiri strâmbe diletante
Alcătuiri (le-aș ierta totul dac-ar avea talent!)

Tocmai când mai multă lumină
Nădăjduiam, prosperare mai mare
Cosorul nopții mi se înfipse
La os cu mii de tăișuri
Pus alături cu iguanele salamandrele
Șacalului și sobolului frate
Scormonesc bezna măruntaiele terrei...
În pământuri râmez
Pe când altădată făceam
Aerul să vibreze
De rime perfecte

Adio clopot lin zvonire de zurgălăi
Cântec de flaut al petrecerii în familie...
Sunet dulce de harfă timpane și alăută
La revedere tinerețe și prospețime
A verbului... un șuvoi de puroi
Se scurge acum

Din oasele-mi toate fântâni tulburate
Prelins din putridele răni – izvor necurat
Și spurcat

Mantaua de șinear garnisită
Și brodată cu aurul de Ofir cel mai fin
O arunc precum peștele solzii
Cu carne cu tot
Ca șarpele-n colb năpârlesc
Și nu văd colo-n zare venind
Din câți prieteni în viață avui
(Din câți pe timpuri mă lingușiră)
Nici urmă măcar... să vină la mine
Cu o vorbă de duh ca un șip de balsam

Iar harfa și alăuta troheii și iambii
Preschimbați sunt astăzi pe-un hârb de oală
Ținuta de gală sunt iată
Acele zdrențe care atârnă în locul vechilor ciucuri
De aur... troheii și iambii
Harfa chitara și alăuta
Zac atârdate cu toate
De-o biată cracă uscată
În aste sălcii cu plete de aur verde
Ale ținutului mirific țării mele de baștină
Legendara mea țară Uț!

CĂLIN-ANDREI MIHĂILESCU

ÎMPOTRIVA MITULUI

*o domnie a nimănui pârzolește pământul
pentru a-l înfățișa cu lipsuri pline de viclenie*

Legăturile complicate ale mitului cu adevărul au fost de departe înlocuite de mai îndelungata sa relație cu narațiunea. De când s-a cristalizat epuizarea paradigmei iluministe, speranța că adevărul – fie el factual, analitic sau istoric – ne poate elibera de asaltul insidios al mitului s-a potolit. Mai vechile expresii ale adevărului au fost copleșite de cealaltă operațiune epistemică a principiului realității: probabilitatea. Probabilitatea reprezintă apărarea postiluministă a adevărului împotriva perversiunilor mitice: în epoca postmodernă, adevărul se prezintă pe sine drept fundamental diferit de mit. Dar, cum adevărul s-a eliberat din conviețuirea tenebroasă cu mitul-sperietoare, funcția eliberatoare a adevărului-ca-diferit-de-mit a suferit o involuție către simplele niveluri instrumentale, unde faptul de a fi eliberat de sub o anumită dominație a rămas unica expresie a libertății. Probabilistica eliberare a cuiva de ceva este oglindită deloc mitic pe tărâmul posibilităților abstracte, acolo unde libertatea de a întreprinde ceva se traduce esențial drept libertate de abstragere. Pe măsură ce epoca postmodernă exacerbează ispitirea realului prin posibil, adevărul ajunge să conteze din ce în ce mai puțin. Această stranie pierdere de teren a adevărului, dusă mai departe de indecidabile nerelevante, rupe adevărul de legătura sa istorică cu mitul. Detașându-se de mit, ideologia adevărului va forța adevărul să intre într-un nou rol mitologic. Relația mitului cu narațiunea este de natură diferită. După dezvoltarea scrisului și, neprecizat, cu mult înainte de asta, mitul denumea, povestea și explica aspectele semnificative ale existenței.

Într-un fel, și poate că pretutindeni, ajungem să credem, mitul reprezintă o poveste. Este povestea despre cum a apărut sau cum a luat ființă ceva anume în acel *illo tempore*, acel timp primordial care a precedat domnia haosului. Mircea Eliade a afirmat acest lucru adesea, iar el a fost, în fond, precedat și urmat de o serie de voci care s-au declarat de acord cu

o asemenea definiție expeditivă. În acest sens, mitul este într-adevăr, în principal o povestire, iar povestirea este investită cu o serie de forțe în stare de a strivi opoziția și diferența: mitul este o povestire asupra căreia trebuie să existe un acord. Pentru istoricii religiilor (Otto, Dumézil, Eliade), povestea originilor se transformă, imprudent, în origine a poveștii. Dar pentru acei gânditori care ajung la o mai mare profunzime (Kafka, Benjamin, Borges), remarca usturătoare a lui Karl Kraus se ridică asemenea unui sever avertisment împotriva futilității originilor: „Originea este țelul.” Orice susținător fervent al originilor este prins în această circularitate tautologică și împins în procesul de susținere a lucrurilor așa cum sunt ele narate ca mit. Omul trăiește printre mituri. Rareori poate scăpa.

Și totuși, cum poate mitul să fie o poveste dincolo de limitele acestei teorii a originilor?

Figurile mitice trăiesc mai multe vieți și mor de mai multe ori – scrie Calasso – și prin aceasta ele diferă de personajele pe care le întâlnim în romane, care nu pot niciodată merge mai departe de simplul gest. Dar în toate aceste vieți și morți sunt prezenți toți ceilalți, și le putem auzi ecoul. Numai atunci când devenim conștienți de o bruscă legătură între realități sau ființe incompatibile putem spune că am ajuns pe tărâmul mitului. Abandonată în Naxos, Ariadna e lovită mortal de săgeata lui Artemis; Dionysos a fost cel care-a ordonat uciderea și a stat apoi să privească impasibil. Sau: Ariadna se spânzură în Naxos, după ce e părăsită de Tezeu. Sau: însărcinată cu Tezeu și naufragiată în Cipru, va muri acolo, la naștere. Sau: Dionysos vine la Ariadna în Naxos, împreună cu ceata lui de prieteni; se celebrează o căsătorie divină, după care ea se ridică la ceruri, unde o putem vedea și astăzi printre constelațiile nordului. Sau: Dionysos a venit la Ariadna în Naxos, după care ea l-a urmat în aventurile sale, împărțind așternutul cu el și luptând alături de soldații lui; când Dionysos l-a atacat pe Perseu în ținuturile din apropiere de Argos, Ariadna i-a fost alături, înarmată pentru luptă în mijlocul bacantelor dezlănțuite, până când Perseu a scuturat capul mort al Meduzei în fața ei, iar Ariadna s-a transformat în stană de piatră. Și a rămas acolo, o stâncă într-un câmp deschis.

Nici o altă femeie sau zeiță nu a avut parte de atâtea morți ca Ariadna. Acea stâncă din Argos, constelația de pe cer, acel trup spânzurat, acea moarte la naștere, fata cu pieptul străpuns de o săgeată: Ariadna a reprezentat toate acestea.

Ariadna a reprezentat ceva din toate acestea, dar a fost astfel în calitate de nume însuflețit de o enciclopedie de-a dreptul circulară de povești. Aceste povestiri sunt mai degrabă contradictorii decât combinatorii;

contradicțiile lor reprezintă atât suspendarea incredulității, cât și întreaga regie a actului însuși de a povesti care mimează un soi de *mimesis* scriitoricesc, în același sens în care *Decameronul* reprezintă oralitatea. Fie că sunt sau nu articulate în contexte și colecții complexe, povestirile se susțin pe ele însele, în sensul că orice povestire demnă de acest nume există în mod autonom. Tocmai deoarece povestirile au această calitate, mitul se folosește de ele în calitate de purtători și reprezentanți. Mitul plasează povestirea între originea pe care o aduce, pe de o parte, și faima unică spre care această poveste poate conduce, pe de alta, așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul Ariadnei. Mitul e capabil să transforme în tăcere ceea ce este povestit, dar și să transforme tăcerea în limbă vorbită. Împotriva acestei stranii și nefirești reciprocități a celor două fețe ale vorbirii, povestirile reprezintă punctul culminant atât a ceea ce se spune, cât și a ceea ce nu se spune.

Lipsa unei necesități a traducerii în cazul mitului – căci mitul, după cum se spune, este limbajul cel mai apropiat de muzică – e doar aparentă. Deoarece mitul nu reprezintă limba.

Numele Ariadnei este însuflețit de istorisirile în care apare, dacă nu cumva tocmai acest nume este alegoria constantă din toate acestea, iar atunci el poate fi dezmembrat din punct de vedere mitic. Iar ceea ce rămâne după distrugerea unei entități diferă de ceea ce a precedat constituirea sa – aceasta ar fi dovada existenței oricărei entități cunoscute. Mitul devorează povestea pentru a extrage din ea numele personajului. Ceea ce rămâne este un nume mitic a cărui poveste nu poate fi spusă mai departe. Numele mitic al Ariadnei ne duce înapoi în timp, exact la originile sale prenarative. Firul său vine din labirintul acelor povești greu de pus în acord, mergând până la nivelul preverbal. Puterea de a denumi a mitului e la fel de exclusivistă pe cât e de absolută, iar viclenia ei acoperă tocmai constituirea propriului obiect. Căci ce înseamnă, la urma urmei, „mitul Ariadnei”? Ce oferă, în afara unei evidente ocultări, ambiguitatea acestui genitiv? Mitul denumește tocmai pentru a nu se lăsa el însuși numit. Această capacitate de denumire este una cu totul aparte: mitul se oferă drept regulă a excepției, supraveghind atent lumea din perspectiva unei Legi Îndepărtate.

Distanța dintre lumea poveștii și mit este evidentă într-un mod de-a dreptul impresionant în scurtul și densul text al lui Kafka, *Prometeu*, unde soarta primului inginer este relatată de patru ori.

Prima variantă este legenda standard: „zeii” îl pedepsesc pe Prometeu pentru că le-a furat secretul focului, îl leagă de o stâncă din Munții Caucaz, unde ficatul îi va fi mâncat – zilnic și pentru totdeauna – de vulturi.

În cea de-a doua variantă, păsările îl torturează atât de îngrozitor, încât Prometeu se lipește de stâncă „până când devine una cu ea.” Ceea ce rămâne, o masa de piatră, este substanța pură, *Grud*, ce oferă o rezistență nemaivăzută în fața științei și schimbării.

A treia variantă prezintă un Prometeu care a uitat – asemenea tuturor actorilor (el însuși, zeii, păsările) care vor uita și ei totul, astfel încât, la sfârșitul veacurilor, va fi eliberat de pedeapsă. „Nonidentitatea ca autoamnezie este o pură reprezentare a stării de a fi dincolo de orice persecuție”, comentează Blumenberg.

În cele din urmă, cea de-a patra variantă înlocuiește uitarea cu oboseala. „Zei sunt din ce în ce mai obosiți, vulturul la fel, rana se închide cu greutate”, scrie Kafka.

Acest Prometeu parabolic și cvadruplu al lui Kafka încearcă să-și ia zborul către o epocă ce nu e sufocată de mit (și Borges a urmat astfel de căi „geologice” pentru a găsi eonul acolo unde mitul trecutului este abandonat din cauza lipsei de fundament).

Pentru a înțelege că mitul se dăruiește fiecărei epoci, că nu e doar o poveste veche, naivă și gata să se lase depășită de marșul plin de mândrie al rațiunii, și totuși cumva refractar în fața privirii umaniste ostenite și scrutătoare, trebuie să avem în vedere o concepție mai complexă asupra istoriei. Aceasta ar implica o componentă spirituală a istoriei ale cărei ere și eoni doar cu greu pot fi puse în legătură cu periodizările care au transformat cronologia în șantaj, un soi de regină chioară a timpului. În vreme ce mitul este plasat, din punct de vedere cronologic, „înainte” – după cum afirmă întreaga istoriografie a Occidentului inspirată, desigur, din Aristotel – intrarea sa în timp poate înșela erele și eonii. Privind retrospectiv, cronologia mitului apare ca un nonsens. Kafka a încercat să găsească acea epocă parabolică unde mitul să nu-și poată descoperi nici o fundamentare reală. Scriitura sa a separat mitul de povestirile propriu-zise, așa cum vor proceda mai târziu suprarrealismul și absurdul în ceea ce privește rezistența în fața iluminismului și romantismului, sfârșind prin a da naștere totalitarismului secolului XX.

Acel întreg al timpului perfect e o imagine la fel de ieftină precum o baie separată de nămol oferită gândirii. Astfel de utopii, hrănite de plictiseală, a lui Carl Gustav Jung, de exemplu, au oprit accesul gândirii la esența timpului în numele unui vetust, *presqu'éternel esprit*. Acest *Zeitgeist* a determinat spiritul și timpul să se oglindească reciproc în dispariția lor tainică.

Totuși, o dată cu Kafka, am ajuns să înțelegem că poveștile sunt spuse tocmai pentru a amâna ceea ce ne va ucide, în cele din urmă, și că acel escapism vehiculat de mit pe baza traseului ritualic cu două direcții către

origini nu va reuși să facă altceva decât să ne determine să uităm necesitatea acestei amânări.

*

Dacă nici povestea și nici adevărul nu sunt vagi, atunci ce este mitul?

Vastitatea acestei probleme reclamă o multitudine de instantanee – și puține pot fi discutate într-un spațiu atât de restrâns.

Răspunsul la întrebarea „Ce este mitul?” urmează cursul însuși al vicleniei deja amintite a mitului. Un cinic, care s-ar afla în posesia tuturor răspunsurilor dar a nici unei întrebări, ar răspunde „Mitul este ce.” Căci esențială este tocmai problema lui „ce”, a unui *telos* vid și totuși utopic al fiecărui sens, ceea ce implică însăși nevoia de a-l înțelege.

O gândire stând sub semnul epuizării ar privi mitul ca pe cel mai mare dintr-o infinită serie de pești care se înghit pe rând unul pe celălalt – și dintre care cel care a adăpostit spaima lui Iona e destul de mic. Kafka s-a oprit strict asupra anxietății provocate de o asemenea imagine, numind ierarhia justiției „infinită” (în *Procesul*). După ce Pasteur a anunțat solemn că omul nu poate fotografia universul din simplul motiv că e deja situat în interiorul acestuia, Russell și Whitehead au numit peștele cel mai mare “cheia oricărei ordini” și au descoperit că este golit de sens (în *Principia mathematica*). Kafka era preocupat de mit și de problemele pe care acesta le poate ridica – el era, în fond, asemenea singurului trecător de la granița dintre cultură și mit, știind bine că zeii fuseseră izgoniți pe un tărâm transcendent pentru a lăsa omul să respire în voie pe pământ. Acea incapacitate de a respira înțeleasă drept fundament însuși al respirației îi era necunoscută lui Bertrand Russell. Și totuși, în ambele cazuri, răspunsul la întrebarea „Ce este mitul?” rămâne neprecizat.

În studiul său esențial, *Work on Myth*, Hans Blumenberg definește funcția de bază a mitului drept „raționalizarea acelei spaima lipsite de o cauză precisă, *Angst*” și transformare a acesteia în teama în fața unor agenți numiți ca atare. Raționalitatea mitului și puterile sale protectoare s-ar găsi, după părerea cercetătorului, tocmai în abilitatea sa de a da un nume amenințării și de a o îmblânzi în cadrul unei povești etiologice sau nu. Deși interesantă și inteligentă, teoria lui Blumenberg ne spune doar jumătate din povestea mitului. Mitul aduce natura la granița culturii. Probabil că trebuie să presupunem că teama precede anxietatea în evoluția omenirii. Anxietatea corespunde unui stadiu ulterior de dezvoltare, în care trebuie să poată exista supoziția unei profunzimi interioare, astfel încât teama asociată cu simplul instinct să fie complicată de imaginația cu privire la sursa acelei amenințări. Într-o primă etapă, mitul transformă teama în anxietate – să spunem, teama de foc în anxietate provocată de

stăpânirea perfectă a acestuia. Dacă așa stau lucrurile, mitul face însăși cultura posibilă – drept mediu predilect al anxietății. Numeroasele chipuri ale monstruoșității stau mărturie în sensul acesta pentru acest moment, cum se întâmplă în cazul ideii de „natură umană”. Cel de-al doilea moment coincide cu definiția dată de Blumenberg mitului: transformarea anxietății în teamă. Ceea ce pare a fi reversul primului moment în cazul celui de-al doilea – al unui *Unheimlichkeit* psihologic într-o sălbăcie narativă ținută în frâu prin intermediul numelor și subiectelor – este violența de bază a mitului. Mitul este primordial în cazul binomului simplu prin intermediul căruia grecii înțelegeau haosul și cosmosul. Mitul are o funcție formativă: dă formă haosului, pentru a aduna laolaltă materia brută. Dar mitul, straniu mediator, se află tocmai la întrepătrunderea dintre ceea ce numim „natură” și „cultură”. Mitul reprezintă eroul civilizator de pe tărâmul pustiu al anxietății doar deoarece mitul însuși a creat, anterior, acest tărâm pustiu. Al doilea moment, raționalizarea anxietății și transformarea ei în teamă poate fi întotdeauna dusă la îndeplinire de povești care tind să devină la fel de „universale” ca muzica. Cel de-al doilea moment al degradării mitului poate fi plasat sub denumirea generală de „cultură”. Cultura nu înseamnă doar joc: este anxietate prinsă în joc. În felul acesta, a paria împotriva mitului implică o mișcare în doi timpi: primul este naiv (a se opune mitului nu stă în puterea omului), iar celălalt este sublim, și, deci, asemănător unui basm (nu există vreun alt spațiu mai potrivit decât cel al mitului unde omul să-și poată consuma toate contradicțiile care-l sfâșie) sau quijotic, deși povestea lui Don Quijote, aceea a unei lipse de *esprit avant la lettre* se opune aceleia a capetelor și cozilor tăiate de Pascal pentru a paria pe Dumnezeu. În spatele faptelor de natură liniștitoare ale mitului se află pericolele pe care acesta le implică. Cum ar putea, oare, cineva să parieze împotriva mitului, dacă nu a abandonat deja lupta în favoarea credinței, atunci când, de asemenea, este prea târziu?

Cunoașterea este divizată de-a lungul unei granițe care adesea filtrează și întotdeauna separă conceptul general în fața multitudinii de evenimente a particularului. Generalității conceptului îi corespund numeroase note particulare care sunt simple instanțe ale unor deducții realizate cu succes: un mic homar verde există ca exemplu al unei deducții ce rezultă din ideea generală bine determinată și se îndreaptă către punctul unei diviziuni care nu poate merge mai departe, numită simplu „mic homar verde”. Cât despre existența reală a acestuia, micul homar verde, el o are asigurată în cadrul ordinii generale și în contextul reprezentat de ordinea Cunoașterii Generale. De partea cealaltă a acestei dihotomii epistemice, micul homar verde va exista, accidental și rizomatic, capricios și întâmplător, în acest fel descoperindu-și universalitatea tocmai în mișcarea particularității.

Polemica este modul fundamental al cunoașterii în acțiune: ea întreține lupta nesfârșită dintre ordinea particularului și cea a generalului. Depășirea acestei granițe este privită ca o profanare, o abandonare sau cel puțin ca un exercițiu naiv în impuritatea sa. Ceea ce diferențiază totul este mitul. Fructul interzis al tradiției iudeo-creștine nu reprezintă doar imaginea cunoașterii carnale sau divine, ci este și bariera care separă generalul de fructul particular. Vinovați ca nimeni alții, Adam și Eva au mâncat tocmai mitul.

Virusul mitului a făcut posibilă cultura și a impus-o rapid și sigur prin intermediul limbii. Încercările medicale de a vindeca sau de a purifica limba de acest virus sunt fie naive (neopozitiviștii vienezi asemenea lui Rudolf Carnap au dat acestei naivități o expresie paradigmatică în secolul XX) sau sublime (de exemplu, efortul lui Mallarmé de a da „un sens plus pur aux mots de la tribu”). Această farmacopee devenită ideologie a făcut prea puțin pentru a împiedica mitul să-și aducă pe tărâmul culturii gelozia, otrava și farmecul. În condițiile în care cultura nu se organizează ea însăși într-un asemenea fel încât să reziste încercărilor mitului de a se infiltra pretutindeni, mitul va avansa, în forme

CĂLIN-ANDREI MIHĂILESCU

Traducere de RODICA GRIGORE

ALEXANDRU VLAD

DE CE NE PIERDEM ÎN PĂDURE?

Până la urmă tot trebuia să mi se întâmple, parcă mi-o căutasem cu lumânarea: m-am rătăcit în pădurile acestea care nu că ar fi ele foarte mari, dar sunt complicate asemenea unei elaborate litere chinezești. Abia privite din avion, sau pe *Google Earth*, îți dai seama de asta. Dacă te depărtezi de zona de vreo zece kilometri pe care ai învățat s-o știi precum îți știi buzunarele, cu mult ghinion și puțină neatenție poți umbla toată ziua, rămânând cu convingerea că ai de-a face cu niște codri compacți care au supraviețuit ca prin minune în această epocă a defrișărilor aleatorii.

Știu ce este aceea a te rătăci, pentru că nu mi se întâmplă chiar prima oară: rătăcirea este un eșec speculativ de cea mai pură sorginte intelectuală. Impunem o logică greșită tocmai în virtutea consecvenței sale, considerăm persistența în greșală drept o dovadă a tăriei noastre de caracter. Și nu vorbesc aici despre ideologii, despre comunism sau alte asemenea forme de rătăcire, vorbesc despre actul de-a pierde drumul bun într-un oraș străin, sau pur și simplu în pădure. Dar pentru că veni vorba, nu degeaba comunismul însuși e considerat a fi de fapt o rătăcire, nu doar pentru că a dus cu totul altundeva decât unde promisese, cât pentru că abaterea de la firesc s-a făcut în urma unor intense și dedicate speculații inecduale, dacă bine îmi amintesc eu din “Originile (iată!) inecduale ale comunismului”. Cel puțin în teren, instinctele ne-ar servi poate mai bine!

Deci fiecare se pierde conform propriilor lui speculații. Modul cum am apreciat secvențial drumul, toate semnele pe care cu inteligență le-am interpretat, aparțin modului meu de-a gândi, și m-au adus aici. Îmi spune asta ceva despre mine însumi oare, ceva ce încă s-ar putea să-mi scape?

Așa cum marea te atrage în larg te atrage și pădurea în profunzimile ei. E un labirint atrăgător. Nu suntem neutri în timp ce-i parcurgem potecile, drumurile umblate sau neumblate, orice urme și semne sunt mai recente sau mai puțin recente, și ni se oferă treptat o evanescență aproape hipnotică. La început parcă-i o joacă, o repetiție pentru o expediție viitoare mai mare. Suntem călători medievali. Descoperim în noi înșine nuanțe ale unei curiozități primare. Ca să facem descoperiri, tărâmul nu trebuie să fie neapărat virgin, ajunge ca noi să fim prima oară acolo, fără martori. Rutina

și sentimentul prevederii dispar, lăsând loc unor puseuri de curaj de-o factură nouă. Și când toate acestea pălesc apar umbrele serii care le potențează. Inhalăm nesocotința (imprudența) în doze mici și suportabile uitând să facem suma, efectul cumulativ, ca un cheltuitor care amână socotelile, bilanțul trimestrial, deși presimte vag că va ieși în pierdere și va trebui până la urmă să înfrunte neplăcerile finale. Un pic prea târziu.

Așa că de la un moment dat toată pădurea mi se păru a fi o multiplicare absurdă de copaci, de stejari și goruni nu prea diferențiați între ei indiferent în ce direcție te uitai și, mă rog, dacă existau diferențe acestea în situația dată erau irelevante. Dacă pădurile au ființe supranaturale acestea nu și-au făcut văzută prezența. Dar lipsa lor părea oarecum neliniștitor de concretă, deci nu mă mir că au fost inventate de cei aflați în circumstanțe asemănătoare. Cineva trebuie să îmi fi vegheat evoluția și să se fi amuzat în secret. Omul are probleme în a percepe singurătatea totală, o umple cu aprehensiuni și suspiciuni, se crede victima unei conjurații elfice.

Am văzut o vreme urmele liniștitoare ale trecerii omului, copacii însemnați cu ciocanul de marcaj al pădurarului, încă un pachet gol de țigări, pantofi scâlțiați abandonati de ȣigani care au cules pe-aici ciuperci, sticle din plastic abandonate, și pe toate le-am interpretat, probabil, ca fiind ale unor oameni din satul meu. Urmele de căruță puteau duce ele altundeva decât în satul din care pornisem azi-dimineață? Și, ca pentru a complica și mai mult lucrurile, sensibilitatea mea s-a amplificat și am început să recunosc, după semne, și alte elemente – o buturgă mai ciudată, un copac răsucit ca suferind de reumatisme. Mai mult ca sigur le mai văzusem. Mă gândeam cu mândrie că altora le-ar fi scăpat. La început am crezut că sunt (cum altfel?) semne că eram pe drumul cel bun, mai apoi mi-am dat seama că, din păcate, nu erau nimic mai mult decât dovezi că mă aflam cel puțin a doua oară exact în același loc.

Și să te pierzi în pădure este una din spaimile ancestrale ale omului. Alta fiind, probabil, să te îneci în iazul morii.

În astfel de momente mai există o singură șansă: norocul. Doar că pentru a avea noroc trebuie să ieși din lanțul regulilor, din mecanica raționamentelor. Migdala trebuie să dezactiveze fără întârziere rațiunea. Pentru că, în caz de mare alarmă, de panică, o anume porțiune a creierului numită „migdala” se pare că dă instrucțiuni pentru blocarea tuturor proceselor raționale, și de ce pentru altceva dacă nu tocmai pentru a lăsa instinctele, flerul, să acționeze? S-a constatat, până și statistic, că oamenii greșesc într-o măsură mai mare atunci când au destul timp să judece situația și mai puțin atunci când lipsa de timp îi obligă să reacționeze instantaneu. Asta explică intervențiile salvatoare și iraționale ale piloților. Doar că eu mă rătăcisem metodic, cum spuneam, pas cu pas, adâncindu-mă în necunoscut cu fiecare oră de drum.

De câteva ori am deranjat căprioare, parcă întotdeauna aceleași, și după spaima și surpriza lor, după salturile lor enorme prin care parcă obțineau o secundă de imponderabilitate, mi-am dat seama că nu sunt tot atât de obișnuite cu prezența omului ca acelea care ies la lizieră sau dau iama prin grădinile oamenilor în vecinătatea satului. Acelea au deja comportamentul pervertit al animalelor din grădina zoologică. Doi țapi se băteau într-o seară în apropierea locului unde pescuiam, și auzeam de-o vreme bufniturile și icnetele lor. I-am rugat să facă liniște – pescuiam, dar nu după multă vreme au luat-o de la capăt, în diferendul lor de-mperechere. După dispariția căprioarelor n-am mai dat peste nici un semn de viață, până când am ajuns într-o zonă în care pământul reavăn și negru din luminișuri era răvășit de mistreți, despre care știam că se retrăseseră tot mai departe de drumurile umblate. Suspect de puține păsări – nici acestea nu sunt proaste, preferă lizierele.

Am început iarăși să fac calcule, trigonometrie fără instrumente, cartografie fără hartă, încurcând fără îndoială și mai mult, dacă se putea, lucrurile. Am zărit în dreapta un luminiș, în sfârșit ieșeam afară din pădure. Drumul acela nu părea prea folosit, dar afară urma să beneficiaz de alte elemente de orientare. Dispăreau copacii și puteam vedea pădurea. Un uliu uriaș, tulburat în reclusiunea lui cea mai sigură, după știința și experiența lui, se ridică de undeva și își întinse aripile cafenii ocupând aproape tot drumul. Evident nu eram într-o zonă prea umblată. Dar ieșeam afară. Ceea ce până la urmă nu mi-a folosit la nimic. Am văzut o vale mărginită de dealuri aride și pustii, fără cirezi și fără turme. Nu se auzea nici un zgomot, nu se vedea nici un fir de fum, așa că am intrat înapoi în pădure, refăcând după câte mi-a fost în puteri metodic și în sens invers drumul parcurs în ultima oră. Când am văzut iarăși blestematul pachet de țigări m-am așezat pe o cioată și am mâncat, înghițind fără grabă pâinea și brânza care se făcuse deja un soi de pastă în buzunare, amestecată cu semințe verzi de plante.

Am încercat să-mi amintesc situații asemănătoare din literatură, panica instaurată peste orfanii pierduți noaptea în pădure. Din frații Grimm – unde spaima rătăcirii se află în starea cea mai acută și mai pură. De exemplu, *Căsuța din pădure: O porni la întâmplare și merse așa până amurg și se întunecă de-a binelea. Copacii foșneau în întunericul nopții, bufnițele scoteau tot felul de țipete și pe față începu s-o prindă frica. Deodată zări în depărtare o rază de lumină scânteind printre copaci*. Să fim serioși, nu era nici o luminiță și exercițiul acesta nu-mi folosea la nimic. Sau Dante? *Într-o pădure-ntunecoasă mă rătăcii pierzând dreapta cărare*. Prea livresc. Nu versul în sine, ci trimiterile pe care le presupune: *Spre amiaza vieții noastre muritoare* etc. Ori Henry David Thoreau, care susține că a te pierde în pădure este o experiență surprinzătoare, memorabilă și valoroasă. Până când nu te pierzi de-adevăratelea nu poți aprecia cât de vastă și stranie e natura.

Când m-am ridicat de pe buturugă picioarele au refuzat o vreme să-și reia mecanica lor activitate. Se înmuiaseră și mă dureau. Și ele considerau că sunt puse la treabă abuziv, și fără instrucțiuni precise, încurajate iresponsabil să ia inițiativa. Și apoi, dacă se poate spune că mai lipsea ceva, m-a prins o ploaie ca un potop, altfel de ploaie (mi se părea) decât cea care m-ar fi putut prinde acasă, sau undeva prin apropiere. Mai ostilă, mai lungă și mai nepăsătoare. A început să tune și să fulgere, apoi în pădure parcă s-au stins luminile. Și în tăcerea care s-a lăsat am auzit-o cum vine, de la distanță – silvestră distanță, și am ciulit urechea. Părea că vin lăcustele, o cavalerie invizibilă, un sunet ca un bruiaj universal și apoi o cascadă rece își făcu loc din înalturi. Pădurea sorbea apa ca un burete, mirosea a putred ca într-o turbărie, solul negru deveni clisă, făgașele drumului deveniră torente. Mi-era sete, dar nu mai avea rost să caut nici un izvor.

Mă gândeam, fără să mă opresc, la toți rătăciții prin pădure din cărțile copilăriei, robinsonii din Polesia, „Gazeta pădurii” răsfoită pe masa de lemn din fundul grădinii, din care afluam ce tărâm fabulos e codrul, câte viețuitoare se organizează aici. Sincer, acum mi se părea aproape pustiu, un tărâm cu prea mulți copaci, înghițind ploaia ca o sugativă, părăsit de orice prezență. Cu excepția mea. Semnele trecerii omului, puține – derutantul pachet gol de țigări pe care abia se mai cunoștea tiparul, o cârpă sfâșiată într-un ciot, amplificau această senzație de tărâm părăsit. Fără păsări, fără fiare, fără zâne – un anacronism vegetal. Dacă m-aș fi putut vedea de undeva de sus, eram probabil ca un șoarece într-un labirint.

Abia spre seară am putut vedea, în sfârșit, soarele, palid printre norii păstoși și gata să se scufunde după valurile verzi ale altei păduri, și am constatat, ca Ahab, că nu era în direcția care trebuia. Mă duceam direct spre el, adică spre apus, și ar fi trebuit să merg spre răsărit, să-l am în spate. Nu mai sunt destul de tânăr și nici destul de sănătos pentru prostia asta, mi-am spus aproape cu voce tare. Ud până la piele, cu apa clefăindu-mi în cizme, aveam senzația că sunt uscat pe dinăuntru, saliva îmi devenise lipicioasă.

Și brusc am ieșit din pădure, de parcă aceasta m-ar fi scuipat afară. O vale cu iarbă enormă ce-mi venea până la umeri, și undeva în față, pe un deal, cineva păzea niște cai. Se vedea și fum – era seară, oamenii din niște case deocamdată invizibile probabil că-și găteau cina. Prin iarba aceasta mai greu de înfruntat decât pădurea, am ajuns la un drum și apoi într-un sat în care nu mai călcasem în viața mea, dar de a cărui existență știam din copilărie. De acolo m-a adus acasă cu mașina un bărbat tuciuriu ca un zulus și cu zale de argint la gât, pe un drum prăpăstios și ocolitor care făcea mașina să zdrăngăne și să geamă parșivă, ca apoi, când am ajuns în șoseaua națională, să accelereze cu prudență și neîncredere, fără chef și cu probleme la aprindere. Omul clătina din când în când din cap cu uimire și-și ștergea

fruntea, își aprindea câte-o țigară trăgând cu ochiul la pantalonii mei uzi și lipiți de coapse, la brațele mele pe care pielea se făcuse ca de gâscă. Când am mai avut un sfert de oră până la mine a trebuit să aprindă farurile. Mi-a luat pentru oboseala lui cam atâta cât câștig eu într-o săptămână. Probabil socotea, el, care era învățător în satul pe care tocmai îl descoperisem, că altfel nu se realizează partea pedagogică a lucrurilor.

Și dacă stau și mă gândesc bine, ce anume căutam eu în pădure? Parcă m-aș fi dus special ca să mă rătăcesc. Nu era sezon de ciuperci, vremea nu era stabilă. De ce mi-am luat totuși mâncare și nu mi-am luat mai degrabă apă de băut, sau și apă de băut? Ce m-a făcut ca de câte ori am ieșit în locuri cunoscute să intru înapoi în pădure ca să fac acolo corecțiile necesare, convins că prin pădure distanțele sunt mai scurte și drumurile mai drepte?

ALEXANDRU VLAD

eveniment

Ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale

însoțite de un inedit epistolar
precum și indexul
ființelor, lucrurilor și întâmplărilor
în prezentarea lui Ion Iovan

*Curtea
veche*

BOGDAN CREȚU

JURNALUL APOCRIF AL LUI MATEIU I. CARAGIALE

Încă din titlu, o carte *Ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale, însoțite de un inedit epistolar, precum și de indexul ființelor, lucrurilor și întâmplărilor în prezentarea lui Ion Iovan* (Editura Curtea Veche, 2008) tinde să stârneasce mai curând nelămuriri decât certitudini. În orice caz, atrage, dar și incită. Să fie vorba de o descoperire a unui istoric literar, care, săpând prin cine știe ce arhive, a dat peste un manuscris inedit al autorului *Crailor de Curtea-Veche*? Când am citit primele fragmente din acest text în *Viața Românească*, așa am fost ispitit să cred, mai ales că totul pare a purta marca stilistică (și temperamentală) a bastardului lui Caragiale. Știam, totuși, că jurnalul lui Mateiu, atâta cât s-a păstrat, fusese redactat în franceză și era mult mai lacunar decât aceste „ultime însemnări”, care, de s-ar fi dovedit autentice, ar fi putut reprezenta o lovitură de maestru postumă a nedreptățiului scriitor. Și totuși, suspiciunea este o atitudine foarte potrivită atunci când citim. Notele diaristice ale lui Mateiu aveau toate datele pentru a da naștere unui mit ori măcar unei „mistificiuni” (în sensul stabilit de Mircea Angheliescu). Manuscrisele au existat la sediul Fundației Regale cam până în 1941, când au dispărut fără urmă; Perpessicius, editorul dintâi al scriitorului, le-a avut sub ochi, dar le-a copiat în grabă, fără să respecte cu fidelitate originalul. Șerban Cioculescu ar fi fost în posesia copiilor pasajelor care lipseau din ediția Perpessicius, dar le-a rătăcit într-un negoț inedit cu Tușchi, sora scriitorului. De altfel, în notele cu un tacit caracter istorico-literar din final, „îngrijitorul” acestei ediții explică tranșant acest lucru: „Nepublicată onest la vremea potrivită, în lipsa materiei olografe, memorialistica mateină e nevoită să respire aerul fabulației”.

Prin urmare, în absența originalelor, însemnările diaristice se cer reconstituite, inventate, *contrafăcute*, urmărind totuși datele ce pot fi recuperate în urma unei atente sondări a ultimului an din viața scriitorului *dandy*. De altfel, Ion Iovan a dat, în 2002, un excurs prin biografia lui Mateiu neegalat ca informație de nici una dintre contribuțiile în domeniu. Și atunci a preferat, în loc să redacteze o monografie sau baremi o biografie ca la carte, să așeze totul sub forma unui permanent dialog cu opera autorului. A ieșit un portret compus *à la manière de...* Mateiu I. Caragiale. Biograful se lasă contaminat de stilul scriitorului și plămădește figura unui *dandy* la care istoricii literari se pot referi, dar nu cu liniștea pe care le-o dă, de regulă, un document. Era vorba în *Portretul unui dandy român* de un fel de ficționalizare ludică a documentului, de o regizare a

efectelor, astfel încât rezultă un personaj care s-ar fi simțit oricând acasă în opera lui Mateiu. Autorul ar fi putut să comită, pornind de la acest material, fie un roman biografic, fie o lucrare științifică de referință. A ales calea de mijloc.

Un singur pas pregeta încă Ion Iovan să facă: acela de a strânge toate aceste date, pe care le stăpânește la perfecție și să scrie, pornind de la ele, jurnalul scriitorului. Așa cum, probabil, l-ar fi scris el însuși dacă ar fi făcut-o. Sau așa cum poate l-a și scris, doar că el s-a pierdut. Nemulțumit de urmele rămase din manuscrise, el se decide, prin urmare, să le reconstituie, într-o tentativă care ține mai mult de arheologia literară decât de ficțiunea pură. Sigur că e vorba de un joc cu cititorul, căruia nu i se oferă mură în gură, fără echivoc, acest statut apocrif al însemnărilor de taină ale autorului **Crailor**, dar e un joc măcar pe jumătate serios. Demersul lui Ion Iovan, un degustător încăpățânat al experimentului și în opera romanească (amintesc aici **Comisia specială**) trebuie situat, oricum, la jumătatea drumului dintre roman și istoria literară, dintre ficțiune și nonficțiune. Da, e vorba de o inventare fantezistă a unor însemnări în care autorul **Crailor de Curtea-Veche** ar fi consemnat tot ce a considerat de cuviință în ultimul său an de viață, dar totul e nu numai plauzibil, ci, la o adică, chiar verificabil. Ion Iovan nu inventează de capul său, nu-și trădează personajul, ci preia date din realitate și le aranjează într-un *puzzle* care, dacă nu arată cu precizie cum au stat lucrurile, oferă indicii verosimile despre cum ar fi putut sta. Pe scurt, așa cum, în 1933, Gertrude Stein scria o ciudată carte intitulată *The Autobiography of Alice B. Toklas*, care nu era propriu-zis un roman, cum cititorii s-ar fi așteptat, ci, nici mai mult, nici mai puțin decât o „autobiografie” a unei prietene, scrisă, prin delegare, de scriitoare; așa cum, cu multe veacuri mai înainte, **Cartea lui Messer Marco Polo, zis și milionul, cetățean al Veneției, în care se istorisesc minunățiile lumii**, deși semnată de cunoscutul aventurier, fusese redactată de un autor de romane de consum, scos din anonim, nu cu totul, tocmai de această colaborare, pe numele său Rustichello da Pisa, Ion Iovan și-a asumat, cu de la sine putere, sarcina de a scrie propriu-zis „jurnalul” lui Mateiu I. Caragiale. Folosind, bineînțeles, materialul clientului. O ispravă similară, însă sub forma unei farse, a comis, în 1966, Radu Albala, lăsând să se înțeleagă că ar fi găsit chiar continuarea narațiunii **Sub pecetea tainei**, considerată de unii comentatori neîncheiată; firește că zvonul a umplut de speranțe pe mulți mateini, dar a și indus în eroare pe destui alții. De fapt, nobilul prozator, un rafinat și un erudit, a scris, mimând perfect stilul lui Mateiu, nuvela *În deal, pe Militari*, care continuă bucata părăsită subit de autorul ei. Publicat în „Viața Românească”, textul a stâmit dezbateri multiple. Ulterior, în 1987, Radu Albala a așezat această continuare în deschiderea volumului său de nuvele **Făpturile Paradisului**. Între timp, critici pricepuți, precum Alexandru George ori Nicolae Manolescu, au cercetat problema și au stabilit paternitatea precisă a nuvelei.

Să revenim însă la aceste însemnări redactate de Ion Iovan și puse, jumătate în glumă, jumătate în serios, pe seama lui Mateiu I. Caragiale. Cum trebuie să procedeze un cititor confruntat cu o asemenea voluminoasă contrafacere? Să

refuze, rigid, convenția și să parcurgă totul cu un ochi exigent, semnalând neconvergențele temporale și de altă natură și căutând nod în papură, ori intrând în joc și pretinzând că îi acordă încredere autorului și că nu este încercat de nici un dram de suspiciune? Altfel spus, ce fel de pact trebuie să semnăm cu acest text: unul nonficțional, autobiografic eventual ori pur și simplu unul ficțional? Răspunsul este mai simplu decât pare: *Ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale*... nu reprezintă decât un roman bine documentat, care încearcă să reconstituie ultimul an din viața scriitorului, bazându-se pe fapte, documente oricând verificabile. Oricum, e vorba de ficțiune în stare pură, chiar dacă ea este armată documentar.

De fapt, cartea lui Ion Iovan trebuie citită în paralel cu jurnalul și agendele mateine, chiar în forma necreditabilă în care ni le-a lăsat Perpessicius, căci exact așa a și fost scrisă. Aproape nimic nu este lăsat la întâmplare, totul fiind supus datelor foarte precis identificate. Dar, mai important decât acest alibi documentar este faptul că autorul reușește să păstreze intact spiritul lui Mateiu I. Caragiale. Intră, altfel spus, în psihologia lui, îi cunoaște temperamentul, complexe, frustrările, lecturile, concepțiile, ambițiile, relațiile cu unii confrăți ș.a.m.d. De aceea, însemnările nu sunt străine de spiritul *dandy*-ului, care ar fi fost, probabil, satisfăcut de aceste pagini și ar fi constatat că ele îi oglindesc perfect preocupările și ifosele ciudate. Așa cum reușise să demonstreze Ion Iovan în prima carte dedicată fiului lui Ion Luca, Mateiu era orice, doar un personaj comun nu. Cultiva straniețatea cu obstinație, era malițios și distant-disprețuitor, se visa într-o altă lume, față de care cea în care îi era dat să trăiască era un surogat nedemn decât de dispreț. Căci lui, avea credința marele scriitor, care se simțea un nedreptățit nu numai al tatălui, dar și al sorții, lui i se cuvenea tot ce e mai bun și mai demn de noblețea sa înăscută. Iată ce scria, bunăoară, la 21 februarie 1935, cu o autoindusă siguranță de sine: „J'ai été condamné à vivre pauvre, moi qui plus que tout autre, étais né pour être riche et jouir largement et sagacement à la fois de tout ce que la belle civilisation et son confort peuvent offrir”. De fapt, această morgă afișată la tot pasul, această aparentă siguranță a propriei nobleți ascundeau, în cazul lui Mateiu, nu puținele complexe și frustrări pe care ilustrul său părinte i le crease. El este nevoit să-și impună să creadă în tot soiul de simulacre, de la ascendența sa nobilă, la mariajul cu Marica Sion, pentru a se apropia de personajul în care singur s-a proiectat. Dar nu e nimic mai potrivit acestei sensibilități de *dandy* decât ipostazierea în tot felul de figuri ale alterității, identificarea cu masca paradoxală arătată lumii. E dificil, prin urmare, să păstrezi intactă, fără să falsezi, această detașare trucată și acest ego(t)ism întemeiat al scriitorului, obișnuit a raporta totul la sine însuși, mereu aflat în căutarea unor detalii care să-i susțină aristocrația autoproclamată.

Acum, după ce am demontat convenția, nu ar trebui să ne refuzăm plăcerea de a intra în jocul autorului și de a citi acest *jurnal* pentru farmecul său în sine (care, veți vedea, există cu prisosință), fără a păstra morga cititorului profesionist mândru nevoie mare că a deprins tertipul autorului, că nu a căzut în capcană. La

urma urmelor, măcar atâta lucru merită și Mateiu I. Caragiale, fie și în ipostaza de personaj. Trei mi se pare că sunt temele majore ale acestor însemnări de taină: autoreferențialitatea, deci propriul statut, corelată cu mai largă problematică a scrisului, a literaturii ca boală; raportarea diaristului la lumea din jur și în special la parcela literară a acesteia; și, în fine, preocuparea sa de a-și mistifica trecutul, cu tot ce conține acesta mai sulfuros, de la relațiile încordate cu părintele, la ascendența modestă, care îi provoacă setea de parvenire. Le voi lua pe rând, nu înainte de a observa că ele sunt firești prelungiri ale obsesiilor mateine, așa cum reies ele din literatura sa și din scrierile confesive.

Acest Mateiu are ceva din blazarea și dezamăgirea aristocrată a lui Pașadia: scrie din consecvență cu sine, fără a mai găsi însă vreun rost înalt acestui gest. Își satisface, pe de o parte, o necesitate, dar nu una pe care s-o considere prioritară. Altele par a fi valorile sale: heraldica, căpățuirea, decorațiile, viața de moșier și motanul Calimach. De altfel, declară, în repetate rânduri, că a recurs la însemnările cu pricina doar pentru a se dezobișnui să „literaturizeze”. Este o fugă de estetism a celui mai estetizant dintre scriitorii români. Altfel, conferă acestor pagini o funcție curativă: prin intermediul lor, se ține sub observație, se contemplă... Toată grija sa se concentrează asupra efortului de a nu înflori, de a nu falsifica. Mateiu I. Caragiale pare a depăși marele deziderat al autenticității, contemporan lui și a fi descoperit, pe cont propriu, acea viguroasă vână existențială topită în scriitură, pe care o presupune ceea ce a fost numit „autenticitatea scriiturii” (cf. Marin Mincu). La curent cu toate aceste achiziții de dată mai recentă, Ion Iovan a știut să le inducă și personajului său neconvențional. Scriind fără sistem și fără program, neținând cont de nici o regulă și dejucând cu relaxare orice canon, Mateiu se construiește, de fapt, pe sine însuși ca protagonist, ca *actant* și se contemplă din afară cu o mulțumire altfel interzisă: „Însemnările zilnice îmi dau satisfacție, asta e. Cuvintele vin repede, nu literaturizez, nu fac nici un efort de imaginație, de construcție. Niște vorbe, acolo, despre lucruri care abia s-au consumat. Scrise nu cu trudă și meșteșug, ci cu lenevie și lejeritate; fără a fi nevoit să finalizez ceva. O adevărată îndeletnicire regală – îndeletnicirea ta regală, Mateiu, sauvegardé soit ton nom”. Se simte, altfel spus, mai liber, mai în apele sale în acest joc fără reguli precise; gratuitatea gestului răscumpără ceva din încordarea efortului de a fi scris *Craii de Curtea-Veche*, operă pe care o apreciază mai ales prin prisma capitalului de stimă pe care i l-a adus. De altfel, reacționează cu superior dispreț la elogiile criticii aduse capodoperei sale: „Mi se lăuda, în motivațiune, talentul; nu am talent, domnilor, îmi vine să le strig, inteligență da, am, mai multă decât juriul dumneavoastră în corpore. Și asta voiesc eu a proba – inteligența, nu talentul. Talentul îndobitocește”. Iată un Mateiu situat în fațișă disidență față de propriul scris. A descoperit, în cele din urmă, deliciile responsabile ale acestei investiții existențiale în text. Așa s-ar explica faptul că el a renunțat la scris, că romanul său n-a fost urmat de altul, că *Sub pecetea tainei* nu a fost încheiată: scriitorul este sâțis de toate convențiile literaturii, pe care este nevoit să le respecte dacă dorește să rămână înscris în sistem. Or, nimic nu

falsifică mai mult decât literatura! „Între închipuita originalitate și autenticitate, prefer acum autenticitatea”, declară el. Dar, atenție, nu se referă la autenticitatea pe care o proclamau și o practicau Camil Petrescu, Anton Holban, Mircea Eliade și alții. Nu e vorba de a mima fără rest viața, de a crea iluzia vieții, ci de a muta viața în text, de a o înțeți transformând-o în discurs. Scenariul lui Ion Iovan are, după cum se vede, conotații dintre cele mai atent drămuite, el presupunând o radicală modificare de poietică. Dacă într-adevăr așa ar fi stat lucrurile, nu le-ar mai fi rămas mare lucru de inventat optezciștilor ori lui Marin Mincu.

În ceea ce privește al doilea filon generos al însemnărilor, cel al modului în care scriitorul și nobilul închipuit Mateiu I. Caragiale se raportează la cei din jurul său, primul lucru care trebuie constatat este mizantropia sa. Nimeni nu îi este pe plac cârcotașului scriitor, cu excepția motanului său Calimach, cea mai deosebită ființă din preajma sa, singura care îl înțelege și în compania căreia el se simte în largul său. În rest, tot o apă și un pământ. Nu e vorbă, această atitudine a preluat-o Ion Iovan chiar din jurnalul scriitorului, accentuând de cele mai multe ori malițiozitatea și aroganța care dădeau tonul și acolo. În ceea ce privește relația cu Marica Sion, consoarta sa, ea nu are cum să fie roz: Autorul nu ne lasă să uităm că „cele două surori (Marica și Florica - n.m.) sunt nominalizate de Claymoor printre fetele de măritat în 1880, cu cinci ani înaintea nașterii lui Mateiu”. Diferența de un sfert de veac dintre cei doi „amorezi” a impus și natura decentă, glacială de cele mai multe ori, a relației lor. De la noaptea nunții petrecută în tren, la somnul în dormitoare separate, totul definește un mariaj din interes, lucru pe care cei doi soți nici nu catadicesc să îl ascundă. Pe el îl interesau noul statut social pe care i-l oferea intrarea în ilustra familie Sion și averea aferentă, pe care spera chiar să o moștenească, pe ea (re)numele Caragiale și prezența unui bărbat, care să se ocupe de treburile moșiei. Așa că nu ne mirăm că pe bietul Mateiu, om în putere, îl cam chinuiesc visele erotice. Și nici nu găsește resurse să reziste farmecelor nurliei Emma, secretara lui Al. Rosetti de la Fundațiile Regale. Cine l-ar putea învinui?

Delicioase sunt paginile în care hirsutul scriitor își încondeiază confrății. Că nu era un sociabil, asta o știe oricine, dar de aici până la a trasa, în tușe uneori grotești, atâtea fizionomii e semn de imaginație debordantă. Totuși, Ion Iovan nu trădează spiritul reticent și stilul arogant-vindicativ pe care Mateiu le plasa între el și ceilalți. Ținte predilecte sunt Perpessicius (parcă în semn de răzbunare postumă pentru neprofesionalismul cu care a tratat însemnările diaristice și agendele), Șerban Cioculescu (mare admirator al tatălui), Gala Galaction, dar nici ceilalți scriitori ai epocii nu scapă neîncondeiați. Nu gustă „proza de magazin popular” a amicului Cezar Petrescu, disprețuiește „dizenteria literară” a lui Ionel Teodoreanu. În plus, îi tratează cu un profund dispreț pe cei care, deși au succes, nu au acces la noblețea pe care el o consideră calitatea sa de căpătâi. Iată-l, de pildă, pe „bietul șansonier” Ion Minulescu: „N-am pomenit dâmbovițean mai ubicuu – se rostogolește din cafenea în cafenea, emfatic, unsuros și neplăcut de volubil”. Deși se uită chiorăș către scriitorii vremii, frecventează cu asiduitate

Capșa și manifestă o curiozitate stârnită parcă de figurile mărunte și schimonosite care se dau în stambă în vreun bălci provincial. Mult mitizata cafenea interbelică, despre care unii au scris cărți și pe care au ridicat-o la rang de instituție culturală este caricaturizată de acest misogin cu fandoseli de aristocrat, care-și răscumpără, în acest fel, nu puținele complexe. Tinerii din jurul lui Nae Ionescu (Noica, Cioran, Eliade, Țuțea, Sebastian) sunt farseuri, autori minori, fără perspective, gălăgioși, cu nasul pe sus și găunoși... Mai că nu îi poți recunoaște, dacă parcurgi în grabă însemnările „mateine”: „Criticuțul Ionescu de la Slatina, Iordache, zis Streinu, poetaș de Argeș, bubosul Alindor, speranța dramaturgiei oltene, teleormăneanul Noica (pe care, cel mai adesea, îl numește «traducătorul lui Edgar Wallace» – n.m.), dușmanul lui Mickey-Mouse, constănțeanul autoporeclit Ahab”. Peste toți, patronează hidos Arghezi, prins parcă sub propria lupă deformatoare: „În mod ciudat, coada junilor e ținută de răspopitul Theodorescu, care la șaizeci de ani are aceeași față de bădăran sadea; de altfel, se trage dintr-un negustor de cartier, din spiță joasă miruită cu nume fals. Îl știu dinainte de război, pamfletar abject, deși nemțofil. După înfrângere își lasă mustață, își pune lavalieră și se face poet; câteva cuvinte potrivite și gata – noul Eminescu! Biblie și țiganiadă, sfinți și borfași, flori de cimitir și mucigaiuri ca-n dugheana lui taică-său”. Cu câtă ușurință vorbește Mateiu despre falsificările spiței! Ai spune că strămoșii săi s-au lăfăit de când lumea în palate și pe domenii nemăsurabile. Doar că el are încredere oarbă în sine însuși și în calitățile sale, pe lângă care ale celorlalți sunt biete mojicii de neam prost. Tot ce e lipsit de eleganță îi repugnă, tot ce nu respectă eticheta, de la literatură la oameni. Imaginea unui Sadoveanu înfruptându-se pantagruelic din bucate rudimentare îi provoacă urticarie: „Împrejurul nostru, destui mâncăi; cele mai hămesite personaje par a fi gloaba de Teodoreanu care se ghiftuie cu zaharicale și plăvanul de Sadoveanu. Țsta din urmă nici n-ar trebui să fie aici, în localul cu cea mai ferchezuită grădină din București; în codru e festinul lui, acolo unde se mănâncă jivina în sânge și se ia grăsimea de pe buze cu degetul”. E multă malițiozitate în aceste crochiuri, dar nimic nu ne indică faptul că Mateiu nu ar fi gândit astfel. Este, de fapt, modul său de a vedea lumea și de a o raporta, reducându-i dimensiunile, la sine însuși. Dacă el este Pașadia, firește că toți ceilalți sunt replici ale grobianului Gore Pirgu.

Dar toate acestea sunt, sugeram mai sus, simple tentative, impuse în primul rând pentru propriul confort psihic, prin care bastardul ține să se elibereze de anumite complexe și frustrări. În jurnalul autentic, la finele vieții (1933-34), Mateiu își acuza părintele că l-a deposedat de moștenirea care i se cuvenea din partea unei mătușe, fapt ce i-ar fi schimbat cu totul viața. Ura împotriva tatălui nu se stinge cu vremea, iar fiul este capabil să rostească vorbe usturătoare la moartea acestuia, chiar dacă nu se dă înapoi de la a profita de pe urma numelui acestuia. În fine, ca semn de răzbunare cumplită, se decide să pună capăt spiței Caragialeștilor: „Mais, consciemment et intentionnellement, par le fait même de l'acquisition de la fortune, a été virtuellement décrété l'extension de ma race, ainsi que je l'avais décidé auparavant moi-même, afin de lui épargner dans

l'avenir les avanies que le sort autant que ma propre inadvertance à un moment de ma vie m'ont infligée et que ma descendance n'aurait put-être pas eu la force et la patience de traverser". Prin urmare, dacă așa era Mateiu în realitate, e normal ca și proiecția sa ficțional(izat)ă să împrumute același radicalism. Nu trece nici la maturitate peste ura pe care a acumulat-o față de alintatul frate vitreg Luchi, după cum pe tatăl său nu îl iartă pentru tot răul pe care îl consideră de nerăscumpărat. Mai mult decât atât, pe „berarul” Caragiale îl neagă cu încăpățănare mai ales în calitate de scriitor. Când cutare critic îl numește „fiul lui Caragiale”, el răbufnește cu violență: „Dobitocul – asta e valoarea mea, că mă trag dintr-un berar?” Altfel, imaginea tatălui este mereu recompusă în tușe urduroase: el e ba negustor, ba „căpătuț ignar, nici măcar snob”, ba „fostul comediant devenit tyran de operă bufă” ori, mai blând, „ctitor de berării”. Iritat de efigia tătânelui, nu poate afișa decât dispreț pentru onorurile care i se aduc *post mortem*, crezând cu toată ființa că singurul scriitor al familiei el este. Dar, înțelegând în adâncul conștiinței sale că rămâne, în pofida numeroaselor strategii de falsificare a rădăcinilor, tot „bastardul unui ins vulgar”, se consolează cu gândul că, în plan spiritual, întâietatea îi aparține: „Am conștiința de a fi ultimul. Nu ultimul Caragiale – ultimul Mateiu. Până la urmă poporanul Ion Luca se va dovedi repetabil, oricând poate să apară un ins de tipul lui. Pe mine însă nu mă va repeta nimeni”. Toate aceste obsesii sunt verosimil montate în discursul complexatului urmaș al dramaturgului, netrădând nici cu o iotă realitatea cunoscută.

O ultimă întrebare: chiar este Mateiu I. Caragiale personajul construit în aceste pagini? Răspunsul e unul afirmativ: pe cât se poate cunoaște, chiar așa era scriitorul în ultimii săi ani de viață. Temperamental, psihic, el e întreg în paginile acestor voluminoase însemnări plătuite (reconstituite) de Ion Iovan. În mod paradoxal, uneori apocrifele sunt mai cuprinzătoare decât originalul. Pe care, dacă nu îl pot suplini, îl pot măcar aproxima și chiar detalia. Dacă scrierea cărții a fost un exercițiu de imaginație, lectura nu își permite să fie altfel.

Mai ales că documentele fictive din final deschid o intrigă polițistă demnă de un roman în sine. Repetând povestea părintelui său, Mateiu are un copil cu metresa sa Emma, pe care, din cauza morții timpurii, nu apucă să îl cunoască, dar care, refugiat în Franța, revine în România anilor 2000 și îl contactează pe Ion Iovan pentru a-i facilita publicarea acestor pagini. Totul rezultă dintr-o bine condusă corespondență între persoane-cheie ale acestei intrigi spectaculoase. E un roman pe care, dacă va dori, Ion Iovan va putea să îl scrie oricând. Deocamdată să ne mulțumim cu aceste apocrife, de care Mateiu probabil nu s-ar fi simțit trădat.

Una peste alta, avem de a face cu o carte agreabilă, care ficționalizează o bază de date care ar fi putut da naștere celei mai documentate biografii a autorului **Crailor de Curtea-Veche**. Nu văd de ce nu ar urma și aceasta, întrucât cele două cărți nu s-ar exclude, ci s-ar completa.

ELISABETA LĂSCONI

O CARTE CE ÎNTRETAIE DOUĂ POVEȘTI

Mateiu la a treia confirmare

In mod curios, cartea lui Ion Iovan se situează la intersecția imaginară a două povești care îmi bântuie de multă, multă vreme viața de cititor. Una ține de tentativa de a stabili ierarhii ale capodoperelor și ale autorilor, alta de reflecțiile asupra lecturii și a receptării, asupra scrisului original și a rescrierii după model consacrat.

În primul an de studenție s-a încins o discuție pătimașă privind cel mai bun roman din literatura română, și dincolo de afinitățile rebreniene, călinesciene, sadoveniene ori de sindromul “Camil” sau “Preda” am reușit să cădem la pace doar așezând între noi, într-un centru cel puțin curios, **Craii...** mateini. A fost primul semn, încărcat de subiectivitatea și mai ales de teribilismul unei vârste.

Al doilea semn a venit în urmă cu niște ani buni: o anchetă propusă de “Observatorul cultural” propulsa **Craii...** în vârful ierarhiei romanului românesc. Și cum răspunsurile veneau de la critici din generații diferite, practicanți ai diverselor formule și metode, fără doar și poate exprimând un punct de vedere personal, rezultatul tinde să devină judecată obiectivă sau pur și simplu verdict categoric privind romanul românesc.

Cartea lui Ion Iovan aduce însă al treilea semn de confirmare. Nu cunosc în literatura noastră un exercițiu de admirație de asemenea anvergură și devoțiune, precum singulara scriere ce reușește să fie simultan ficțiune, dicționar și dublă investigație de istorie secretă a epocii și de istorie literară. Totodată, este o demonstrație de virtuozitate realizată pe mai multe paliere.

Mai întâi, cartea are structura unei **narațiuni în ramă**, compusă din șirul de epistole atribuite unui fiu imaginar al lui Mateiu Caragiale, născut... postum (adică după moartea părintelui său) și înstrăinat din adolescență de țară, întors în 1990 în plină fierbere politică a capitalei. Este romanul prezentului, ce are ca fundal viața politică, dar decupează scene din viața literară și cea editorială.

Aici imaginația autorului lucrează deplin, inventând destine diferite ce alunecă alene din 1936 prin anii războiului spre începuturile comunismului

și, apoi, simetric, la primul an postdecembrist, cu toate zvârcolirile societății românești.

Că Ion Iovan se joacă abil cu toate convențiile și prejudecățile se vede clar din câteva aspecte. Mai întâi, “rama” este plasată la sfârșit, după ce sărmanul cititor a ieșit teafăr din două capcane – una să creadă că se află în fața jurnalului autentic al lui Mateiu Caragiale (cum a și pățit-o cineva...), alta să parcurgă (ori să sară peste) glosarul de termeni, având convingerea că se află în fața unui minidicționar.

Partea cea mai amplă a cărții, **jurnalul**, îmbină acribia documentară a specialistului în viața și opera lui Mateiu Caragiale cu plăcerea și ușurința ficționarului ce se răsfăță și ne răsfăță punând la bătaie alte convenții, confesiunea în formulă diaristică. Îndrăzneala și inovația aici se văd, pentru că jurnalul topește, face inseparabile cele două biografii, cea exterioară și cea interioară, personalitatea lui Mateiu și personajul matein.

Și aici se observă finețea scriitorului care a constatat că literatura confesivă (memorii și autobiografii, jurnale și corespondență) a acaparat pentru un întreg deceniu interesul unui public larg, și răstoarnă lucrurile, recuperând notația cotidiană de jurnal ca tip de scriitură în ficțiune.

Și, în sfârșit, **indexul de termeni** poate da impresia unei opere de istoric literar, care dă o nouă întrebuințare fișelor rămase nefolosite din laboratorul celeilalte cărți dedicate lui Mateiu Caragiale, **Portretul unui dandy**. Nimic mai fals! Glosarul se dovedește și el o combinație inextricabilă de adevăr și fantezie, de temeinică documentare și fabulație minuțioasă.

Într-un cuvânt, Ion Iovan construiește un roman splendid, evitând formulele știute de prozatori, într-un efort simetric cu al lui Mateiu Caragiale. Criticii s-au trezit puși în mare încurcătură la încadrarea **Crailor...** în specia romanului, situând-o mai aproape de poem sau de confesiune. Autorul contemporan adâncește deruta cu mirobolanta-i scriere, care sfidează alte granițe, între literatură și istorie ori critică literară, între literatură și para sau periliteratură.

Lectură, scriere și rescriere

A doua poveste pe care o rotunjește cartea lui Ion Iovan se compune dintr-o veche și constantă curiozitate legată de actul lecturii. La câte feluri de lectură este supusă o carte? Între “inocența” impură a cititorului amator, care o deschide pur și simplu din curiozitate ori din plăcere, și “profesionismul” criticului se află, probabil, numeroase modalități de a descoperi și înțelege o carte.

Am bănuît întotdeauna că dincolo de cei doi poli sau deasupra lor, într-un spațiu greu de aproximat, se află al treilea tip de lectură, a scriitorului. Mărturisiri făcute de mai mulți prozatori, impresii despre cărțile

confraților, dezvoltării fugare din interviuri, în cazul lui Liviu Rebreanu, spre exemplu, semnalează că prozatorul citește altfel, cu alți ochi, dintr-o altă perspectivă, inaccesibilă celorlalți.

Ion Iovan îmi luminează ceva din misterul celui de-al treilea fel de lectură. A citit cu totul altfel decât istoricii literari tot ce s-a păstrat ca document de la Mateiu, a descifrat în alt cod opera mateină, a cartografiat-o și i-a înregistrat “petele albe”. Le-a umplut printr-o geografie și o istorie plauzibile, printr-un proces de modelare ambiguă.

O scriere alcătuită în mod similar, dar nu identic are scriitoarea Jean Rhys – romanul *Marea Sargasselor* (sau *Întinsa mare a sargaselor*, cum se intitulează reeditarea), poate că născut din fascinația față de *Jane Eyre* de Charlotte Brönte. Autoarea a reinventat un misterios personaj secundar, soția domnului Rochester cea adusă din colonii, i-a creat și ei o poveste, a pus sub semnul întrebării nebunia unei femei transplantată din lumea ei sudică în nordul englez, rece, sumbru și întunecat, dând explicația perfectă fascinației față de foc. Și astfel o ficțiune generează altă ficțiune, o pată albă ce se umple vertiginos.

Cartea lui Ion Iovan iese însă și spre alte teritorii. Mă gândesc la exegeza imensă care a proliferat în jurul biografiei și operei mateine. Dacă facem o trecere în revistă a tipurilor de critică exersate pe *Craii...* mateini, constatăm că fiecare dezvoltă alte ascunzișuri ale ficțiunii: critica esoterică și simbolică sau cea stilistică, psihocritica sau naratologia au scos la suprafața înțelegerii coduri nebănuite.

Codurile secrete ale *Crailor...*, dezvoltate de perspective critice diverse au înțesat și subterana curiosului roman pe care l-a creat Ion Iovan. Să dau câteva exemple. Primul la care mă gândesc: investigația insolită a lui Vasile Lovinescu din *Al patrulea hagiatic* își află aici răspunsuri surprinzătoare, confirmând apartenența lui Mateiu la o societate inițiată, ba și plusând prin inserția scriitorului într-un plan ce ar schimba istoria țării, a Europei și a lumii.

Altă abordare interesantă a prozei mateine văzute ca triptic îi aparține lui Petru Mihai Gorcea, un critic prea puțin cunoscut și dispărut prea devreme, într-un eseu dens (*Mateiu I Caragiale, Cuget, simțire și credință*, 1993). “Nodul” interpretării îl dă ipoteza propusă pentru “confreria” crailor bazată pe homosexualitate. Până și o asemenea față ascunsă a romanului matein transpare în cartea lui Iovan: suita epistolară din “ramă” se dovedește a fi și o corespondență amoroasă adresată de fiul lui Mateiu iubitului său rămas la mare depărtare.

Văd așadar în cartea cu titlul răsfirat a lui Ion Iovan un exemplu strălucit de lectură activă, de scriere creativă și rescriere imaginativă a unei capodopere, captând substanța fluidă sau rarefiată, solidă sau aeriană a straniei comete numite Mateiu Caragiale care a fulgerat cerul prozei noastre.

Este, în același timp, fructul copt pe îndelete al postmodernismului românesc.

Faptul că autorul a țintit cartea cea mai înaltă din piramida romanului nostru spune mult. Ce a reușit însă, depășește aproape tot: orizontul nostru de așteptare și obișnuințele noastre de lectură, modele mai vechi ori mai ale ficțiunii și grila judecăților critice. Pentru mine, este cartea de vârf a prozei românești din 2008. Care trece grațios și proba cea mai dură și neiertătoare: nevoia de a o reciti și a o regăsi.

ELISABETA LĂSCONI

ANDREEA RĂSUCEANU

METAFORELE VENINULUI MATEIN

Nu puține și cu siguranță dintre cele mai diverse au fost reacțiile suscitade de apariția experimentului literar cu înșelătoare alură de jurnal și substrat metafictional al lui Ion Iovan – *Ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale, însoțite de un inedit epistolar precum și indexul ființelor, lucrurilor și întâmplărilor în prezentarea lui Ion Iovan*. În jocul transnativ au intrat imediat, mai mult sau mai puțin inocent și în necunoștință de cauză, criticii și cititorii, ba chiar și editura, care nu specifică nicăieri dacă într-adevăr avem sau nu de-a face cu o operă de ficțiune sau cu rătăcitul manuscris matein recuperat în mod miraculos. Așa că cei mai puțin conectați la pulsul lumii literare au căzut în capcană, bucuroși că în sfârșit au acces la fragmentele de confesiuni mateine, fără a intui că au de-a face cu un... roman. Cam același lucru îl făcea Mircea Cărtărescu, transformând-o pe frumoasa Zaraza din personaj fictiv în făptură aievea. Convenție postmodernistă sau joc inter și supratextual, ambele inițiative au avut ecouri puternice, demonstrând încă o dată că, mai mult ca oricare alt domeniu, literatura este tărâmul tuturor posibilităților și al libertății supreme.

Cum avem de-a face cu un fals jurnal (cam în genul acelor False tratate, tot marcă a postmodernismului), dar mai ales cu un roman excelent, perfect strunit de autorul lui dotat cu un uriaș talent narativ, merit să-i dubleze bogata informație legată de opera și viața lui Mateiu Caragiale, ne vom referi îndeobște la mecanismele ce asigură resorturile textuale, la spectaculoasele procedee stilistice care recreează baroc fundalul întâmplărilor.

Ocultarea realității – *pharmakon* și *venenum* în universul *matein*

Motivația artistică ce susține narațiunea lui Ion Iovan trădează condeiul unui mare prozator, deja confirmat de romanele sale precedente. Universul existenței personajului Mateiu Caragiale e unul sufocat de miasme otrăvite, îmbâcsit de venin uman, subminat din interior de veninul pe care-l secretă suflătește falsul autor al Însemnărilor. Jocul instanțelor narative e dublat de această permanentă infuzare a traseului epic cu semne contextuale ale veninului, efectul creat fiind cel de stranie farmacopee, ce tratează continua oscilație între *pharmakon* și convertirea acestuia în otravă. Dozajul metaforei constituie însă un atuu puternic al cărții: dacă figura “otrăvitorului” Niculae, care împrăștie peste tot “șoricioaică”, e omniprezentă, ca un semn de rău augur, prevestitoare a unui final tragic, Marica are un “aer otrăvit”, prăjitura Floricăi, detestabila slujnicuță, e pudrată cu “otravă”, cina e “ca o otravă” în licoarea zilei, iar experiența naratorului cu damele îi aduce pe buze gustul amar al veninului. Dar năpraznic-nociva acțiune a otrăvii se întinde și mult dincolo de granițele existenței casnice a naratorului: aflat în Ardeal e “otrăvit” de mâncărurile prea picante, în vreme ce la fiecare ieșire din casă e sfâșiat de teama unui câine care pare să-l pândească, animal psihopomp gata să-l otrăvească cu mușcătura sa. Întreg universul, de altfel, pare să uneltească împotriva sa, și aici se simte cel mai bine condeiul magistral al autorului, în recrearea portretului celui mai simpatic mizantrop, celui mai eficient și mai fermecător resentimentar din literatura română: în descrierea boemei române a anilor 30 abundă denotativele caricaturale – “suferindul” Perpessicius îi e antipatic, în forța literară a “hindusului năist” Eliade nu crede, “buffletinul Sadoveanu” e lipsit de farmec, iar “berarul” Ion Luca Caragiale a constituit doar un nefericit accident de destin în existența sa. Sintagmele substitutive conferă și ele caracterul savuros al portretelor: Gala Galaction este “un bărboi cu cizme”, iar Maniu “ursuzul din Bădăcini”. Cu toții contribuie la otrăvirea existenței naratorului, pentru care puține sunt posibilitățile de refugiu, după cum vom vedea. Printre acestea, ocultarea asiduă a datelor realității – ființa trăiește, după Mateiu Caragiale personajul, în permanență conectată la pulsul universal, așa încât o citire atentă a poziției constelațiilor, o corectă interpretare a conjuncturilor astrale și o bună cunoaștere a calendarelor populare pot feri de fatalitate...

Pedanteriile gurmandului și metamorfozele grădinii lui Bachus

Cum narațiunea lui Ion Iovan este una multifățetată, dovedind apetența pentru profunzimi textuale a autorului, întocmai ne este înfățișată și personalitatea *mateină*: metamorfotică și pluristratificată – obsedat de *punerea în operă*, de implicarea activă într-o construcție de un fel sau altul,

Mateiu Caragiale transformă tot ceea ce îl înconjoară în propria operă: grădina, jurnalul, blazonul în verde crăiesc și aur, la care lucrează, dar și viața însăși. Pasionat de enigmistica heraldică, așa cum bine se cunoaște, Mateiu este și un amator de labirinturi vegetale, din cele dotate cu “sens”, cu metaforă – conform cu o “botanică aristocratică”: plantează chiparos, tamarix, eucalipti și rodii, citind despre bizareriile vegetale ale “ciudatului” conte Hoditz, ale cărui fantasmagorii transpuse în iscusite alăturări pline de sensuri oculte de plante și flori întâlnesc cum nu se poate mai bine gustul lui Mateiu Caragiale. Stadiile grădinii de la Sionu, menite a traduce în realitate pretențiile aristocrate mateine, trec de la liniaritatea clasică, pură, a formelor antice, la “curbele moi”, la cotiturile unduioase ale senzualilor mauri și sfârșesc prin a întruchipa o “barocărie franțuzească” – toate acestea, când creatorul lor se bucură de voluptățile bahice induse de “înfocatul și aromaticul” Fleur de Cotnari. Paradisul vegetal sfârșește prin a năpădi conștiința creatorului său, devenind una cu el – devenind “sinea lui”, la fel cum se petrecuseră lucrurile cu Hoditz. Dacă la Sionu nostalgiază după aristocrata și potențiala sa existență, de nobil Karabetz, în Bucureștiul ponosit și ostil altul este paradisul personajului Mateiu Caragiale – interioarele voluptoase ale vechii case de pe strada “marchizului”, astăzi Luca Stroici, motanul terapeutic Calimach și lecturile târzii îi oferă un refugiu de la plictisitoarea și grosiera boemă bucureșteană. De asemenea, conform veleităților dandyste, vestimentația fină și prânziurile sofisticate, precum și întâlnirile cu o anume damă încântătoare îl sustrag monotonei și nesuferitei vieți domestice, alături de etern posomorâta și îmbătrânita Marica. Surprinzătoare este, de altfel, ponderea detaliilor legate de desfătările culinare ale gurmandului Caragiale, aflate în subtilă legătură cu celelalte pasiuni ale sale: astfel, supa de curcan îi retrezește pofta de lectură, în vreme ce rața cu ciuperci murate și vin alb constituie o delicată a cărei rețetă îi aparține.

Poate că cel dintâi merit al lui Ion Iovan nu este neapărat această reconstituire literară a unor potențiale memorii mateine, ci mai degrabă întreținerea unei enigme, a unui mister care transcende literatura acaparând însăși existența autorului ei – cine era cu adevărat Mateiu Caragiale, ce s-a întâmplat cu adevăratele sale însemnări ori care era adevărata măsură a acestei “otrăviri” constante a universului său lăuntric; nimic din toate acestea nu mai contează, ci numai libertatea închipuirii și a diverselor interpretări care fac întreg farmecul literaturii.

SIMONA VASILACHE

BIETELE FAPTE

Există un dispreț – frust, verde – al oamenilor de acțiune față de visători, după cum și tifla nefăptuitorilor față de faptă. Orice întocmire are măcar un cusur, pe care-l vezi, cu ochi versat și obosit, în toți slujbașii. Cealaltă alegere e preocuparea de sine, căreia nu i se poate reproșa nici un exces. Să te faci, vandabilă sau nu, o operă de artă.

De asemenea îndreptar leonin (sic!) a ascultat, întocmai, Mateiu Caragiale, semnând franțuzește, în rang de conte Karabey. Nu o viață, ci o intrigă, nu un chip, ci un *trompe l'oeil*. Care creează așteptări. Un scenariu romantic, în care intră și niște însemnări pierdute cu schepsis, prin anii '40. Fantezia, fără să se formalizeze prea mult, umple viața acestui unic personaj al nu foarte bogatei lui opere. Lectura frățească, amușinând coduri și căutând chei care li se dau doar oamenilor de încredere, la care obligă, aproape, orice carte iscălită Mateiu (altminteri nu pricepi nimic...), nu poate fi mai firesc continuată decât printr-o reconstituire asemeni „vindecărilor” de carte veche, în care fâșii de substanță recuperată se aplică pe materiale-suport. E ceea ce face, într-o apocrifă cu titlu baroc, apărută recent la Curtea Veche, ***Ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale însoțite de un inedit epistolar precum și indexul ființelor, lucrurilor și întâmplărilor***, Ion Iovan. Cel care-și ia, pentru sine, modestul rol de orchestrator al unui material regăsit, adăugându-se atâtor mistificatori fabuloși, a căror informație covârșitoare – dar care fan, la urma urmei, nu știe totul despre vedeta lui? – e întrecută doar de marea, generoasa lor naivitate în care, bucurându-ne cu ei de „descoperire”, le suntem, de bună seamă, complici.

Nimic nu anunță agonia, în acest jurnal nemulțumit, scris (de Mateiu, pesemne) cu încrețirea unor cute fine la baza nasului și spre consemnarea, încântată, de data asta, a altor plăceri decât cele cărora li se dedau oamenii obișnuiți, literații y *compris*. Totuși, e ultimul an, 1935, din viața, nici lungă, nici împlinită, a unui scriitor privit mai curând cu reținere decât cu prețuire confraternă. Aproape un incomod, cu nostalgiile lui *belle-époque*, în frământații anii '30, când altă generație își face intrarea. Când toată suflarea citește Proust, și când pasul lumii se schimbă. Niște caraghioși, priviți cu o simpatie rănită care seamănă foarte bine cu cea a lui Caragiale-

père. Citindu-i pe amândoi, și neputând, mi se pare, să-ncline decisiv balanța, Ion Iovan face din Mateiu un ins cu două nivele. În stratul în care-l aruncă, din timp în timp, amărăciunile îndoielii (poți ști că ești cel care te crezi?), e berarul întreg, repudiatul coțcar berlinez, mascându-și nemulțumirea profundă printr-o aparentă poftă de huzur. Nu face, mai fin, mai manierat, și Mateiu la fel?

Așchia lui Moș Virgulă îl atinge, de bună seamă, pe acest perfecționist al literaturii și al persoanei. „Cred că asta mă îndepărtează de scris: miile de cărți bine făcute” (p. 18) și ce altă temă de *lamento* decât lipsa unor urmași de orice fel, secătuirea vînei pe care, oricum, timpurile o s-o înnăbușe? Ca Mateiu însuși se jeluiește Ion Iovan pentru el, pentru *spleen*-ul lui, pentru răutățile subțiri și pentru micile bucurii, câștigate – culmea! – orânduind poiata unui conac de țară.

Totuși, deși ar fi fost, poate, mai comod așa, *Ultimele însemnări...* nu sunt jurnalul unui autist. Dimpotrivă. Având – vanitatea moare ultima! – nevoia esențială de-a fi văzut, acest Mateiu de fabricație documentară, dar atât de, vorba clasicilor, potrivit cu firea, nu se dă în lături de la a vedea. Frecventează Capșa, pentru câte un *entrevue* cu Adrian Maniu, și pentru caricaturi de grup ale celorlalți, Eliade, Țuțea, Sebastian. Nici generațiile mai vârstnice nu scapă de atingerile impecabile ca stil, dulce-înveninate ca fond: „cap de conte Tolstoi, deși taică-său a fost un hoț de arendaș teleormănean” (despre Galaction, p. 52). Specialist în genealogii, cum era bătrânul în lanțuri ale slăbiciunilor – morburile marilor familii nu sunt, în esență, altceva, acest Mateiu refăcut de Ion Iovan pare să știe tot despre oricine, să facă legături, să plaseze etichete, până într-acolo încât lumea literară, culturală, în genere, devine un clasor uriaș prin care viermuiesc tipuri, în așteptarea fixării definitive. La care el, *hélas*, a ajuns: „Am conștiința de a fi ultimul. Nu ultimul Caragiale – ultimul Mateiu! Până la urmă poporanul Ion Luca se va dovedi repetabil, oricând poate să apară un ins de tipul lui. Pe mine însă nu mă va repeta nimeni.” (p. 77) O profeție făcută cu o siguranță a vremurilor noastre, dar strecurată foarte bine în sinele orgolios al unei unicități conștiente de singurătatea ei și, prin asta, nefericite.

Convins că Mateiu și-a scris, verde pe galben, viața în operă, cu tot haloul de neîmpliniri ogoite stilistic, Ion Iovan aduce, într-un vis, o Pena Corcodușa, în altul o cădere în Dâmbovița, ca fâlfâiri ale istoriei închipuite care vine, la final, s-o covârșească pe cealaltă în care, oricum, de mult nu mai e loc de fapte: „până la urmă, izbânda înseamnă să dai cu tifla nătăfleților morți de inimă pentru funcții, pentru femei, pentru scrieri”. (p. 79) și inima, nemaivând pentru ce bate, se răcește ușor, și stă, pe nebăgate de seamă. Fără încordarea, vulgară, a luptei. Și în disprețul

rațiunilor unei vieți: „Literatura, ca și politica sau biserica, o codoașă infectată cu boale lumești.” (p. 91).

Ce face, ne putem întreba, acest aristocrat al retragerii? Se observă, de la hilare semne de bătrânețe și ipohondrie (tensiunea, temperatura), până la ochiuri largi prin univers unde, nu-i așa, se va întoarce. Iată, de pildă, această însemnare din pârgul verii: „Ieri m-am culcat târziu; mare parte din noapte, pe răcoare, am privit cerul. Steaua Ciobanului sta agățată în vârful unuia din salcâmi, iar toată partea de vest, cât vedeam pe sub streășină, era bătută de Calea Rătăciților. Sclipeau, de o parte și de alta a lunii pline, Hercule și Pegasus.” (p. 218) Puterea și inspirația. Amândouă, disprețuite. Amândouă, inutile.

Ce rămâne, către sfârșitul jurnalului? „Imaginea unui bărbat stylé, trecut de primii cincizeci de ani: Eu”. (p. 329) O consolare, acel adjectiv care merită toată penitența. Căci penitență este, sub liniștea ridicată peste șicane. Ultima răsplată, ultimul dar în lumea în care pe fiecare îl preocupă alții, e întoarcerea ta la tine: „una din acele nopți în care trăiești senzația că poți fi numai al tău, ignorând politica, afacerile, literatura. Calme, froidsour glaciale, style de vie.” (p. 355) Este 16 ianuarie 1936. Peste o zi, Mateiu Caragiale nu mai trăiește.

De aici, cel care l-a scris devine cel care-l explică. Un glosar ca o lume în mișcare, dându-i cărții cea de-a doua lectură posibilă, de enciclopedie cu accente sentimentale, alimentând indiscrețiile cu care deschidem jurnalele (altfel, de ce ne-ar interesa, bunăoară, că sub prietenescul *Conul Alecu* șade Marghiloman?) însoțește însemnările așa-zis găsite. Epistolele, în fine, cu comicării obișnuite – la înmormântare se fac dispăruți, pentru un doliu *comme il faut*, exact prietenii cei mai buni, însă Cella Delavrancea, crunt condamnată în jurnal, punctează la imagine, cu preținse amante descumpănite și cu prețiși copii, cu o sumbră dare de seamă pentru prezent. Care nu e, pentru Mateiu de-al doilea cum, de bună seamă, nici pentru cel dintâi, *ce o să cer*. Este, în schimb, ce li se dă...

Dincolo de efortul documentar, uriaș, pe care nu-l pot motiva decât o mare iubire, și deprinderea de a-ți trăi lecturile, dincolo de stilul matein de-adevărat, care, iarăși, nici nu se moștenește, nici nu se copiază, doar se împrumută frățește, după ani mulți de conviețuire în spirit, dincolo de figuranți și decoruri enorme, mobilizate pentru a pune în scenă un singur an, însă unul ca o placă turnantă, cartea lui Ion Iovan e altceva. O flamură ridicată după tipicul de fiecare seară, de la moșie, ca să-i spună, după trei sferturi de veac, tragicului răsfățat al unei sorți interesante, atâta lucru: că *a înțeles*.

BASARABIA, ÎNSPRE EUROPENITATE? (II)

“Cleștele” rusesc

La prima secvență, din numărul trecut, au colaborat Liviu Antonesei, Gheorghe Grigurcu și Simona Dăncilă. De față, în paginile următoare, publicăm opinii semnate de Vitalie Ciobanu, redactor-șef al revistei *Contrafort*, recunoscut ca unul dintre cei mai temeinici analiști ai geopoliticii transprutene, Tudor Cojocaru, student basarabean la Sociologia din București, Igor Mocanu, critic literar „douămiist”, manager al Editurii Cartier, originar și el *de dincolo*, Ion Lazu, poet și prozator bucureștean din generația ‘60, de baștină neaoș „moldovenească”, autor între altele al romanului nenorocos la receptare, *Veneticii*, inspirat din drama familiei sale refugiate în 1940, și Alecu Reniță, jurnalist, director al revistei *Natura* cu apariție la Chișinău. Sunt mărturii de bună credință, al căror realism uneori necruțător pare rupt din paginile lui Soljenițan. Plutește duhul GULAG-ului peste ele. Care, după toate semnele, va bântui mulți ani memoria încălцитă a locului, poate generații de-a rândul. Și va reverbera încontinuu, vagant, și dincoace de Prut, încuibat adânc în *structuri* psiho-mentale de care ne tot lovim, vrem-nu vrem.

Bunăoară, în numărul 10/2008 al *VR*, tatonând tema acestei anchete, instruindu-mă să zic așa din mai multe surse, am reflectat între altele și un interviu luat de Claudiu Târziu scriitorului Nicolae Dabija, compătîmind febrice, eu, la drama acestuia din urmă, așa cum era descrisă în *Formula AS*, credibil. Ulterior, la puțin timp după apariția numărului respectiv, am primit semnale pe e-mail, apoi au apărut și în presă dezvăluiri despre o cu totul altă față a personalității lui Nicolae Dabija. Una complet diferită. Consternat, cu nodu-n gât, ce poți să spui. Îl scot din cauză pe junele Claudiu Târziu, reporter al cărui talent excepțional i-a făcut pare-se o figură urâtă. Cazul arată cu brutalitatea specifică spațiului acestuia, al nostru, post-concentraționar, cât de îndrăcit încurcată e istoria, prezentul și, mă tem, viitorul, inclusiv al RM. European, cum să nu. Cu robinetul GAZPROMului, acum iarna, închis/deschis în coastă...

Cam așa se pare că stau lucrurile într-un “clește” rusesc: spectrul GULAGului bântuie endemic, *de sus*, prin biografii și destine, indiferent la anotimp, iar șantajul gazului, sezonier, încă și mai perfid, amenință cu fiori *de jos*, din conductă. Direct în oase...

Curat unificatoare amenințarea asta, de minus nu știu câte grade, la Chișinău, Budapesta, Berlin...

La închiderea ediției, când numărul este deja în corectură, primim și inserăm în cuprins (v. **miscellanea**), fără comentarii deocamdată, o Declarație a PEN Centrului din Moldova, de protest împotriva desființării PRO TV Chișinău de autoritățile comuniste.

Între corectură și ozalid, ne ia prin surprindere vestea morții lui Grigore Vieru, în noaptea de 18 ianuarie, printr-un fatal accident de mașină. *România literară* mereu pe fază consacră tragiceii dispariții două pagini de mijloc (nr. 3/29 ianuarie crt.) Scribe cu nudă amărăciune Alex. Ștefănescu: „Nu vreau să plâng la moartea lui. Am plâns de destule ori, copleșit de emoție, citindu-i sau ascultându-i versurile. Vreau însă să deplâng modul nerespectuos în care societatea românească l-a tratat. Cea mai mare impolitete față de el a constituit-o abandonarea de către România a Basarabiei.” Câteva linii din portretul semnat de Gh. Grigurcu, memorabil: „Omul avea o înfățișare aparte. O față prelungită, stoarsă, sugerând o suferință ancestrală, plete romantice tot mai vestejite către bătrânețe, o frunte neverosimil de largă, selenară, buze subțiri, fin contractate, parcă în așteptarea unei rostiri ce se amâna.” Cele două voci critice consună impresionant într-un bărbătesc omagiu înlăcrimat, cum din păcate numai la morți se mai întâmplă. Nu ne luăm aici rămas bun de la Grigore Vieru, vom reveni asupra importantului autor basarabean în episodul viitor...

Să notăm în treacăt și o veste poate bună: într-un interviu la TVR 1, din 26 ianuarie, Traian Băsescu vorbește despre sprijinul promis de Președintele Sarkozy în susținerea aderării Republicii Moldova la UE. Înțelegerea e bătută în cuie, asigură locatarul de la Cotroceni, contează cine va câștiga alegerile din aprilie. E de presupus că votul lui Nicolas Sarkozy ar putea re-face istoria zonei. Cert e că atmosfera pre-electorală se va încinge peste Prut, ceea ce – sperăm – va stimula și un surplus de apă la moara anchetei noastre, pe firul ei tematic, tot mai eficace nuanțat, în numerele ce vin.

Așteptăm în continuare opiniile dumneavoastră “la cestiune”, în marginea unui chestionar mai degrabă orientativ: *1. Care sunt atuurile Basarabiei de a ieși din starea dilematică în care se află? 2. Ce tradiții/instituții/personalități cu vocație europeană posedă? 3. Avem noi, cei din țara de dincoace, relații de colaborare/prietenie cu instituții de peste Prut și personalități basarabene? Dar ei cu noi? 4. Ce cărți ale basarabenilor, nu doar de literatură, v-au reținut atenția în ultimii ani? Ce fapte/evenimente artistice din acel spațiu ar putea fi creditate drept „valoare europeană”? 5. Atitudinea mediilor românești și a românilor în general față de soarta celor de peste Prut, cum vi se pare?*

În fine, ar mai fi de spus că redacția VR dedică acest demers publicistic memoriei lui Cezar Baltag. De ce, mai pe larg, în numărul viitor.

MARIAN DRĂGHICI

VITALIE CIOBANU

BASARABIA – O CAUZĂ PENTRU SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

I.) A rosti binomul „Basarabia și europenitatea”, în spiritul anchetei inițiate de revista *Viața Românească*, înseamnă a ne situa pe terenul unei mari necunoscute, a dezlega termenii unei dileme chinuitoare, a vaticina în marginea unui orizont obscur. Sintagma se înscrie în discursul general al epocii, dar dacă am răzui dincolo de formalismul așezat în straturi groase peste aceste cuvinte, am descoperi că a te pronunța asupra noțiunii de europenitate în Basarabia este greu și frustrant pentru basarabenii înșiși. În toată perioada postbelică și în auro-ralii ani ‘89 -’91, intelectualii români ai Moldovei dintre Prut și Nistru au visat la Unire cu „patria-mamă”, la re-Unire cu România. Acestui ideal i s-au dedicat frunzașii Sfatului țării, la 27 martie 1918, atunci când statul român se reducea la câteva județe în jurul Iașilor, în numele României Mari s-au sacrificat soldații români în iunie 1941, sub comanda mareșalului Antonescu, la România au visat disidenții basarabeni torturați în beciurile NKVD-ului, închiși în spitalele de psihiatrie de pe întinsul URSS-ului. „Europa”, „europenitatea”, „integrarea europeană” – termeni la care azi recurgem aproape reflex, ca la un vocabular banal – nu constituiau o preocupare politică, mentală, culturală. Și asta vorbește despre cât de rupți de realitățile lumii civilizate, ale Occidentului, au fost basarabenii în deceniile de dictatură sovietică. Pentru conaționalii noștri dintre Prut și Nistru încununarea aspirațiilor lor se lega exclusiv de revenirea între granițele statului român, fie și cu o Basarabie ciuntită, cum este azi, nu de „alipirea” la Europa. La Chișinău, despre europenitate a început să se vorbească o dată cu slăbirea tendințelor unioniste și cu recrudescența stângii filo-ruse, simultan cu detașarea tot mai vizibilă a politicienilor și mass-media de la București față de Basarabia. Patrioții mai înflăcărați (o înflăcărare situată în preajma cartonului, cum s-a văzut mai târziu), dintre Prut și Nistru, au considerat termenul „Europa” drept un substitut laș pentru Unire. Era, în viziunea lor, retorica duplicitară a unor politicieni ratați și abulici – retorică făcută să devieze unionismul basarabean înspre o zonă ambiguă, lipsită de consecințe practice –, era preocuparea suspectă a unor intelectuali cosmopoliți, neapărat vânduți, plătiți de KGB sau CIA (sau de amândouă – de ce nu?), de Mossad și MI 5. *Europa* era un concept inventat de masoneria iudaică, pentru a domina mai ușor lumea și a împiedica, după destrămarea Uniunii Sovietice, reconstituirea României Mari. Dar chiar și oamenilor

mai sănătoși la cap, care nu cădeau în plasa discursului de tip CVT – cu numeroși prozeliti în Basarabia – și a teoriilor conspiraționiste, „Europa” le provoacă un mare semn de întrebare („cum să te unești cu Europa, cine ne-așteaptă acolo?... sunt niște străini!”), și o angoasă tulbure, o nesiguranță personală („ce mai rămâne din național, ce mai rămâne din românism, dacă ne topim într-un creuzet multicultural, nu cumva schimbăm un jug pe altul?”). A trebuit să treacă alți câțiva ani, pentru ca Europa să fie percepută nu doar în dimensiunea ei geografică, ci ca receptacul de valori, ca model politic, economic și cultural, care aduce dezvoltare și prosperitate. Întrebarea pe care ne-am pus-o însă foarte curând a fost: cum să faci europenizare și democratizare cu o clasă politică provenită din fosta nomenclatură sovietică, cu *ofițeri acoperiți* strecurați abil – ca și în România, de altfel – în mai toate partidele? Această clasă politică de sorginte nomenclaturistă vorbește despre Europa, nu pentru că-i împărtășește valorile civilizaționale, ci pentru că râvnește la beneficiile aderării: tranzacții mănoase, conturi în Elveția, călătorii fără vize etc. Guvernânții de la Chișinău au un discurs pentru Bruxelles și o conduită diametral opusă de uz intern, brutală și arbitrară; compun o congregație de clanuri mafioate, pentru care statul este instrumentul făcut să le servească interesele de putere, ca și „limba moldovenească” sau, mergând pe firul acelorași aberații ideologice, ca și „istoria integrată”, care ascunde sub masca „relativismului” contemporan și-a recuperării tradițiilor locale concepte și viziuni staliniste. Comuniștii moldoveni vor în Europa, dar fără România, respingând parteneriatul propus de România în numele integrării europene. Voronin vrea să transporte în Uniunea Europeană baricadele din perioada Războiului Rece și insistențele sale pe tema „imperialismului românesc”, a „pretențiilor teritoriale ale României” își află, uneori, la Bruxelles, urechi binevoitoare, aceleași urechi (pardon de exprimare metonimică!) sensibile la șantajul rusesc cu gazele. Cum să faci democratizare și europenizare în Republica Moldova având în coastă o Rusie revanșardă, care te șantajează nu numai prin regimul separatist de la Tiraspol, inventat anume pentru a împiedica reunirea Basarabiei cu România – după cum au recunoscut-o chiar oficiali ruși (Ghenadi Selezniiov, pe atunci speaker al Dumei de la Moscova, aflat într-o vizită la Chișinău, în primul mandat al lui Voronin, a declarat-o fără înconjur: „a trebuit să pornim războiul din Transnistria, pentru a preveni lunecarea Republicii Moldova spre România!”, și ce-a fost mai revoltător în această imprudentă „confesiune” a demnitarului rus, făcută la Chișinău, nu la Moscova, sub privirile aprobatoare ale amfitrionilor săi comuniști, era pretenția netulburată a Rusiei de a decide, în continuare, peste capul cetățenilor moldoveni cu cine să se unească și cu cine nu!; în aceste condiții, ce mai înseamnă așa-zisa suveranitate a Republicii Moldova, clamată de comuniști?). Cum să faci, așadar, democratizare și europenizare când agenții de influență ai Rusiei te controlează de la un capăt la celălalt?

Aceste întrebări sunt legitime, dar în același timp deformatoare. Manipulează cu sau fără intenție, întrucât reduc „chestiunea Basarabiei” la o simplă

confruntare geopolitică Est-Vest, eliminând cu desăvârșire setul de valori și criterii care determină gradul de „europenitate” al unei țări. Or, pericolul rusesc a fost prea des invocat în Republica Moldova, de către diverși politicieni, pentru a nu permite dezvoltarea unui autentic pluralism politic. De aceea, în acest moment, în ce mă privește, după ce m-am „ars” suficient, la Chișinău, și cu unii și cu alții, și cu stânga filorusă, și cu dreapta național-populistă, „europenitatea” Basarabiei înseamnă reforme, politici publice cât se poate de concrete și cuantificabile, capabile să modifice în bine viața oamenilor, nu patriotism retoric și găunos – „moldovenesc” sau românesc. Am văzut cum același simbol, Ștefan cel Mare, la Chișinău, poate fi exploatat cu succes – o demonstrație, cred, pe placul lui Lucian Boia! – în ambele sensuri: unionist, înainte de 1989, și autarhic, în special din 2001 încoace, o dată cu revenirea comuniștilor la putere. Moștenirea învingătorului de la Podul Înalt, îmi pare rău s-o spun, nu-mi relevă nimic în materie de libertate de exprimare, independență a justiției, stat de drept, conviețuire cu minoritățile, acces la informațiile de interes public, transparență a actului de guvernare, absorbție de fonduri europene ș.a.m.d. Pe acest teren, al spiritului civic modern, ar trebui să se transfere problemele Basarabiei de azi. Aici urmează să le căutăm soluțiile, nu în strălucitele vremuri voievodale. Discursul de tip identitar se cuvine înlocuit cu pledoaria în numele drepturilor constituționale și al responsabilității cetățenești, în caz contrar, nu vom ieși niciodată din confruntarea „moldoveni” versus români, Rusia versus România, Europa versus CSI.

II.) S-a bătut multă monedă în acești ani pe tema integrării culturale dintre cele două entități de o parte și alta a Prutului. România acordă un număr impresionant de burse de studii tinerilor moldoveni, sprijină trupe de teatru și festivaluri muzicale sau de film basarabene, organizează școli de vară pentru profesori etc. Institutul Cultural Român (ca și Fundația Culturală Română înainte) continuă să sprijine revistele de cultură din Basarabia, chiar dacă bugetul pe care-l oferă este insuficient în raport cu recesiunea economică, inflația din Moldova și fluctuația cursului de schimb. Cu toate acestea, o integrare culturală reală nu se poate realiza fără o integrare economică și politică. Orice ar face, oricâte cărți bune ar publica la editurile românești, oricât de des le-ar găzdui textele presa culturală de la București, scriitorii basarabeni, chiar și optzeciștii și „douămiștii”, vor fi considerați frați „de dincolo”. O anexă circumstanțială. O particularitate regională, eventual exotica și amuzantă, un fenomen marginal. Pentru că nu locuiesc la București, Cluj, Iași sau Timișoara. Fără o prezență a Basarabiei ca sumă mult mai complexă de repere – topografice, onomastice, economice, comunicaționale etc. – în imaginarul cotidian al românilor, „integrarea culturală” va rămâne un fel de plantă de seră, întreținută în anumite condiții de lumină și umiditate, nimic mai mult. Cele două spații culturale nu sunt interconectate la nivel mediatic, așa cum nu sunt interconectate sistemele energetice ale României și Republicii Moldova sau căile lor feroviare (diferența

de ecartament nu s-a diminuat nici măcar cu un centimetru în ultimii 20 de ani!). Ar trebui nu doar ca artiștii și creatorii basarabeni să fie cooptați în circuitul valorilor românești, dar și viceversa – este nevoie ca și intelectualii români să aibă o prezență continuă, stabilă și firească pe piața dintre Prut și Nistru, să nu neglijeze publicul consumator din Moldova, cu sau fără pașaport românesc. Editura Polirom, de exemplu, este singura care și-a deschis o reprezentanță și o librărie la Chișinău. Pro TV-ul este singurul post românesc cu stație locală în stânga Prutului. Nici un cotidian central de la București nu și-a fondat o redacție în capitala Basarabiei. Firește că un regim politic românofob la Chișinău subminează crearea acestui „țesut” comun, acestei consubstanțialități mentale și instituționale. Însă dacă vom evoca mereu obstacole (transformându-le într-un alibi al neputinței sau al dezinteresului), dacă *nu vom reinventa nevoia unuia de celălalt*, lucrurile nu au cum să evolueze.

Basarabia invită clasa politică și societatea românească în ansamblul ei la responsabilizare, la articularea unor atitudini care să transceadă liniile de demarcație interne – așa cum au făcut-o, la o etapă anterioară, proiectul de integrare europeană și euroatlantică. Basarabia oferă un debușeu energiilor pozitive ale românilor, o țintă elanurilor noastre altruiste, o cauză reală (și nobilă) de solidarizare. În Basarabia am putea să reînvățăm să fim mai buni, mai loiali, mai înțelepți, mai toleranți, mai puțin învrăbiți. În Basarabia am putea reînvăța sensul comuniunii intelectuale. Când am început să edităm *Contrafortul*, „aterizând” pe piața culturală românească, acum 14 ani, am simțit imediat sub picioare un teren minat: ne aflam în mijlocul unor bătălii înverșunate, al unor adversități ireductibile, care îți pretindeau angajamentul, declararea inechivocă a propriei opțiuni – neutralitatea era suspectă și deopotrivă blamabilă, sfârșind în inconsistență. Și am ales, nu am ezitat. Am ales tabăra occidentalizantă, nu pe cea nostalgică, am făcut pledoarie anticomunistă și am rejectat „apolitismul” teleghidat politic, am pus laolaltă eticul și esteticul și am repudiat protocronismul ceaușist. În același timp, am încercat să păstrăm fidelitate unor instituții ale statului român, chemate să servească nu orgoliile unor persoane și interese parohiale, ci cultura română dintre Prut și Nistru. *Când oamenii par nesiguri, te sprijini în idealuri*. A trebuit să ținem mereu cont de inevitabilul decalaj de agendă, al României și al Basarabiei, pentru a ne păstra credibilitatea pe ambele maluri ale Prutului, fără a cânta pe „voci” diferite la București și la Chișinău. Am încercat să fim alergători de cursă lungă, nu lansatori de „cocteile Molotov”, ne-am reprimat frustrările și pulsunile justițiare, pentru că revista trebuia să aibă continuitate, să ofere o tribună tinerei generații de scriitori din Moldova, să demonstreze, pe cât se putea în acele condiții, un alt chip, mai prizabil, al provinciei noastre. Cred că aici e cheia reușitei: să-ți fixezi, mereu, obiective de altitudine, față de care rivalitățile de orice fel să-și afle unitatea de măsură exactă.

TUDOR COJOCARU

DE LA „TĂVĂLUGUL” SOVIETIC LA „TRENUL” EUROPEAN

In momentul de față, Basarabia se confruntă cu grave probleme de ordin social, economic, politic și nu în ultimul rând, identitar. Când spun Basarabia mă refer la acea Basarabie ruptă de țară la 1812, când atât teritoriul actualei Republici Moldova (în continuare RM), cât și cele trei județe, Cahul, Ismail și Cetatea Albă, au fost cedate țarului Alexandru I de către Poartă. Consider că este important să ținem cont de aceste delimitări, căci evoluția ulterioară a respectivelor teritorii și populații a fost diferită.

Mă voi referi aici la modul în care percep eu realitățile din RM, creațiunea care, acum în prag de an 2009, este în situația să nu-și întrevadă nici măcar viitorul apropiat. Nu știu dacă ar fi potrivit să vorbesc despre statul RM, ci mai curând despre oamenii de acolo, români care au avut o altă soartă, cu mult diferită de cea a românilor ”cu acte în regulă”.

E greu să vorbim despre eventuale soluții pentru niște probleme pe care mare parte dintre factorii de decizie nu le iau în calcul, desconsiderându-le în timp ce se complac într-o ignoranță amestecată cu o incompetență gravă. Iar dacă vorbim despre ignoranță și incompetență, cu siguranță trebuie să existe și unele lucruri care sunt ignorate. Mă refer la acele lucruri nespuse, care se vor a fi șterse din mentalul colectiv și care, anume ele, reprezintă atuurile românilor basarabeni. Am în vedere aici identitatea românească și tot ce implică aceasta, perspectiva europeană care este din ce în ce mai aproape, oamenii harnici și educați, amplasarea foarte favorabilă din punct de vedere geografic și multe altele.

Toate acestea pot fi factori decisivi care pot contribui la schimbarea spre bine. Problema constă însă în modul în care sunt gestionate aceste avantaje. Din păcate, acestea nu pot fi luate în calcul pe rând, ci numai simultan. Noi nu putem fi europeni fără a fi români, așa cum nu putem să intrăm în circuitul european fără a ține cont de oamenii pe care îi avem și de situația geopolitică din zonă. Cu toții suntem entități vii care gândesc și acționează în virtutea unor convingeri și a unor credințe care ne motivează și care, inevitabil diferă de la om la om. Ceea ce este important însă, în momentul de față, este că ne putem reuni cu toții în jurul unui scop comun și anume urmarea unei direcții vestice, iar asta numai după sau în timp ce ne asumăm trecutul pentru a-l putea depăși în sfârșit. Diferența majoră dintre românii din estul Moldovei

istorice și ceilalți europeni este anume acel tăvălug sovietic, care ne-a propulsat cu mult timp înapoi, iar acum noi trebuie să ”prindem trenul” integrării europene, așa cum l-am prins și pe cel al eliberării naționale, dovedită ulterior a fi doar o iluzie. Anume din aceste motive, nu cred că putem vorbi despre unele atuuri diferite cu mult de cele ale altor populații europene. Putem însă vorbi despre o conștientizare a unui decalaj și de asumarea unei responsabilități întru depășirea acestuia. Generațiile de acum, inclusiv cea din care fac eu parte au avantajul de a fi simțit realitățile a câteva faze, printre care dictatura, entuziasmul patriotic, tranziția agrariană, iar acum comunismul pro-european obedient Rusiei (oricât de ciudat ar suna aceasta). Acesta ar fi un avantaj care trebuie să fie exploatat. Tinerii au posibilitatea de a compara, de a analiza și în final de a schimba lucrurile spre bine, dat fiind că sunt abia la începutul drumului.

RM și-a declarat în nenumărate rânduri orientarea pro-europeană, președintele-general și-a exprimat intenția de a aduce Europa în RM, și nu invers, avem și un minister care se numește pompos, al ”Afacerilor Externe și Integrării Europene”, avem și consilii și asociații ale tinerilor care promovează declarativ valorile europene și câte și mai câte. Cu toate aceste instituții aparent europene, nu cred că vreuna dintre ele și-ar putea asuma acțiuni coerente pentru apropierea de UE. Dincolo de aceste semne care nu pot să nu demoralizeze, există oameni care mișcă lucrurile în direcția potrivită. Aici i-aș putea numi în primul rând pe Dorin Chirtoacă, primarul de Chișinău, Veaceslav Ioniță, analistul economic, Vlad Lupan, Nicu Popescu, Igor Boțan, Ion Marandici, Oazu Nantoi, Iulian Frunțașu, Vitalie Nagacevski, Oleg Serebrian – toți implicați în viața politică sau civică din RM și persoane care aduc un suflu nou societății. Desigur, ar fi greu de cuantificat meritele fiecăruia dintre ei, cu atât mai mult cu cât nu cred că ar fi cineva în măsură să o facă, dar aportul lor la modernizarea societății în spiritul valorilor europene este indubitabil.

Spunea la un moment dat profesorul sociolog Dan Dungaciucă că drumul Chișinăului spre Bruxelles trebuie să treacă numai prin București, iar acest lucru se poate face numai prin apropierea oamenilor, instituțiilor și într-o oarecare măsură, a guvernării de România de azi. În acest sens, societatea a luat-o cu mult înaintea autorităților, iar acest fapt se vede din multitudinea de proiecte comune la nivel cultural, mediatic sau civil care iau amploare. Mă refer aici la colaborările dintre Uniunile Scriitorilor, Academii de știință, edituri (Cartier, Prut Internațional, Știința, Polirom), proiectele media Jurnal, Unimedia, Timpul, Vocea Basarabiei, Romanian Global News Press, asociațiile culturale ASTRA, Pro Basarabia și Bucovina. Să nu uităm și de asociațiile românilor basarabeni din România care încearcă să creeze o punte de legătură între tinerii români de pe cele două maluri ale Prutului. Un alt semn pozitiv de apropiere îl reprezintă faptul că începând cu anul acesta

basarabenii vor putea trimite un reprezentant în Parlamentul României, astfel stabilind o legătură mai directă cu forul suprem al (deja putem spune) tuturor românilor. Sperăm ca acest eveniment să fie de bun augur și să nu ne provoace dezamăgiri, ar fi prea dur.

Dacă tot am menționat persoana primarului de Chișinău, trebuie să amintim de evenimentele organizate de Primărie în ultimii doi ani au revoluționat practic modul în care se raportează autoritățile la valorile naționale și implicit la cetățeni. Evenimentele organizate în ultimul timp de autoritățile municipale, în speță de către Primărie, au avut rolul de a revigora spiritul național, dar și civic al basarabenilor, demonstrând că se pot organiza evenimente și fără a fi nevoiți să facă anumite compromisuri indezirabile și înjositoare. Astfel, au fost organizate timp de doi ani, *Ziua Europei*, *Hramul Orașului* și nu în ultimul rând *Ziua limbii române*. Atenție! *Ziua limbii române*, or până acum basarabenii au serbat o zi a unei limbi "ne-numite", pur și simplu *Ziua limbii*.

Este interesant de urmărit mișcarea publicistică de la Chișinău, care se remarcă de multe ori prin originalitate și care nu poate să nu-mi atragă atenția, în calitatea mea de tânăr cititor, cu atât mai mult cu cât două dintre acestea se regăsesc și în bibliografia obligatorie a cursului de Sociologie a vecinătății europene pe care îl am la facultate. Mă refer aici la lucrările lui Vitalie Ciobanu, *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova* și la cea a lui Iulian Frunțușu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei*. Ambele lucrări impresionează prin realismul și stilul propriu de abordare, observându-se lesne faptul că în paralel cu interiorizarea problematicii, autorilor le-a reușit dificila sarcină de a se detașa de chestiune, identificând probleme și oferind soluții viabile, păstrându-și neutralitatea axiologică.

Astfel de lucrări sunt binevenite în spațiul vechiului regat, or încă mai este nevoie de o clarificare a situației basarabenilor, așa cum apar ei în ochii românilor de aici. Este nevoie de un efort imens pentru înțelegerea contextului, evenimentelor și abia apoi a mentalității românului basarabean. Tocmai din aceste motive ne pomenim deseori cu neadevăruri scrise în presă sau rostite în spațiul public, precum și în discuțiile private.

Tind să cred că percepția despre românii din stânga Prutului se va apropia din ce în ce mai mult de adevăr, iar meritul va reveni intelectualilor, noii generații de specialiști, precum și celor care vor avea grijă de cultura și elementul național, așa cum trebuie să fie acestea.

(TUDOR COJOCARU, născut la Chișinău în 24 februarie 1987, este student în anul al III-lea la Facultatea de Sociologie, Universitatea București)

ION LAZU

FIRESUL NEFIRESULUI.

1. Într-adevăr, Basarabia se află, după aproape două decenii de la destrămarea imperiului bolșevic, într-o situație unică în continentul nostru, ca stat încă dezlipit de România; și nu se îndoiește nimeni că acest lucru se datorează în mod hotărâtor Rusiei, care a dus întotdeauna în istorie o politică anexionistă, sfidătoare, de mare putere. Cu o conotație aparte pentru componenta asiatică a profilului său de țară care una zice și alta face, practicând cu strășnicie politica faptului împlinit. Și a armatelor care sunt acolo unde vor comandantii lor supremi, mai înainte de o atenționare la nivel diplomatic – vezi prezența la Prut a tancurilor sovietice încă în prima zi a ultimatumului din 26 iunie '40, vezi prezența lor năucitoare în Jugoslavia, la începutul anilor 90, vezi ce se întâmplă în zona Caucaz, în Afganistan; vezi de fiecare dată prea târziu lucrul de care ar fi trebuit să te temi... Ce-i drept, am fost tentat să dau crezare celor care spuneau, *soto-voce*, imediat după “evenimente”, că printr-o mișcare diplomatică iscusită, pe cât de simplă în sine, Basarabia ar fi venit în modul cel mai firesc la Patria mamă. Încă din primul moment, ideea re-unificării ar fi fost aplaudată, se pare însă că doar de fațadă, căci în mod explicit nu li s-au oferit liderilor basarabeni locuri în parlamentul României, după binecunoscutul model din 1918, care transforma o virtualitate în fapt istoric. S-a irosit cu dinadins o mare ocazie, care de atunci a rămas mereu o neîmplinire a destinului național. Am însă convingerea că pe termen lung re-unificarea este iminentă, ea se va produce însă în cadrul dezinhibat al Uniunii Europene. În mod firesc cei de aceeași limbă se vor regăsi, în acest fel recuperându-și valorile culturale comune și trecutul istoric în atâtea rânduri fracturat.

2. Da, Basarabia a avut întotdeauna (și a reîmprospătat în timp) vechi și de netăgăduit tradiții și personalități cu vocație europeană. Din tabloul foarte nuanțat pe care mi-l înfățișa tatăl meu, care văzuse multe în mișcările sale de mic negustor prin toată Basarabia interbelică, până la dramaticul refugiu al familiei, din martie 1944, mi-am făcut imaginea unei provincii românești unde pe vremea dominației țariste se concentrau elementele cele mai progresist-europene ale populației din tot imperiul, atrase ca de un magnet spre această zonă extrem-vestică, mai prosperă, unde se simțea suflul

înnoitor; înși caracterizați prin vitalitate, spirit independent, inițiativă personală, dornici să ia pe cont propriu o afacere și să o promoveze, forțând limitele legislației feudale, la concurență cu elementele românești active în sfera meșteșugurilor, industriei și comerțului. (O excepție care confirmă regula: Pușkin, exilat pentru patru ani la Chișinău – și care nu i-a văzut practic pe localnici, visând halucinat o revenire la Petersburg, în preajma Palatului, unde se făceau marile jocuri și unde genialul poet dorea să-și consolideze imaginea. Este o trăsătură a geniului, dintodeauna, aspirația de a ocupa un loc la zenitul spiritual al propriei națiuni. Însă exista concomitent și un geniu al locului, al Basarabiei, dovadă că mama lui Gogol era o moldoveancă...) De boierime nu mai vorbesc, cu urechile ciulite la ucizurile stăpânirii ruse, dar cu ochii ațintiți spre Vestul civilizator. La baza eșafodajului social, o țărănime competitivă, chemată să facă față unor incredibil de mari suprafețe de teren agricol. Trecuți cu anasâna de la români la ruși și iar la români și la sovietici, oamenii de rând din Basarabia erau poate mai atenți la schimbări, mai receptivi la înnoiri, la provocările istoriei, cum se spune astăzi. Părinții mei au fost foarte neplăcut surprinși de sărăcia și înapoierea sătenilor din județul Olt, plasa Slatina, în mijlocul cărora fără voia lor și cu indicibile pierderi fuseseră trimiși cu Ordin de evacuare. Ca să nu uit și celălalt aspect de sociologie, de luat în seamă într-o estimare de acest fel: basarabenii, alcătuind un conglomerat multietnic, erau obișnuiți cu multiculturalismul *avant-la-lettre*, erau ei înșiși poligloți, se sustrăgeau mai lesne naționalismului extremist, resentimentar. (În pateticele lui dispute cu noii lui prieteni, tatăl meu, refugiatul tuturor frustrărilor, rănit în sentimentele lui românești de inaderența/ostilitatea rău disimulată sau mai fătășă uneori a localnicilor, recurgea la astfel de puneri în scenă ale obidei sale: Voi, de pe-aici, aveți cusurul că sunteți prea mulți olteni la un loc! Cum așa?! se inflamau preopinienții, încolțiți pe teren propriu. Păi așa!, că eu, în Basarabia aveam prieteni de toate etniile, mi-i alegeam după placul inimii, pe când voi, aici, nu vă puteți alege prietenii, în satul ăsta sunteți toți rude, musai să vă prefaceți... Am scris toate acestea și multe altele în cartea mea *Veneticii*, constatând apoi că o mare parte dintre susținerile mele, cărora numai buna credință nu li se poate contesta, au incomodat, cum se întâmplă...) Multilingvismul, marea diversitate a etniilor: români, ruși, ucrainieni, evrei, găgăuzi, polonezi etc și spiritul tolerant decurgând din conviețuirea seculară în creuzetul dintre Prut și Nistru au modelat mentalul și civismul populației. Dacă aceste elemente nu pledează îndeajuns pentru vocația europeană a basarabenilor, atunci eu însumi nu înțeleg bine ce semnificație are sintagma respectivă, care după opinia mea nu se prea potrivește limbilor înțepenite și mentalităților fundamentaliste. (Să nu eludăm faptul că în interbelic, între hotarele țării, cu excepția maghiarilor și germanilor, celelalte etnii amuțiseră în mare măsură, copleșite de discursul recuperator istoric al majoritarilor.)

Subliniez acest aspect ce nu trebuie escamotat, în context: ratarea re-unirii din 1990 ne-a privat pe noi toți, de dincoace de Prut, de elementul basarabean, bun conducător de europenism. Să nu uităm faptul că Basarabia a dat mereu culturii române mari personalități de vocație europeană, un Hasdeu, un Stere, un Dobrogeanu-Gherea, pledanți credibili ai înnoirii sociale și nu numai, atâți alți cărturari sau militanți ai ieșirii din carcasa feudală. A dat astfel de oameni și Rusiei, când istoria nu a permis alte soluții. Nu insist. Nici o surpriză că și astăzi există în Basarabia spirite favorabile schimbului dezinhibat de idei și valori culturale.

3. Da, avem diversificate relații cu instituții și personalități culturale din Basarabia. Faptele sunt multe și încurajatoare, vezi și intervenția la obiect, cu exemple edificatoare, a dlui Liviu Antonesei. (Este foarte de înțeles că relațiile de colaborare complexă și chiar de prietenie sunt mai intense cu orașele culturale din zona limitrofă: Iașii, în primul rând, dar și Suceava, Botoșanii, Galații, alte localități din proximitatea Prutului de tristă faimă.) Sunt de fiecare dată relații de parteneriat între părți egale, fără umbra deformatoare a stăpânului privilegiat. Cu adevărat relații europene – sperăm ca ele să prolifereze, spre folosul tuturor. În ce mă privește, mă fac singur vinovat pentru abandonarea tentativelor de a păstra legătura cu basarabenii *mei*, așa cum i-am simțit totdeauna. După decembrie '89, primul meu gând a fost către cei de dincolo de Prut: am luat pe cont propriu colectarea de cărți românești pentru copiii din Basarabia, am transportat la Chișinău un TIR încărcat cu cărți... M-am afiliat tuturor asociațiilor pro-Basarabia, am militat, am participat la toate marșurile *Basarabia-pământ românesc*, până când rămăsesem doar câteva zeci de demonstranți strigând din rărunchi sub zidurile ambasadei ruse: *Jos cizma de pe Basarabia!* Abia atunci am abandonat militantismul stradal dezlănțuit și am scris un scenariu *Veneticii*, care nu și-a găsit un sponsor; pe urmă romanul omonim, o saga de aproape 600 de pagini despre refugiul basarabenilor și despre soarta lor de exilați în propria țară. Cartea a avut o bună receptare în România, însă absolut nici un ecou dincolo de Prut, spun asta cu toată tristețea. USSR a intenționat o lansare la Chișinău, dar a abandonat ideea, fără explicații plauzibile. Eu însumi aș fi mers pe cont propriu la Chișinău, pentru o lansare "la fața locului", însă toți culturalii basarabeni cărora le-am mărturisit intenția mea au făcut totul spre a mă întoarce din cale: Alexandru Moșanu, Ion Ungureanu, m-au avertizat în modul cel mai serios că-mi risc viața. Era pe vremea când Grigore Vieru devenise ținta unor șicanări kgb-iste. Totuși, am oferit romanul cu dedicație unor lideri ai vieții literare din Basarabia, lui Nicolae Dabija, lui Vitalie Ciobanu, lui Vasile Gârneț, lui Emilian Galaicu-Păun, celor doi mai sus pomeniți, altor câtorva. Am dat câteva exemplare unui director de editură din Chișinău, care a promis că va etala romanul meu în vitrina librăriei lor. Nici

o consemnare, nici un ecou. Sigur, toate acestea m-au făcut să abandonez. Dar greșeam, îmi dau seama acum. Nu trebuia să renunț doar pentru faptul că niște literați care-și urmăresc cu dinadins promovarea propriei imagini s-au eschivat să o facă pentru altcineva, ca să nu spun: pentru o idee... S-ar părea că aceleași persoane îi discriminează pe Paul Goma, pe Gheorghe Grigurcu (misterioasa discriminare pozitivă?). Sper din tot sufletul că și Paul Goma va participa la această anchetă.

4. În cunoștință de cauză, s-ar putea spune multe lucruri nu tocmai de laudă despre situația economică și politică a Basarabiei, aflată încă în inerția păguboaselor mentalități sovietice; în schimb literatura celor dintre Prut și Nistru, după o explicabilă defazare din momentul 90, a recuperat toate rămănerile în urmă, este de-acum organic racordată la spiritul european, prin cei mai buni reprezentanți ai ei. Cu unii dintre aceștia, după cum s-a înțeles deja, m-am intersectat în viața literară a acestor ani, dar nu am cultivat relațiile. Ca să nu spun că, lucrând aproape un deceniu la Editura Vinea, unde au fost publicate cărțile de poezie ale tuturor reprezentanților ultimului val: Galaicu, Vakulovski, Crudu, Leo Butnaru, dimpreună cu mulți-mulți alții, unii cu trei-patru cărți, e de la sine înțeles că am o reprezentare destul de exactă a literaturii basarabene din ultimii ani și a performanțelor sale incontestabile. Nu mă îngrijorează nici polarizarea pe generații de creație, de care s-a făcut atâta caz, nici fragmentarea pe grupuri de interese. Acestea sunt aspecte intrinseci unei activități literare efervescente, în plină desfășurare. Mai simplu spus: luptele de orgolii sunt până la urmă de neevitat între creatorii de valori culturale. Căci, da – și cu asta răspund părții a doua a întrebării – acești lideri de opinie, tocmai prin activismul lor, sunt foarte prezenți în viața culturală de dincoace de Prut, în reviste, la edituri, la premii etc. Ei chiar că nu se pot plânge că regășenii i-au discriminat. Să mai dau câteva nume grăitoare în acest sens: Aura Christi, Vlad Neagoe, Irina Nechit. Și să semnalez o recentă apariție răscolitoare la editura Curtea Veche: **Cartea Foametei**, de Larisa Turea, cuprinzând 50 de monologuri ale unor supraviețuitori ai foametei gestionată de bolșevici în Basarabia anilor '46-'47, completate cu arhiva de stat și de partid aferentă perioadei respective, un documentar care se ridică la nivelul Arhipelagului Gulag., spun asta fără nicio ezitare. O carte care, cum am sugerat la lansare, trebuie receptată simpatetic la noi și tradusă imediat în limbi de circulație europeană.

Sigur, m-a mâhnit pe vremuri faptul că liderii de opinie din Basarabia au căzut victime seducției foștilor laudători ai Cărmaciului. După ce făcuseră apologia naționalismului comunist, nu le era greu să confişte mișcarea Limba noastră cea română, să închipuie festiviste/amăgitoare poduri de flori... Din marxiști cu numele au devenit instantaneu lideri ai unor fundații religioase. Ne mai putem mira sau indigna îndeajuns, cunoscându-le fățărnicia ?!

5. Cum să numim atitudinea regătenilor față de cei de peste dușmănitul râu, Prutul sfâșierilor noastre identitare? Ea este o atitudine firească românilor de totdeauna, o acceptare a faptului ca atare, pendulând între toleranță și nepăsare, cu mici animozități față de noul venit. Sincer să fiu, nu am constatat reacții de respingere flagrantă. Sigur, la început va fi existat teama românilor, niciodată mărturisită ca atare, bine disimulată, pe linia corectitudinii politice, că basarabenii vor veni peste noi, literalmente, dimpreună cu toate belelele lor, cu sărăcia (Snegur dixit!) dar și cu rusofonii implantați samavolnic în teritoriu, cu programă, cu alte sechele bolșevice doar bănuite și care de aceea induceau o sporită anxietate. Comoditatea traiului de la o zi la alta se vedea incomodată de eventuala / presupusa afluență a basarabenilor. Însă am înțeles și au înțeles și alții că până și în cele mai favorabile împrejurări de liberalizare a granițelor, numai o câtime din populația unei regiuni se pune în mișcare, iar majoritatea ei rămâne unde-i e locul. Vreau să spun acest lucru simplu: că un popor, în acest caz poporul român dintre granițe dar și din afara lor, văzut ca un tot unitar, nu își trăiește în mod conștient istoria, destinul său în lume, ci trăiește/suportă mereu un provizorat, o neașezare care pare de moment, fie că ne aflăm în stare de război sau sub umbra înghețată a vreunei puteri dominatoare din proximitate. Firescul nefirescului. Astfel încât, dacă în legătură cu cele câteva zeci de mii de români din Kazahstan, azvârliți la capătul lumii de soarta mașteră, putem avea temerea că se vor disipa, destinul basarabenilor, în schimb, nedespărțiți teritorial decât prin șuvoiul de lacrimi al Prutului, este istoricește indisolubil legat de destinul identitar românesc. Ceea ce lui Vitalie Ciobanu i se prezintă ca o frustrantă “ficțiune geopolitică” nu este din păcate decât una dintre realitățile tranzitorii care au făcut și încă fac istoria omenirii, în neconținut zbucium într-o reșezare mai justă a hotarelor, raporturilor, devenirilor. Ați pus, pentru ancheta Dvs un semn de întrebare unei alte sintagme de-a dsale. Eu însumi preluasem o astfel de exprimare: *Frunți de celuloză* pentru un comentariu la un eseu al dsale apărut în România literară, însă redacția mi l-a respins. Nu era totuși decât un comentariu, iar nu o contestare a susținerilor de acolo. Și fiindcă veni vorba, nu de cronici literare în revistele basarabene la *Veneticii* mei aveam eu nevoie, ci de o discuție cu privire la modul cum am prezentat viața refugiaților basarabeni, în fond doar un punct de vedere, din mai multe posibile, asupra istoriei noastre din a doua parte a secolului trecut.

IGOR MOCANU

VORONIN ȘI CĂȚELANDRII LUI, ĂȘTIA N-AU HABAR CE LI SE-NTÎMPLĂ-N ȚARĂ

1. Republica Moldova are mai multe atuuri. Sau, mai precis, potențiale zone care pot fi speculate ca atu. În limbaj de *rebranding*, sînt tocmai zonele care îi scot în evidență diferențele specifice și, prin asta, îi conferă o identitate proprie. Nu cred că mai pune cineva la îndoială etnia majorității populației de acolo, la fel cum rămîn de fiecare dată din ce în ce mai sceptic în fața gesturilor de exacerbare lozincardă a evidenței acestei etnii. Pentru o Europă întregă, ba chiar și pentru Rusia lui Medvedev (*id est* Putin), este periculos de limpede cum stau lucrurile: că peste 60% din cetățeni sînt etnici români, că și minoritățile celor 40% rămase au fost aculturate în spiritul deja desuetei ideologii moldoveniste, deci tot români, că mai mult de jumătate din această populație are dublă cetățenie, din care una românească și că peste un sfert așteaptă să se încetățenească în următorii, să zicem, cinci ani. Mai rămîn bătrînii, cetățeni ai vechiului regat, plus copiii, progenituri ai ăstora care așteaptă să le vină cetățenia. Europa și Rusia s-au prins foarte degrabă cum stă treaba, ne-au puricat demult, politic, ADN-ul și etnia, mai puțin Voronin și cățelandrii lui, ăștia n-au habar ce li se-ntîmplă-n țară. Mai au din cînd în cînd cîte-o premoniție care-i bagă-n boale și, posedați, mai promulgă vreo lege absurdă care nu face decît să înmulțească bifele de pe lista neagră a raportului democratic, adică din baza de monitorizare a Freedom House, cu riscul de a-i fi sistată domnilor legislatori toată lețcaia străină.

După ce m-am scuzat destul, o să revin la chestia asta cu identitatea proprie și diferența specifică. Nu o voi face, probabil, mai bine decît cercetătorii din volumul coordonat de Monica Heintz, însă identitatea iaște cam tot ce rămîne după ce istoria și-a încheiat un fir narativ și a demarat un altul. Identitatea aceasta a început să fie așa cum o avem acum încă din 1714, cînd Dimitrie Cantemir i-a garantat lui Petru I, la Stănilești, cu teritoriul dintre Prut și Nistru, victoria împotriva turcilor. Numai că realitatea s-a dovedit a fi alta decît cea pe care o teoretizase el în *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othomanicæ* și astfel ne-am pomenit dați cadou muscalilor. Ping-pongul geopolitic ce a urmat după aceea ne-a pus în fața unui eritaj cultural și de mentalitate care, așa cum

sticlos remarca Vitalie Ciobanu în *Frica de diferență*, ne face de fiecare dată înfricoșător de diferiți atunci când ne declarăm români în Republica Moldova și republicani în România. Nevralgia vine din cum îți asumi astăzi, la nivel individual și de masă, pactul de-acum trei secole și mai bine dintre Dimitrie Cantemir și Petru I. Poți s-o faci, asemenea lui Vasile Ernu, în maniera unui *lonely planet* constructiv ideologic, ori în stilul proiectului Planeta Moldova, adică cinic deconstructiv și profund autoironic. Dar o mai poți face în spiritul direcției de la *Contrafort*, adică european, însă le nivelul discursului din subsidiar, în cel al unei ideologii a jositificării, al unui program involuntar și redundant recuperator pe segmentul margine-centru. Ori pur și simplu poți pleca în Italia ori Spania să faci curat prin casele europenilor după ce tot tu le-ai și construit, lăsând acasă certificat de absolvire a trei facultăți și diplomă de grad superior pentru vreo cinci specializări. În acest sens, identitatea „strîmbă” – ca să împrumut un concept al lui Cosmin Costinaș din *Manifestul strîmb* – se preschimbă în punct de sprijin.

Bun. După ce ne-am asumat tot ce ni s-a întîmplat în ultimele trei secole, ne putem gîndi și la atuuri. Foarte precis punctate de Liviu Antonesei în răspunsul lui la această primă întrebare din anchetă⁸⁶. Așa că nu le voi relua. Voi preciza numai că e nevoie de un sistem bancar bine pus la punct, e nevoie de multă machetare și *layout*. E nevoie de un Raiffeisen Bank la Chișinău. Bineînțeles, și de un guvern care știe pe ce lume trăiește. E nevoie de toate astea, pentru a le putea spune povestea noastră pe limba lor și viceversa.

2. Tradiții? Hm. Primul sens al acestui cuvînt și care-mi vine-n minte este acela de speculație etnologică. Da, în Republica Moldova se mai merge cu capra, cu uratul, cu colindul ș.cl., se mai țin blajinii, se merge la rug ș.cl. În această accepțiune, *Buciumul* lui Tudor Tătaru mai e încă „de actualitate”. Mai există și tradițiile culturilor populare minoritare. Îmi amintesc că într-o zi anume din an, bulgarii dintr-un sat vecin cu al meu fac la poartă o zeamă de pește cu usturoi. Foarte gustoasă zeamă.

Însă dacă vorbim de tradiții literare ori de practică a artei (contemporane), ar trebui să identificăm – în termenii teoriei occidentale – elemente de transmitere, traducere și trădare ale acesteia în câmpul produselor literare / artistice create de-a lungul vremii. Or așa ceva nu (prea) există. Eugen Lungu a arătat scurt pe doi și competent ce rămîne valabil dintr-un secol de produse culturale în proiectul său de antologii inițiat împreună cu Editura știința-Arc, în colecția „Literatura din Basarabia în secolul XX”. Unde „literatura din Basarabia” înseamnă poezie, proză scurtă, roman, teatru, critică literară și eseu și se întinde de pe la jumătatea secolului al XIX-lea și pînă primele zile ale secolului XXI. În expresia „literatura din

Basarabia” nu intră arta și nici muzica. De artă s-a ocupat un pic Tudor Stăvilă în studiul-album *Arta plastică modernă din Basarabia*, unde „modernă” înseamnă 1918-1940, analizând totodată și „constituirea artei plastice basarabene” între anii 1887 și 1918. Ca din aceste sumare exemplificări să rezulte o tradiție, e necesar să vină altcineva și să le recitească.

Instituții? Nu mă îndoiesc de faptul că cei care vor răspunde în continuare, pe linia celor care au răspuns deja la această anchetă, nu vor întoarce pe toate părțile instituțiile româno-române *mainstream* din Republica Moldova. Așa că voi aminti numai câteva cazuri care, cu certitudine, au toate șansele să rămână în afara acestei anchete. Asociația nonguvernamentală Oberliht, înființată în 2000 de către artistul și curatorul Vladimir Us, împreună cu o mână de tineri artiști din Republica Moldova, care în vara acestui an, prin proiectul „Intervenții”, a adus la Chișinău câțiva dintre cei mai importanți artiști din România (Michele Bressan, Nicu Ilfoveanu, Vlad Nancă, Mircea Nicolae, Dan Perjovschi, Andy Sinboy, Ștefan Tiron). Aceștia, împreună cu artiștii din Republica Moldova (Ludmila Bouroș, Ion Buzu, Angela Candu, Alexandru Cosmescu, Nicoleta Esinencu, Tatiana Fiodorova, Ion Fisticănu, Vadim Lungul, trupa No Shagga, Mark Verlan, Vladimir Us și Grupul 2 + 2), au pus pe roate un sistem de proiecte de artă contemporană (expoziții, grafitti la Ghidighici, *performance-uri*), prelungit luna aceasta în *squat-ul* numit Apartament 17, din București. Aș aminti și revista *Stare de Urgență*, „revistă de literatură, artă și atitudine”, înființată acum un an și mai bine de către Dumitru Crudu și Marius Ianuș. N-aș uita și primul post românesc de televiziune *online*, Liber TV, construit de către Florin Braghiș, împreună cu Mitoș Micleușanu, colegul său din proiectul Planeta Moldova. După cum n-aș uita nici compilația de rap Green Flava (2007), în colaborare cu Rebel Music, un *featuring* al rapperilor din România (Brugner și Bitza) cu cei din Republica Moldova (HAM, B-ZAR, Wave, Roma, Junky și Gasha), intitulat *Misiunea: București – Chișinău*. Și vă invit, vineri, 8 noiembrie, ora 18.00, la Galeria posibilă, la „o retrospectivă Perjovschi văzută prin prisma materialelor tipărite”, unde va fi lansat și volumul *București – Brussel – Chișinău*, tipărit de Galeria posibilă cu sprijinul AFCN, „o carte-obiect care pune în paralel trei proiecte din 2008 (cel de la Centrul Național al Dansului din București, de la Wiels Center for Contemporary Art din Bruxelles și din cadrul proiectului Intervenții3 de la Chișinău)”.

Personalități? Aș începe cu emigranții din generația mai veche, Constantin Eretescu, Serge Moscovici, Cristian Mungiu, Roman Tolici. I-aș aminti pe aceia din generația mai tânără, Ștefan Baștovoi, Florin Braghiș, Vasile Ernu, Mitoș Micleușanu, Alexandru și Mihai Vakulovski. Aș trece apoi la „navetiști”, la Vladimir Bulat, Leo Butnaru, Constantin Cheianu

(care va fi jucat în curînd în Irlanda), Vitalie Ciobanu, Iulian Ciocan, Dumitru Crudu, Lilia Crudu, Nicoleta Esinencu, Emilian Galaicu-Păun (tradus intens în Occident), Vasile Gârneț, Vladimir Us. Nu l-aș lăsa de-o parte nici pe Igor Cobileanski, Thomas Ciulei ori Pavel Brăila. Mai e de amintit trupa de hip-hop Huliganii, cu un discurs politic interesant la începuturile ei, dar care, în ultima vreme, a eșuat lamentabil în arcalele discursului de nouă-dreaptă.

3. Prima instituție care mi-a venit în minte este Institutul „Frații Golescu”, „pentru relațiile cu românii din străinătate”, fondată de către Mihai Nicolae. Acest institut, unul dintre cele mai nonguvernamentale *ever*, activează de aproape zece ani. În acest răstimp a stabilit un parteneriat solid cu Radio Moldova Cultural prin care elevilor participanți cu lucrări literare la emisiunile radiofonice ale Zinei Cerchez și Zinaidei Izbaș li s-a oferit un sejur cultural în România. De asemenea, Institutul „Frații Golescu” este inițiatorul și autorul unui proiect fotografic mai larg, prin care este adusă în dezbateră publică și artistică tema lăcașurilor de cult bisericesc și a vechilor cetăți istorice. Prima etapă a acestui proiect s-a numit **Românitatea răsăriteană. Biserici rupestre din Basarabia** și s-a materializat omonim într-un album de fotografie, semnată Dan Bîrcea, și un studiu de specialitate de Mihai Nicolae, plus o expoziție de fotografie, vernisată vara aceasta la Muzeul Țăranului Român. Urmează încă un album de fotografie cu Cetatea Sorociei, însă pînă una-alta Institutul „Frații Golescu” a organizat **Expoziția Cernăuți în cărți poștale din perioada interbelică**, colecția Cornelii Beda, la Centrul Cultural MIRA.

Nu trebuie să uităm revista de literatură, artă și atitudine *Stare de Urgență* care dezvoltă, în paralel, două „programe adiacente”: primul, „Basarabia pe viu”, constă într-o vizită de o săptămînă a tinerilor scriitori și artiști români în Republica Moldova, pentru a cunoaște realitățile de acolo; al doilea este Cercul de Dezbateri Culturale „Stare de Urgență” de la Biblioteca „B.P. Hașdeu” din Chișinău.

Am auzit că ICR vrea să deschidă o filială la Chișinău. Doamne-ajută.

Mai rămîne ca principalele reviste de cultură, principalele cotidiene și posturi de televiziune din România să-i urmeze exemplul și ne-am scos.

5. De toate felurile și culorile, de la „podul de flori”, la îmbrățișarea cu entuziasm a teoriei moldovenismului ieșită din creierul lui Stalin precum Venus din scoică; de la indiferență totală, la implicare culturală și artistică efectivă. Voi aminti numai două momente, foarte alarmante din punctul meu de vedere. Unul la nivel de discurs general, altul mai de cazuistică.

Am urmărit cu atenție presa cotidiană românească din ultimii ani și am putut constata că la nivelul discursului general titulatura articolelor se învîrte

în jurul temeiului „Republica Moldova face și drege”, producându-se astfel o confuzie, deliberată și la umbra paravanului corectitudinii (geo)politice, între cuvintele „Voronin” și „Republica Moldova”. Dacă s-ar opera o interșanjare în titulatură a acestor două nume proprii, cititorul de presă din România ar fi, dintr-o dată, mult mai informat. Nu Republica Moldova, ci Voronin... taie, spînzură, condamnă, amenință, face și drege. Între Voronin și Republica Moldova s-a căscat un hău, insurmontabil de către primul. Probabil că semnul de egalitate între Iliescu și România ar fi cel puțin scandalos pentru majoritatea românilor. Pe de altă parte, nici mass-media din Republica Moldova, în proporție de 90% de limbă rusă, nu este mai brează. Și cînd te gîndești că există voci care susțin teoria că în Republica Moldova minoritățile etnice ar fi oprite...

Al doilea moment, cel de cazuistică, se referă strict la cazurile Teodora Dumitru și Sorin Ilieșiu. Într-un articol publicat pe 21 august 2008 pe blogul revistaculruta.ro, Teodora Dumitru își începea croniceta la volumul lui Hose Pablo, *Căpșune în inima mea. Volum funerar pentru Generația 2000*, cu următoarea frază: „Victor Neaga, alias Hose Pablo, e un basarabean de 22 de ani din categoria fraților de peste Prut «în curs de implementare». Folosesc sintagma aproape de sensul cu care sînt desemnate statele centrafricane «în curs de dezvoltare», unde 90% din populație mîncă rădăcini, dar, fiindcă există o hartă care le afirmă existența, obțin și o relativă conștiință de sine”. „Bat-o poarca, mînce-o caua”, ca să-l citez pe Eminescu. Un al doilea caz este cel al lui Sorin Ilieșiu. Sorin Ilieșiu a postat pe blogul lui Cristian Pătrășconiu următorul comentariu la un răspuns al lui Vladimir Tismăneanu: „Constat că *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* a fost editată, în mod absurd, la Chișinău, acolo unde cititorii nu au nici măcar șansa să lectureze – critic sau necritic – «Raportul Tismăneanu», interzis de Partidul Comunist care conduce Rep. Moldova, partid care promovează «iluziile anticomunismului»”. Cum Teodora Dumitru crede că în Republica Moldova mîncăm rădăcini, la fel și domnul Sorin Ilieșiu crede că Moldova nu este electrificată și nu are acces la internet ca să poată intra pe site-ul presidency.ro pentru a citi acolo **Raportul final**, asta în cazul cînd nu și-l cumpără direct din toate librăriile bune din Chișinău, unde volumul coordonat de Vladimir Tismăneanu se află de ani buni. Cred că orice comentariu este de prisos, deși ar mai fi o mie și una de nopți de stat la povești.

(IGOR MOCANU este critic literar “douămiist”, manager al Editurii Cartier)

ALECU RENIȚĂ

CE BUCURIE IMENSĂ A TRĂIT BASARABIA CÂND A CĂZUT REGIMUL KOMUNIST AL LUI CEAUȘESCU

1. Pentru a ieși din starea dilematică, mai întâi, se cere să o identifiți și să înțelegeți cauzele care au generat această stare. Nu poți să tratezi o boală până nu stabilești diagnosticul corect. În cazul Basarabiei definițiile nu ajută, după cum nici abordările cele mai la carte făcute de americani și occidentali nu au dat soluții pe termen mediu sau lung. Timp de aproape un sfert de veac, de când Gorby a încercat să facă imposibilul, să “umanizeze” regimul komunist, harta Europei a cunoscut schimbări spectaculoase; din Balcani și până la Ural au apărut o mulțime de state noi, iar cel mai odios imperiu s-a prăbușit fără să apese pe butonul nuclear de la valiza neagră din Kremlin. URSS a dispărut ca imperiu, dar nu și ca stare de spirit și mentalitate în spațiul postsovietic. Cu toate orgoliile sângerânde și mândria imperială jignită, se pare că primii care și-au revenit după colapsul imperiului sovietic au fost, totuși, rușii. În timp ce fostele republici își declarau patetic independența, iar nomenclatura locală își împărțea avid puterea, rușii au conștientizat că, așa cum la 1917 s-a încheiat ciclul istoric al Rusiei țariste, la fel, în 1991, a luat sfârșit dominația Rusiei komuniste. Dar nu și a Rusiei, fiindcă atât țarismul cât și komunismul au fost doar o haină de sezon pe trupul Rusiei, care nu i-au schimbat nici ambițiile imperiale, nici scopurile ascunse, nici substanța șovină. Din momentul colapsului Uniunii Sovietice, din decembrie 1991, miza cea mare a Rusiei a fost de-a câștiga cât mai mult timp fără a se produce schimbări fundamentale în spațiul postsovietic. La început, Moscova a acceptat provizoriu să dea o parte din puterea centrului spre elitele prorusești din republicile unionale, să nu se împotrivescă militar la desprinderea formală a națiunilor neruse de imperiu, să recunoască independența statelor ex-sovietice, dar a făcut și face tot posibilul ca această independență să nu aibă nici un conținut real. În spațiul postsovietic, SUA și UE, în loc să susțină procesele centrifuge declanșate și întreținute de elitele naționale, au pus și ele miza tot pe câștigarea timpului, dar miza lor parcă ar fi fost gândită tot la Kremlin. Și americanii, și occidentalii s-au ferit de elitele naționale, lăsându-le să se “descure” singure în fața popoarelor lor rusificate, komuniste și dominate de mentalitățile ideologiei și școlii sovietice. Bătălia pentru timp a câștigat-o Rusia, care a știut să organizeze și să mențină haosul și șantajul economic, politic și etnic în toate statele “independente.” Acolo unde a simțit un pericol mai mare de rezistență și de rupere reală de imperiu,

Kremlinul a declanșat conflicte și războaie pentru a dezmembra țările nesupuse și a crea enclave sigure prorusești. Transnistria, Abhazia, Osetia, Carabahul sunt produsele Kremlinului și tot de acolo sunt întreținute și administrate ca arme de șantaj și intimidare a țărilor pe teritoriul cărora au fost create. Cu excepția țărilor baltice, Moscova a rămas stăpânul adevărat în fostele republici unionale. Acum, cu infuzia de capital străin, Rusia a câștigat timpul necesar, și-a revenit de-a binelea și îmbracă o altă haină. Cum va fi denumită nu are nici o importanță – conținutul rămâne același. O Rusie de la Pacific până la Prut, iar mai departe o zonă tampon rusească până dincolo de Berlin.

M-ați întrebat de Basarabia, iar eu vorbesc de Rusia. O fac conștient, fiindcă toate bolile grave ale Basarabiei sunt legate organic de politica Kremlinului. Independența RM e o iluzie întreținută de fosta nomenclatură komunistă. Sistemul existent în RM, osatura actuală a statului moldovenesc, sunt părți integrante din uriașul sistem rusesc. Chișinăul oficial e un papagal jalnic al Moscovei. Demagogia proeuropeană a komuniștilor din RM a fost pusă în gura lor tot la indicația Kremlinului pentru a prelua de la societatea civilă, de la populația conștientă, ideea de unitate europeană și românească. Spațiul public, un factor-cheie în formarea atitudinilor colective și, firește, a opiniei publice, continuă să aparțină puterii și serviciilor Rusiei. Nu există o altă televiziune cu acoperire națională decât cea care e o anexă a partidului de guvernământ al komuniștilor și care este singura sursă de informare a peste 80 la sută din cele 4 milioane de locuitori. Schimbările produse în RM sunt de fațadă, nu de esență. Și SUA, și UE, de România nici nu aduc vorba, și-au rupt armele în RM nu din cauza conservatismului moldovenilor, ci a sistemului rusesc și a serviciilor lor care continuă să funcționeze aproape fără blocaje. Problema identitară, care este cea mai adâncă rană făcută de țarism și de stalinism în trupul și sufletul Basarabiei, nu o poți vindeca cu “alifile” picurate ocazional de gruparea politică de la București. (Fiindcă dacă ar fi fost o clasă politică românească nimeni nu ar fi permis unui politician pesedist să declare în secolul XXI că basarabenilor le putem acorda cetățenie română prin tragere la sorți, la loterie. Cam aceeași categorie de politicieni, în 1940, a decis să părăsească fără lupte Basarabia și Bucovina, aruncându-le în orfelinatul și gulagul rusesc).

Desigur, astăzi avem nu puține argumente să dăm vina pe moldoveni, să repetăm la nesfârșit că fiecare popor își merită conducerea, dar vom fi foarte departe de adevăr. În Basarabia votul electoratului continuă să fie un vot geopolitic, iar mentalitățile rămase de la regimul sovietic se perpetuează ca o boală ereditară. O bună parte din populație, oricum peste 50 la sută mai e bolnavă de Rusia. Unii mai ușurel, alții ireversibil, iar o parte nici nu știu de maladia care îi macină. Nu ascundem aceste adevăruri, chiar dacă spunându-le public suntem intimidați și marginalizați. Cei care au scăpat de această boală sunt intelectualii și tineretul. Ei sunt atuul principal în opțiunea europeană a RM, ei sunt motorul care fabrică oxigenul pentru toată populația, ei sunt neliniștea puterii de la Chișinău și

Moscova, ei tulbură liniștea și “stabilitatea” de cimitir din RM. Și ei, puțini cum par în sondajele fabricate, se apropie de 50 la sută. Iar ideile intelectualilor și tinerilor, precum integrarea în UE, sunt acceptate de peste 85 la sută din populație. Și ideea românească nu stă locului, ci se extinde și peste cei încă bolnavi de Rusia și komunism. Ce se întâmplă cu adevărat în adâncul societății moldovenești se ține în taină, fiindcă sociologia, ascunsă în buzunarul partidului de guvernământ, nu are cum să funcționeze în RM. Majoritatea experților străini, care au activat în RM, s-au reîntors acasă fără să lase în urma lor soluții durabile, fără să înțeleagă pe ce drum calcă moldovenii și de ce ei bat pasul cam pe loc de aproape două decenii.

Dar cu toate presiunile Moscovei, cu toate poticnelile elitei naționale și gafele comise de cei care ne-au întins sincer o mână de ajutor, RM își definește tot mai clar și răspicat aspirațiile, tot mai mulți cetățeni ies din apele murdare ale ideologiei komuniste și privesc spre Europa. Dacă organismele internaționale și comunitatea europeană ar monitoriza și ar cere respectat de la conducerea RM respectarea drepturilor omului și funcționarea instituțiilor democratice, atunci, inevitabil, oamenii ar începe să-și organizeze viața pe alte fundamente decât cele komuniste. Decomunizarea și democratizarea spațiului public ar apropia destul de rapid societatea moldovenească de setul de valori europene, iar circulația liberă a cetățenilor RM în România și țările UE ar demola prejudecățile și mentalitățile create de sistemul sovietic.

2. Există, pe puțin, două Moldove în actuala RM: prima este cea veșnică, tradițională, românească prin credință, limbă, istorie, civilizație și tradiții, iar cea de-a doua este de “import” – agresivă, comunizată, nelucrătoare, obstrucționistă, total minoritară, dar dominantă. Prima este europeană prin origini, sânge și spiritualitate; cea de-a doua o desconsideră pe prima și e antieuropeană prin îndoctrinare și atitudine, dar se află la conducere fără întrerupere, din 1944 până în prezent. Oricât ar părea de paradoxal, dar satul românesc din Basarabia ar fi instituția europeană cu cea mai mare deschidere spre UE. În ultimii 15-20 de ani oamenii apti de muncă din satele moldovenești s-au aflat mai mult la câștig în țările UE, așa că pentru ei Europa este destul de cunoscută și apropiată. Intelectualitatea națională, și până la 1991, era orientată spre valorile europene, iar după prăbușirea lui Ceaușescu, s-a integrat neforțat în circuitul cultural pan-românesc. Tineretul, indiferent de nivelul de instruire, dorește să circule și să muncească în Europa. În cultură, învățământ, arte, științe, teatru, literatură, cu toate piedicile ideologice și lipsa de mijloace, funcționează și colective de elită, care au un nume internațional. Nu cunosc nici un domeniu din Basarabia, cu excepția celui politic, în care să nu existe mari sufletești și profesioniști. Ei păstrează focul în vatră și nu lasă Moldova să arăte ca o casă fără stăpân. Și în economie, mai ales în viticultură și vinificație, au apărut un șir de unități performante, care activează la standarde europene și își exportă marfa în SUA, Japonia, UE. Ca să se cunoască o parte din potențialul uriaș pe care îl deține

Basarabia e suficient să amintesc că până în 1990 RM livra vinuri, șampanie și coniacuri în proporție de 35 la sută din necesarul a 300 de milioane de cetățeni sovietici, iar în URSS se bea, nu glumă. La fel, RM acoperea 40 la sută din producția de struguri proaspeți și tutun, 35 la sută din zarzavaturi și pomicultură. Și astăzi RM se menține în topul primelor 10 țări din lume în vinificație și culturi nucifere. Sunt convins că odată cu democratizarea spațiului public și aerisirea instituțiilor de stat de stafiile trecutului, RM își va scurta considerabil drumul spre UE și nu va întârzia să aducă valori de primă mărime în Europa.

3. Chișinăul oficial a avut permanent misiunea să mențină o relație tensionată sau chiar un război rece cu România. Politicienilor de la București, cu foarte mici excepții, în fond, le-a convenit agresivitatea conducerii RM. Ei s-au spălat pe mâini și au recunoscut primii independența RM, care în condițiile unei influențe totale rusești însemna independența față de România. Drept dovadă sunt relațiile mai mult decât proaste dintre Chișinău și București. Este clar că Chișinăul execută comanda Moscovei, dar Bucureștiul? Timp de două decenii, relațiile dintre instituțiile de stat moldo-române se prezintă ca o farsă tragicomică. În consecință, relațiile s-au făcut sporadic de la om la om, de la agent economic la agent economic, de la uniune de creație la uniune de creație. Fiecare a făcut-o pe cont și risc propriu, fiindcă puterea permanent i-a intimidat și marginalizat pe basarabenii cu relații bune în România. Iar miza Bucureștiului de-a lungul acestor ani a fost instituțiile de stat din RM, evitând o cooperare eficientă cu societatea civilă din Basarabia, singura cooperare care ar fi dat rezultate importante. Statul român nu a delegat la Chișinău specialiști în diverse domenii, jurnaliști, economiști și diplomați pe potriva problemelor existente. Nici un nume de referință din politica sau cultura românească nu a trecut Prutul ca să se stabilească cu traiul în Basarabia și să cunoască pe viu realitățile de aici. Nici miile de specialiști români, pe care i-am așteptat să-și deschidă propriile afaceri, nu au trecut în stânga Prutului. În schimb, mii și mii de români basarabeni și-au părăsit baștina și au trecut cu traiul în România. Ce înseamnă pentru Basarabia acest exod de populație românească, nu e greu de înțeles. Se cer cât mai urgent noi abordări ale relațiilor moldo-române, abordări bazate pe interesul național.

4. Este uimitor că în condiții de sărăcie lucie și de presiune ideologică basarabenii continuă să producă valori pe toate domeniile de creație. Pare incredibil, dar ei își făuresc opera fără să fie susținuți de stat sau societate. Singurul ajutor din partea puterii e să nu-i intimideze și să nu le dea bani să-l elogieze pe Fidel Kastro. O să vă spun o istorioară care vorbește despre firea basarabeanului: un profesor economist, pe nume Vasile Șoimaru, și-a propus să facă o carte despre românii din afara României de azi. A bătut multe drumuri după ajutor la București până a înțeles că politicienii de acolo au alte interese decât românii. A împrumutat bani și a pornit singur la drum: timp de 5 ani a vizitat comunitățile românești sedentare din Caucaz, Rusia, Ucraina, Balcani, Grecia, Italia, Ungaria, Cehia,

Slovenia și a adunat mii de nume și de km de film. A parcurs peste o sută de mii de km și a editat un album superb ***Românii din jurul României în imagini*** pe care l-a lansat la Chișinău cu ocazia aniversării a 90-cea de la Unirea Basarabiei cu România. (Un interviu amplu cu Vasile Șoimaru a găzduit în revista *FORMULA AS*, nr.823 din 8-14.06.2008. www.formula-as.ro). O altă lucrare deosebită apărută în 2008 e ***Cartea Foametei***, un document zguduitor adunat și povestit de jurnalista Larisa Turea despre genocidul organizat de Kremlin împotriva basarabenilor în 1946-1947, o carte de recuperare a memoriei și adevărului despre dramele prin care a trecut Basarabia în perioada de ocupație sovietică. Opul de publicistică al lui Nicolae Dabija, ***Bezna vine de la Răsărit***, este o altă mărturie despre insomniile și spaimile Rusiei de a nu scăpa RM în brațele României sau Europei. ***Cetățile sufletului***, cartea semnată de Pavel Bălan, e un alt document despre mănăstirile și bisericile din Basarabia care au fost închise, batjocorite și umilite de regimul komunist, dar au reînviat și s-au reîntors la credincioși.

5. Pentru orice român adevărat din Basarabia și Bucovina, România istorică a fost și este un pământ sfânt. La noi român adevărat se consideră băștinașul care nu a renunțat niciodată la limba maternă, adică la limba română, și-a învățat copiii și nepoții în limba română, atunci când limba rusă era singura limbă de comunicare, de carieră profesională și socială. (Trebuie să se știe că decenii la rând în principalele instituții de stat din RM nu a răsunat o vorbă românească, această limbă de “bucătărie” fiind interzisă în comunicarea oficială și de serviciu. Păstrarea limbii române în Basarabia a însemnat un act de mare curaj și demnitate națională din partea poporului simplu, dar și a intelectualității românești). După păstrarea limbii materne urma respectarea credinței strămoșești (98 la sută din basarabeni sunt creștini ortodocși), a tradițiilor și dragostei pentru satul natal, a contribuției personale la supraviețuirea Moldovei, nu a URSS. Mai era o lege nescrisă, transmisă din tată în fiu, că moldovenii, în orice condiții s-ar afla, nu își vorbesc de rău neamul și Moldova. Rușii nu aveau încredere în moldoveni, fiindcă rusificarea în RM decurgea lent, iar limba rusă, deși era cunoscută de populație, nu era deloc vorbită în sate.

Ce bucurie imensă a trăit Basarabia când a căzut regimul komunist al lui Ceaușescu! Podurile de flori erau mai mult decât o revărsare de doruri înăbușite timp de o jumătate de secol pentru Patria noastră liberă, erau chiar o invitație deschisă făcută politicienilor de la București să repare marea nedreptate istorică și să pregătească reîntregirea țării. Dar drept recunoștință la sacrificiile imense pe care le-au suportat românii din teritoriile ocupate de URSS, președintele României a alergat la Moscova să confirme că nu are pretenții teritoriale și să semneze la 5 aprilie 1991 tratatul de prietenie cu Uniunea Sovietică. Vadim V. Zagladin, consilierul de politică externă al lui Mihail Gorbaciov, consemnează în raportul său despre conținutul discuțiilor pe care le-a purtat cu Ioan Mircea Pascu, consilierul de politică externă al președintelui Ion Iliescu în ziua de 9 februarie 1991 la Moscova în prezența ambasadorului României. În cadrul discuției, care a

cuprins câteva subiecte ca tratatul sovieto-român și pactul de la Varșovia, s-a ajuns și la problema Basarabiei. Reprezentantul Cotrocenilor a reconfirmat poziția președintelui Iliescu că “obiectivul nostru este să fie menținută Uniunea Sovietică”, iar basarabenii să rămână în cadrul URSS, fiindcă ei oricum “sunt foarte legați de o lungă istorie”, că “nu e obligatoriu ca frații să locuiască într-o singură casă”, că Moscova ar trebui să tempereze Mișcarea unionistă proromânească de la Chișinău, fiindcă unioniștii “în fond doar împiedică dezvoltarea normală a relațiilor României cu Moldova și cu întreaga URSS.” Astăzi nu am dubii că imediat după decembrie 1989 s-au dat indicații precise pentru instituțiile de stat și mass-media din România ca să fie temperată, purtată cu vorba și ținută la distanță Mișcarea proromânească din Basarabia, iar românii din stânga Prutului să stea în casa lor, fiindcă grija și obiectivul Cotrocenilor era “să fie menținută Uniunea Sovietică.” și mass-media din România servilă puterii și-a făcut “datoria” cu exces de zel: românii basarabeni și bucovineni au devenit “ruși” periculoși care puneau în pericol economia și stabilitatea României, că or fi ei frați, dar să stea acolo, peste Prut, la casa lor, că noi suntem săraci și nu putem să-i ajutăm, că de ce să unim două sărăcii, că încă nu suntem Germania Federală etc. Ridicați arhivele presei și radioteleviziunii și o să vedeți cum a fost organizat războiul mediatic al românilor împotriva românilor, o să descoperiți mineriadele informaționale împotriva noastră, o să vedeți ce imagine deformată, oribilă a fost făcută românilor din Basarabia și Bucovina. S-a lovit nu atât în noi, cât în voința românilor din România ca să nu ridice în fața politicienilor de la București problema teritoriilor românești ocupate de URSS. Din păcate, acele rușinoase mineriade mediatice mai răbufnesc sub o formă sau alta la Chișinău și București, dar impactul lor e mai mult unul de bumerang. Așa cum s-a întâmplat de atâtea ori în istorie, simțul și intuiția poporului român de o parte și alta a Prutului au fost mai presus decât comenzile și lașitățile politice. Tot mai mulți români din țară simt necesitatea de a descoperi Basarabia și Bucovina, de a afla despre patrimoniul spiritual și natural din stânga Prutului, de a primi o informație veridică despre procesele care se produc în RM și Ucraina. De altă parte, poate că încă timid, dar tot mai mulți basarabeni talentați urcă pe scena publică din România, fie în literatură, arte, medicină sau economie. (Mai multă libertate în relațiile noastre și o să aducem câte o Cleopatra Stratan pentru fiecare domeniu).

Se simte de mai mult timp necesitatea unei apropieri autentice, nu de paradă. E suficient să urmărești campania de presă derulată în 2008 de revista *FORMULA AS* cu genericul “*Basarabia altfel decât o știți*” și o să vedeți tăria, frumusețile și valorile neamului românesc din stânga Prutului. Nimănui nu-i este interzis să facă un lucru frumos pentru națiunea sa, chiar dacă mai ești nevoit să treci peste o sârmă ghimpată din interiorul țării și să auzi că fiecare trebuie să stea în casa lui.

(ALECU RENIȚĂ este jurnalist, director al revistei NATURA, din Chișinău; în articol am respectat grafia autorului, cu k în loc de c în formulări cu valoare expresivă justificată de context)

MIRCEA BÂRSILĂ

O nouă specie a tristeții

O nouă specie a tristeții: tristețea banală, tristețea cotidiană
de care suntem însoțiți peste tot, în tramvaie, la serviciu,
în parcuri, în serile de sâmbătă și în duminicile
al căror chip îl vedem tot mai rar. Ne-am speriat la început,
desigur,
dar apoi totul a luat-o într-o direcție liniștitoare.
Avem, așadar, un nou înger păzitor: tristețea banală, tristețea
cotidiană. Nici nu s-ar mai putea fără ea.
Nici nu s-ar mai putea fără el.
De această opțiune ne-am lăsat înfășurați pe al său ax.
Arzi, chip de lut al învechitelor tristeți, este mai bine să arzi.
Numai sârmanul și neștiutul pescar „stă pe o grămadă de oase
de pește și se teme”, un pescar de demult,
stăpân pe știința vieții
și care îl refuză, în continuare, pe îngerul cu mustăți de pisică.

După ce au construit hidrocentrala

Un vis și un coșmar, deopotrivă. Se făcea că mă aflu
într-o luntre, pe-o apă,
iar în adâncul acelei ape ca de cleștar –
o apă ireal de adâncă și de limpede –
se vedea o stranie așezare: un sat gol, fără vite și câini.
Un sat fără copii, fără femei, fără babe
și orătănii. O așezare pur și simplu moartă.
În dreptul unui crap fumuriu se înălța acoperișul
cu șapte fețe al casei părintești.
Unde înotau un somn burduhănos și o roșioară
mișcând evlavios într-o parte și-n alta din cozi

era biserica – vegheată de câțiva pini fără soț – ,
iar la o sută de metri, sub un șalău hrăpăreț
încercând să interogheze niște peștișori speriați:
vechea turlă a clopotniței de la intrarea în cimitir.
Un vis în care firele roșii
ale împlinirii unei uitate dorințe din copilărie
– aceea de a mă roti, asemenea unui erete, la amiază,
peste acoperișurile pătulelor închiriate de șoareci
și ale caselor cu ușile deschise la perete –
se împleteau cu cele negre, muiate parcă în smoală,
așa cum sunt încurcatele ițe și mreje
ale oricărui coșmar. Se făcea că mă aflu într-o luntre –
și nici un muget, nici o chemare sau cel puțin
un scârțâit nervos de fântână, pe două sau mai multe voci,
în semn de protest împotriva unui asemenea vis:
un vis și un coșmar deopotrivă.
La o sută de metri, sub un șalău hrăpăreț,
se afla clopotnița de la intrarea în cimitir.

Deasupra cârciumii sclipea o plătică argintie.

Lumină, lumină

O păstaie din care voi cădea și eu:
această lume.

O lume în care și țințurii de gheață ai streșinilor
și morții de sub iarbă
unde strigă întruna „lumină, lumină, lumină ”
sunt asemenea cifrelor de sub linia unei fracții.
„Lumină, lumină, lumină ” – strigă întruna morții sub iarbă.
„Lumină, lumină, lumină ” – strigă sământa, clocindu-și, în brazdă,
îngânduratul ei centru de greutate. La un singur cuvânt – lumină –
se reduce vocabularul îngerilor ciopliți, în marmoră,
prin cimitire.

Doar pentru cârțițe lumina este un monstru:
un monstru ce se hrănește și se îngrașă cu întunericul lor.

Doar ele se tem de lumină și o detestă
și, împreună cu ele, și liliecii: aceste jucării dintr-un petic de piele

și câteva arcuri subțiri de oțel. Aceste obiecte mecanice
– ușoare și simple –
zburând în zig-zag, noapte de noapte, printre case .

Contoare pentru lacrimi

Nu plânge nimeni de florile mărilor.
Lacrimi ca niște numere de înmatriculare, lacrimi triunghiulare,
lacrimi pătrate, lacrimi sferice,
lacrimi păstrate, la fel ca niște semințe de flori, în sticlute,
lacrimi ce nu se văd și lacrimi ce nu se vor usca niciodată.
Nu plânge nimeni de florile mărilor
nici măcar atunci, în clipele când a plânge
nu înseamnă decât a fi în trecere prin satele mici ale lacrimilor.
Lacrimi de vânzare în rate,
lacrimi ce picură, pic, pic, din jgheburile înfundate cu zdrențe,
lacrimi din rezervele naționale de lacrimi,
lacrimi lipite, câte două, spate în spate : una de foc,
iar cealaltă de gheață.
A răsarit un copac – și s-a făcut mare – din primul hohot de plâns
pe care l-am îngropat în pământ, în adolescența mea tulbure,
în pământul bătătorit din spatele casei natale.
Lacrimi ca niște clinchete de clopote
atârinate la gâtul țărilor cu nume de logofeți
și testicule vineții legându-li-se între coapse.
Lacrimi ale șerpilor din cuștile văzute prin bâlciuri,
lacrimi scoase cu ața la fel ca dinții de lapte,
lacrimi ale riglelor de calcul și ale celor plătiți
să citească zilnic contoarele noastre pentru lacrimi.
Efemere lacrimi
asemenea gopilor făcute de micile lor explozii
la picioarele lui Dumnezeu.
Nu plânge nimeni de florile mărilor.
Uneori, plânsetul omului urmează drumul rătăcitor al păsării.
O lume în care se plânge cu mult mai mult de cât plouă,
chiar așa : cu mult mai mult de cât plouă.

Ușor ca o frunză

Vedeam o creangă pe care stelele
îmbufnate ca niște bufnițe mici
erau așezate una lângă alta
în ordine alfabetică
Vedeam un ghem
cu firul din lână de oaie neagră,
un ghem din ce în ce mai mare :
era cimitirul
Vedeam o biserică veche
în care se surpase pământul
și, în groapa din mijlocul ei, o fântână
și, în fântână, înota o rățușcă
și, în pântecul ei, un ou cât o varză,
iar în oul acela, arzând fericită,
o lumânare.
și aveam părul aurit.
și eram ușor ca o frunză
și de tot ce vedeam și vedeam și vedeam
mă despărțea mă despărțea
– o, lama lama, Iisuse –
din ce în ce mai gros un geam :
un geam din sticlă toarsă, în secret, de fuse.

Eu

Eu care sunt un copac
și între ramurile mele ciripește, trist papagal, soarele.
Eu care susțin în fața lui Dumnezeu țelina și bujorul,
buburuza, păianjenul, ceapa și insomniile
– asemenea unui mers fără drum – ale oricărei fântâni.
Eu care am văzut nimicul îmbrăcat
în hainele noastre lăuntrice.
Eu care trebuie să îngrijesc fără bani
și, totodată, din proprie inițiativă
mistica rană de la șoldul ploilor de toamnă.
Eu care sunt un text prost redactat, plin de greșeli.
Eu care încerc să decupez cu ferăstrăul de mână

o firidă cât o cutie de pantofi în misterul înconjurător.
„Eu care sunt mai bătrân decât mine”
și mai ales nevrednic de a fi un bujor
în fața lui Dumnezeu. Sau un țipar. Sau o șopârlă.
Eu care mi-am ascuns într-o scorbură
amintirile de dinainte de a mă fi născut.
Eu care nu voi putea să mor
decât în clipa când voi avea două morți:
una micuță, de probă,
iar cealaltă – de vânzare.

Un imens fluture negru, un imens fluture negru
scobește lumina îngropată în lămpile din creierii mei .

Scăpărați, fulgere

Scăpărați, fulgere, urlați, tunete anarhice,
când frumusețea lumii,
la fel ca știința unei vrăjitoare, la bătrânețe,
începe să se împutineze.

Scăpărați, fulgere, urlați, tunete anarhice,
arată-ți, pământule, dinții de armăsar,
când vietățile din jurul nostru
sunt mai dornice decât noi de viață.

Ai ochii unei gazele
anarhie, mamă a ordinii, și părul castaniu.
Și floarea, și crucea
sunt foarte vechi, anarhie.

Scăpărați, fulgere, urlați, tunete,
deschide-te, cerule,
înainte ca uitatele ziceri
ale profeților de altădată să se împlinescă.

Are dreptate Mircea Bârsilă
când se arată, uneori, înaintea noastră,
cu un picior pe ape și altul în pustiu,
el fulgeră și tună, el fulgeră și tună
și se închină pentru toți la floarea unui cui.

poeme din volumul-antologie Adâncuri marine, în pregătire

MIRCEA CIOBANU

JURNAL

7 octombrie

Variantele unui poem. Roata olarului.

Iritat ori de câte ori cineva (indiferent cine!) se ocupă de „fericirea” mea. Căci se ocupă vremelnic și din mers.

“Cugeți asupra unui simplu cuvânt.”

Istorii VI (Addenda). Un glas către Marcu Palada: „Acum va trebui să știi ce este cu adevărat taină în biografia ființei umane. Cealaltă viață a lui, pe care ar fi putut s-o trăiască, sau, mai bine zis – marele număr de vieți pe care ar fi putut să le trăiască și nu le-a trăit. Vei vedea de ce m-am grăbit să adaug: marele număr de vieți. Deocamdată fii atent. Te-ai ascultat și tu, fără îndoială, vorbind. Ei bine, dacă încă nu ți s-a întâmplat, cu siguranță că de-acum înainte ți se va întâmpla și ție, ca și nouă, celorlalți oameni, să te oprești cu privirile în gol și, brusc amuțit, să-ți dai seama că te afli în fața următorului cuvânt (încă nerostit) ca un călător înaintea unui număr uriaș de posibilități de a-și continua călătoria. Etc.”

Un om căruia i se pare mereu că nu se află în locul unde-ar trebui să se afle; că nu vorbește ce-ar trebui să vorbească.

Acum îmi este clar că după exercițiile de vorbire (dr. C.I. Bogdan) tensiunea se reglementează.

8 octombrie

Fanache

Ambasadorul Isidro Figuerwa (un personaj al domnului Borges), renunță la carieră sub cuvânt că „în epoca telegrafului și telefonului, ambasaderele constituie anacronisme și reprezintă o povară inutilă”. Îmi aduc aminte că acum vreo zece ani, crezusem încercând să rezum activitatea lui G. Macovescu – l-am numit telefonistă.

Acum știu (acest acum știu revine, observ, din ce în ce mai des în însemnările mele – și chiar în vorba obișnuită), acum știu ce-mi reproșez a doua zi după câte-o întâlnire cu ai mei – *patetismul* (adică despuiera aceea la care privești peste umăr cu neliniștea ce se cheamă silă) și atunci doar cuvintele tale îți sună în auz, nu ale celuiilalt – ale celuiilalt ți se par firești.

Noi suntem fiii lui *Așa a fost să fie* : ai unui oftat.

Poeziile lui N. Stănescu, din *Antimetafizica* – decerebrate cu desăvârșire. Și cartea întreagă – o furlondiseală, un găgăuzism atroce. Cineva spunea că nu-l reprezintă, că A.T. Dumitrescu a făcut o greșală publicînd-o. Îl reprezintă.

9 octombrie

Vremea e încă bună.

Îmi amintesc (pe o șosea din Hanoi): multă lume, senzația că dintr-o clipă într-alta mă voi pierde prin mulțime, că nu voi mai ști să aleg drumul spre casă – și dintr-o dată liniștea și gândul că totul e posibil, chiar și rățacirea mea pentru totdeauna în numărul acesta viu și mișcător.

Nemulțumit de mine însumi.

Dimineață – lectură pentru Editură. Cristian Simionescu. Cred că m-am grăbit acum cîtăva vreme – nu de căderea tonusului vital e vorba, ci de o oboesală firească a receptivității mele căci: după *Maratonul*, care excela și prin cantitate, mi-e greu să cred în puterea autorului de-a mai emite din lăuntru aceleiași materii (sigur că teascul mai poate fi pus la lucru încă odată, dar din resturile primei zdrobiri.)

Proiect de poem

*Pe Lazăr să-l prindem cît mai degrabă,
O cursă lui Lazăr să-i facem și să i-o întindem
cît mai e timp,
El umblă liber pe uliți, el este mîhnit,
pentru că a-nviat este foarte mîhnit,
umblă cu ochii-n pămînt, nu scoate o singură vorbă,
să-l ucidem, cît mai e timp, să-l scăpăm de mîhnire.*

10 octombrie

Tatăl Rodicăi – 86 ani.

Un drum într-o pădure de câmpie – ar fi nimerit acum.

Operație la cele două degete. A fost năpraznic (pe viu), dar parcă numai cu prețul acestei dureri pot să scap de o durere care amenință să devină permanentă.

Întâlnire cu dl. Al. Zamfirescu (inginer), nepotul lui Duiliu Zamfirescu. Discuție (și cu Grigore Traian Pop) despre manuscrisele rămase de la M. Simionescu-Râmnicăneanu.

Linge Blide, Gură Spartă, Vorbă Lungă (Limbă Lungă), Tîrîie Brîu, Coate Goale, Zgîrîie Brînză, Lasă-mă să te las, Gură Spartă, Mîină Spartă, Mîină Lungă, Încurcă Lume și așa mai departe (ca dintr-un sac fără fund!) – tipologiile toate pe care le-a lăsat Dumnezeu pe fața pămîntului, la îndemîină, în chiar interiorul limbii române! Limbă Dulce, Gură bogată, Burtă Verde, Mațe Fripte, Cur Viclean, Duce Vorbă, Fluieră Vînt, Mîină Întinsă, Talpă Lată, Oase Frînte, Gură Pocită, Spună Miercuri, Mîină Seacă, Trage-n Vînt.

Frunzăritic.

Seara, pe la opt și jumătate, Florin Mugur ne anunță moartea Danei Dumitriu. Scriitorul român s-a născut fără noroc.

Proiect de poem

*O singură ploaie, de-o clipă,
e cu puțință să-mbete, dar și să sfarme orașul.*

12 octombrie

E vreme încă bună.

Variante. Eminescu

Ce s-a petrecut în opinia noastră despre literatură, de vreme ce producția cantitativă de versuri nu mai tulbură pe nimeni.

Seria și unicatul.

Falsul monumentalism.

Poezia obiect.

Materia în care lucrezi?

Poezia leneșă.

Mai multe poeme decît oale la un olar. (Ce face focul?)

Otilia Nicolescu

(Arefu. N. – surpriză de-a dreptul plăcută)

Scrisoare de la Gatze. Neconcludentă. Pare să-mi facă reproșuri că nu i-am scris. Dar el nu mi-a trimis niciodată adresa!

Lectură Cristian Simionescu. Încerc să-i reorganizez sumarul – sper să izbutesc o construcție plauzibilă.

La masă cu Arefu. Îmi place mintea lui limpede. Omul prinde totul din zbor – iar ceea ce știe, știe bine. Aș spune că aproape e o bucurie să gîndești în preajma lui. (Preotul H. și soția lui – devin obiectul unei posibile pagini de literatură.)

*Sunt vremuri grele – cine-și poate ține
un cuget ne-ntinat fără să piară?*

„Comme toujours, la manie des grandeurs, alterne avec le délire mélancolique” – Lombroso. Da, dar bietul Lombroso și-a permis să-l amestece în bucătăria lui și pe Hristos – (citîndu-l pe oligofrenul E. Renan, cel care și-a închipuit că-și poate salva (astupa) mediocra înzestrare scriind despre Hristos ca despre fitecine!).

A vorbi – a pierde energie.

Le dessin, c'est le probité, le dessin, c'est l'honneur” (Borges)

De ce simt unii oameni (filosofi, artiști ai cuvîntului) nevoia de-a-l vorbi de rău pe Hristos (în cazul în care cred în realitatea lui istorică) sau de a-l nega pur și simplu? Ca și cum n-ar mai fi loc destul pentru scurta lor glorie. Dar rolul lui Hristos este de neînviat. Și nici locul pentru care pleda el nu se mînhîcă și nici nu se bea, oricum nu fată statui umblătoare. Cioran – în fața cui, de dragul cui, pe mîna cui și-a permis să-l numească un „cadavru care pute”? Bieți poeți, incapabili să-și țină suflarea în piept mai mult de o clipă! Pe care-i auzi răsufliînd în felul maimuțelor, repede, repede, gîfîind spre o țintă care se mută în fiecare clipă în altă direcție!

Proiect de poem

*Confuz, în depărtare, un strigăt omenesc.
Sau poate un lătrat. Sau poate vîntul.*

Cine are cu adevărat intuiția magnificenței? Fără îndoială acum știu că sclavul, cel ce privește de pe margine și visează cu ochii deschiși, prostituata Teodora laolaltă cu toți cei ce au fost ocoliți la naștere de atingerea purpurei (dar nici nu iubesc libertatea) – cei ce-și spun în inima lor: „De-aș fi măcar o singură zi calif!” Omul liber e tot atât de rar cât și prinții care nu pun preț pe aurul coroanelor lor.

Să fii poet într-o țară unde trăiesc un miliard și ceva de oameni.

Istorii (VI)

Săpătorii în piatră „fără o singură greșeală în scriere” (N. Iorga)

„După 1830, pe vremea influenței rusești (!), se aduseră cu grămada din Rusia icoane îmbrăcate în argint, caiere cu fir, odoare și odăjdii, care nu semănau cu lucru vechi moschicesc, ci erau lucru prost de fabrică.... Toate bisericile noastre sunt pline de ele. (N.I.)

Proiect de poem

*Pe-același cer: și soarele și luna.
Și frig și cald. Din dreapta vântul nopții,
Din stînga vântul veșted al amiezii.*

Răul, care nu ne lasă întreaga libertate (de acțiune) este concretizarea – în afara noastră – a gândurilor celor mai ascunse, pe care nici nouă înșine nu ni le mărturisim.

N. Manolescu – singur, stîngaci, neștiind ce să facă cu mîinile – plîns. Speriat, înainte de toate.

14 octombrie

De ieri și vremea s-a stricat. E toamnă de-a binelea, vecine. Ieri, cînd morții se mai aflau sub bolți în așteptare. Lumina zilei mai cădea – puțină cu toate acestea, ah, era lumină!

Dar cînd i-au scos afară – ce-ntuneric...

Madopolis. O madopoliteni...

În așteptare.

Evreul este istoric prin destin. El consemnează. N-are pămînt, n-are patrie. Cu ochii pîndind la nașteri și agonii.

Va trebui să mă adun pentru scrierea *Istoriilor VI*. Povești de iarnă. (Poate că aici voi avea loc și pentru cel ce citește și face, mai vechiul proiect de-a scrie despre relația cititor-poet.

Mi-e urît.

Între niște oameni (care scriu) despre câteva versuri ale lui L. Blaga. Ale cui sînt? mă întreabă oamenii (care scriu) – și dacă le-am răspuns a fost pentru ca tăcerea mea să nu li se pară un act de violență (neștiutorului nu i se năzare că e nedreptățit atunci cînd, la întrebarea învățătorului, rămîne mut și cu mîinile de-a lungul trupului?) Ei trăiesc. Și li se pare că pot s-o facă, în toată liniștea, în afara faptului că Blaga a trăit!

15 octombrie

Ca să nu uite omul consemnează? Ar trebui să ți-l imaginezi, atunci, răsfoind neconținut în urmă, treaz, muncindu-se să-ți descifreze memoria nu în funcție de ceea ce s-a întîmplat cu adevărat ci în funcție de ceea ce s-a păstrat preschimbat în cuvinte. De teamă ca nu cumva memoria să rețină realitatea cu pricina și să-și facă jocul mistificator cu ea (ceea ce ar dovedi că realitatea trecută este încă vie și aptă oricînd de a-și executa facultatea proteică), el preferă imaginea unică (și sterilă, adică moartea) pe care o impune consemnarea.

La ora 14, flame

Istorii VI

Din veac și veac, fiii lui au dat naștere unor fii din ce în ce mai aproape de veacul în care trăiesc și eu – iar eu îi cunosc pe fiii lui Hiram cei de azi. Ce-am aflat despre bătrînul Hiram, cel de pe vremea lui Solomon, pe care Solomon l-a chemat la sine pentru a-i clădi templul? Că era iscusit în toate privințele. Da, dar asta o știau Solomon și cei de-o seamă cu el. Omul de colo, însă, care învățase că nu i s-a dat să trăiască pe lume decît o singură oară (pentru ca apoi să coboare în locuința morților), omul de colo nu știe nimic despre prețul pe care știința lui Hiram l-a dobîndit printre ziditori și printre puternicii acestei lumi. El știe doar atît: că pîinea lui s-a împutînat din ziua cînd Hiram și ai lui au intrat în cetate. (Viermii! a spus cu mîhnire Solomon, eu vreau să le fac un templu, eu vreau ca de-acum într-o mie de veacuri să se știe că în veacul lor anume și nu într-altul a fost să se nască un om ca mine și că omului acestuia i s-a poruncit să poarte povara unei astfel de zidiri – și ei vor să mănînce, să bea, să danseze și-n zorii zilei să-și miroasă sudoarea și să-și aducă aminte că s-au săturat cu pîine dulce, cu carne, cu usturoi – și chiar pentru atîta lucru să fie fericiți. Oh, îi urăsc. Din toată inima mea îi urăsc pe toți acești viermi care au aflat că nu vor mai trăi pe lume și a doua oară.

16 octombrie

Va trebui să scriu despre V. Voiculescu. Și asta numai pentru că ineditele au fost trecute cu vederea – și pentru că e un prilej de a apăra o credință (pe care n-o împărtășesc) despre arta ca mijloc.

Aceeași agitație, în edituri, care revine periodic. La data asta se caută iarăși în dosarele oamenilor. Părinți chiaburi, rude în străinătate, făcători de politică în arborele genealogic.

X. – o artă frățească. Și puțină îndrăzneală a celor ce se pricep la poezie (și care în adâncul inimii lor îi disprețuiesc retorica) de-a recunoaște pe față că de sub numele lui începe șirul practicantilor unei poezii pe care doar lenevia de cuget o mai poate justifica. Lut netrecut prin cuptor – lăsat să se usuce doar, și dus repede la lustruit (e și ăsta un efort!). Cât privește pe cei ce au văzut în strofăria lui un semn al rigorii – pe ei nu-i vom lua niciodată în serios – întrucât sînt mulți și n-a avut ani să-i învețe că elementul de bază al oricărei înalte prozodii este silaba, și nici pe departe cuvîntul. Textul obez și răsfrînt peste chingi al unui vorbăreț! Ceea ce săvîrșește în poezie baladistul nici un prozator nu-și va îngădui după ce a aflat (sau numai intuit) ce se cheamă *a construi* și deosebirile fundamentale ce pot fi numărate între *a construi* și *a te exprima* (a grohăi ca porcul) după legea gușii prea pline! (De la începutul verii omul se arată nemulțumit – dezamăgit chiar – de poezia lui V. Voiculescu, cea din caietul așa-zis negru. I-am replicat că el nu va putea niciodată să înțeleagă o astfel de artă, care, pentru *a sta*, n-are nevoie de nici un artificiu retoric – întrucât el este practicantul unei poezii violente adică o poezie cu toate mijloacele de persuasiune puse la bătaie „împotriva” cititorului: metafore, comparații, epitete. Acum i-aș spune mai simplu: o poezie cu de toate, ca la carte, bună să intre în manualele oricărei epoci de creație. Arsenalul inepuizabil al poeziei obeze!)

”docilă febră a universului”- omul lui Ungaretti

”supliciu meu/e când/nu mă scotoc/ în armonie”

17 octombrie

Vreme închisă.

„Și mă sigilez în mine

Și mă întunec într-un cuib al meu.”

()

Acest *mă întunec* al fericitului Eminescu nu știu dacă aparține italianului (voi verifica) sau este una din dovezile de obediență ale traducătorului român (în cazul acesta, M.R.P și Balaci). Căci Ștef. Aug.

Doinaș îl traduce pe Mallarmé în sintaxa lui Barbu, Philippide îl traduce pe Baudelaire în sintaxa lui Arghezi – o formă de xenofilie rău înțeleasă, căci străinului nu-i dai moșia vecinului, ci – dacă te apucă – propria palmă de pământ! De se s-a silit răposatul Șuli să-l traducă pe Lampedusa în sintaxa lui Mateiu I. Caragiale? Ca să-i sporească străinului greutatea specifică? El știa textul *Crailor* pe de rost – și s-o fi gândit să nu moară pînă nu i-o folosi la ceva aceasta, pînă una alta inutilă avere.

Iarăși întâlnire cu un psiholog (V.P.) din Iași, angajat de mai mulți ani la Socola. Îmi vorbește despre culoarea violet (pe care o prefer). Îmi vorbește cîtăva vreme despre comportamentul de sectă al sodomiților (limbaj, sisteme de recunoaștere și avertizare, preferințe, ritualuri, ș.a.m.d.). Impresia mea e că omul nu l-a citit pe Proust (sau, dacă l-a citit își închipuie că n-a avut nimic de cîștigat de la el în domeniul pe care-l cercetează!, ceea ce e o naivitate).

În jurul unui mormînt (al cărui loc îl va cumpăra Avraam cu mari și doveditoare de înțelepciune insistențe.) crește țara făgăduinței. (E mormîntul Sarei).

Revin la nota de mai sus. Eu însumi am tradus și am observat că mă străduiam adesea să acopăr cu cîte-o expresie fericită slăbiciunile autorului. Doar pentru că *eu* semnam traducerea? Să nu se creadă cumva că slăbiciunile cu pricina țin de nepriceperea mea? Să existe un complex al traducătorului (atunci cînd traducătorul nu e prost sadea sau nu trăiește în virtutea procesului „ia-le banii!”) sub presiunea căruia textul să iasă mai întotdeauna mistificat în bine? Oricum – falsul pare să fie inevitabil în procesul oricărei traduceri.

19 octombrie

An lung – an greu.

A stîrni lumea; a născoci opoziții; a provoca, în sfîrșit.

Liberare-iertare-pomană

Robul și

Roboia!

Doar femeia și fetele rumânului sunt libere!

(C. Giurescu)

„Ungaretti – din ce în ce mai aproape, deși au trecut ani de cînd l-am citit întîia oară (și încă într-o traducere ai cărei autori mi s-au părut unul

slab de cuget și de-a dreptul antipatic (B.), iar celălalt un mistificator bălos profitor de prostia (sau indiferența la adevăr) a celorlalți.

La Constantin Giurescu: Boieri, cnezii, vlahi. „Boieri – spune istoricul – sunt aici slujbașii domnești, iar cnezii oameni liberi, adică proprietari în floare. Vlahii, care corespund săracilor din scrisoarea lui Ștefan (Io CTe ...), sunt, cea ce a arătat Ioan Bogdan, rumânii, adică țărani neliberi”. Orbire! Boierii și cnezii sunt, într-adevăr, slujbașii domnești și, respectiv, proprietarii în genere” – trebuie să recunoaștem pe față, însă, că aceasta era elita sau urmasa elitei de sorginte slavă (în cea mai mare parte de origine slavă!) a epocii. Iar rumâni, „adică țărani neliberi”, vlahii nu puteau fi altceva decât populația autohtonă (românească, valahă.). Întîia noastră elită (ca și elita Rusiei kievene) n-a fost românească.

Descălecatorul e mai întotdeauna militar străin. (Însușirea rumânului de om neliber, de om cu stăpîn, se numește rumânie.)

Moșie stearpă – moșie fără rumâni! *Siliștea pustie*.

Jupîneasca Calea, Lăudat, Tatul, Brătiana, Socol Rămescul, Fiera, Manea Gaulea, Vlaicu Nanciu, Năsturel Radu,

STÎNGACEA, GOEȘTI, DRAGODĂNEȘTI, ȘTIUBEIA,
CLĂTEȘTI, CĂRĂRENI, VĂDĂSTRIȚA, BELCINI, CORBII DE
VLAȘCA, ȘOTINGA, GRĂDIȘTEA

„Din cîmp, din uscat și din apă,

Și de peste tot hotarul”.

„Din cîmp, din pădure, din apă, din

Șezutul satului, de peste tot hotarul.”

„De pretutindenea, și din sat și din cîmp.”

„De bună voia mea fără de nici o silă și cu știrea vecinilor.”

20 octombrie

Abia acum văd cît de repede se lasă întunericul

„*Tinerete* împietrită

O, statuie, o, statuie a abisului uman...”

(Ungaretti)

O fi murit Ungaretti? Nu știu, nu m-am interesat, n-am auzit (și chiar dacă am auzit, n-am reținut). Dar Quasimodo?

Pentru E.Negrice, un final de poem: „Din această poezie/ mă aleg/ cu
acel nimic/ al nesecatei taine”. (Ungaretti: *Portul înmormîntat*)

Un salariu de nimic. Adică puțini bani.

Cu mîna suspendată deasupra hîrtiei.

Într-un document, parcă din sec. XVI (act de vînzare al unei moșii) – Biserica Curvelor. Ieri, sau alaltăieri cineva vorbea de un „parastas al curvelor” (era vorba de răposata soție a lui T.F., la pomenirea căreia n-au venit decît femei.)

21 octombrie

Vreme închisă.

Întîile copii după natură le-au făcut romanticii – dar după o natură de excepție.

I.Stratan – bolnav și protocolar. Îmi oferă un manuscris de peste 200 de poezii.

Apele vinete

Baladele lui Șt.A.D. conțin acea materie din care poate fi obținut lirismul – prelucrarea ei ține de puterea de închipuire a cititorului. Basmele versificate ale romantismului!

Lirismul se hrănește din materia nedeslușită a mîhnirii (nu spun melancolia, întrucît vorba aceasta, deși o aud din copilărie, n-o înțeleg, nu izbutesc adică s-o pun în relație cu nici una din stările mele de suflet).

Eu-l și realitatea. Anton Pann poezia, ca de altminteri, toate inteligențele clasicismului. Din poezie nu va ieși niciodată lirism. (Mai degrabă din relatarea cea mai seacă!) (din practica prozei se naște lirism. V. Mazilescu a ținut seamă de aptitudinea prozei de a naște lirism în regim fragmentat.) Depinde *ce face* eul; dacă stă pe W.C. Și se uită în oglindă, n-are nici o șansă de-a atinge marginea lirismului. Dacă umblă prin birturi și se gîndește la o femeie, atunci întîmplător, poate să-l ocupe și, culmea, fără vreun mare efort, cu acea dezinvoltură și simplitate a nepriceputului care calcă pe tărîmuri interzise.

Știu să deosebesc mîhnirea de rîsul sănătos al unui măcelar sătul (și chiar de surîsul unui copil), dar ce se cheamă aceea mîhnire nu pot să spun. Și nici unde locuiește ea: în creier, inimă, în sînge – nedumeririle noastre nu sunt altele decît ale celor ce se nelinișteau din pricina acelorași întrebări. Repudierea lirismului. Pentru că s-a practicat și se va mai practica un fel de gesticulație care vrea să poarte numele lirismului (uzurpîndu-l, de fapt) nu înseamnă că trebuie să speculezi în felul nătîngei care azvîrle odată cu apa din albie și albia, și copilul.

22 octombrie

Cît rău a făcut (mi-a făcut!) aceea femeie cu mintea de găină, femeia [...]. N-o pot urî – și de acea voi scrie despre ea – și despre haita de cîini care i-a adulmecat murdăria pînă acum. Doamna *Unrat!*

Tren de noapte (ora 1) spre Deva

Cu P. Anghel

„Pedepsește-mă, Doamne, dar cu măsură, și nu cu mînia Ta, ca să mă nimicești” (Ieremia 10, 24).

„Cortul îmi este dăruit, toate funiile îmi sunt rupte, fiii mei m-au părăsit, nu mai sînt; n-am pe nimeni care să-mi întindă cortul din nou sau să-mi ridice pînzele” (Ieremia 10, 20)

Cantate.

23 octombrie. Deva

(Dacă proștii n-au nevoie de istorie, de ce n-o transformă într-un loc de agrement: ar putea aduce bani!). Și mi s-a năzărit că nu de prostie e vorba, ci de acel *duh rău care persecută* dovezile trecute (nu-mi mai aduc aminte cine spunea vorba asta) (sau de crima cu bună știință a celor ce-și închipuie că istoria începe cu ei și că lumea poate fi convinsă întru această nerozie.)

Cumpărat din librărie (depozit) Virginia Wolf – *Noapte și zi*, M. Bulgakov – *Teatru*, Döblin *Alexanderplatz* (2 ex), Giorgio Arpino – *Mireasa ascunsă*, Vittorio Gorresio – *Viața ingenuă*, Adolfo Bioy Casares – *Celălalt labirint*, Barbara Pronen – *Povara*, Gustavo A. Gardeazahal – *Bazarul; Medicina naturistă*

Întîlnire cu Marian Papahagi. Seara, la cenaclul condus (cam din topor) de Valeriu Bârgău citesc *Melissos*. La masa de seară, îi cunosc pe Ioan Petru, filosof (*logician*) și pe Stănciulescu.

(Întîlnire, înainte de mica festivitate din librărie, cu Otilia, nepoata Bulgărilor, locuitoare în Deva.) Aici, în librărie, vorbesc fără chef, puțin în dorul lelii; în schimb, Petre – aplecat, dovedindu-și iarăși răceala de cuget) (și puterea de-a vorbi despre nimic, pe care eu, vai, nu cred c-o voi dobîndi vreodată.)

MIRCEA CIOBANU

Text îngrijit de MARIA GRACIOV

LEONARD OPREA

4 RESPIRAȚII

(din volumul *Theophil Magus – 1001 Respirații*)

Nota Autorului:

Fiecare dintre aceste eseuri reprezintă o “respirație”. Este “respirația” un eseu inventat de Leonard Oprea și publicat pentru prima oară în volumul său, “Theophil Magus – Confesiuni 2004-2006”/ Ed. Universal Dalsi/ București, 2007/. În capitolul: “Respirînd Gînduri și Cugetări” se pot citi 100 astfel de eseuri. “Respirația” lui Leonard Oprea este o relativ scurtă, simplă și profundă meditație încheiată într-un doar un haiku, ce închide și re-deschide meditația spre noi universuri de întrebări și răspunsuri asupra condiției umane. Acest tip de eseu este o noutate literară în cultura română și cea universală.

ARS LONGA, VITA BREVIS...

... să fie oare adevărat acest binecunoscut îndemn născut de înțelepciunea lui Hipocrate și parafrazat de Seneca, de Chaucer și Longfellow, dar și de Goethe în Faust ?...

Probabil că un preot zen-buddhist ar zîmbi: plouă, totuși iarba nu crește.

Probabil că un business-man ar mîrîi: time is money.

Probabil că un artist ar ofta: da, arta e viață și viața e imposibilă.

Probabil că un politician ar lătra: fără politică viața e anarhie.

Probabil că un terorist ar șuiera: mor pentru cauză și voi trăi în paradis.

Probabil că un medic ar rostui: eu sunt bolnavul meu și mîine pot să mor.

Probabil că o mamă ar suspina: copile, avem atîtea de făcut, hai, vino.

Probabil că un om cu Credință ar zîmbi: Doamne, fără tine viața e o clipă.

“...toamna în amurg
răsfiră nori de plumb;

pic-pic tristețea...”

INSTITUȚII FINANCIARE, ZIDIRI MAMONICE

Dacă în lăuntricul tău cel mai adânc și dincolo de ființa ta toată, sub cerul liber sau sub un acoperiș, practic oriunde și oricând și în orice circumstanțe – inima ta nu este cel dintâi Templu și cea dintâi Biserică a Credinței tale, atunci, așa cum sunt cuvântate de Iisus Christos răspunzând unui cărturar (Marcu 12/28-31), cele două fundamentale Comandamente ale Vechiului și Noului Testament nu sunt decât literă moartă mumificând o dogmă sterilă. Iar Templul și Biserica oricare ar fi ele nu sunt decât instituții financiare, zidiri mamonice.

Aceasta este condiția sine qua non a împlinirii misterului Euharistiei.

Și acesta este înțelesul “Rugii înaintea Binecuvântatului Sacrament” a Sfântului Francisc de Assisi: “Te adorăm Iisuse Christoase în astă Biserică și în toate Bisericile lumii; și te binecuvântăm, Doamne, căci, de pe Sfînta-ți Cruce Tu ai mîntuit lumea. Amin.”

“... cer siniliu...; ce
rubin de octombrie
acest trandafir...”

INEFABILUL DAR

Fiecare dintre noi are clipe cînd, cu infinită voluptate, se simte copil.

Și, atunci – fiecare dintre noi este atît de fericit.

Însă, dacă – întru Credință – izbîndești a păși dincolo de această voluptate, te vei simți iluminat, vei fi în-dumnezeit. Ce minunăție...

“... vînt lin rotește
frunze de aur... mă scald
în azur... chiar eu ?!...”

ÎN CAMERA FETIȚEI MELE...

(dedicat Annei-Maria)

... se află un tablou mare înfățișînd licornul/a pe o stîncă țîșnită în noaptea luminată misterios, dar feeric, de lună, de stele...

Alături de acest tablou, sobru înrămată, este o hiper-realistă fotografie în care un urs grizzly este surprins exact în momentul cînd, aflat în torentul tumultuos, prinde din zbor un somon...

Superba fotografie despre ursul grizzly este de 3 – 4 ori mai mică decît tabloul povestind legenda licornei/lui.

Și, totuși – cînd privești aceste două tablouri – NU poți să le vezi separate. MEREU le vezi deodată, practic – INSEPARABILE.

Și, totuși – întotdeauna, dar întodeauna – visul supradimensionează viața.

Și, de ce ar fi altfel, cînd viața este ceea ce este: un cașcaval plin de găuri,

marcînd absența credinței, moralei, demnității, responsabilității – dar, cel mai grav, absența iubirii omului de către om ?

“... fișii alb mov în
acest apus de brumar
norii... celest basm .

poeme de ALINA MAZILU

de la pământ la lună – o haltă

la groapa mea să vii singur
proaspăt ras
aranjat
cu haina cea bună să vii
și cu pantofii cei noi
care scârrrrrâie să vii
singur
fără amante fără cal fără nevestă
singur să vii la groapă
de ziua mea cu pas abraș
să îmi aduci
fursecuri și lilieci
tu știi doar ce moartă sunt după
vrăjiturelele alea mici
fără amante fără cal fără nevestă
să vii la groapa mea
așa șic cu pantofii tăi țipători
să țopăi așa cu gura plină de fursecuri
cu părul vâlvoi
să te cațeri
pe pământul ca varul și așa
fără amante fără cal fără nevestă
să mă săruți
să intre în mine
gustul de fursecuri
și liliicii
și pantofii tăi blestemați
să scurmi
prin pământul din părul meu
pe când dansezi așa singur
fără amante fără cal fără nevestă
să plânga
cu mine în gând
– hai recunoaște că-ți place ideea –
să mă lovești
mâncând pământul
cu pantofii tăi de piele fină
de ce de ce de ce

*năroado nebuno nerușinato
să mă tragi așa de păr
prin pământul cu fursecuri
fără amante fără cal fără nevestă
târfo trădătoareo ticăloaso
să sfâșii iarba
cu dinții
fără amante fără cal fără nevestă
cum mai merg eu pe lună?!*

ieșire în decor

se face anu' de când am mers cu unul din
cei cinci mii de amanți ai mei
cu trenul prin țara minunilor
amenda a plătit-o el
la o cafea
m-a întrebat
strigi dacă te dezbrac acum
și te arunc din tren în lac
dar eu ascult Jethro Tull
și zic *sorry, but I'm too young
to die*

mode d'emploie

nu îmi da vin
nebunule dacă vrei
să mă
îmbeți spune-mi
o poveste

stop-cadru

uite iubitele
cum stai acum
să-ți tragi sufletul cu capul
pe pântecul meu sângerând
îmbrățișându-mi coapsele
așa
ghemuit expus și gol
cu părul ciufulit și gâfâind
pe pielea mea
cum te căznești să nu adormi
cuibărit în jurul meu
cum mă alinți

și îmi șoptești că ai muri așa
mușcând cearșaful
da chiar așa în poziția asta
cum îți alegi cuvintele
cu care să mă minți și-ți faci curaj
să mă alungi din viața ta
așa mi te amintesc
de câte ori beau ceai
cu altul

ecphrasis venețian

de abia ating
buricele degetelor
rama și
o notă de
venezia pastello
se furișează
tiptil-tiptil
într-o scorbură de
tuș săpată-n
parii veneției de orth
la sibiu
am încercat să îl vrăjesc
dar stropul cască
mlaștină în pânză
(nu l-a văzut femeia răscolită
ce nu știa că arta
se vinde
la freaks
nu l-ai văzut nici tu)

de la înălțimea oglinzii de sufragerie
parfumul meu te observă acum jucând cărți
bând whisky cu amicii
citind rilke văzând filme de visconti făcând
small-talk-sex la patru mâini cu gândul
la mine –
nu mă minți
căci de câte ori
deschid flaconul
în cameră miroase nu a
parfum, a
tu

proză de ȘTEFAN DIMITRIU

BIOGRAFIE NERETUȘATĂ

Când am primit de la patron comanda fermă, dar și rugămintea specială, să mă ocup de redactarea unei biografii a lui Ceaușescu, am reacționat cu destul scepticism:

– Nu credeți că e prea devreme pentru un asemenea demers? Încă nu s-au deschis toate arhivele, încă nu s-au adunat toate probele, încă nu s-au depus toate mărturiile...

De fapt, nu exageram cu nimic. Nu trecuseră nici doi ani de la revoluție. Dar patronul n-a ținut seama de niciuna dintre obiecțiile mele. Graba sa era evidentă. Și mă întreb acum dacă era numai a sa.

– Domnule Covaliu, mi-a spus atunci George Sfetcu, sunt oameni care cunosc tot adevărul sau, în orice caz, ceea ce este mai important de știut. Adică, esențialul. Care trebuie să ajungă la cunoștința tuturor.

– Mi-i puteți numi pe acești oameni? l-am întrebat.

– Nu mă-ndoiesc că-i veți găsi și singur. Ceea ce pot să vă asigur este că nu mă uit la bani. Știu că adevărurile costă.

Câtă dreptate avea! Pe el l-a costat, după cât se pare, chiar viața.

Îl urisem sincer pe Ceaușescu. Așa cum îl urise, la sfârșitul domniei sale, nouăzeci la sută din populația țării. Chiar și cei care, din mila sa, trăiau mai bine decât marea, imensa majoritate a celorlalți. Cunoscușem asta din proprie experiență. Intram la un prim-secretar de județ, pe care nu-l văzusem în viața mea, și-n cinci minute îl înjuram amândoi pe Ceaușescu. El – pentru că n-avea motorină ca să termine însămânțările de primăvară, eu – pentru că trebuia să mint că lucrările câmpului decurg în cele mai bune condiții. Dar, înhămându-mă la o treabă ca aceea pe care mi-o ceruse patronul de la „Pământul”, m-am străduit să las deoparte toate ranchiunele, toate frustrările, toate rănilor personale. Și, în mare parte, cred că am și reușit.

M-am retras în biroul meu, mi-am scos din geantă agenda de telefoane, mi-am pus o coală albă în fața ochilor și, în câteva clipe, am știut exact ce am de făcut.

Primul pe care l-am sunat a fost profesorul Silvăneanu. Lucrase aproape toată viața la Muzeul partidului. Colaborasem în tinerețe cu el la o emisiune despre răsucirea noastră din august 1944 și, ca să nu-l iau cumva doar ca pe-un simplu țuțăr, mi se lăudase în particular și cu voce joasă cam cum ajusta el

de fiecare dată realitatea, mărturiile scrise și documentele fotografice, pentru a le pune în concordanță cu tot ce-i mai trăsnea lui Ceaușescu prin cap, nu numai de la o etapă la alta, dar și de la o zi la alta. Cine, mai bine decât el, ar fi putut acum să repună în drepturi adevărul? Când i-am spus despre ce este vorba și, mai cu seamă, când a aflat că va fi plătit din belșug pentru asta, a început să plângă la telefon.

– Trăiesc dintr-o pensie de mizerie... mi-a spus. Și nu e vorba că n-am mai fost de-un veac la restaurant, dar de multe ori n-am bani de medicamente. Nici nu știți cât mă bucur să vă ajut... Vă pun la dispoziție tot ce am, toate înscrisurile și fotografiile originale... Le-am ținut tot timpul ascunse, nici soția mea n-a știut de ele... Nu vă puteți imagina cu câte riscuri le-am păstrat... Pentru fiecare din ele puteam să-mi pierd capul... Dar știam că va veni odată și vremea lor...

Că știuse sau că nu știuse, asta conta mai puțin. Important era că, imparțial ca tot românul, era dispus să-și vândă acum cu inima ușoară fostul stăpân. Așa cum o făcuseră de altfel toți ceilalți. Unii din ei, blestemându-l de la tribuna Parlamentului sau de pe micul ecran. Tot așa cum, cu puțină vreme în urmă, înfieraseră fiara capitalistă de la tribuna ultimului congres al partidului, ținut doar cu o lună înaintea revoluției. Și-a execuției. Complexul Procopius din Cesareea funcționa ireproșabil.

Cel de al doilea pe care l-am avut în vedere a fost academicianul Strâmbei, om de curte al fostului dictator, nelipsit de la toate orgiile festive ale acestuia din marile piețe sau de pe marile stadioane și chiar inspirându-i-le adeseori. În calitate sa de autor al pasajelor cu tentă istorică din interminabilele cuvântări prezidențiale, stătuse adeseori la aceeași masă cu Marele Om și, mai mult decât atât, avusese acces la multe documente originale de importanță capitală, ascunse opiniei publice și atunci, și acum. El fusese una din vocile de serviciu ale Televiziunii, gata oricând să afirme adeziunea istoricului de prestigiu la „magistrala cuvântare” de ultimă oră, al cărei autor din umbră fusese în bună parte el însuși. Nu uitasem că odată, după ce-l înregistrasem cu o tiradă din asta grețosă, mă luase gura pe dinainte și-i spusese, speriat de propria-mi voce:

– Le-am luat banii!

Dar academicianul nu făcuse o tragedie din această glumă imprudentă a mea, care ar fi putut fi interpretată ca o aluzie la slugărnicia și la mercantilismul său. Dimpotrivă, închisese complice dintr-un ochi și-mi replicase cu oarecare umor:

– Ura și la gară!

Nu știu dacă-și mai amintea episodul acela de demult, dar aflând despre „biografia neretușată” la care îl invitam să pună umărul, mi-a răspuns de astă dată cu replica mea:

– Puteți considera că le-am luat banii!

Al treilea pe care l-am căutat a fost colonelul Ianculescu, un băiat tânăr, inteligent și, printr-un complex de împrejurări pe care nu l-am aflat niciodată, instruit pe la înalte academii militare din Occident. Se întorsese de la studii cu puține zile înainte de revoluție și avea avantajul de a fi cunoscut din surse străine de prima mână multe din dedesubturile politicii „geniului carpatin”, despre care scrisese, de altfel, și la ziarul nostru. De la el am aflat pentru prima oară ce tranzacții falimentare și câte miliarde de dolari îl costase pe Ceaușescu plimbarea de la Londra, în caleașcă aurită, alături de regina Angliei și, în general, cât de darnic fusese el cu averea țării, atunci când intrase în joc nemăsuratul său orgoliu de jucător neîntrecut la masa marilor puteri.

Pentru viața la curte, ca și pentru multe fapte din umbră, nu l-am uitat nici pe generalul Gavrilă care, în afară de sacul lui plin de povești adevărate, a adus la masa noastră și foarte multă bună dispoziție. Îmi aduc aminte cum ne-a lăsat pe toți cu gura căscată, când ne-a relatat, cu farmecul său cazon, una din poveștile de dragoste ale dictatorului, căruia îi căzuse cu tronc soția unui prim-secretar de județ din Moldova. Chiar și simplul fapt că soborul și-mpiedicatul Ceașcă mai avusese loc, în inima sa trufașă, rece și bolovănoasă, pentru un asemenea sentiment era de natură să ne uimească. Dar și mai interesant era în toată tărășenia asta nu atât faptul banal că un bărbat se îndrăgostise de-o femeie, cât modul de acțiune al anturajului, la toate nivelurile, care descoperise pe cont propriu idila prezidențială și, mai mult decât atât, încercase s-o conducă, discret, spre apoteoză. În acest scop, se organizase un adevărat complot. Pe cât de mut, pe atât de eficient. Astfel, soțul soției sale fusese convocat urgent la București, unde unul dintre complotiști avusese poruncă să nu-l scape din ochi două zile și două nopți. În acest timp, Tovarășului i se organizase o vânătoare chiar în județul cu pricina. Și, contrar obiceiurilor vânătoarești, în timpul petrecerii de noapte, de la cabană, pe ușa din dos fusese introdusă nevasta primului-secretar județean, care nici nu făcuse prea multe nazuri, când aflase că, în felul ei, avea de îndeplinit o sarcină de partid. La un semn dinainte convenit, Tovarășul fusese luat dintre convivi și condus în mare taină către dormitorul de la etaj, unde femeia îl aștepta, dezbrăcată, sub așternut. Generalul Gavrilă ne asigurase că, pentru a se convinge că totul avea să decurgă conform planului dinainte stabilit, unul dintre complotiști, anume ales, dăduse de-acum o raită printre pulpele ei, tot așa cum ofițerul însărcinat cu protecția alimentară gustă el cel dintâi din bucatele oferite stăpânului. Tovarășul visase de multă vreme la clipa asta, dar când ea devenise realitate, un tremur nervos pusese dintr-o dată stăpânire pe el. Rămas cu ochii înțepenii asupra trupului gol al femeii, care se dezvelise pe jumătate, nu se hotăra încă ce să facă. „Permiteți să mă retrag?” întrebese ofițerul de gardă care-l însoțise până în dormitor. „Mai stai puțin... îl implorase Tovarășul, cu privirile rătăcite. Și toarnă și tu niște șampanie, să ciocnim cu tovarășa”. Marcată și ea de importanța, dar și de ciudățenia evenimentului,

femeia sărise din pat, așa goală cum era, ca să ciocnească paharul de șampanie promis, dar Tovarășul, privind-o mai mult cu coada ochiului, o rugase să-și pună ceva pe ea. „Noi, comuniștii, respectăm femeia! decretase el. Pentru noi, ea nu este un simplu obiect de plăcere!”. Apoi, dând peste cap paharul de șampanie și căpătând un pic de curaj, se așezase cu sfială pe-un colț de pat și-o rugase să vină și ea alături de el. Și, înecându-se în ochii ei albaștri și disperați, o-ntrebasese cu toată căldura glasului său de îndrăgostit: „Cum stați cu arăturile de primăvară?” Ofițerul de gardă simțise atunci că sosise momentul să-i lase singuri și se retrăsese în vârful picioarelor, dar se întorsese cu ochii scoși din orbite exact peste cinci minute, ca să-i anunțe că Tovarășa Elena aterizase pe neașteptate la Iași și se îndrepta, cu o mașină de teren, către cabana lor. Cineva îl trădase pe Tovarășul, dar cineva o trădase și pe Tovarășa. Din acest punct de vedere, erau chit. Numai că Tovarășul ratase la mustață clipa de fericire mult așteptată. Când aghiotantul îi adusesese la cunoștință trista veste, „Stejarul din Scornicești” nici n-apucase să-și dezbrace ismenele. Dar povestea aceasta am păstrat-o doar pentru noi, aveam atâtea altele de spus în cartea aceea, mult mai importante.

În sfârșit, pentru redactarea finală, l-am chemat alături de noi pe scriitorul Mișu Boian, cunoscut tocmai pentru practicarea acestui gen de biografii, din care-și făcuse o meserie respectabilă.

Odată porniți la drum, treaba a mers ca unsă. Lucram în draci toată săptămâna, iar sâmbăta ne întâlneam în jurul aceleiași mese, pentru a pune de acord părțile cu întregul. George Sfetcu nu participa la aceste întâlniri, dar se interesa aproape în fiecare zi de mersul lucrurilor. Îl țineam la curent cu tot ce intervenea pe parcurs, cu revelațiile produse de fapte scoase abia atunci la lumină, cu noile capitole ce se adăugau, din această cauză, la cele proiectate inițial. Singura lui grijă era ca lucrarea noastră să fie a-tot-cuprinzătoare și să ajungă cât mai repede sub ochii cititorilor.

După gustul meu și-al lui Mișu Boian, cartea asta ar fi trebuit ca, fără a abdica de la o anume rigoare științifică, să fie mai mult decât o biografie rece, seacă, impersonală. Profesorul Silvăneanu și, mai ales, academicianul Strâmbei trăgeau însă în cealaltă parte, așa încât am fost obligați să păstrăm o linie de mijloc, cu unele concesii făcute când de-o parte, când de cealaltă. Uneori, însă, partea adversă era de neclintit.

Țin minte două situații care ne-au dat cele mai mari bății de cap. Două situații în care aveam probe mai mult decât suficiente pentru ca faptele să fie prezentate ca atare, dar care, până la urmă, și prin arbitrajul domnului Sfetcu, au rămas în afara cărții, din motive, să le zic așa, patriotice.

Prima dintre ele se referea la mărturiile scrise în legătură cu practicile din închisoare ale celui ce se visase, încă din adolescență, un „Stalin al României”. Profesorul Silvăneanu ni le pusese pe tavă, dar tot el se raliase apoi punctului de vedere al academicianului Strâmbei, care nu fusese de acord cu dezvăluirea

lor. Era vorba de declarația olografă a unui anume Marcovici, care mărturisea negru pe alb că-l inițiasse pe Ceaușescu în acele practici marinărești, oferindu-i-l apoi, ca fetiță, lui Dej, în timpul stagiului de la Doftana. Asta ar fi explicat în mare parte și slăbiciunea de mai târziu a lui Dej pentru învățacelul cam rudimentar și cam bâlbâit. Impresie întărită, de altfel, și de altă declarație dată sub semnătură, de data asta de către unul din corifeii de mai târziu ai partidului, aflat la un moment dat în luptă directă pentru șefia țării, care, poate că și pentru că nu-și ținuse gura, fusese nevoit apoi să-și tragă sau poate că i se trăsese un glonț în gură. Degeaba i-am reamintit academicianului Strâmbei zicala aceea a lui Aristotel, despre amicul Platon și Adevăr, și zadarnic am încercat să-l conving că, deși toată Roma și tot Imperiul Roman știau că Cezar era „cel mai bărbat printre femei, și cea mai femeie printre bărbați”, faptul acesta nu umbrise vreodată faima și personalitatea marelui om al Antichității. „Erau alte vremuri, mi-a replicat academicianul Strâmbei. Ca să nu spun că e vorba și despre alt tip de personalitate. Și-apoi, un imperiu ca acela roman își putea permite orice. Când ești stăpânul lumii, poți să-ți fii singurul judecător. Ceea ce, în cazul nostru, nu se aplică. Suntem destul de bătuți de Dumnezeu. Nu-i de-ajuns că am avut un analfabet în fruntea țării? Să mai recunoaștem acum că analfabetul era și pidosnic?” – „Dar n-o facem numai pentru anecdoticul faptei, i-am spus. El nu se născuse așa, ci fusese convertit de împrejurări la aceste practici. Asta explică alcătuirea sufletească a individului, ura sa împotriva antecesorului, ostilitatea față de lumea întreagă, setea turbată de sânge, manifestată nu numai la partidele de vânătoare, dependența de femeia care-l readusese, cât de cât, la condiția de bărbat și, în cele din urmă, toată paranoia aceea a puterii, care-a întunecat, timp de un sfert de secol, viața a milioane și milioane de oameni”. Dar toate argumentele mele n-au folosit la nimic.

A doua situație fusese și mai tensionată. Pentru că aici era vorba despre un asasinat, pe care tânărul Ceaușescu îl săvârșise cu mâna sa. O crimă despre care aflasem încă din copilărie, pentru că victima, Nicolae Boroda, director al filialei din Slatina a Băncii Naționale, fusese un văr de-al mamei mele. Dar misterul acestei crime îl dezlegasem mult mai târziu, și absolut întâmplător.

Filmasem prin anii '70 la Slatina, fieful Ceaușeștilor, unde prim-secretar fusese până de curând unul Ciacăru, despre care se spunea că era nașul de cununie al Tovarășului. Nimerisem acolo în toiul unor evenimente care scosese din amorțeală întreaga comunitate locală, care urmărise în ajun, cu sufletul la gură, o bătălie crâncenă pentru putere, în urma căreia bătrânul și ramolitul satrap fusese aruncat din șa și înlocuit cu un lup din tânăra generație, trimis de la centru. Scăpați, în sfârșit, de cel care le făcuse viața insuportabilă, colegii noștri de la ziarul local erau mai mult decât fericiți de schimbarea asta și, de două zile și două nopți, o țineau tot într-o petrecere. Seara pe care și-o petrecuseră cu noi avea să încununeze de altfel fiesta asta zgomotoasă. Era la

modă pe-atunci un dans care se numea *Nienka*. Participanții la petrecere se țineau unul de altul, cu amândouă mâinile, de talia celui din față și înaintau așa, ca o rămă imensă – trei pași înainte și unul înapoi – prin toată redacția. La regulile stricte ale dansului, adaptaseră strigătul de bucurie al momentului – „*Talanga-balanga, Ni se rupe ranga!*” – un distih poate cam vulgar și cam neinspirat, dar cu siguranță profund eliberator. A doua zi de dimineață, însă, ziariștii fuseseră convocați urgent la ședința organizată în grabă, pentru reînscăunarea turbatului Ciacăru care, între timp, dăduse o fugă la București, pe la finul cel mare, și-și reconfirmase, el știa cum, firmanul.

– Am auzit că petreceți de câteva zile... s-a rățoit el, de pe scena casei de cultură, la ziariștii mofluzi, cu ochii scoși de nesomn, cu stomacurile arse de băutură și cu capetele plecate. Acum să văd ce puteți, puilorilor! Vă anunț că am picioarele tari și puterile încă mă mai țin, ca să-ncing cu voi o horă, ce nați pomenit de când mama v-a făcut! Mai sunteți aici?! s-a mai răstit el o dată, și ziariștii s-au răspândit care-ncotro, ca potârnichele.

Dar, pentru că era și el om și, în această calitate, trebuia să împărtășească și el cu cineva bucuria acestei reîntoarceri, pe care o socotea, pe drept cuvânt, o mare izbândă, m-a invitat în seara aceea să luăm masa împreună undeva, în împrejurimi, în salonul de protocol al unei vestite crame, unde știa că nu va fi ascultat de urechi indiscrete, pentru că avea acolo un om al lui, probabil unul dintre puținii rămași credincioși. Îl mai întâlnisem de câteva ori pe *tovarășul Ciacăru*, în drumurile mele prin țară, schimbam și câteva cuvinte cu el, dar nu eram nici pe departe unul dintre apropiații săi. Totuși, în momentele acelea de singurătate, mă alesese pe mine, aproape un necunoscut, ca să-și descarce sufletul. De aceea, îmi ceruse să vin singur, fără echipa de filmare, și-mi trimisese șoferul la hotel, ca să mă ia și să mă depună la masa lui din salonul împodobit voievodal, cu jilțuri sculptate, brocarturi cu fir de aur și panoplii de arme străvechi, unde mă aștepta cu un pahar de vin roșu în față.

– Poate te-ntrebi ce cauți dumneata aici... m-a luat el direct, umplându-mi și mie, cu mâna lui tremurătoare, un pahar.

– Nu-mi pun niciodată întrebări la care nu știu să răspund... am încercat să bravez, preluând de aici înainte eu însumi funcția de paharnic.

– Dumneata ești mulțumit de viață? s-a interesat apoi, și nu știam dacă acesta era modul său de a continua conversația sau avea cumva de gând să intervină în vreun fel în biografia mea.

– Cine-ar putea să spună vreodată că este? Deși, în linii mari, aș putea crede că sunt... mi-am luat eu, din mers, această măsură de prevedere.

– Futu-i mama ei de viață! își vărsă el dintr-o dată focul, stingându-l îndată cu un nou pahar de vin. Nu face nici două parale, tinere... ți-o spun eu...

– Tocmai acum? m-am mirat atunci, atât cât să-i țin isonul. Când i-ați călcat în picioare pe toți? Când nu vă mai suflă nimeni în ciorbă?

– Poate crezi că asta e-o mare bucurie! oftă el.

– Măcar o revanșă... i-am spus. Există și consolarea revanșei, care face uneori cât o mare bucurie...

– S-o crezi dumneata!... oftă el din nou. Bucuria trebuie să fie bucurie, și-atât. Nu doar să-ți închipui că este, când știi bine cu ce preț ai dobândit-o.

Nu bănuiam unde voia să ajungă și nici nu încercam să-i grăbesc o mărturisire. Dacă avea să vină în mod firesc, bine, dacă nu, tot atât de bine. Aveam destulă experiență cu oamenii de felul lui, de la care nu știai niciodată la ce să te aștepti. De aceea, îi ascultam pe toți cu atenție, dar nu-mi descărcam niciodată sufletul în fața lor. De obicei, în astfel de întâlniri, toți încercau să-ți arate că sunt și ei niște oameni ca toți ceilalți. Dar ei nu puteau fi așa cum voiau să pară, de lucrul acesta eram foarte sigur. Ca să ajungă acolo, în vârf, dăduseră zdравăn din coate și nu de puține ori călcaseră peste cadavre. Iar la o adică, pentru a-și salva pielea, ce-ar mai fi contat pentru ei să calce peste încă unul? Eventual, chiar peste cadavrul tău.

Acolo, în încăperea răcoroasă, primitoare și izolată de lume, cu aer de „odaia din față, pentru musafiri”, *tovarășul Ciacâru* mi se părea un bunicuț cumsecade. Păr alb, frunte netedă, ochi obosiți și blajini. Parcă abia ar fi așteptat să-i ceri ceva, să-ți poată împlini o dorință. Dar imaginea aceea aproape idilică nu se suprapunea cu cealaltă înfățișare a lui, pe care mi-o zugerăviseră mulți din cei care depindeau de el în viața de fiecare zi, și în primul rând colegii mei, ziariștii cu care dansasem și eu o noapte întreagă *Nienka*, bucuros pentru bucuria lor. Dărmarea lui de pe soclu provocase un oftat de ușurare nu numai printre ei, dar și în întregul oraș. Reîntoarcerea sa în forță trezise îngrijorarea tuturor. De unde jocul acesta dublu, această schizofrenie a celor mari și puternici, care tindea să devină o marcă înregistrată, un semn sigur de recunoaștere? Prin cine știe ce capriciu al sorții, stăteam cu omul acesta la aceeași masă. Iar mie îmi arăta fața lui blândă. Fața lui omenească. Despre care cei păstoriți de el nici nu știau că o are. Eu abia trecusem de treizeci de ani, el trecuse de șaptezeci. Între noi nu era numai o distanță de două generații, ci și un timp plin de evenimente capitale în viața țării sau poate un bacovian gol istoric, pe care nu știam cine și când îl va umple. Sau dacă va fi umplut vreodată. Venise oare vremea unui asemenea răspuns? mă-ntrebam, privindu-l în tăcere. Și făceam tot ce-mi stătea în putință să nu-l opresc din drum, cu vreun gest sau cu vreo vorbă nechibzuită.

Gazda, directorul cramei, se transformase în chelnerul nostru de circumstanță. Nici nu-mi fusese prezentat. Spusese un „bună seara” abia șoptit, și-apoi apăruse numai atunci când fusese chemat prin semnalul convenit – două bătăi din palme, iar atunci știuse singur ce avea de făcut: ori să ne mai aducă ceva de mâncare, de la hartanele de miel până la brânza de burduf încinsă în coajă de mesteacăn, ori să ne tenteze cu un nou soi de vin, din cele despre care ne spusese, îndemnat de *tovarășul Ciacâru*, că nu se

produc anual decât câteva damigene, pentru înaltele fețe din Bulevardul Primăverii.

– Culegem strugurii bob cu bob... explicase el, privind tot timpul în ochii stăpânului, deși s-ar fi putut crede că vorbește pentru mine. Nicio boabă crudă, strivită, mucegăită. Niciun metal care să le atingă. Avem pentru ele un mic storcător de demult, încherbat doar din lemn. Damigenele sunt păstrate într-o pivniță specială. Numai eu și *tovarășul Ciacâru* avem cheile de la ea.

Existau deci toate motivele ca să mă socotesc un om norocos. Dar nu numai din această pricină.

Pe măsură ce vinul lucra în noi cu aromele sale discrete și cu alcoolurile sale catifelate, *tovarășul Ciacâru* devenea tot mai volubil, tot mai înclinat spre confesiune. La un moment dat, privindu-mă drept în ochi, își puse palma lui peste palma mea și-mi spuse:

– Poate că unii ne invidiază, și-i dreptul lor s-o facă, dar puțini sunt cei care știu cu adevărat cum am ajuns noi aici.

Nu știam deocamdată dacă, exprimându-se astfel, vorbea în numele mai multora sau folosea, pur și simplu, pluralul majestății. Iar în cazul în care s-ar fi referit doar la el, nu știam ce etapă a vieții sale avea în vedere: momentul în care ajunsese pentru prima oară în cercul puterii sau salvarea de ultimă clipă, care-l readusese în scaunul aproape pierdut?

– Eu, unul, nu vă invidiez... i-am spus. Nici pe dumneavoastră și nici pe ceilalți oameni care fac istorie în țara asta... am încercat să-l impresionez cu această formulă pompoasă. Ca să ajungi acolo, sus, trebuie să te fi născut cu căiță pe frunte, să fi fost ales de destin.

– Ce destin, ce căiță, *tovarășu’*? Terminați cu prostiile astea mistice! mă mustră el nu numai cu vorba, dar și cu ochii, care-i deveniseră dintr-o dată răi și tăioși. Ca să ajungem aici, noi am luptat, ne-am bătut, ne-am vărsat sângele nostru, dar și pe-al altora, dacă a fost nevoie. Dumneata n-ai de unde să știi, pentru că dumneata ne cunoști trecutul numai din cărți. Iar în cărți n-ai să citești niciodată în ce fel am luptat noi, ca să luăm puterea. Răsfoiesc și eu uneori prin cărțile astea și-mi vine să urlu în gura mare: „Minciuni, minciuni, minciuni!”. Cum îi spuneam și lui Nicolae, chiar ieri, când am putut, după multă vreme, să stau din nou de vorbă cu el cinstit și lăutărește, ca altădată: „De ce nu se scrie în cărțile astea, Nicule, cum ai băgat tu, ucenicul amărît și urgisit, sula de cismărie în burta calfei, atunci când te-a luat de urechi pentru că te-ai dus să arunci cu pietre în geamurile prefecturii de poliție? De ce nu se scrie în cărțile astea cum am câștigat noi alegerile din toamna lui ’46, aici, în Slatina, când tu, cu mâna ta, l-ai pus jos pe nenorocitul acela de Boroda, șeful țărăniștilor, care se prinsese că noi am înlocuit urnele și ieșise în stradă, să facă gât?”...

La început, mi se păruse că n-am auzit bine. De când nu-mi mai răsunase în urechi numele acela, Boroda? Probabil că de-atunci, din copilărie, de când

aflasem nenorocirea. Nimeni din casa noastră nu-l mai pronunțase apoi. Era un nume ca un blestem. Un cuvânt care ne amintea tuturor în ce fel ne-am fi putut încheia socotelile cu viața, dacă l-am fi făcut să-și mai ia vreodată zborul de pe buzele noastre. Un cuvânt pe care-l credeam șters pentru totdeauna din memorie. Dar care apărea dintr-o dată ca din neant și se așeza, șiroind de sânge, la masa noastră.

– Într-adevăr – am spus, încercând să-mi stăpânesc emoția – eroice vremuri!

Încurajat astfel, *tovarășul Ciacâru* continuă:

– Și cine era pe-atunci Nicolae? Un băiețuș pipiriu, care-și trăise tinerețea mai mult prin închisori. Dar fierbea sângele-n el, ca mustul, toamna, în poloboace, zău așa! Eu și cu frații lui, că erau vreo șapte-opt frați, îl prinsesem la mijloc pe nenorocitul acela de Boroda, o namilă de om, vânjos ca un taur, și nu știam ce să facem cu el. Încercam să-l ducem pe sus undeva, în clădirea centrului de votare, și să-l încuiem acolo, într-un subsol, pentru două-trei zile, până când ni se confirmau rezultatele. Dar banditul nu se lăsa urnit din loc și urla cât îl țineau plămânii că i-am furat urnele, ca să măsluim alegerile. Lumea se strânsese în jur, ca la urs, și începuse să huiduie, gata să-i sară în ajutor. Ei, și-atunci, simțind momentul politic, Nicolae a venit pe la spate și i-a înfipt un cuțit lung, de măcelărie, direct în inimă. Nu știu unde-l ținuse până atunci. Cum o fi făcut, cum o fi calculat el, că i l-a strecurat printre coaste, de jos în sus, și-a nimerit la fix. Nu-ți mai spun că lovitura fusese atât de puternică, încât vârful cuțitului ieșise pe partea cealaltă. Nici n-am simțit când namila aceea de om ne-a lunecat din brațe și s-a prăbușit ca un bolovan la pământ. Iar borșul țâșnea din el pe toate părțile, ca dintr-un cimpoi găurit. L-am lăsat acolo, fără suflare, într-o baltă de sânge. Nu mai spun că și noi ne umplusem pe mâini și pe haine de sângele lui spurcat, negru ca vinul ăsta de Sâmburești. Dar n-aveam timp nici măcar să mergem să ne spălăm. Și așa, cu sângele uscându-se pe noi, am făcut ordine în jurul centrului de votare, și nimeni n-a mai scos un cuvânt și alegerile au decurs în cele mai bune condiții și oamenii ne-au dat votul lor, pentru că ne-au văzut puternici și hotărâți. Păi ce, era să stăm la voia bandiților? Așa am luat noi puterea, tinere, nu ne-a pus-o nimeni pe tavă. De-aceea l-am și-ntrebat, ieri, pe Nicolae: „De ce nu le spunem oamenilor adevărul, Nicule? De ce să nu afle ei de la noi, și nu din cărțile mincinoase, cine-ai fost tu?”. Dar el a-nceput să tremure și s-a făcut alb ca varul și m-a trimis înapoi, la județ. Mă rog, el e acum cel mare, el știe mai multe. Dar eu cred că a venit vremea ca toată lumea să afle cum am luptat noi pentru binele țării și cum am ajuns la comenzile ei.

Ascultând toată această poveste, aveam uneori impresia că inima mi se oprește în loc. Înainte de toate, pentru că aflam de la un martor ocular cum murise, ca un martir și ca un erou, vârul acela al mamei mele, nefericitul Nicolae Boroda. Și apoi, pentru întâmplarea în sine, de o cruzime aproape

insuportabilă. De ce-mi fusese oare împărtășită, la ora aceea de noapte, și de ce tocmai mie? mă întrebam. Ca să mai existe un martor? Și, prin mine, cine știe câți? Și, mai ales, de ce *tovarășul Ciacăru* i-o reamintise, după atâția ani, finului său? Nu cumva ca să-l șantajeze, pentru a-și recăpăta scaunul pierdut? Cu cât mă gândeam mai mult la această posibilitate, cu atât bănuiala mea devenea certitudine. Iar certitudinea asta îmi dădea fiori de groază. Nu deveneam, din acel moment, la fel de expus răzbunării prezidențiale ca și *tovarășul Ceacăru*, tocmai pentru că-l cunoșteam acum, ca și el, pe autorul acelui asasinat odios?

Poate că norocul meu fusese dispariția rapidă și neașteptată, într-un accident de automobil, a *tovarășului Ciacăru*. Dar cât de neașteptată fusese oare această dispariție? În orice caz, multă vreme am fost convins că și eu voi avea aceeași soartă, și-mi făceam cruce ori de câte ori mă întorceam teafăr acasă. Dar n-am împărtășit nimănui din familie și nimănui altcuiva cumplita mea taină. Cu timpul, însă, am reușit să-mi scot cu totul din minte povestea aceea, și nu mi-am reamintit-o decât într-una din zilele de după revoluție când, în câteva numere consecutive dintr-un ziar central, ea fusese pentru prima oară adusă la cunoștința opiniei publice. Profesorul Silvăneanu avea și el, de la generalul Drăghici, desfășurătorul asasinatului de la Slatina. Ca și relatări concrete despre crimele săvârșite de *Tovarășul* în perioada colectivizării, cu propria mână, în care nu mai ținuse de astă dată un cuțit de măcelărie, ci un revolver. Dar opinia academicianului Strâmbei avusese și de data aceasta câștig de cauză: „După ce c-am avut atâția ani în fruntea țării un troglodit, să mai spunem lumii că el a fost și un asasin? Cu nimic deosebit de prietenul său, africanul Bokasa, care-și ucidea rivalii politici și-i depunea apoi într-un frigider, ca să-i poată mânca până la ultimul oscior. Dar unde-i mândria noastră de români?”

În sfârșit, în ziua când ne-am adunat cu toții în biroul patronului, ca să rezolvăm ultimele mici amănunte și să trimitem cartea la tipar, mai rămăsese un singur lucru de stabilit: cum vom semna această carte! Pe de o parte, eram prea mulți pentru a ne înghesui numele pe coperta ei. Pe de altă parte, niciunul dintre noi nu tânjea cu adevărat după această onoare: unii – pentru că în cartea aceasta se spusese prea mult, alții – pentru că se spusese prea puțin. Ca să ieșim din această situație, am propus să găsim un pseudonim.

– Dar de ce un pseudonim? și-a ridicat dintr-o dată glasul George Sfetcu. Eu am plătit-o, eu o semnez! a decretat el.

Și biografia lui Ceaușescu apăruse sub semnătura sa.

(fragment din romanul *Lasă zilei scârba ei*)

poeme de LIVIU GEORGESCU

EXIL ALB I

Ca Ovidiu în delte de vertij prin acele zăpezi *barbare*
prin nămeții *Tristelor* unde a trebuit să fie exilat,
în ținuturi neumbrate și-a găsit cuvintele
rătăcind prin puterea jderului cu strălucirea indiferenței solare,
a înflorit cuvinte neauzite prin nisipul stârmit
în deșertul nopții,
a întins arcuri de foc din purul inspiratul neclintitul sânge
al acelui popor

a murit în acea pustietate a durerii ascultând răgetul fiarelor
prin disperarea ajunsă la mal și-a întins privirea rănită
dincolo de *Pontice* și limitele mucegăite ale mării

norii au căzut cu otravă în ciuturi cu mâl
dulce exil în jgheab de cucută

EXIL ALB II

Visez în umbra unui samovar
un fir imaginar ridicându-se cu aburii ceaiului
ca somnul de pe lucruri
visez transparente în arșițe blânde

aud recviemul zăpezii și poștalioanele de duminică
spre siberiei de plâns
aud același sunet lovind bordura și zidul
mereu același sunet fără ecou prin coaja uscată a copacilor

și simt cum cineva îmi sângerează în creier
poate un muribund

sau o constelație pe cale de dispariție
sau cineva creează cu mintea prinsă într-o pată

urmele se pierd prin minerală absență
liniștea e plină de absențe
și totul se învâlmășește – alipiri și respingeri fără parfum

goliciunea ta nu îmi mai spune nimic prinsă în cimentul glandelor
noaptea e un timpan fără amplificare –
frumusețe și iubire înveșmântate în durere

și vine taxiul să mă ducă spre nord când eu visez la limuzinele din sud
și adorm dezbrăcat pe pământ între noapte și zi
singurele invenții divine care mai sunt

AFARĂ

Afară grădinile sunt colorate cu sânge de vii și morți.
Afară e vidul pur al îngerilor, embleme de săgeți si os,
e sabia nunții.

Afară e vuietul ciocârliei și ciripitul coasei în lan.

Afară bobul de grâu dă în arderi

e ciobul tânăr al cerului și gândul nemișcat.

Afară sunt împușcăturile iubirii și nimbul înghețului,
sunt amurgurile sfinte

înmugurite în sevele groase – oglinda lemnului verde.

Afară e viața și noaptea albă de urale.

Afară lumea se pierde în zugrăveli fără rost.

Afară sunt mai trecător ca roua, mai slab ca frunza

și mai orb ca fierul.

Afară ești tu, iubita mea, întinsă pe patul vânat
al arborelui pe cale să se nască.

ÎNTR-UN ZGÂRIE NORI

călătoresc în faruri pâlpâitoare

mângâi viteza râsului de copil te recunosc într-un zgârie-nori

locuiesc unul din lifturi mergi pe cheiul vertical

orbitele planetelor îți sunt cercei
sting farurile și vin spre tine merg pe orbita din privire

bagheta deschide arbori de sticlă
se nasc idoli opuși
trec fără să dorm în alt vis colind alte emoții
am scăpat pe altă buclă a spiralei în noi proporții

mișcările sunt nuanțe și lumea ia culoarea cuvintelor
în vorbirea luminoasă din măduva caldă
molecule își freacă spinarea de aprinsele stele de mare
și orologiul interior bate în pânzele apei

umblu prin întunericul împânzit de paznici prin gurile amare
alunecând prin ochi de pisică întruna
umblu pe cocoase de cămilă prin deșertul vârfului de ac
văd cum reptilele alăptează luna

și respirația mea ca o mimoză nebuloasă plutește pe undele tale –
grădini în curgere și răsaduri stelare

proză de LIVIU ULEIA

SUNT O CARTE REA

Un om nu poate fi doar ce vrea, o carte, însă, da! Dincolo de necesitățile prezentului, de tributul față de trecut și de orice moștenire, de presiuni sau de cititori, o carte poate fi exact ceea ce dorește. Vorbesc, desigur, numai în numele cărților rebele, necerute, necomandate, nerecomandate, nepopulare și contra.

Ca mine:

Eu vreau să fiu o carte rea! Catalogată în lumea cărților ca „fetele rele” sau „băieții răi” în lumea oamenilor. Dar fără complicații juvenile sau simplificări senile. Eu am șansa să aștept o frază până când aceasta capătă claritatea unei cupe de cristal. Pot sărbători apoi golind la nesfârșit cupa cu șampanie și luciditatea mea nu va avea cu nimic de suferit. Voi reveni mereu la mine, lucidă. Restul nu mă interesează, pentru că sunt o carte rea.

Nu contează cine mă scrie sau cât de atrăgător sunt scrisă. Imediat ce nu-mi convine ceva, dispar! Nu mai sunt eu! Pot fi numită atunci proastă, frumoasă, fragilă, doctă, tragică, oricum. Nu aș mai fi eu până când nu s-ar reveni la ceea ce sunt: o carte rea. O lecție pentru majoritatea oamenilor, de care m-am săturat până la refuz, cum și ei refuză cărți ca mine. Cei mai mulți folosesc cărțile ca pe hârtia igienică (pentru a cărei robie am toată compasiunea): Astăzi aș cumpăra hârtie roz! Mi-ar trebui ceva mai aspru! Nu o mai folosi pe aceea, e fărâmicioasă! Le-o voi lua copiilor pe cea galbenă, cu trei straturi și inimioare...

Nu-mi pasă de numărul celor care mă citesc. Eu aparțin unui oraș pe care îl străbat doar câțiva indivizi. Mă întâlnesc rar cu ei, dar îmi e de ajuns. Cu mici diferențe, lumea e plină de variații ale câtorva tipuri de om. Mai vor și clone!

Lăsați-mi mie orașul cel pustiu, sumbru și gol, cum o fi! Și câțiva cititori aplecați deasupra mea, la lumini de lampă, când afară e întuneric și plouă. Mergeți voi, ceilalți, în metropolele strălucitoare și zgâți-vă la reclame și ziare. Dați-mi un oraș al cărții care e cum vrea și vă las lumea întreagă, plină de maculatură!

*

Am terminat cu introducerea! Introducere, încheiere, cuprins, capitole, le închei când vreau eu. Dacă ceva nu merită mai mult de câteva cuvinte, nu

primește. Poate să fie și cuprins! Eu am epiloguri care cer mult mai multă atenție. Finaluri peste finaluri, de care sunt mândră. Oamenii îi tot trag înainte cu începutul, dar existența lor rămâne o succesiune de sfârșituri. Să sfârșesc, așadar:

Am început să fiu scrisă de un Om de Patruzeci de Ani. Dar acesta se imagina deseori un bătrân de șaptezeci. Omul de Patruzeci de Ani dezvoltase o teorie revoluționară despre vârsta matură:

Teoria economiei de viață

În spiritul practic și programatic al vremurilor pe care le trăim, nu văd de ce, la patruzeci de ani, n-aș avea șaptezeci. Să ne gândim puțin: Economisim astfel treizeci de ani. Un prim avantaj, care sare în ochii oricărui cetățean onorabil al mileniului trei. Clientul modern al băncilor, fondurilor și magazinelor, amatorul economiilor de orice fel nu poate fi decât impresionat și avantajat cât se poate de gratuit! Singurul efort care se cere este unul de imaginație!

Dar ce mama dracului! Ugo Buoncompagni, un om ca și mine, a hotărât pentru cea mai mare parte din omenire că ziua de joi 4 octombrie 1582 avea să fie urmată de cea de vineri 15. Asemenea aceluia papă Grigore al treisprezecelea, cum i se mai spunea, pot hotărî și eu ca vârsta mea de treizeci și nouă de ani să fie urmată de cea de șaptezeci! Și să las, pe deasupra, omenirea în pace. Ba chiar mult mai în pace, pentru că, teoretic, voi muri mai repede.

Avantajele sunt spectaculoase. Te simți încă tânăr, deși se poate spune că ți-ai trăit viața. Crește respectul de sine: ești, în fond, un bătrân viril, autoritar și agil. Felul în care iei decizii se schimbă radical: ai de partea ta atuul înțelepciunii imaculate, neatinse de senilitate.

Cui mi-ar putea reproșa că mă mint, îi răspund de pe acum: Neghiobule, nu păcălim pe nimeni! La patruzeci de ani atingi nivelul maxim de stres! Ești realmente la vârsta reală a pensionării! Numai inerția, nevoia sau orgoliul te poartă mai departe. De fapt, înaintând spre bătrânețea comună, stresul se diminuează, o dată cu măcinarea voinței.

Să fim cinstiți. Omenirea a făcut prea repede saltul spre longevitate. Și tot așa cum se reglează calendarele, se poate adapta și vârsta reală. E firesc, așadar, ca produs al secolului vitezei, să reclam a avea șaptezeci de ani, după ce împlinesc treizeci și nouă.

Tot așa cum mi se pare normal să nu mai lungesc o demonstrație, o frază, o dramă o carte!

Aceasta fiind teoria despre vârstă a Omului de Patruzeci de Ani, care îmi era și Autor, pot spune că am avut doi Autori. Pentru că Omul de Patruzeci

de Ani intra câteodată perfect în pielea celui de șaptezeci. Atunci, o spun cu admirație, devenea foarte rău! Era atât de răutăcios, încât până și bolile îl ocoleau! Stătea în mijlocul nenorocirilor ca o iarbă-rea sau un virus invincibil. Bineînțeles, spectrul morții nu-l speria deloc. Nimic nu-l înfricoșa. Era pur și simplu de o răutate absolută. Adică nu țăfnos, nu intrigant și nici sâcâitor, ci rău și perfect senin.

Scria la mine rar, zgârcit la vorbă. Era preocupat de apocalipse, viziuni ale sale asupra extremelor firii omenești. În rândurile care urmează descriu două dintre aceste apocalipse. Fiecare are motivația ei specială. În plus, sunt scrise de persoane diferite: Omul șaptezeci și cel de Patruzeci de Ani. Întâia apocalipsă este una a Sufletelor cu „S” mare. Voi arăta de ce.

Urmează, deci, prima mea parte...

*

„Astăzi am calculat cam cât timp am irosit gândindu-mă la oameni. Am luat orele dintr-un an obișnuit și le-am înmulțit cu șaptezeci... Măiculiță! Ce mai pierdere! Care va să zică, sunt înconjurat de o lume plină de minunății și eu mi-am cheltuit cea mai mare parte din energie cu semenii mei care nici măcar nu-mi seamănă. Când puteam să stau ore în șir privind dezinteresat stelele sau un lichen, bucurându-mă de aspectul lui catifelat unic, eu întorceam pe toate părțile psihologia nu-știu-cui sau dacă-mai-trăiește!

Poftim adevărul pentru care am trăit până acum: un lung drum pe lângă comoara lumii, scormonind în reziduuri umane.

Mă gândesc: poate dacă aveam o preocupare mai neomenească, una tehnică, cum m-aș fi descurcat? Dar imi amintesc din copilărie, când obișnuiam să asamblez piese electronice... Începi să faci asociații ciudate, bolnave, vorbești cu aparatura și așa mai departe. E foarte posibil să ajungi să te visezi inventator adulat sau inginer genial, în timp ce fetele trec pe lângă tine. Iar când te faci mare, încerci să afli ce trebuia să știi de mic. Te paște pedofilia!

Una dintre tentații este înfrățirea cu animalele. Un văcar pasionat, spre exemplu, poate ajunge să formeze o familie cu vacile sale: le dă prenume, le vorbește toată ziua, mănâncă alături de ele și le veghează somnul. Ritmul lui vital e același cu al lor. Le privește în ochii ca o oglindă întunecată și e capabil să-și descopere acolo un nou chip și o șansă. M-am gândit la acest mod de viață, dar pentru mine se învecinează periculos cu zoofilia.

Puteam iubi o pădure, ca omul-pădurii sau copacii în general, ca un specialist dedicat trup și suflet pasiunii sale pentru dendrologie, inofensiva știință a plantelor lemnoase. Dendrofil nu mai sună atât de supărător, dar mi se pare straniu să îți petreci viața adresându-te cu patos unor ramificații mute, care îți vorbesc mai mult când ajung mobilă veche. Sunt mult mai

atractive, desigur, preocupări ca arta sau medicina, unde le găsești pe toate: patologie, tehnică, animalic, ramificat.

Este hotărât, nu prea ai scăpare, ca om, de tirania multicefală a oamenilor.

Și nici de filie, filos – cum numeau ciudații greci ceva iubit.

Convingerea mea este că atunci când Iisus invita oamenii să se iubească, o făcea exasperat de câtă ură observa în jur. În concluzie, pentru oamenii obișnuși traducerea mesajului său de dragoste ar fi mai puțin spectaculoasă: doar „nu vă urâți!” și mai vedem noi. Dar oamenilor li s-a părut mult mai ușor să treacă peste treaba cu ura, spunând în stânga și în dreapta „te iubesc”. Astfel, acum trăim într-un ocean de ură peste care se sparg mereu miliarde de baloane iubitoare.

Nici eu nu m-am ales cu mare lucru din filie. Am ajuns să-mi placă să scriu, după ce m-am refugiat încă din copilărie printre cărțile pe care le citeam cu patimă. Vicioșii greci vechi au termeni și pentru aceste manii. Chiar acum, scriind, mi-e cam silă de mine, aș ieși să crăp niște lemne, dar n-am. Aș ieși oricum, dar cine știe ce alternative îmi trec prin cap? De mâine îmi voi căuta o ocupație neumană, care, măcar acum, la bătrânețe să-mi aducă alinare.

*

Cred că, tot fugind de omenesc, mi-am găsit sau mi-a fost oferită – prin mecanisme extraordinare care îmi scapă – ocupația neomenească ideală: m-am visat Suflet. Adică nu numai că mi-am visat Sufletul, dar am intrat și eu în viața acestuia! Nu invaziv, ci natural, ca și cum aș fi urmărit un film sau mai bine zis mai multe documentare cinematografice în paralel. De câteva nopți, întreaga mea viață de Suflet mi se derulează în minte de parcă aș re trăi-o aieva. Văd locuri pe care nu le-am vizitat niciodată, pătrund în alte epoci – unele foarte îndepărtate, amintind de copilăria omenirii – și visez un destin al unui necunoscut din preistorie, ca și cum ar fi al meu. Probabil dorința mea neostoită de a mă îndepărta de omenesc viza oamenii din imediata apropiere istorică, iar refugiul în trecutul legendar a fost soluția ideală pentru conștiința mea chinuită de contemporani. Obtuzitatea semenilor mei din prezent primește astfel o palmă bine-meritată iar postura mea de Suflet mă îndepărtează de sufocantul omenesc, suficientă să mă simt protejat și chiar salvat.

Nu știu dacă e rodul imaginației mele sau chiar am fost vizitat de un Suflet, dar sunt hotărât să mărturisesc totul. Povestea unui Suflet merită orice risc, inclusiv acela de a fi luat de nebun.

*

Sunt primul Suflet care se adresează oamenilor... Am hotărât să mă destăinui pentru că am luat-o razna, m-am îmbolnăvit. Sunt un psihopat, înnebunit de microbul uman pe care îl numesc „bacilul non-X”, de la forma de bastonaș a bacililor. Voi molipsi și celelalte Suflete, legate de mine prin natura lor. E o boală fără leac, ca SIDA sau râsul prostesc. Cu toate că Sufletele nu mor, nimic nu va mai fi ca înainte. De aceea mă grăbesc să-mi scriu ultimele impresii și cugetări sănătoase. M-am întrebat de ce am cedat eu primul. Noi, Sufletele, împărtășim aceeași cunoaștere, ca niște petale ale unei uriașe floarea-soarelui, ridicându-se deasupra junglei umane. Probabil că eu sunt cel mai isteric.

Totul ar fi fost foarte simplu dacă oamenii ar fi înțeles până acum că viețile lor nu sunt săgeți, nici bastonașe, ci X-uri. Nu au sens, nu arată nicăieri, ci marchează niște puncte pe o hartă care nu-i privește. Până acum, ei ar fi trebuit să învețe să se bucure de existența pe această hartă. În furia lor, însă, ar prefera să o rupă în bucăți. Potrivit calculelor noastre Sufletești străvechi, după atâta experiență oribilă „de contact”, orice întâlnire dintre doi oameni, orice X, ar fi trebuit să fie în prezent o sărbătoare. Nici vorbă de așa ceva! Ba chiar oamenii s-au specializat atât de tare în a mima bucuria, încântarea sau surpriza, încât nimeni nu mai poate intui când, unde și cine va exploda. Astfel harta se apropie tot mai mult de focul de artificii.

X-urile au ajuns să marcheze puncte sensibile, vulnerabile, locuri unde cade piatra, ca în desenele animate. Și de multe ori, ca în aceleași desene ce seamănă tot mai mult cu viața reală – întrecând-o uneori pe aceasta în comicul crud – victima este chiar cel care a însemnat capcana. Ceea ce ar fi trebuit să fie o sărbătoare continuă se transformă tot mai mult în vânătoare.

În plus, X-uri sunt toate intersecțiile omenești cu orice nouă descoperire și ar trebui sărbătorite la fel. Din nou, eroare! Ființa umană a ajuns la concluzia că aceste X-uri sunt o provocare! Nu simple X-uri, două segmente unite pentru o secundă suspendată în eternitate, itinerarii fragile intersectându-se datorită unei șanse infinitezimale, din care se poate extrage, în cel mai bun caz, fericirea momentului. Cu ce decurge din ea.

Iată de ce am cedat.

*

Mă voi folosi de Autorul acestei cărți. Nu-i cer voie sau scuze, în cea mai veche tradiție sufletească. Noi nu întrebăm și nu răspundem nici unei întrebări. Posedații, medicii, vracii, toți cei care pretind că au comunicat cu noi sunt nebuni sau excroci. Nevoia m-a împins să folosesc limbajul uman. Pentru noi, acesta e șoricioaică. N-am încurajat niciodată folosirea sa. Dar nu am putut împiedica oamenii să transforme laptele dulce al tăcerii în

brânza puturoasă a vorbirii. Consecință fatală a obsesiei lor pentru timp și grija zilei de mâine.

Autorul este probabil ultimul om pe care îl vizitez. Mă voi retrage apoi în regnul mineral.

Trebuie să subliniez, ca să vă intre bine în cap, cititorilor, că, pentru Suflete, X-urile n-au bariere de spațiu și timp. De aceea, în aceste relatări și ultime cugetări sănătoase ale mele, Autorul, ultima persoana înșuflețită de mine, se va întâlni cu primul om pe care l-am înșuflețit: Muum. Îi port acestuia o duioasă amintire, căci pe vremea aceea îmi părea o promisiune fantastică pentru om. Promisiune din care a rămas doar fantasma.

Rândurile ce urmează încearcă să vă explice evoluția bolii voastre, așa cum o vede un Suflet. X-ul drumului Autorului și al lui Muum este poate punctul final al acestei evoluții. Vă spun de pe acum „adio”!

*

În depărtare dârdâie plopii, un orizont de gunoaie ridiculizează totul, iar viața pare o dungă subțire de ceață. Ciorile o străpung în sus și în jos, neconvingător. Ar trebui niște vulturi impunători, gândește Autorul.

Jurnalista îl sâcăie în continuare. Este foarte perseverentă și răbdătoare. L-a urmat necondiționat la groapa de gunoi. L-a găsit pe Autor bând; a întâmpinat-o tăfnos și ironic. Dar Jurnalista nu s-a speriat. Pe tot drumul până la groapa de gunoi a vorbit emtuziasmată despre sacrificiile și satisfacțiile meseriei ei. Ține cu orice preț – a subliniat de mai multe ori – să îi ia interviul aici, pe teritoriul său preferat pentru plimbare. Nu știe decât din auzite că Autorul, antreprenor de gunoi cu un trecut aventuros, scrie o carte originală, despre care se vorbește deja în lumea literară, un roman cu un titlu provocator: „Psihopatul”. Un gunoier paranoic pe cale de a deveni romancier! Jurnalista și-a făcut o obsesie din acest subiect pitoresc. Autorul ar lovi-o, uneori, în ochi – poarta sufletului – cu un fragment de tort alterat, ales special din maldărele tentante de gunoi. Alteori, ar poseda-o direct pe sol, în iarba arsă, parcă ascetică. Va lua cât de curând o hotărâre, indecizia îl macină. La urma urmei e regele gunoaielor, stăpân și judecător absolut. Jurnalista începe, ca și cum i-ar fi ghicit gândurile:

– Ai o discutabilă reputație de tiran local; am auzit spunându-ți-se micul Dictator...

Autorul o privește amuzat, ca pe o jucărie mecanică din alte vremuri:

– Puțini se pot lăuda cu o modestie ca a mea. Poate fi ridicol, dar sunt supranumit Dictatorul pentru că într-o vreme obișnuiam să dictez cugetările mele unui însoțitor permanent. Gândurile îmi zburau astfel mai ușor.

Jurnalista își continuă interogatoriul bine memorat, imperturbabilă, abandonându-se mecanismului său cu cheiță:

– Am vorbit cu oameni cărora părea să le fie teamă de tine.

Autorul răspunde cuprins de un soi de compasiune:

– Unii mă adulează... Însă eu prefer singurătatea.

Jurnalista interpretează greșit compasiunea Autorului și continuă, determinându-l pe acesta să ia serios în considerație posibilitatea posedării ei sălbatice pe solul arid:

– Totuși, ai un trecut notoriu.

Autorul se lasă pradă ușoarei, dar dulcii ironii, în timp ce urzește planuri care de care mai elaborate și perverse, cu o viteză uimitoare de păianjen țesător:

– Recunosc că îmi plăcea. Dar mulți s-ar putea simți la fel. Nu mă poate atrage să devin un dictator ca orice terchea-berchea. Pentru asta ar trebui să existe atestări internaționale, bazate pe cele mai vechi tradiții spirituale.

Și, ca și cum destinul i-ar fi răspuns încurajator Autorului, Jurnalista deschide subiectul cel mai fragil și mai periculos pe care i l-ar fi putut propune :

– Se spune că ai început să scrii „Psihopatul” inspirat de viața unui prieten misterios, un artist de circ cu care ai călătorit multă vreme, în tinerețe...

Autorul rânjește:

– Eram într-adevăr foarte tineri când ne-am cunoscut... În București se ridicau de ani de zile scheletele masive ale unor viitoare centre comerciale. Li se spunea „circurile foamei”. Așa și arătau, cu cupolele lor imense de fier. Comuniștii n-au mai apucat să le termine. După moartea lui Ceaușescu au ajuns adăposturi pentru boschetari. Prietenul meu, Acrobatul, care a copilărit printre ruinele unui astfel de circ, a luat denumirea în serios și s-a antrenat singur, ca saltimbanc, ani în șir. Avea talent, a devenit tot mai priceput... L-am cunoscut într-o seară, bând cu prietenii lui într-unul din „circuri”. Obişnuiam să mai merg acolo când mă săturam de snobismul cercurilor de studenți în care mă învăTEAM. I-am propus Acrobatului să-i fiu impresar, dar până la urmă i-am ajuns prieten și partener. Am umblat mult, prin multe locuri, am trăit tot felul de experiențe. Cred că acum e undeva la munte. Știu zona, dar n-aș putea spune exact unde stă. Mă gândesc de câteva luni să-l caut...

Autorul lasă o pauză lungă, pe care Jurnalista o trăiește cu tăcută discreție. În umbra unui maldăr uriaș de gunoi ochii Autorului par a avea pentru câteva clipe o strălucire ciudată. Jurnalista face pasul fatal:

– Aș da orice să-l cunosc!

Autorul surâde, poate îngăduitor, poate diabolic:

– Discuția asta m-a convins. Dacă îți faci timp, putem pleca mâine în zori!
(...)

GABRIELA ADAMEȘTEANU

în dialog cu

DANIEL CRISTEA-ENACHE

**„EFORTUL MEU ESTE DE A DEPĂȘI BARIERA
VÂRSTELOR, SEXELOR, ETNILOR: DOAR PRIN EMPATIE
AJUNGI LA CELĂLALT”**

– *Stimată doamnă Gabriela Adameșteanu, o să încep abrupt dialogul nostru, cu o chestiune care îi implică mai mult pe colegii dumneavoastră de breaslă. Spre deosebire de situațiunea unora dintre scriitorii români, prestigiul autoarei **Dimineții pierdute** a rămas intact nu numai la finele epocii comuniste, ci și după aproape douăzeci de ani de „tranziție”. Literatura însăși și-a pierdut din nimbul pe care îl avea în timpul socialismului de stat. Iar, după anii '90, și implicarea civică a scriitorului autohton și-a diminuat sensibil din portanță și relevanță.*

Cum vă explicați, în aceste condiții, faptul că numele dumneavoastră, departe de a fi fost erodat într-un fel sau altul, a rămas în prim-plan? Nu spun că e inatacabil. Ați trecut prin polemici dure și chiar printr-un proces de calomnie pe care l-ați intentat și l-ați câștigat. Totuși, nimic din toate acestea nu v-a afectat în vreun fel – cum se zice astăzi – imaginea. Dimpotrivă. Aveți un secret de anduranță, o rețetă de rezistență la toate intemperiile?

– Întrebarea dumneavoastră, la prima vedere flatantă, pleacă, din păcate, de la o afirmație inexactă: cea a prestigiului meu „neîntrerupt” în cele două epoci. V-ați grăbit să adunați mere cu pere, adică două profesii care se subminează reciproc: literatura și jurnalismul (politic, social, nu cultural). A avea vizibilitate ca jurnalist sau redactor-șef nu îți aduce însă prestigiu ca scriitor; ba chiar dimpotrivă.

Matei Călinescu vorbește frecvent despre identitățile noastre diferite. Cred că sunt foarte evidente diferențele între identitatea mea de scriitoare (o durată de 25 de ani, dacă scad cei 10 ani de absență) și cea de jurnalistă/editoare de revistă (durata: 13 ani, când „abandonasem” literatura). Cel puțin asta îmi reproșau colegi care își mascau pe atunci astfel opțiunile lor politice,

diferite de ale mele. Aveți desigur lista completă a scriitorilor bine cotați la sfârșitul anilor comuniști, care au intrat în presă hipnotizați de libertatea de a-și spune opiniile, dar și de posibilitatea (timpul va judeca dacă a fost sau nu o iluzie) de a împiedica întoarcerea în viața de dinainte. În primii ani '90 toți scriitorii ieșiți din comunism aveau o implicare politică (chiar dacă era dusă în spațiul civic). Apelul la neimplicare era, atunci, tot o implicare, dar mai ipocrită. Nu cred că se pot transmite emoțiile de acest fel generațiilor următoare, care, din fericire pentru ele, nu au trăit în comunism decât experiența copilăriei. Ori nici atât.

Sunt sigură că nu trebuie amestecate cărțile mele literare cu jurnalismul din perioada când am condus revista „22” și am trecut prin polemici și procese de presă. Dacă ești într-o presă de opinie, trebuie să ai reacție. A conduce o publicație cu merite incontestabile, mai ales în construirea unei culturi politice, dar și cu o incontestabilă agresivitate, și cu erori inevitabile, într-o perioadă maniheistă și într-un spațiu public extrem de agresiv, cum a fost cel din anii '90, te expunea automat atacurilor. Nu am avut eu personal prea multe polemici, și în nici un caz articolele mele nu erau dure, altfel nici nu aș fi câștigat procesul de presă la care vă referiți. Cred că sunteți bine plasat ca să știți și că atunci când am fost „atacată” de colegi de breaslă, scriitori, nu am replicat.

De fapt, de la un moment dat, după ce am făcut prima acțiune judecătorească, am evitat să mai deschid publicațiile care „se ocupau” de mine, aveam doar binevoitori, cu și fără ghilimele, care mă țineau la curent. Eram conștientă că tirul mediatic era menit să mă lovească, nu degeaba există sintagma „character assassination”.

Am intentat acțiunea în justiție (aproape fără speranță, cine credea în justiția română în 1998?) numai pentru că mai nimeni (în afara Mihaelei Miroiu) nu schițase vreun gest să mă apere de insulte care s-au dovedit nemeritate. Nu aveam altă soluție de replică, dacă mai vroiam să rămân în presă. Cred că după încheierea acelui proces s-a scris mai puțin violent; presa românească scăpată de cenzură și luându-și ca model, din păcate, violenta presă interbelică, fusese până atunci foarte departe, stilistic, de presa europeană.

Poziție de prim-plan în câmpul jurnalistic nu am căutat și nici nu am obținut. Dar pentru mine aceia au fost ani de școală, am învățat împreună cu cititorii revistei „22” să înțeleg lumea de azi. Și, în ciuda a ceea ce s-a mai spus pe la colțuri, am plătit din greu. Mi-am dat seama doar când am plecat, în mai 2005, de la conducerea revistei „22”, ce povară dusesem de una singură.

În privința implicării civice, probabil există persoane care îmi recunosc buna credință, iar altele nici măcar atât. Eu sunt cea dintâi care privesc critic acea perioadă, dar cred, așa cum am spus, că a fost utilă, și altora, și mie. Ca

să concluzionez, nu văd însă cum se poate vorbi despre „prestigiul meu neîntrerupt” în perioada jurnalistică.

În privința literaturii, lucrurile stau și mai simplu. Cărțile mele nu au fost atacate din câte știu, despre ele s-au exprimat opinii în genere favorabile. Ca scriitoare, am avut mai degrabă o prezență ștersă, *nu am fost deloc implicată în polemici pur literare*. Am avut de la început o reputație de scriitoare bună, dar premiul meu de debut, pentru ***Drumul egal al fiecărei zile***, l-am împărțit cu colegul Grigore Zanc; și cu un alt debutant (scuze că nu-mi mai amintesc numele) am împărțit cronica lui Nicolae Manolescu. Cred că a avut dreptate mătușa care mi-a spus, în momentul când am primit Premiul Academiei, că mi l-au dat mie fiindcă începând din acel an nu se mai dădeau și bani, ci doar o diplomă.

Debutasem târziu în raport cu vârsta mea și dacă mai este adevărat ce a spus Vianu în ***Generație și creație*** (vârsta scriitorului ar fi cea a debutului literar, nu cea biologică), atunci așezarea mea în plutoanele generaționiste este mai aproape de cea a optzeciștilor decât a celor din generația ‘70 care debutaseră deja la sfârșitul anilor ‘60. Eu am debutat în 1975, iar Mircea Nedelciu în 1978. Dar, firește, nu aveam nici o legătură cu cenaclurile și programele optzeciste, așa cum nu aveam nici cu ale celor din generația ‘70 în care am fost inclusă ulterior, „la număr”. Am fost și mi-a plăcut să fiu un „outsider”.

Fac aceste precizări ca să subliniez că prestigiul meu literar a fost mai tardiv și mai mic decât s-ar deduce din întrebarea dumneavoastră. Așa cum a spus Mircea Zăciu, doar ***Dimineață pierdută*** (la sfârșitul anului ‘84, când s-a dat premiul Uniunii), m-a trecut „de pe raftul doi pe raftul unu al literaturii.” Așadar, până la finele epocii comuniste, pentru prestigiul meu au rămas cinci ani. Dar de fapt sunt mai puțini, „gloria” mea s-a datorat și spectacolului magistral realizat de Cătălina Buzoianu la Teatrul Bulandra: premiera a fost în decembrie 1986. Rămân deci trei ani de relativ prestigiu; pentru că nici atunci numele meu nu intra în înșiruirea obligatorie de „raftul întâi”, uitați-vă un pic la enumerările acelor ani. Numele de prim-plan în perioada comunistă au fost altele, le știți la fel de bine ca mine, sunt cele care au avut o anume eclipsă în ultima vreme.

După ‘90, pe mine nu m-a mai interesat literatura, se destrăma echipa de critici literari a perioadei anterioare, iar cititorii de literatură au migrat spre presă. Reeditate în ‘91 și ‘92, ‘98, ***Drumul egal al fiecărei zile*** și ***Dimineață pierdută*** nu au trezit în epocă nici un ecou, iar eu de-abia am observat lucrul acesta.

Dacă s-a păstrat ceva în acești ani este probabil prestigiul ***Dimineții pierdute*** (al cărții, dar și al spectacolului). Iar dacă aici este un secret, pe acesta probabil dumneavoastră l-ați putea explica mai bine ca mine: Maiorescu cerea autorului să nu se explice. Despre mine ca scriitoare au

început să scrie criticii noii generații după 2002, când mi s-au reeditat, în parte, povestirile, la Paralela 45. Apăruse noua generație de critici.

Ca să nu mă înțelegeți greșit la sfârșitul acestei extinse explicații, trebuie să vă spun că, după părerea mea, nimic nu face mai mult rău receptării unui scriitor decât un prestigiu bătut în cuie, o vizibilitate prea mare și prea îndelungată. Cărțile ținute prea mult în vitrină se îngălbenesc, se scorojesc, iar ochiul trece peste ele fără să le mai vadă. La fel, excesiva vizibilitate, păstrată vreme de decenii, îi ia cititorii.

M-am gândit la acest lucru încă de pe vremea când nu scriam literatură. De aceea nu citesc dicționare și istorii literare (dar și pentru că am lucrat o viață la ele și am învățat cum arată vanitatea scriitorilor). De aceea nu m-am bucurat nici când am fost „introdusă” în manuale, fără a mi se cere acceptul, fără drepturi de autor, ca și când aș fi moartă de 75 de ani. M-a supărat și când se retransmitema spectacolul *Dimineții pierdute* la televiziune, în același mod. La noi, scriitorul este tratat la ora actuală cu o lipsă de respect care ține de un anume primitivism.

Mi-au rămas însă câteva nedumeriri legate de întrebarea dumneavoastră: „*anduranță*” (un cuvânt pe care îl iubiți) înseamnă *rezistența la toate intemperiiile sau puterea de a îndura*? Eu sesizez nuanța diferită.

Este puțină confuzie și în părerea dumneavoastră că numele meu nu ar fi inatacabil, dar imaginea „nu mi-a fost afectată”. Eu aș spune invers: că numele meu este inatacabil, dar imaginea nu are cum să nu îmi fi fost afectată, după atâtea lucruri neadevărate câte s-au spus în presă despre mine.

Și în ce fel i-ar implica pe colegi secretul meu de *anduranță* sau *rezistență* la toate intemperiiile, în caz că el ar exista? Credeți că ar putea fi folosit și de ei, ca o rețetă medicală?

– *Sunteți printre prozatorii despre care critica noastră literară a scris mult (și bine), de la de mult consacrații Lucian Raicu, Mircea Iorgulescu, Laurențiu Ulici, C. Stănescu, Nicolae Manolescu, la Nicoleta Sălcudeanu, Paul Cernat, Andrei Terian, Alex Goldiș, tineri și foarte tineri comentatori de astăzi. Această listă de nume, desigur incompletă, confirmă suplimentar ceea ce spuneam anterior: că numele dumneavoastră a rămas în prim-plan.*

Adesea, critici de vârste și experiențe culturale foarte diferite au analizat aceeași carte. Dincolo de continuitate, sesizați anumite diferențe semnificative în abordarea critică a romanelor pe care le-ați scris? Altfel formulând, credeți că există o nouă generație, un nou discurs și o nouă perspectivă în critica literară autohtonă?

– La lista dumneavoastră de consacrați trebuie să mai adaug câteva nume: Monica Lovinescu, a cărei cronică la *Europa Liberă* mi-a construit cel puțin jumătate din prestigiu, atâta cât l-am avut, Valeriu Cristea care a făcut cea mai profundă analiză a *Dimineții pierdute*, până în '89, Sanda Cordoș, a cărei

prefață la ediția *Opere*, 1, reproduce, în linii mari, un substanțial articol mai vechi.

Da, sunt fără îndoială un autor norocos, pentru că atâtia dintre criticii apreciați din toate generațiile au scris despre cărțile mele, dar cred că cea mai mare vizibilitate o am acum, și o datorez faptului că vine de la atâtia critici tineri. Dacă nu citesc istorii literare, în schimb citesc cronici, la cărțile mele, dar și la ale altora, și mă gândesc la ele. Nu fac parte dintre acei, nu puțini, colegi de breaslă care își situează opera mult deasupra privirii critice. Ce este nou la noua generație de critici? O întrebare mult prea grea pentru un scriitor. Am observat că ei înșiși, între ei, criticii literari sunt sau excesiv de politicoși, sau excesiv de critici, chiar mușcători. Le este (mai ales le era) mai greu să conviețuiască decât scriitorilor între ei.

Reconfortant mi se pare că nu mai este supradimensionată doar o opinie critică, pe care uneori scriitorii o resimțeau ca o sentință fără drept de apel (nu a fost cazul meu). Și nu mai este nici doar o revistă centrală importantă, viața literară pulsează intens, o știți prea bine, în multe orașe din țară. Dacă nu mă simt capabilă să fac o caracterizare a tinerilor vs. generația anterioară, am un sentiment de reală mulțumire că literatura scrisă acum 20-30 de ani este recită. Poate mă înșel, dar cred că dintre toate genurile literare ilustrate de generația ultimilor 10 ani, pe primul loc ca varietate și consistență se află critica, istoria literară, eseul.

Aș vrea să nu îmi schimb părerea la următoarea carte, dacă nu voi avea cronicile la care mă voi crede îndreptățită.

– *Cele patru cărți scrise și publicate înainte de Revoluție le vedeți ca pe unul dintre alibiurile regimului comunist („iată, pe vremea noastră, ce fel de cărți apăreau!”) sau, dimpotrivă, ca pe niște probe acuzatoare ale scriitorului într-un proces implicit, de lungă durată, intentat aceluia regim?*

„Rezistența prin cultură” este, în opinia dumneavoastră, o formulă și o atitudine ce trebuie pusă între ghilimele ironice, ori ea a reprezentat cu adevărat o soluție de supraviețuire morală și intelectuală a scriitorilor noștri? Care era alternativa la ea?

– Cărțile mele se pretează și la alibiurile regimului comunist și la probele acuzatoare, dacă cineva vrea să le utilizeze în sprijinul propriilor teorii. Dar nu aceasta a fost intenția mea. De pildă în *Dimineață pierdută* eu am vrut să scriu „ceva” despre bătrânețea în sărăcie, despre boală și moarte. De aceea mă irită complimentele joviale, chiar vesele la adresa Vicăi Delcă, pentru mine un personaj profund tragic. (M-am bucurat să descopăr această opinie și la un critic tânăr, Șerban Axinte). Cum se vede, tema nu are legătură cu regimul comunist, dar era singurul pe care îl cunoșteam.

Dacă înțeleg „rezistența prin cultură” ca o formulă individuală de salvagardare a propriei persoane, a propriului intelect de intensa poluare politică din atmosfera anilor ceaușiști, de tentativa permanentă de distrugere a valorilor și a limbii prin agresivul limbaj de lemn, atunci „ghilimelele ironice” mi se par mai mult decât deplasate: de-a dreptul cinice. Da, s-a rezistat prin cultură, individual și în colectivitate, și dacă la sfârșitul epocii comuniste au existat în România oameni, nu roboți, este pentru că au existat nu doar soluții de supraviețuire intelectuală, ci chiar o viață culturală, cărți, spectacole, concerte, vernisaje, plătite cu costuri umane enorme.

Nu echivalez însă „rezistența prin cultură” cu un act public de disidență, revoltă politică etc. Scriitorii aveau această iluzie, scriind cărți cu adevăruri (nu pun între ghilimele cuvântul), autoritățile erau deranjate de ele, publicul își găsea o supapă, dar, paradoxal, cel care avea un anume curaj prin acest gest (poate fi incomod ce spun), după părerea mea, era mai degrabă editorul, cel care își asuma răspunderea ideologică pentru publicarea cărții. Un disident foarte inteligent mi-a atras atenția odată că laudând cărțile cu curaj, laudam/condamnăm de fapt cenzorul care le-a dat drumul. Este un mic paradox aici. Pentru cărțile mai greu de publicat, au existat echipe de „negociatori”, o diplomatie întreagă. Și forțe puternice puse în sprijinul cărților: *Europa Liberă*, cu presiunea cronicilor Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca, și persoane care aveau în spate poziții importante în Uniunea Scriitorilor. Iar „corporația” criticilor care au impus principiul autonomiei esteticului și au apărut cărțile bune sau oneste a fost un personaj colectiv esențial al acestei rezistențe.

Lumea comunistă nu era în alb-negru, așa cum este văzută azi, ci în nuanțe și degradeuri.

Poate eu simplific puțin tabloul, dar cred că lucrurile ar trebui privite din mai multe perspective, nu numai din cea a „scriitorului-erou”. E greu să fii erou, cum spune cântecul Pieței Universității, și nu cred că scriitorul este mai pregătit sau mai dotat decât alte categorii ca să fie. Nu mi-am atribuit mie niciodată un rol de misionar, de „director de conștiințe”... Cred că scriitorul trebuie să nu mintă, să facă efort să nu intre în aparatul de propagandă al nici unui regim, dar mai ales al celui totalitar. Dar cărțile lui pot fi bune și dacă el a călcat aceste precepte, se știe. Mi-a fost foarte util că am crescut în perioada „realismului socialist” și din familie am învățat că „ideo-literatură”, cum o numește Eugen Negrici, „arta cu tendință” (de orice fel) nu e literatură. Surpriza mea a fost să descopăr „ideo-poezie” pentru Stalin, pentru comunism într-o antologie de poezie franceză, într-o țară liberă se practică același tip de literatură. Recunosc clișeul și în unele romane occidentale; acest mod de a face literatură ține de superficialitatea etern umană, de plăcerea simplificărilor.

– Colaborând la editarea prozei, în colecția **Opere** a Editurii Polirom, am remarcat ceea ce cunosătorii știau (pe proprie piele...) de mult. Că vă rescrieți aproape de fiecare dată cărțile, aducând completări sau făcând „liposucții”; mai mult, că pe traseul de la corectura inițială la BT-ul final apar variante, variante la variante, reluări cu modificări în grade variabile.

Aceasta înseamnă cel puțin două lucruri. Că lectorul sau redactorul de carte joacă un rol extrem de important în ecuația personală și îl creditați ca pe o instanță indispensabilă în drumul cărților dumneavoastră către cititor. Și apoi, că îi semănați lui Camil Petrescu, cel ce-i exaspera pe tipografi prin infinitele modificări operate în ultima clipă.

Cum vă raportați noua structură, literară și editorială, la cea anterioară a teoreticianului modernismului epic? Și ce rol credeți că poate avea un redactor eminent de carte, ca Magdalena Popescu Bedrosian, în traiectoria unui scriitor?

– În schimb întrebările dumneavoastră se completează cu altă întrebare, și alta, și alta, o ramificație de întrebări. Ca să nu mă pierd în ele, am să simplific, luându-le de la sfârșit.

Când sunt întrebată de tineri sau de cititori străini cum de au putut apărea cărțile mele în perioada comunistă (văzută de obicei în alb-negru), Magdalena Popescu intră totdeauna în explicațiile mele. Magdalena Popescu este un critic literar care s-a travestit în redactor de carte, dând o șansă enormă autorilor care au lucrat cu ea. Ea a scos și cele mai importante cărți ale lui Norman Manea, majoritatea cărților generației '80 și multe altele. Magdalena m-a invitat să debutez, publicam doar fragmente de roman în presă, dar nu știam ce voi face cu romanul. Mi-a fost redactor la toate cărțile, am avut o reală dependență de ea, am fost fericită să o am alături din nou la ediția de **Opere** de la Polirom. Ne cunoaștem din adolescență și a fost totdeauna o prezență importantă în viața mea. Magda a asumat cărțile mele așa cum le-am adus, când mi-a spus ceva (foarte rar) am revăzut personajul sau capitolul, niciodată nu mi-a spus că ceva „nu ar merge”, dimpotrivă, mă încuraja și găsea soluția ca să susțină cartea. Cartea Românească a exercitat pentru mine o atracție magică, atâta vreme cât am fost doar autor, redactorii erau aproape toți scriitori, era o adevărată competiție între ei să publice cărți bune, să sprijine literatura. Dar costurile acestei profesii mi s-au părut infernal de grele, dureroase, uneori umilitoare atunci când am fost eu însămi, 4 ani, redactor acolo.

Dar nu sunt de acord cu toate deducțiile dumneavoastră. Nu îmi rescriu aproape de fiecare dată când le republic cărțile. Proza scurtă este în aceeași formă ca și la edițiile anterioare, nu am putut adăuga nici pasaje cenzurate, nu le mai păstrasem. Nu am adăugat nimic nou la **Dimineață pierdută** față de prima ediție, în afară de paginile cenzurate. Am eliminat pasaje care mi s-au părut prea lungi, prea statice, mai ales de când am avut șansa unor

traduceri. Prefer să tai eu decât traducătorul sau editorul. Pe urmă mi-a părut rău, și am revenit la aproape prima formă. E drept, am simplificat și ortografia, și pronunția.

Eu elaborez foarte lent, și îmi respect foarte mult cititorii, mă gândesc la ei când scot o carte, cum să fac să nu se plictisească? (Nici mie ca o cititoare pasionată nu îmi place ca o carte să nu aibă tensiune, să fie întortocheată inutil sau prea lentă). Cărțile mele am vrut să fie citite încă de pe timpul, destul de lung, cât a durat moda super-plicticosului „nou roman” sau când am simțit presiunea (prin critică, mai ales) a postmodernismului, și el depășit acum. El, autocenzura și propria mea curiozitate literară mi-au impus structura prea complicată a *Întâlnirii*. Am devenit un „caz” de când am rescris-o în trei variante. Sunt perseverentă, nu renunț la lucrurile în care îmi investesc timpul și energia, țin seama de părerile critice și știam că sunt părți foarte bune în această carte care în întregul ei o simțeam deficitară. Sunt foarte mulțumită că până la urmă „mi-a ieșit”.

Nu am redactorul ca instanță indispensabilă în drumul meu spre cititor. Am mai multe instanțe de consiliere, sau de încurajare, am totdeauna mai mulți lectori în timp ce îmi scriu cărțile, prieteni apropiați, ca și Magda, și aștept cu emoție părerea lor. Instanța indispensabilă sunt totuși eu, am încredere în gustul meu literar. Există și autori cu talent literar, dar fără gust. Ei nu vor lucra nici pe manuscris, nici pe corecturi, fiindcă nu știu unde este bine și unde este rău. Prefer statutul meu de autor „perfecționist/ narcisist” (diagnosticul mi l-am pus singură).

– Aveți, ca prozator, o răceală a observației și o obiectivitate aproape crudă în derularea experiențelor și destinelor umane. N-am descoperit nimic „feminin” în modalitatea de a percepe, a considera și a „rula” microistoria unui personaj. Nu sunteți însă, nici pe departe, o feministă, precum Nory a Hortensiei Papadat-Bengescu; și nu vehiculați teorii despre contracararea dominației masculine cu arme moderne și postmoderne.

Nu vă știu o adeptă înfocată a corectitudinii politice. Vă lipsiți, atunci, de aceste posibile adjuvante ale scrisului dumneavoastră, într-un context în care studiile culturale tind să disloce studiul istoric-estetic al literaturii, iar cutare grup minoritar oprimat de canonul alb îl va scoate din programa universitară pe Shakespeare?

– Cum citeam cronicile literare înainte să scriu literatură, eram avertizată că o tânără scriitoare este imediat taxată pentru „efluvii sentimentale”, „tonuri duios-nostalgice” și alte „slăbiciuni” stilistice; un scriitor poate să le aibă, scapă doar cu o urecheală, o scriitoare e aruncată pe loc la coșul de gunoi al „registrului minor”. Aș fi scris altfel fără aceste avertismente severe? Habar n-am. Nu am putut să nu observ că orice autoare, dacă e cazul să

primească un compliment, este imediat măsurată cu Hortensia Papadat-Bengescu. Eu nu semănam ca scriitură cu Dana Dumitriu sau alte colege de proză, dar toate eram urmașele Hortensiei. Din întâmplare, eu o citisem destul de puțin, în schimb îl citisem și recitisem cu pasiune pe Camil Petrescu, mă raportam într-un fel la G. Călinescu, la Caragiale, chiar la Eugène Ionesco (scenele de la aeroport din *Întâlnirea* le-am simțit în descendența lui.) Eu o respect enorm pe Hortensia și destinul ei mă tulbură, dar cred că nu avem nimic în comun în afara faptului că viața ca femeie îți dă experiențe diferite de cele ale unui bărbat.

Poate însă un scriitor să treacă granița vârstei și a sexului? Eu așa am crezut, așa am încercat. Eram la o lectură la Berlin, acum 2 ani, Georg Aeschel a citit primul capitol al *Întâlnirii*, visul lui Traian Manu, tradus în germană, și aștepta comentarii. S-a ridicat în fine un ascultător din sală și m-a întrebat, sever: „De ce scrieți din punctul de vedere al unui bărbat, atunci când sunteți femeie? De ce faceți personaje bărbați?” Dezamăgită că asta era tot ce îi rămăsese, l-am întrebat și eu: „Dar romancierii de ce fac de secole personaje femei?”

Nu mă preocupă studiile culturale de la facultate. Nu am nevoie să beneficiaz de discriminarea pozitivă a unor grupuri minoritare, pentru că ea nu corespunde „principiilor” mele de scris, efortului meu de a depăși bariera vârstelor, sexelor, etniilor: doar prin empatie ajungi la celălalt, altminteri o altă femeie poate fi pentru mine la fel de opacă, la fel de greu de înțeles în resorturile ei interioare ca un bărbat.

Dar vreau să semnalez, cu multă răceală, această discriminare, frecvent observabilă: autoarele sunt în genere comparate cu alte autoare, ca într-o rezervație.

Surpriza vine însă în final. Cum am vorbit de la început, pe urmele lui Matei Călinescu, despre identitățile noastre diferite, dacă în literatură mă enervează discriminarea, în viața de toate zilele, în România de azi, conservatoare, cu tendințe vechi rasiste, sexiste, sunt mai degrabă o susținătoare a unei corectitudini politice care te apropie de mentalitățile, de comportamentele din societățile democratice unde românii păstrează mult timp o anume inadecvare, chiar după ce trăiesc de ceva vreme acolo.

Colegii mei de la GDS, cei mai influenți dintre ei, m-au și taxat că aș fi „de stânga”. Poate că și sunt, dar în raport cu o stângă moderată, occidentală, așa cum sunt în genere scriitorii, intelectualii.

– Într-un interviu tipic întrebările de final sunt mai ușurele, mai agreabile. Nu și aici... Privind înapoi, către etapele deja parcurse și apoi privind în față, spre experiențele ce urmează, credeți că structura vieții dumneavoastră a fost dată? Vi s-a impus la un moment dat din afară, ori de la sine? Sau ați

construit-o: v-ați gândit la ea în mod lucid, ați imaginat-o (în linii mari, dacă nu în detalii) și apoi ați trecut la realizarea propriu-zisă?

Adolescența și tinerețea lui Marin Preda sunt centrate pe obsesia, inițial inconștientă, de a deveni scriitor. Poate exista, pentru un scriitor adevărat, altă obsesie decât cea care îl duce în însuși miezul vocației lui? Faptul că v-ați întors la proză, după ani de publicistică pe teme socio-politice, e o dovadă în plus că un scriitor nu poate fi, în mod esențial, decât scriitor?

– Nu știam încă ce înseamnă aceste cuvinte, când i-am auzit pe părinții mei, profesori, punându-mi diagnosticul de „copil cu mania contrazicerii”. Așa că le voi confirma încă o dată clarviziunea.

Eu știam că interviul de regulă începe cu întrebări ușoare, ca victima să se relaxeze, iar la sfârșit, când nu se mai așteaptă, i se dă lovitura de grație.

Numai că ați pus atât de multe întrebări grele, încât mă găsiți acum aproape fără suflu. Noroc că întrebările ultime mi se par ușoare.

Da, cred că structura vieții mele a fost *dată*, dar am făcut eforturi să găsesc drumul. Iar când l-am găsit mi s-a părut că am avut noroc și a fost o întâmplare.

Nu, nu mi-am dorit să fiu scriitoare, ba chiar dimpotrivă. Tot foarte devreme mi s-au dedus înclinații literare dar am tot fugit de o astfel de carieră: am vrut să fac medicină, am încercat să mă specializez în lingvistică, ca studentă de filologie, am scris târziu, și am avut impresia că într-un moment de slăbiciune, am visat mereu, după fiecare carte, să nu mai scriu.

Modelul vieții mele au fost medici, istorici, arheologi cu mare performanță intelectuală, din familia mea. Am fost fericită atunci când N. Manolescu a detectat în prima mea carte „o analiză rece, aproape crudă, o obiectivitate, așa zice, medicală”.

Vulnerabil, inconstant, vanitos, dependent de inspirație, scriitorul este pentru mine o făptură obositoare. Cum totdeauna lucrurile își au un dublu cu sens invers, cei mai buni prieteni ai mei au fost și sunt scriitori și scriitoare.

Am alergie la cabotinism, boemă, și găsesc insuportabilă (pentru mine) viața literară.

M-am întors la meseria de scriitor pentru că acum am senzația că așa avea ceva de spus. Doar cu această senzație mi-am scris cărțile.

Interviu realizat de DANIEL CRISTEA-ENACHE

literatura română în scrisori (VIII)

DUMITRU ȚEPENEAG

REINTEGRAREA ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

În finalul unei scrisori rămase în ciornă (neutilizabilă) din ianuarie 1989, îi scriam lui Sorin Mărculescu: “ ți-am cumpărat o grămadă de cărți (...) Dacă vine Pițurcă, ți le trimit prin el. În definitiv n-ar fi imposibil să apar chiar eu. Visez că intru clandestin în România, sun la ușa apartamentului tău, tu îmi deschizi și te sperii, Magdalena leșină, doar copiii continuă să cânte la vioară ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Pentru că, într-adevăr, dintr-un punct de vedere al anului 2000, nu s-a întâmplat absolut nimic.”

Visul s-a împlinit în mai puțin de un an....La sfârșitul lui decembrie, traversam Dunărea în camion pe podul de la Giurgiu...

Dragă Puiule,

20 ianuarie 1990

La o jumătate de oră după sosirea scrisorii tale (a făcut doar 4 zile!!), iată, îți răspund, călcându-mi „năravul” în picioare. Aștept manuscrisul tău: va putea pleca la tipar în cel mai scurt timp. M-am gândit însă și la o publicitate elementară: trimite-mi o fotografie și o notă biobibliografică de vreo 20-25 de rânduri de mașină, pentru coperta a 4-a. Fă tu nota, cu accentele pe care le crezi necesare, într-un spirit de „obiectivitate ego-simpatetică”. Aștept, așa dar, fotografia și textul. Poate până vei primi răspunsul meu îmi va parveni și manuscrisul. Eu zic să-ți pregătești încă de pe acum și viitoarea carte, n-ar fi bine? Asta e tot ce depinde de mine, și ce pot, fac bine! Mai mult nu știu. Apariția mea „tumultuoasă” în viața Uniunii nu cred că se va repeta fără un prilej care să mă reîndreptățească în ochii mei. Mai mult cred că pot face prin arma mea specifică : acțiunile răbdătoare și de durată, fără a exclude însă „izbucnirile”, necesare acum. O apariție rapidă a cărții (a cărților) e tot ce poate fi mai nimerit. Deci aștept manuscrisul!

Sărutări și îmbrățișări, Sorin

P.S. Am reținut telefonul lui Groșan și voi lua legătura cu el. Acum nu l-am găsit.

Dragă Puiule,

26 ianuarie 1990

Ți-am răspuns instantaneu la scrisoare, dar de câteva zile bune umblu cu ea în buzunar și uit s-o pun la cutie. Am fost și eu foarte agitat: încercarea de-a se instala la putere a F.S.N. a dus la ”lovitura de stat” din 23 februarie. Frumoșii de la conducere au început să mintă și să manipuleze în stil comunizant. M-am apucat, în consecință, de articlerie politică, deși îmi lipsește instrumentul, la fiecare pas sunt tentat să cad în metaforă. Dar învăț la școala lui Florin... Azi îmi apare primul articol în 22 – revista Grupului pentru Dialog Social. O să ți-l trimit.

Am auzit că E. Hurezeanu a sosit în țară, dar nu a luat până acum legătura cu mine. Aștept.

Vă îmbrățișez pe toți,

Sorin

Prima oară, m-am întors în România cu camionul. Pe urmă, veneam cu avionul, ca tot omul sau, din când în când, cu trenul: căci mă opream pe la vecini, la Budapesta, la Belgrad. Și bine făceam!...Nu știu alții ce cred, dar pe mine vecinii m-au ajutat, uneori chiar mai mult decât compatrioții mei dragi, vreau să spun unii dintre ei, năvăliți, înrăiți în comunism. Vecinii nu erau invidioși. Și nici nu încercau să mă tragă pe sfoară. Cred că asta mă enervează cel mai tare, pentru că de fapt înseamnă dispreț.

În ce-l privește pe Petru Cârdu, poet român din Vârșețul sârbesc, iată un coleg și un vecin căruia îi datorez recunoștință cu carul. El mi-a tradus în sârbă micul roman „*Zadarnică e arta fugii*”. Vreo zece ani mai târziu, traducerea asta a căzut sub ochii unei cititoare americane de origine sârbă care lucra pentru editura americană Dalkey Archive Press. Așa am început să public în State...

Dragă Sorine,

Taxiul m-a lăsat cam la vreo cincizeci de metri de punctul de frontieră. Eram singurul care se prezenta pedestru în fata vameșilor. Am zărit o camionetă franceză și i-am făcut semn să mă ia și pe mine: le-am arătat pașaportul francez și au acceptat fără comentarii. În mașină, un cuplu de tulușani care fusese la Orăștie, probabil cu ajutoare. Am așteptat să ne vină rândul. Vameșul a vrut să scoțoească printre „suvenirurile” înghesuite în fundul camionetei. A dat peste niște cărți în română și în maghiară; unele erau dinainte de 1960, legea interzicea scoaterea lor. – Lege ceaușistă, zic eu. – Ceaușistă dar lege! replică vameșul cu un aer de jurist roman. Cine dracu’ m-a pus să mă urc în camionul francez, xenofobia la români servește drept

mândrie națională. Destul fusese țara asta umilită de toate ajutoarele și cadourile din ultimele luni. Vameșul era plin de demnitate. – N-au nici o valoare cărțile astea, zic eu, revelându-i, în același timp identitatea mea de scriitor (român). – Eu de unde să știu, rezistă omul legii și cere să se uite și în valiza mea. Conținut impecabil: lenjerie murdară și cartea lui Foarță, apărută în 1990. – Hai, dați-i drumul.

După frontiera franceză, m-am dat jos ca o zână bună, francezii nu mai conteneau cu mulțumirile. Le-am explicat că ador *no man's land*-ul și vreau să-l străbat pe jos. N-au priceput nimic. În locul meu s-a urcat un tânăr italian.

Sârbii nu s-au mirat de bătrânul emigrant pedestru. Ori m-au luat drept un englez excentric care face ocolul lumii pe jos.

În motelul unde aveam întâlnirea cu Petru Cârdu, am constatat că venisem cu aproape două ore mai devreme: o oră din cauza nerăbdării, o oră din cauza diferenței de fus orar.

Am stat o zi și o noapte la Vârșeț. Cârdu mi-a vorbit de eventualitatea traducerii în sârbă a unor texte ale mele. Te rog ceva. Trimite-i „*Așteptare*” (a mea nu a Luizei Cristescu...) la adresa: Petru Cârdu : Zupska, 65 / 26300 -VR_AC

Știu că mai există câteva exemplare la depozitul editurii.

De la Belgrad am luat avionul.

Ce se mai întâmplă în Piața Universității ? Aici, știrile sunt simplificatoare. Am aflat că a eșuat dialogul cu Iliescu. L-am văzut pe Florin la televizor: purtător de cuvânt al „comisiei de supraveghere” (!!) a televiziunii.

Până o să-ți parvină scrisoarea mea poate că vei fi votat deja. M-am apucat să bat la mașină în *formă definitivă* „*Zadarnică e arta fugii*”. Te rog frumos, nu te grăbi să trimiți manuscrisul pe care îl ai la tipografie. N-are rost să apară înainte de septembrie, deci ai tot timpul. Forma definitivă o să-ți ajungă în cel mai târziu două săptămâni. S-ar putea să vină Pițurcă înainte de alegeri. Oricum, voi găsi pe cineva. A apărut „convorbirea” cu Breban în „Contemporanul” ?

Într-o carte („Ma Roumanie”) apărută acum câteva zile, Virgil Tănase mărturisește că a colaborat cu Securitatea. Bănuielile mele sunt deci confirmate. Fără să fiu surprins, nu pot să nu mă gândesc că (cel puțin) doi membri ai grupului oniric au fost la dispoziția Securității. Va trebui să scriu și eu o carte de memorii: *Le dindon de la farce* ar fi titlul cel mai potrivit.

Te îmbrățișez, Puu

Culmea e că și alții „colaboraseră” cu Securitatea: Paleologu, Doinaș, Sorin Titel, Iorgulescu și atâția alții... Atât de mulți încât azi mi-e greu să mă și indignez. Atunci însă nu aveam de unde să știu care a fost numitorul comun al intelectualității românești. Liantul, ce-i ținea cât de cât solidari... Mă întreb

ce-a fost în capul lor. Frică? Interes? Dar în „capul” Securității ? Căci un lucru mă nedumirește în continuare: de ce avea nevoie Securitatea de atâția agenți, și amatori pe deasupra, ca să fie silită să recruteze printre scriitori? Nu am o explicație convingătoare. Din când în când mă gândesc că probabil cei care conduceau Securitatea au știut dintotdeauna că regimul nu poate dura și-li pregăteau.... viitorul. Să-i aibă pe cât mai mulți la mână! Și să-și asigure, dacă nu mai mult, măcar o pensie babană la bătrânețe...

Dragă Puiule,

Buc. 8 iulie 1990

Fie că nu se întâmplă nimic, fie că sunt în plin vârtej de evenimente, eu întai tac. Și în scris, și în viu grai. Iar de vorbit, am vorbit în ultimele șase luni cât în două vieți. Dar acum îți răspund aproape pe loc, la două zile după primirea scrisorii tale.

Mai întâi, câteva precizări – de altfel știi din convorbirea telefonică de pe 16 iunie, parcă. De la 1 iunie m-am mutat ca redactor șef la Humanitas. Mă săturasem până peste cap de Cartea Românească – 18 ani de fidelitate, cam mult! Noua conducere a editurii (Magdalena Popescu) se remarcă prin imobilism și fesenism: motive suficiente ca să-mi iau valea. Cărțile tale le-am luat cu mine. M-am gândit la cea mai bună soluție posibilă: editura Albatros, actualmente Forum, unde se va ocupa de ele (le-a primit cu entuziasm) Geta Dimisianu. I-am comunicat toate amănuntele și dorințele tale, precum și rugămintea ca eu să supervizez toate fazele (inclusiv lectura unei corecturi, dacă tu nu vei putea s-o faci). Ordinea apariției va fi cea stabilită de noi, al treilea titlu urmând să fie *Le mot sablier*, al cărui manuscris ai și putea să mi-l trimiți (sau să mi-l aduci!) cu prima ocazie.

Nu-i nimic că nu l-ai găsit pe Liiceanu. Când te-am rugat s-o faci, eram sub șocul evenimentelor „minerești”, mă simțeam abandonat la noua editură și mă temeam să nu-i vină ideea să nu se mai întoarcă. Între timp, lucrurile s-au mai decantat. Mă întreb când va surveni următorul acces fesenisto-paranoic. Nenorocită țară și amărât popor! În decembrie și ianuarie credeam că ne-am mântuit. Acum, Cioran ar putea să-și continue liniștit eseul despre „neantul valah”, deși basarabenii dovedesc posibilitatea unor subtile compensații regionale pe termen lung, ei preluând acum rolul ardelenilor. Așa o fi ?

Cu Liiceanu cred că mă voi împăca bine, cu toate deosebirile noastre de vederi, inclusiv rezerva (eufemistic spus) mea față de tabăra Europei Libere sau de literatura lui Goma, printre altele. Îmi regăsesc însă, la Humanitas, tot orizontul de speranță și energetism de la fosta E.L.U. a tinereții mele. E oare pregătirea răsucirii uroborice, a clipei când îmi voi mușca, în fine, coada dîrei mele de timp?

Mă bucur pentru *Nouveaux Cahiers de l'Est* și-ți doresc succes. Pe mine m-ar tenta în continuare să facem și o ediție românească, dar nu văd exact cum. Cred că și când ai fost aici îmi făceam prea multe iluzii despre deschiderea Cărții Românești. Nu abandonez însă proiectul. Nenorocirea este că procesul editorial e încă foarte greoi, tipografiile merg foarte prost, dar sunt convins că în scurt timp vom începe să respirăm altfel. Humanitas vrea să obțină o independență funcțională (am și făcut demersuri) care ne va plasa în fruntea tuturor celorlalte edituri.

Mă întrebi dacă am primit invitația la Aix-en-Provence. Nu! Și am impresia că n-o voi mai primi. S-au făcut probabil diverse manevre în sferile scriitoricești, o spun pentru că în a doua jumătate a lui mai, exact când a avut loc adunarea Filialei București a U. Scriitorilor m-am întâlnit cu totul întâmplător cu Salgas și cucoana al cărei nume nu reușesc să-l țin minte. Erau în compania Ilenei Mălăncioiu, ne-am salutat călduros și cucoana mi-a spus că mă va căuta la telefon ca să stăm de vorbă: a verificat și a văzut că are numărul meu. N-am primit însă de atunci nici un semn. Dacă nu vor, să fie sănătoși, eu cu orgoliile poetilor nu mă lupt, decât atunci când se manifestă agresiv și grobian ca M. Dinescu. Se vede că a fost bătălie mare pentru acapararea celor două personaje organizatoare. Cu așa ceva nu pot concura!

E bine că te duci la Londra, e un oraș care m-a cucerit și-n care mi-aș petrece bucuros un timp. Cât despre călătoria proiectată în Rusia, cred că ideea e foarte bună, anarhia, vorba ta, „se dezvoltă frumos” acolo, și nu numai acolo, ci și – mai timid – cred că și la noi. Evoluțiile sunt oarecum asemănătoare în țările din plutonul codaș al comunistocrației.

Până una, alta, eu încerc să-mi recuperez ritmul, lentul meu ritm de lucru. Imi simt creștetul ud de tălpile fluviilor mele mistice, iar spaniolii mei, Gracian și Cervantes, mă așteaptă, după un abandon de peste șase luni. Cred că e timpul să mă reîntorc la uneltele mele. Revoluțiile au avantajul sau dezavantajul că par a te zmulge din condiția ontologică fundamentală. Revin. Cred că acesta e singurul meu fel de anarhism spiritual și, probabil, în acest sens, cel mai adânc lucru care ne apropie. Și tu ești un mistic!

Sărută-le din partea noastră, a tuturor, pe Mona și pe Marie-Chistine. Pe tine te îmbrățișez, aș fi bucuros să ne putem revedea în viitorul nu prea îndepărtat.

Cu toată dragostea, Sorin

În Franța, entuziasmul pentru „revoluția română” scăzuse mult, dar nu se epuizase. Câțiva entuziaști pregăteau în sudul Franței, la Aix-en-Provence, un festival de literatură română. Bineînțeles, intrigile și sforăriile erau la apogeu. Pentru a decide pe cine invită, organizatorii ceruseră părerea lui N. Manolescu, lui Ov. S. Crohmălniceanu și mie. Ei bine, doar două-trei nume se regăseau pe două măcar din cele trei liste.

Firește, totii scriitorii români râvneau să vină în Franța, să publice, să fie celebri. Ambiția mea era să public din nou în România, unde nu mai publicasem nici măcar un rând de aproape douăzeci de ani.

Dragă Puiule,

Am primit scrisoarea ta din 21 aug., adică am găsit-o la cutie când ne-am întors de la mare, pe 11. Eu apucasem să-ți scriu pe 30 sau pe 31 august, sper că ai primit scrisoarea mea. Oricum, nu protestez împotriva reproșurilor de lene la scris, așa e, și nici o revoluție din lume nu cred că mă va schimba. Dar degeaba nu am stat. ți-am spus care era situația cărților tale la „Albatros”; ieri am vorbit din nou acolo (Geta D. nu este la editură, vine abia luni) și cartea zace în tehnoeditură. Lucrurile nu merg prost doar din pricina tipografilor, ci și a torpoarei editoriale. Nu apar cărți! La „Humanitas” e o excepție, dar și aici activitatea e la un nivel minim și e stimabilă doar în comparație cu anchiloza generală. Te rog însă să nu cazi la ”fandacșie” (invidie, gelozie, etc.), ci să recunoști că esteticul, spre cinstea lui și a noastră, va continua să fie marginalizat. Cum îți spuneam, dacă aveai romane *politice*, ar fi apărut imediat la „Humanitas”, dar așa, cum ai vedea tu **Fuga** în colecția „Totalitarism și literatura Estului” ? Treptat sper însă că voi reuși să-l conving pe Liiceanu să deschidem editura și spre literatură, dar mai durează. Voi continua să fac presiuni la „Albatros”, luni mă voi duce acolo și-ți voi raporta. Te rog să mă crezi că pentru nici o carte a mea n-am stat sub o asemenea tensiune. Simte-te reprezentat integral și frățește! Deocamdată, nici vorbă de „argumente” pentru tipografi. Ce vreau, e ca să ajungă la o tipografie cât de cât activă, pe urmă voi putea controla evenimentele prin cei de la „Humanitas”.

În rest, cam știi ce este pe-aici. Ticăloșii sunt la putere și călăresc voios pe voturile din mai. Dar tensiunile se acumulează, ca și lipsurile. Și totuși imbecilii cred că pot controla situația reintroducând mijloacele comuniste de coerciție (securitatea, controlul corespondenței și al telefoanelor, campaniile de denigrare și intimidare, etc.) Nu vor reuși! Iar cretinii care ascultă de asemenea ordine și ne citesc scrisorile etc. o vor plăti scump în cele din urmă! Am probe clare de deschidere grosolană a plicurilor, chiar și timpul în care ajung scrisorile s-a lungit față de începutul anului! Serviciul român de informații, neosecuritatea e și ea la post. S-au produs unele recrutări surprinzătoare, care au confirmat vorbele despre apartenența la vechea securitate: nu știu dacă Mona l-a apucat la „Meridiane” pe Viorel Harosa, care era unul din „intimii” lui Frunzetti și apoi ai lui Modest. Ei bine, acum s-a transferat la S.R.I.! Și multe alte cazuri. Deci atmosfera e tulbură, bântuie descurajarea, „luminarea boborului” e, cum spui și tu, o treabă grea. La dificultățile actuale încep reacții imbecile, e regretat Ceaușescu, reapare o nostalgie a mediocrității imobiliste din timpul comunismului. Am început să

obosesc, trebuie să mă întorc măcar parțial la „masa de lucru”. În concediu am reluat lucrul la Gracián, mă apropii de realizarea unei ediții de opere complete.

Nu știu încă ce va fi cu Aix-ul. Dacă mi se plătește drumul, vin. La fel, dacă Annette Laborey ar putea să mă finanțeze pentru o ședere de 2 săptămâni, ți-aș (v-aș) mai cădea nițel pe cap după revenirea la Paris. Vrei s-o întrebi pe Annette și să-ți convoci consiliul de familie în sensul rugăminții mele ? Ar fi vorba deci de o perioadă de 2 săpt. După 21 oct.

Iartă-mi, te rog încă o dată, lenea epistolară incurabilă. Scrisul rămâne pentru mine, sub toate formele lui, un fel de moarte anticipată (cu toate avantajele și dezavantajele morții!).

Te îmbrățișez cu toată dragostea, Sorin

Sărutări fetelor tale!

Sorin Mărculescu se zbătea pe vremea aceea să mă publice. Nu se putea la „Humanitas”, s-a putut la „Albatros”: un tiraj de 60.000 de exemplare mi se pare acum incredibil. Aveam amândoi sufletul doldora de iluzii. Ne-a trecut destul de repede, ba chiar am reușit să ne certăm, să ne despărțim (Vezi „**Călătorie neizbutită**”, publicată la Cartea Românească). Judecat la rece, după atâția ani, cred că el a avut dreptate. Reintegrarea mea în literatura română s-ar fi făcut mai repede dacă nu m-aș fi încapățânat, printre altele, să-i rămân fidel lui Breban și revistei sale. Sigur, dacă m-aș fi întors atunci și cu trupul, nu numai cu scrisul, în România, alta ar fi fost situația...

Dragă Puiule,

Buc. 25 sept. 1990

Îți răspund imediat, chiar dacă risc, printr-o comportare normală, să te supăr totuși. Obişnuit cu năravurile sau cu lipsa mea de năravuri (adică un anume „amorfism”), imaginea mea de corespondent harnic te poate surprinde neplăcut. Dar hai! Azi la editură m-a vizitat Geta, care mi-a spus că ***Zadarnică e arta fugii*** a intrat la Combinatul de la Casa Scânteii, cu un tiraj de 60.000 de exemplare! Imediat am vorbit cu excelentul nostru director tehnic, mă va ajuta să grăbim apariția cărții și să plasez corect și eficient stimulentele financiare. Sper ca până la plecarea mea să aflu sau să și întreprind câte ceva în plus. Azi am vorbit la telefon în acest sens și cu cumnatul tău (m-a sunat el), cu care voi rămâne în legătură. Nu mai fi „amar” în legătură cu soarta reintegrării tale în literatura română. Acum există o marcată indiferență generală la literatură și artă. Scriitorii nu se mai citesc între ei, revistele sunt încă amorțite, pasiunea politică domină încă totul, senzația de vorbire în vid prin instrumentele literaturii e copleșitoare. Ce să spun eu, de ex. iartă-mă, cu ultimul meu „imn”, așa zisa „scrisoare către Cărtărescu” ? N-a avut nici un fel de ecou, și totuși cred că e unul din textele

mele cele mai bune și mai „sintetice”, ontologic și poetic vorbind. Nimic! Avem eternitatea și înaintea și îndărătul nostru, acest continuu strivitor din care facem parte și pe care îl întrerupem din când în când cu un țipăt. Ce putem dori mai mult ? Reviste, cărți (alerg frenetic după ele, încă!), spectacole, dar în toate pulsează Dumnezeu ascuns pe care-l simt tot mai aproape și tot mai dătător de răspuns, într-un mod însă incomunicabil și, deocamdată, chiar, *horribile dictu*, inutil! Restul e literatură! Nu-ți face griji, reintegrarea ta va veni o dată cu cărțile, e însă nevoie de o resurecție a faptului de cultură la noi, în condițiile, totuși, de libertate, în fine, asumată de la noi. Cum se va produce, nu știu, probabil tinerii vor avea un cuvânt fundamental de spus sau cel puțin ei trebuie să asigure un schimb de ștafetă, o *relève* a orgoliilor, pentru că multe din cele care lucrează la nivelul generației noastre sunt pur și simplu insuportabile și nu mai pot fi un vehicul al faptului literar comunitar. Vezi de ex. *Contemporanul* – *Ideea europeană* al/a lui Breban, megaloman, nevertebrat, ilizibil în sensul profund al cuvântului, bric-à-brac, haos necosmicizabil! În fine, m-am bucurat totuși că a început publicarea eseului tradus de tine (cred că l-am putea publica și noi, poate alăturându-i și unele din textele comentate – Heidegger și Benjamin), am să vorbesc și la alte reviste. Dar divaghez! Nu vrei să scrii la un ziar de mare viitor și tiraj, ca *România Liberă* ? Azi mi-a telefonat Tia Șerbănescu și mi-a oferit colaborare permanentă la pagina lor culturală. De la 1 oct. Vor să apară în 8 pagini zilnic. Deci iată o cale și mai directă de a reintra în viața literară, ceea ce, știu, e cu totul altceva decât literatura, dar, în contingent, o precede și o condiționează chiar într-o anumită măsură pe aceasta din urmă. Gândește-te, eu îi voi face propunerea încă de pe acum, poți avea o rubrică permanentă așa cum ți-ai concepe-o tu. Ce zici? Discutăm când ne vedem. **Șotronul** ți-l poți muta eventual la ei, poți face cronică de idei, eseu, mă rog, ce vrei.

În altă ordine de idei, sosesc la Paris cu avionul pe 14 oct. Și stau pe capul vostru până pe 1 nov. Mărturisesc că aștept cu nerăbdare să văd Sudul Franței, să văd de fapt și Franța, nu numai Parisul, ca până acum. Ilustrata din satul (?) unde-ți petreci tu concediile/vacanțele m-a fascinat și m-a trimis mai departe, spre sudul Spaniei. Aș vrea, dacă nu-i deranjează pe organizatori, să călătoresc până acolo cu trenul și ziua, ca să *văd*, deși știu că programul prevede avion până la Marsilia. Vom vedea!

Până la apropiata revedere, te îmbrățișez pe tine și pe ai tăi, cu toată dragostea, Sorin

P.S. Despre Ciocârlie îți voi spune ce voi afla zilele astea. Cred că-l voi vedea la București pe 27 oct., când va fi ședința Consiliului U.S.. Dacă nu, îi voi da telefon.

Să vedem dacă scrisoarea ajunge înaintea mea.

CONSTANTIN CUBLEȘAN

EMINESCU – PERIOADA BERLINEZĂ

Una dintre perioadele puțin cunoscute, puțin studiate, din viața și activitatea creatoare a lui Mihai Eminescu este cea berlineză, îndeobște tratată cu superficialitate și suficiență de către criticii și istoricii literari, din lipsa unor informații revelatoare, detaliate, certe asupra a ceea ce a întreprins poetul în această scurtă perioadă, în care ar fi trebuit să-și pregătească un doctorat în filosofie, la care, în cele din urmă, a renunțat, funcționând în schema redusă a Legației consulare române din proaspăta capitală a Imperiului German, cu oarecari atribuții diplomatice (?) și martor împrejurărilor dramatice ale morții fratelui său, doctorul Șerban. Cât privește producția literară, ea pare și mai puțin substanțială, fapt ce l-a determinat pe G. Călinescu să expedieze totul sub aspectul platitudinii, încheind un capitol biografic înainte de-a fi fost cercetat cu adevărat metodic. Fapt ce o determină pe Iliana Gregori să considere că “prezența poetului în lumea germană nu a fost încă repusă în discuție”, intrigând-o tocmai această acceptare, fără discuții, de către eminescologii ulteriori, a *verdictului* călinescian... precipitat. Domnia sa ne-a dat, în 2002, un amplu studiu despre *Eminescu la Berlin (Studii literare. Trei analize)* asupra căruia revine acum, extinzând mult și aprofundând cercetarea, într-o carte de anvergură intitulată provocator: *Știm noi cine a fost Eminescu?*^{*}, consacrată în întregime elucidării acestui timp enigmatic și particularităților lui în formarea tânărului scriitor. Demersul acesta este, fără îndoială, unul temerar, dar pașii pe care îi face, pe un teren mereu nesigur, sunt însă tot atâtia pași în recuperarea lui, creatoare, pentru un *portret* al lui Eminescu real și autentic, în complexitatea epocii sale. “Criza de informații – spune autoarea – poate deveni un avantaj: ea irită, provoacă, impune o reflecție asupra metodei de lucru, incită în cele din urmă la experiment”. Așa încât, încercarea sa este aceea ce a descoperi “umbra” poetului, și de a o urma “în mediul său concret de viață”, într-un *bilanț* al “sejurului în metropola germană”, pentru a “reconstitui acest capitol din viața lui Eminescu”. Metoda pe care o adoptă este sugerată de metoda după care Baltazar, unul dintre eroii

^{*} Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*. Editura Art, București, 2008

nuvelei *Avatarii faraonului Tlă* caută să-și reconstituie identitatea, într-o întreprindere “deficitară din start” căci are de-a face cu o “autobiografie fără amintiri” și cu o “biografie fără cunoștințe”, incursiunea pornind, hazardat (?!), de la o hartă și un punct “marcat («mânjit») pe ea cu galben”. Acest *punct* este certitudinea în care exploratoarea pătrunde, descoperindu-i detaliile realiste, istorice și dinamice, creind astfel cadrul precis – Berlinul și contextul germanic – în care trăiește, supus conjuncturii, un om al momentului – Eminescu. “Urmele personajului dispărut/«uitat» se caută într-un mediu de viață - un spațiu trăit în primul rând corporal, dar și la nivel social și cultural. Evocând această ambianță, în a cărei compoziție inefabilă intră decorul natural și urban, peisajul arhitectonic-monumental împreună cu memoria colectivă sedimentată în aceste locuri, biograful se instalează acolo. El devine, prin urmare, vrând-nevrând, și autobiograf: o asemenea conversiune, deși clandestină, este prevăzută în dorința de a restitui personajului «pierdut» condiția sa autentică, de eu situat istoric și «turnat» într-un corp. Biograful defavorizat pe care-l avem noi în vedere poate spera ca în mediul astfel readus în amintire să apară dacă nu urmele pozitive, măcar profilul *en creux* al celui care a locuit aici”. Metoda se dovedește eficientă și, dintr-odată, *necunoscutele* ce păreau a întuneca portetul, se luminează. Ilina Gregori nu se încrede în imaginea poetului “izolat social” într-un Berlin ostil, în care a fost *expediat* de Maiorescu, din rațiuni personale, pentru a-și asigura un continuator la catedra universitară, dar, să fim dreپți, și pentru completarea studiilor, pentru formarea și desăvârșirea culturală a lui Eminescu. Acesta n-a avut, în capitala germană, evident, anturajul vienez și de aceea “lipsa unui context de viață care să-i explice comportamentul” face ca poetul să pară “pierdut într-un surghiun absolut”. Lucrurile se schimbă însă de îndată ce autoarea studiului recompune cu minuție documentară “brizanta anilor 1872 –1874 pentru istoria Berlinului”. Aflăm așadar cum “peste noapte” Berlinul este proclamat, la 18 ianuarie 1871, la Versailles, capitală imperială, ceea ce a însemnat imediat un proces susținut și masiv de urbanizare grandioasă, în spirit modern, a orașului pe de-o parte, iar pe de alta, o invazie de populație nouă ce făcea din urbe un adevărat “furnicar”, ca să preiau expresia eminesciană. Tânărul *student* plonjează în acest vacarm în care se dărmă și se construiește cu înverșunare, fiind martorul unei efervescențe intelectuale, deopotrivă, în forumul universitar, fără precedent:”...străzile se sufocă de oameni, cai, vehicule; și pe coridorul îngust al Spreei (în care se varsă suszisele « canale ») se înghesuie ambarcațiuni de tot felul – bărci și vase mari și mici, cu și fără motor cu aburi, mai ales bacuri și șleپuri, pe care Eminescu le avea sub ochii lui, chiar din colțul străzii Albrecht”. Circulația prin oraș era anevoioasă, deplasarea pe jos chiar “primejdioasă“. Berlinezii luau “cu asalt” omnibuzele care transportau la orele de vârf “de două ori mai mulți călători decât era prevăzut”, “bătrâni, femei, copii – care, abia agățați pe scări, cad din

nou în praful străzii”. Pe marginile acestora, în șanțuri, se scurg “apele murdare cu toate gunoaiele, reziduurile industriale”. E perioada în care “mii de berlinezi” sosiți aici pentru a îngroșa “păturile proletarilor”, duceau lipsă acută de locuințe. La puțin timp după sosirea la Berlin, Eminescu asistă la “procesul” luptelor de stradă când “exasperată de evacuările brutale din locuințe, sărăcimea Berlinului atacase poliția, ridicând baricade” etc. În această curată babilonie menită a transforma rapid și radical înfățișarea orașului, Eminescu se va fi simțit străin și însingurat și astfel apare firească dorința lui de a *evada* din acest cadru urbanistic. Își află *cvarțir* la Charlottenburg, o localitate satelit a capitalei, dar aici nici vorbă de atmosferă provincială. Ilina Gregori face istoria localității și realizăm astfel că poetul se mută, de fapt, într-un cvartal rezidențial, unde familia regală își făcea sejururi îndelungate. De aceea, “viața ajunse inuman de scumpă”, și exegeta își pune întrebarea dacă nu cumva stabilirea lui Eminescu în apropierea castelului “nu trebuie considerată chiar un privilegiu”. Se poate deduce astfel că nu avea, ca secretar al agentului consular al României la Berlin, un salariu prea mic, dar neajunsurile bănești se datorau, desigur, și situației dramatice în care îl aflase pe Șerban, bolnav, trăindu-și ultimele momente ale vieții, astfel încât “eșecul doctoratului nu poate fi complet înțeles fără tragedia lui Șerban” (“...nimeni nu a spus clar că îngrijirea lui Șerban, înmormântarea lui acolo și acoperirea datoriilor lui au însemnat pentru familie nu numai cheltuieli imense, ci și daune morale și un uz de credit după care Eminescu însuși nu mai putea aștepta nimic de la sponsorii săi”). Dar febra Berlinului ca metropolă europeană se simte pregnant și în viața culturală și universitară. Acum apar aici fondatorii unor discipline noi, între care Lazarus și Steithal întemeiază etnopsihologia. Acum se naște egiptologia, în paralel cu fondarea marelui muzeu de antichități din Insulă. Filosofia se raportează direct la știință, ceea ce îl face pe Eminescu să creadă (să se convingă) că un intelectual atent la imperativele timpului trebuia să se îndrepte spre știință, filosofia teoretică găsimu-și loc doar în școli. Ilina Gregori descrie pe larg toată această ambianță febrilă de modernizare, ce o îndreptățește să atragă atenția asupra rejudecării etichetei de *romantic târziu* a poetului: “Cum să repetăm formula standard « romantic târziu » și să-i reiterăm conotațiile – inadaptare la ritmul istoriei, anacronism, decalaj în raport cu « ora » culturii occidentale etc. – când opțiunile intelectuale ale lui Eminescu în perioada decisivă a formației sale se îndreaptă tocmai spre ceea ce oferă mai modern și mai actual știința germană?” Autoarea este atentă la modul în care aceste *acumulări* în domeniul filosofiei (Schopenhauer), a egiptologiei în speță, se filtrează în opera acestuia. Analiza nuvelei *Avatarii faraonului Tlâ*, bunăoară, este de mare și fascinantă subtilitate. Nu mai puțin interesantă este tratarea relației poetului cu casa regală, în speță paralelismul cu regele Carol al României, văzând în cei doi “un cuplu de fondatori ai României moderne”.

Reconsiderarea perioadei berlineze a lui Eminescu, prin fixarea acestuia în momentul istoric și în perimetrul cultural-științific al momentului, în marea capitală imperială, are darul de a schimba substanțial unghiul de înțelegere nu doar a existenței de moment a poetului ci și a angajamentului său intelectual modern. Chiar dacă nu este o perioadă productivă, sub aspectul creației, ea este una hotărâtoare în formarea lui intelectuală și apoi aici au fost puse punctele de pornire ale multora din *proiectele* sale împlinite ulterior. E îndreptățită, așadar, întrebarea din titlul cărții: ***Știm noi cine a fost Eminescu?***

Iată, există încă atâtea zone insuficient aprofundate din viața și creația lui Eminescu, pe care istoriografia noastră de azi este datoră a le aborda cu metodă și pasiune. Studiul Ilinei Gregori este exemplar în acest sens și aduce nu doar completări biografice. *Cartografierea* întregii ambianțe sociale, politice, culturale, edilitare ș.a. a Berlinului, nu rămâne doar o simplă întreprindere descriptivă ci sunt urmărite concomitent și implicit ideile filosofice, sociale, politice ș.a. dobândite aici, a schopenhauerianismului, a onirologiei acestuia, translate în operă artistică. De asemenea, incursiunile egiptologice pun în lumină sensuri mai bogate pentru evaluarea estetică a scrierilor eminesciene. Este o carte, fără îndoială, de neocolit de acum înainte pentru biografii ca și pentru exegeții noștri eminescologi.

ION POP

POEZIA LUI ȘTEFAN MANASIA

În laborator foarte semnificativ pentru „școala” la care s-a format poezia lui Ștefan Manasia (n. 1977) este placheta, din păcate foarte provincial tipărită și prezentată, *Dormez-vous?*, tipărită la Râmnicu-Vâlcea în 1996. Tânărul poet, student la Literele clujene și redactor la *Echinox*, scria atunci versuri de inegal relief, în care mai persistau naivități de licean ce mai uita prin pagini câte-o alegorie-metaforă de tip „lotca vieții” și „floarea visului”, dar care apăreau doar ca niște reminiscențe de cenaclu timpuriu. Căci își făcea loc – se simte aproape în fiecare pagină – un curent subteran, mișcarea unei sensibilități refractare, în fond, la clișee și comodități de atitudine lirică, un – aș zice – *blând nonconformism*: era în vocea lui un timbru de nesupunere, un impuls de revoltă contra „limbilor defecte”, pe care le vedea, din primul poem, aruncate de gunoieri în „tomberon”, cu mici brutalități cumva atenuate, însă, de un fond de tandrețe greu de ascuns. În acel poem în care se conducea „lotca vieții printre ani”, junele autor se voia și „desfătat de vibrațiile clare / din lira lui Orfeu, din sângerândă vocea sa”, iar o *Elegie* despre „frumusețea din urmă” introduce o prezență – *El* – siglă a Poetului cu majusculă, conectat încă la cosmos și transcendențe, căruia un alegoric Om cu Ochelari Negri îi fură sufletul, ca să plângă apoi „fără să-l vadă nimeni”, „încuiat în Floarea Visului”; suită de prefabricate, desigur, însă care nu se încheie deloc inertial, nici ca imagine, nici ca frazare: „De unul singur, El urmărea căderea stelelor / pe-un deal, la marginea metropolei. / Metafora gâfâia încet, ca o inimă muribundă – / Luna era o meduză. Se auzeau țipete”.

Este, aici, ceva din starea elegiacă ce fusese și a unui Constant Tonegaru, pe fundalul altor agonii ale esteticului convenționalizat, ceva din sensibilitatea rănită de agresiunile modernității, a unui poet „de la 1200”. Iar universul imaginar și limbajul în curs de articulare al poetului dinspre anii 2000 prezintă peste tot urme clare ale frecventării liricii post-avangardiste a „generației războiului”, la întâlnirea dintre anticonvenționalismul cultivat în anii precedenți prin ironie și persiflare fantezistă – la un Geo Dumitrescu – și, mai ales, dintre expresionism și „bacovianism”, la un Ben. Corlaci și Ion Caraion. În orice caz, Ștefan

Manasia, cel de optsprezece-nouăsprezece ani, trecea atunci printre rafturi de cărți mărturisite ca apropiate, pe care se alăturau poeți precum „Minulescu, Bacovia, Eminescu, Nichita Stănescu, Neruda, Jim Morrison, C. Sandburg, Hölderlin, Tzara”, nelipsind din lista autorilor preferați nici un Beckett sau Urmuz, după ce se începuse cu Coșbuc și cu Sadoveanu. E un inventar de lecturi esențiale, semnificativ – și exemplar – pentru o cultură poetică deschisă și consistentă, ce poate explica ceva din diferența de calitate a ceea ce va fi foarte curând scrisul lui Ștefan Manasia, față de al altor congeneri, prea orgolioși de a se ști ieșiți direct din urechea unui Zeus de mâna a doua.

Ecouri din lecturi simbolist-expresioniste pot fi identificate, așadar, cu ușurință în aceste prime poeme – unul se numește, ca pe vremuri, *Acheron*, cu un port în care „cântă agonia malurilor” și „ne învăluie roșu teroarea amurgului”, pe un soi de vas-fantomă wagnerian; în alt loc, ceva mai îndrăzneț, „Sunt câini bolnavi pe cerul se seară”; apoi, „păsări care plutesc greoi însângerate”; „ca într-un concert de Beethoven s-a făcut noapte”, „un brad însângerat pe malul apei... spune multe”, poetul e văzut ducându-și tot sângele pe stradă, într-o pungă de plastic, „Pe pervazul geamului deschis / luminează-un pescăruș ucis”... Limbajul dezinvolt în raportarea la marile noțiuni, al celor de la '40 își dezvăluie în impulsurile de provocare (auto)ironică și în oralitatea stilului, ca în această secvență din *O.K.*: „Nu pricepeam nimic, dar (nu-i așa) / de mâine vom smulge hălci de bine din Bine / și le vom arunca peste grămezile de oameni / vom rupe bucăți de fericire din Fericire / și le vom împărți aproapelui”; sau, în *Balena*: „Era cuminte și o iubeam mult / era balena din cărțile de demult. / Eu tocmai citeam despre Colorado / când au venit pescarii și au violat-o”. „Verile de altădată” ale poeziei, cu „țigările cu aromă de spleen și de vis”, cu „haimanalele, hahalerele, golani, cadavrele cu-nțepător miros de morgă” sunt recapitulate altundeva cu un fel de nostalgie și e regretată, sentimental, dispariția unui „hirsut efeb”, poet desigur, ce n-a mai ajuns în Arcadia din sintagma știută, – „pe lume n-a schimbat nimic, i-a rămas sunetul / închis între alte sunete, îl așteaptă copilul / la masă, nevasta în pat, îl discută prietenii / murdari și incompetenți”. Tonegarian e și sentimentul decăderii simbolurilor prestigioase, într-un poem cu destule, încă, neîndemânări, *Floarea visului*: „Se-neacă amurgul în țipete / Își tunde azi îngerul creasta nimbului” –, iar iubita e invitată să i se arate arate „cum se moare / de spleen, de vomă, de nepăsare”, „sub o lună imensă / psihopată, cu derivații psihoidice”... Ambianța are date noi, cum de vede, dar sentimentul de declin al visătoriei estetizante e cam același. Recuzita evazionist-„poetică” e pusă la distanță, precum altădată la Geo Dumitrescu și, din nou, Tonegaru: „Arca lui Noe era constipată în mările Sudului / Soarele ieșea din ape ca un cap de lăcustă / Norii semănau cu

niște ciuperci / Ne-am pus fețele pe măști / Am zugrăvit și tencuit catargele / nu ne-am pierdut curajul. // Navigam oarecum și, pe punte, oile behăiau discret / caii surâdeau ca niște pedagogi / leii și șacalii discutau filosofie / numai tata Noe râgâia și bea sângele Domnului”...

Pe un asemenea fundal se proiectează gesturile de frondă, de pildă într-o afișată *Anarhie*: „Într-o plictiseală feroce voi urma drumul pietruit cu cântece / îmi voi scrie cămașa cu versuri noaptea, sub rânjetul lunii”. Sau, precum în *Sonet*: „Apocalipsa orașului de beton a trecut. În urmă-i rămase / aerul fierbinte, stătut și greșos / și vulturii aceia cu capete rase / ce ciugulesc creierii cadavrelor de pe jos /.../ faptele omului sunt de condamnat / dar ale domnului sunt și mai strigătoare”... Din poezia ce dă titlul volumului reiese, însă, destul de limpede că nota spectaculară nu e, totuși, excesiv subliniată, contrastele radicale anunțate în înclinația specială pentru îngroșarea expresionistă a straturilor de culoare se mai îmblânzesc, apelându-se la o privire mai lucidă, cumva mai „realistă”, asupra unei lumi în care infernalul și paradisiacul se amestecă, în care morbiditatea „decadentă” e corectată de impulsuri de vitalitate elementară, menținând starea contrariantă, de ambiguitate conștientizată a trăirii într-o durabilă „farsă”: „Pe zidul bisericii din satul bunicilor / raiul e veșnic luminos, strident, ca-ntr-o carte de colorat / iar iadul – neguros, cu foc smolit, bad boy, / Nu e bine să fie doar ziuă, nici doar noapte zic eu // În cavoul rânced stau și ascult muzica / – Nu, nu, Bacovia este în cealaltă parte. La dreapta, a doua alee...” /.../ În cavoul meu e un chitarist cu degete și picioare de păianjen / învârtindu-se prin plasa de corzi a chitării / E negrotei, dar nu e american / Nu, e universal, dom’le. Chitaristul universal”.

Deși oarecum schematizat, acest refuz al „tonurilor clare” – ca să folosesc o sintagmă celebră a unei poete – spune mult despre ceea ce va fi conviețuirea, în versurile de mai târziu, a aspectelor cenușii ale vieții de fiecare zi cu un fel de frăgezime luminoasă, de duiosie înțelegătoare, de proaspătă vitalitate reprimată. Dacă trecem peste naivitatea unor unor formulări din mai multe poeme ale acestei vârste, triind restrânsul balast programatic, rămânem cu versuri de o suavă senzorialitate și de o sinceritate deloc jucată, ca în fragmente din poemul *Amurg cu idol*, unde deasupra peisajului solar „strălucea un vultur, demn, ca de fildeș”: „Verdele incendiat al pădurii îmi ustura privirea / insecte albastre zburau pe muzica râului / iar soarele, da, soarele / la o fiestă mă îndemna, nu la meditație. /.../ L-am rugat să binecuvinteze munca și jocurile copiilor / și i-am pârât, da, i-am pârât pe bătrânii generali / care ne condamnă la crime / i-am pârât pe părinții și învățătorii farisei / am pârât rugina ierbii și carele arse / am pârât uciderea mieilor / și orice fel de violență împruțită”. Franchețea confesiunii se simte și se impune, aici, imediat. Este

adolescentul care – cu un început de sarcasm gen Ion Caraion – mărturisește altundeva a fi „tăcut văzând atâtea lucruri identice și murdare”, și care, într-un frumos poem precum *Nocturnă*, mizează, totuși, mai degrabă pe interiorizare decât pe gesticulația ostentativ spectaculară – și aceasta e starea (auto)sesizată ca esențială, semn al maturizării, al unei intensități câștigate a trăirii: „Ficatul doare și timpul curge ca mierea / Disperările îmi par azi mai pline de forță / Au câteva secunde în plus. Deși pisicile negre / Traversează nestingherite Bulevardul Tineretului / Iar prietenii proști caută acul în carul cu fân / Zicând că e bine. Animale bolnave și stăpânii lor. / Luna arde mai încet decât lumânările. / Am mai multă încredere în ea / Deși e o smiorcăită, când roșie și zâmbitoare / Când galbenă ca turta de ceară, când ascuțită ca o sabie. /.../ O înțeleg, o respect pentru tăcerea ei rebelă. /.../ Marea sfidare. Senilă. Bumerang. / Îi vezi. Îi auzi. Te dor. Nu ai argumente. / Fiindcă totul e confuz ca slămina”...

E tipul de tensiune conținută, ce se va transmite, căpătând reliefuri notabile, în cartea considerată de poet a adevăratului său debut, *Amazon* (2003). Este elocvent aici faptul că de la prima pagină, e introdus, într-un titlu, cuvântul *Iluminarea*, pentru un poem care „descrie” actul scriptural însuși, într-o mișcare a reveriei în marginea unor „obiecte minuscule inutile fascinatorii”, cu „culorile lor ponosite sub rugină și praf”, capabilă, poate, să le reabiliteze poetic tocmai prin jocul fantazării (o făcuse, dar în cu totul alt stil, și Emil Brumaru): „te gândești... la sunetele pe care le-ar scoate dacă ar ști cânta / la piruetele pe care le-ar descrie prin aer dacă / formele li s-ar îndulci îndeajuns ca să poată dansa / și atâtea lucruri visezi și atâtea istorii îți povestești”. E un mod al autorului de a-și marca prezența activă în text, reducând în același timp distanța dintre acesta și obiectul fabulației sale, a cărui realitate concretă rămâne conservată și prezentă, adică una deloc „poetică” (obiecte „inutile” minuscule, rugina, zidul etc.), – de unde și sugestia precarității acestui act al prezumtivei transfigurări, oricând amenințate („realizezi cât de străin de toate vei fi, lucrurile incapabile să mai „povestească”). Insertia ideii de „regie” („regizorul dramei în care joci”), și încă una universală și, pe deasupra, stratificată, multiplă, înscrisă și acționând din abisurile ființei, relativizează aceste raporturi, slăbind puterea subiectului el însuși „regizat” și obligându-l, cumva, să apeleze, ca și cum ar fi nevoie să-și dea curaj, la concretul trăirii, la pulsul emoției punctuale: „însă tu speră că buzele nu-ți vor deveni niciodată nisip / că ochii nu-ți vor încremeni într-o suferință extatică / de aceea ascultă bătăile inimii așteptând să-ți dai seama / că totul este o iluzie”, „de aceea-ți pândești cu vinovăție povestitorul / care acum așteaptă și el mișcările celui alt de deasupra”... Este, acest puls lăuntric, singura garanție – vulnerabilă – a unui fel de autenticitate: „ai vrea să gândești ca insectele / ca ele să zbori în aerul pulsatil / pentru că

totul repetă mișcarea oceanică a sângelui /.../ pentru că numai el ar mai putea inventa o poveste / auzind cuvântul pasăre sau cuvântul araucaria / cuvântul ghindă sau cuvântul chițcan”, ajungând în cele din urmă la „explozia” ambiguu-revelatoare.

Se vede destul de clar că poetul mizează, în fond, tot pe ideea de autenticitate, ca mulți dintre congenerii săi, numai că nu se instalează comod în notația faptului brut, ci încearcă să-l introducă în circuite mai largi și mai complexe ale experienței, din care amintita fantazare este departe de a fi excusă. Ea nu estetizează artificial „obiectele”, ci vizează o resituare a lor într-o rețea ficțional-simbolică solidară, în precaritatea ei, cu „aerul pulsatil” al vieții înseși. E o relație viață-text ce nu omite treapta unei „transfigurări” care n-ar mai trăda, însă, concretul existențial, ci ar propune doar niște posibile punți către marea fabulă în care este prins întreg universul.

Se conturează astfel, încet-încet, profilul esențial al lirismului lui Ștefan Manasia: un eu a cărui ipostază fundamental-definitorie sugerează un fel de exercițiu de disponibilitate afectiv-imaginativă în fața „obiectului” exclus de obicei din sfera poeticului, frizând isignifiantul, banalul, impurul, chiar sordidul și repugnantul, primite cumva – ca să folosesc un cuvânt mare – chiar prin destin. Aruncat în lumea (iată-l și pe Sartre!) parcă definitiv periferică, de blocuri cenușii și mizere, în peisaj de reziduuri, praf și noroaie, canale și pâraie poluate, case de scări cu țevărie scorjită, o natură încercând să supraviețuiască tăvălugului general al „civilizației”, subiectul își activează la maximum capacitățile de trăire, în sensul descoperirii procentului de puritate și naturalețe supraviețuitoare (în apropiere de *Mendibilul* lui Mircea Cărtărescu și a camarazilor săi de joacă). Amplul poem în mai multe secvențe *Ostroveni. Viața și contactele* este ilustrativ în acest sens: recursul la o formulă epic-descriptivă, lasă spațiu înscrierii „directe” și „realiste” a unui peisaj, a unor gesturi și întâmplări din universul infantil-adolescentin, dar împinse mereu în pragul miraculosului, al poeticului, al ficțiunii simbolizante. Confesiunea este topită în această „narațiune” care aduce aluviunile de „concret” nutritive pentru „autenticitatea” viziunii, insinuând totodată sentimentul participării, includerii, contopirii subiectului-povestitor cu discursul său, astfel încât articularea „lumii” e și una a poemului: „îți ia patru ani să ascuți o imagine, să eliberezi / în apa măloasă un simbol, o vedenie, / un gest pe care nu l-ai dus niciodată până la capăt / un cuvânt care te roade de-atâta timp, ca o tenie // sau remușcarea umflată, sudoarea / ce te-nsemnează în cearșafuri de sânge / aerul în care levitează prieteni iubiți / vânat, te sărută pe gură, te strânge”. Inspirația, ca să vorbim în termeni mai tradiționali, vine din încordarea memoriei afective, din acest travaliu de arheologie lăuntrică revelatoare, dar nici o exaltare ori emfază nu e lăsată

să se manifeste decât ca termen de contrast, cum se întâmplă în strofa de la începutul secvenței a doua a poemului, culeasă cu italice, ca un fel de citat din memoria „poetică”, al cărui convenționalism este repede corectat prin asocierea imaginii „realiste” a acelei lumi sordide. Mircea Cărtărescu îl demitiza pe un Labiș reproiectându-i purul „curcubeu” din *Primele iubiri* „deasupra stației de benzină, a veceului public” etc., dar acolo funcția persiflantă era mai vizibilă, în timp ce dincoace „floarea memoriei” e montată cumva firesc în contextul „murdar”, este – s-ar putea zice – un soi de „floare de mucigai” distilând puțină frumusețe într-o formă smulsă amorfului: „*răσαι, tu, mac, floare a memoriei / dincolo de gardurile albe ale fermei de porci / lângă șențulețul cu fecale verzi, între gușterii adormiți, / răσαι, floare a memoriei, tu, mac!*” Tot așa, aici e descoperită „america prieteniei” într-un exercițiu al sensibilității „sub lumină și miasme”, în înaintări „mineralogice” prin „veneale Ostroveniului toxic și sfânt”, actul erotic se săvârșește „în smârcurile dintre pagini, sub nuferi și lintiță”, în „vizuina visului siamez”, fluxul afectiv al prieteniei capătă un fel de concretețe senzuală, în care luminosul și tulburele se amestecă – „îmi contemplam deodată aura anorexică”; în care, după ce „cuvântul părinților ne-a eliberat din lesă”, subiectul se poate simți „zeu peste vastele lumi miniaturale”: „eram profeții grunge dumnezeii dezechilibrați ai orașului / chipurile noastre, pe dig, unul în fața celuilalt / străluminau aceeași eczemă” –, în care rămășițele de suavitate sunt bruscate de apariții grotesc-expresioniste („am văzut pe dig burțile totemice ale grășanelor / sub cremele hidratante, trupurile acelea ametafizice / care *ne-au umilit imaginația*”).

Se străvede în aceste versuri ceva din inconfortul generat de constrângerile sociale, familiale, o nevoie de eliberare spre altceva, mai exact spre o lume a organicului fie și impur, a unei elementarități pulsând printre rămășițe de o viață secretă, ce se imprimă subiectului-scriptor, îmbibându-i existența și scrisul: „vine o clipă în viață, de glorie? / când ezitam între două obiecte două femei / sau între două stări, ca acum când ciuperca mi-a injectat sporii ei // în crevasele dintre celule, sub pădurea de / acarieni. Ostroveniul își întinde axonii / pompează otrava prăfoasă, / glomerule de / ură și amintiri îmi cuceresc neuronii / devin jucăria hârtiei de scris / scribul și prostituata”... Tot așa cum vechile evaziuni în spații exotice ironizate cumva elegiac la Tonegaru și Geo Dumitrescu se regăsesc remodelate în acest univers periferic – unde contururile unei Australii vizate pot fi descoperite în bălțile de pe un teren de volei, cu mimate exaltări infantile de rigoare –, evaziunea din lumea într-altfel impură și alterată e proiectată, sugestiv, în canalele de sub blocurile cenușii: „vom traversa bălți cu bacterii călduțe / arhipelaguri de râme și șobolani / treningul roșu-al lui Glonț / le va părea blana unui *Imens*

*Prădător /.../ să fugim, să construim laboratoare / să deconspirăm afacerea necurată a lumii /.../ ne vom petrece viețile sub pământ / și după iarna atomică vom mai trăi încă /până vom ajunge străvezii și nemuritori / până ne vor crește aripi de ivoriu”... Ceva din atmosfera „zonei” tarkovskiene din *Călăuza* , care va lăsa urme și în versurile de mai târziu, apare deja aici.*

Iată, așadar, un discurs epico-liric complex, ce evită artificiile și se abandonează (sau și-o calculează inspirat) mișcării lente, răbdătoare, celulare, a materiei infestate, cu care se simte solidar, de care se lasă impregnat, reușind să transmită sentimentul unei intimități organice cu ceea ce e expulzat din câmpul central al atenției poetice, dar supraviețuind dincolo de extremele alterări la care a fost supus. O asemenea apropiere de concretețea materială măsoară încă o dată distanța față de „mizerabilismul” la modă printre confrăți de „promoție” ai lui Ștefan Manasia, care e și una a calității discursului poetic, deloc „minimalist”, pauper, și superficial. Sensibilitate rănită, în felul său, acest poet are ceva din eroii lui Salinger, marginali în prospețimea și luminozitatea ființei lor, față de lumea de azi, aproape general maculantă și profanată.

Poemul care dă titlul cărții, *Amazon*, sugerează, la rândul său, prin antifrază față de măreția și vitalitatea copleșitoare a fluviului sud-american, aceeași perspectivă, foarte personală, asupra lumii. Fluviul lui Ștefan Manasia, cu aluviunile lui impresionante și mișcarea maestuos-elementară, este bietul pârâu poluat, Nadășul, de la periferia Clujului industrial și semi-rural, în care un „țaran liniștit și viclean” îneacă un câțel după ce îi legase, meticolos, gâtul cu o sârmă. Aceeași lume năpădită de reziduuri – „între gunoaie nadășul se târa înapoi. ca un amazon hămesit încolăcise pilonii podului, aștepta” –, cu „nămolul pe care se legăna, asemenea unui șlep, căminul CFR”, conturată într-o „narațiune” în care poetul devine din nou personaj – „*ca să fii scriitor gândea manasia trebuie să ai oase tari, iar ca să trăiești oasele sufletului trebuie să-ți fie tari, ca la fotbalști, ca la vite*” –, și unde relația autor-lume-text e pusă încă o dată în evidență prin subtila întrețesere dintre registrele de limbaj. Și aici, proiecția fantezist-poetizantă – evocată în metafora voit prețioasă – „*ayatolahul viziunii*” – este confruntată cu notația brut(al)ă a datelor realului sordid, într-un joc complex de relații, în care confesiunea eului se îmbină organic cu mica tramă epică: „*trec zilele și odată cu ele ayatolahul viziunii , pulberea și exaltarea și sfințenia vieții de adolescent. /.../ să ne umplem căușul palmelor cu sodă, cu palmele lipite și acoperindu-ne gurile / să ne rugăm / ingerând praful alb și binefăcător /.../ în felul nostru rugându-ne // la un Dumnezeu atât de mare și de curat cum nici n-a început măcar să existe”... Nimic emfatic, strident-retoric, în asemenea versuri de o tensiune înfrânată, tot așa cum din descrierea topită în*

narațiune a aproape banalului act ucigaș nu reiese decât un lirism dureros în surdină, de o mare delicatețe și duiosie.

Alte câteva poeme mai ample trebuie neapărat citate printre reușitele de marcă ale acestei cărți. Mai întâi, *ancoră-de-pescuit*, unde banala întâlnire în baie cu un păianjen este subtil asociată cu imaginea „ancorelor miniaturale subțiri ca viespile” dintr-o vitrină cu instrumente de pescuit, cumpărate în copilărie, puternic evocatoare. Se evită, ca peste tot, alunecările în sentimentalism și verbiajul retoric, un montaj similar de texte stilistic contrastante marchează distanțarea de tot ce ar putea însemna falsă poetizare, hiperbolă gratuită, în favoarea unei alte opțiuni, pentru decorul de o modestie extremă și expresia comună, aproape trivială, dar care e învăluită în același văl discret de lirism. Ceea ce se impune este coerența viziunii în raport cu celelalte texte, căci transpare intima, constanta relație dintre mărcile realului derizoriu și subiectul poetic, un pact respectat, devenit principiu de creație: între „paingul” din baie, deloc estetic, dar văzut, totuși, ca o „alcătuire fantastă și nevinovată”, care provoacă o modestă însă autentică stare de fericire și de exaltare momentană, se conturează un soi de relație de complicitate: „o pace secretă s-a stabilit între noi , / siamezi ai viziunii, – ascultam susurul / uterin, șopotul conductelor galbene ca niște pâinici”... Ultimele două strofe ale poemului trag un fel de concluzie privind această intimă comunicare, oferind o definiție în mic a modului de a vedea și simți lumea al poetului și reabilitând poeticitatea ambianței și a „actorilor”, puși acum sub majusculă, remodelați, cum sunt, în „Noua Ordine” a textului: „**paing**: căci alianța secretă înfăptuită între Om și / Primul Dansator avea să dăinuiască / iar Baia – confuză și albă – recunoștea / Noua Ordine / simțea aura, vedea importanța // osmoza dintre creierul uman și creierul primitiv / dintre visele sofisticate și impulsurile de lumină albastră / / dintre uimirea cu care totdeauna am cuprins lumea / și încântarea cu care ochii lui îmbrățișau prada”.

Alt poem important, *schită pentru autobiografie (de Antimoniu)*, evocă secvențe dintr-o copilărie obișnuită, însă în care fapte mărunte, povestite cu o naivitate pe jumătate jucată, dau prospețime și relief relatării: palmuirea tatălui care desenase stângaci „un turc, un sultan, / și-i făcuse turbanul în formă de ou, vertical, pe cap”, jignind „logica frumosului (ce) se înstăpânise pe mine ca o eczemă”; șutul dat de același tată unei mingi cu buline, imaginată ca stea lipită de cer; o viespe omorâtă cu papucul în cameră; fumatul unei țigări din mătase de porumb învelită în hârtie de ziar „Scânteia”; rostirea pitoresc deformată a unui cuvânt – *căcăstoare* – în loc de mai civilizatul *veceu* sau rurala *budă*... În acest context, descoperirea sexualității prin intermediul unei „viespi uriașe, lichefiate” așteptând multiple fecundări – într-o zi, când copilul merge la cules mure pe deal,

provocând rostirea, cu naivă cutezanță, a cuvântului popular pentru sex, e sugerată o „primă experiență adevărată”, revelație a unei realități a vieții până atunci disimulată și care tulbură profund sensibilitatea candidă: *sinteză* și *asceză*, cuvinte din lexicul târziu al maturului se descoperă atunci ca procese făcând parte din logica viului, dar profanând cumva privirea candidă a copilului: „am încercat să plâng, n-am izbutit, / voiam să mă sinucid, n-am făcut-o, / soarele se scufunda în calcarul translucid al dealului. / dealul sub mine lumina. am urinat în praful alb. / și-am pornit spe casă mâncând, cu desăvârșită tristețe, murele”. Shimbând ce e de schimbat, avem aici un fel de replică simetrică la *Moartea căprioarei* a lui Nicolae Labiș...

Un poem cum este *Hidrocentrala* pune din nou problema relației dintre tulburea realitate interioară a subiectului liric și lumea din apropiere, ca ecuație a unei „transfigurări” ambigue, în care visătoria luminos-idealizantă, tradusă în termenii reportajului emfatic al „epocii de aur”, e confruntată cu realitatea ternă, cenușie, demascându-i-se implicit falsitatea: „locuitorii orașului înalță noapte de noapte hidrocentrala pe cursul negru al sângelui meu // așezarea sporește cu blocuri mândre și școli. în locul mlaștinilor infecțioase și luxuriante a fost amenajat părculețul de agrement dotat cu băric verzi” etc. Numai că atunci când „incantația” e împinsă spre extrema simulacrului, lăuntricul „râu întunecat” devine „un gândac fioros”, ca un averstiment simbolic la excesul de contrafacere al imaginației poetice. Imaginea poetului însuși capătă ceva din fizionomia unui „om al petrolului” bogzian, în care întunecata forță elementară își conține și partea de vitalitate luminoasă, într-o osmoză definitorie pentru autenticitatea trăirii și a viziunii despre lume: „cât de curând vor lumina sărbătorește orașul cu cerneala neagră, strălucitoare și oribilă a sângelui meu”.

Abordând un discurs mai direct-liric, ciclul secund al cărții – *Creierul meu friguros e Nebraska* – rămâne, în fond, pe linia schițată în textele mai lungi. Subiectul poetic își regăsește adesea postura de fantast confruntat cu realitățile nu prea poetice: prin „creierul din gumă de mestecat / trec accelerând marfarele / pline cu crime pe care-aș fi putut să le fac”, iar tentația fugii de brutalitatea lumii date nu lipsește: „mecanici au chipuri albastre și stranii // sub prelate rugoase băieții negri fac / orice ca să scape de melasă și bici / visează Nordul și cerul ca o crustă de rac”; numai că ispita acestui soi de exotism dispare în momentul când se risipește și trecătorul farmec al naturii: atunci, „marfarele lungi ca viermii de mirodenii / se clatină în preerie când greierii tac // iar sclavii adorm între trestii cu Doamna Tenie”, în același creier... Tot așa, într-un *cânticel*, „floarea soarelui” născută într-o reverie luminos-autumnală, e contrazisă de o „ogindă retrovizoare” în care se proiectează imaginea unor

„nimfete” școlărițe, speriate de „bătrâna... cu pomeți pământii”, care le va bântui coșmarele ca un spectru grotesc al morții. Într-o variantă, imaginea decreptitudinii revine (vezi poemul *atunci bătrâna cu mustăți spuse*), într-un discurs ironic, sprijinit pe limbajul de culoare regional-ardelenească: „Îi fain-frunos să fii muscă / să desfizi hibernarea / (cuibărindu-te în troleu) / să-ți legeni / în zbor / piciorușele / peste cine vrei tu // Îi fain frumos să fii cârțiță /.../ Yoi da' tăt mai frumos îi să fii muscă / să desfizi hibernarea / să-ți legeni (artistic) / piciorușele / peste cine vrei tu”... Imediat, în *eu și seniorul sârb vasko popa*, se confruntă, pe fundal de cartier clujean igrasios și rece, cu fețe de femei „livide”, o reminiscență din poemul confratelui de peste Dunăre despre culorile angelice dintr-o frescă de mănăstire trecând în ochii contemplatorului, face contrast cu datele imediatului mizer și atrage observația, cumva programatică, despre „viețile noastre timide (care) sunt mai importante decât *arheologeala* lui poundiană”. Ceva din fronda „generaționistă” trece în finalul textului, unde citrim: „îmbătrânisem din precauție-mi luasem fularul gri / peste geaca de blugi / îmbătrânisem și urma să câștig”. Iar în poemul următor, *Columbia*, racheta americană, plină acum cu cerneluri de tatuat planetele vecine, apare ca instrument al devitalizării estetizante a poeziei: pasagerii ei, opriți un moment din cursă, *ca să mănânce*, își pierd simțurile, fac indigestie și mor, în timp ce „Columbia străbătea galaxiile, cu trupul alb, fusiform și grăsuț”. Nu lipsește nici nota de tandrețe cunoscută, ca în *saxofonul lui charlie*, unde „un zeu mic vine să cânte” în urechea „cu dinți care pândește sau dormitează”, ori în *ars poetica sau despre ce mai poți azi scrie*, cu imaginea copilului străzii cerșind în autobuzul plin de sacoșe bine aprovizionate, apoi îndepărtându-sde „pe căluțul de lem al tristeții”. Poetul recurge aici mai mult la metaforă, construiește mici scene oarecum „demonstrative”, medierea imagistică a „realului” e mai evidentă decât în textele primei secvențe a volumului, poate mai puternice și mai convingătoare.

Cu *Cartea micilor invazii* (2008), Ștefan Manasia face un pas înainte, subliniat și programatic în poemul liminar, către „ușa” cititorului, vizând și mai decis o poetică întemeiată pe experiența existențială concretă, directă, trecută într-o materialitate expresivă a limbajului – „am să vă spun din nou / cuvinte care umplu gura / cuvinte venite din existențele / noastre oribile / din văgăunile de carne din care am ieșit: / acolo Suferința nu este o telenovelă”. Limbaj direct, așadar, cu un pigment patetic, amintind o înrudire cu avertismentul lui Ioan Es. Pop din *strada oltețului 15*, unde moartea se bea și viața se uită, și somându-și cititorul să ia act, prin acest mesaj, de propriile vini și compromisuri: sunt la ușa ta / te-am găsit / VEI PLATI PENTRU TOT”. O terapie brutală e astfel anunțată – „își voi administra decoctul / singurătății și al deriziunii /.../ și am să-ți

umplu pereții din dormitor / cu un graffiti de sânge”. O despărțire de reveria subzistentă încă în cartea precedentă va fi – se spune – depășită: „iată-mă aterizând din vise în carne”. Cota de realism exacerbat, dus până la imaginea ce sângerează expresionist, crește, așadar, iar tonul discursului se înăsprește, prelungind de fapt și intensificând sugestia acelui contract de „siamezi ai viziunii”, conturat în *Amazon*, acum reformulat într-o ambianță mai accentuat informatic-virtuală: „mintea mea e matrix / și gândurile-mi foșnesc în creierul tău / fac dragoste în creierul tău”. Pe pagina următoare, însă, celălalt filon, al afectivității luminoase, vine să echilibreze perspectiva, refăcând unitatea unei viziuni și sensibilități deja solid constituite în cartea de dinainte. Căci în *lilia 4 efer*, trimițând la filmul lui Lukas Moodison despre doi adolescenți ruși abandonați de familie și care-și dau curaj inventând tot soiul de întâmplări, e expedită simbolic, pe fundal de „mâzgă cerească”, fals transfigurată de „alchimia ororii” din producții poetice repudiate, o scrisoare în care „structura prietenoasă a venelor luminează clar”, cu adaos de citat celebru, din aceeași arie de sensibilitate frumos-vulnerabilă: *iar ca sentiment un cristal*.

Ceva s-a schimbat, totuși, măcar ca accent în aceste poeme noi: timbrul, rostirea discursului sunt mai tăioase, mai ferme, cu o anumită doză de agresivitate, motivată de acumularea a ceea ce putea identifica drept poluare a mediului, și natural, și sufletesc, în poemele precedente. Cum scriam pe coperta cărții, confesiunea e acum parcă mai crispată și nervoasă, în decorul-conglomerat de contraste, simbioză tensionată de notații în care concretul cotidian prozaic și comun se alătură artefactelor derizorii ale lumii contemporane, unor referințe culturale (din universul „civilizației imaginii”, în speță al cinematografului și internetului, apoi din cel al muzicii ultimilor ani – revine de pildă referința la orientarea „grunge”, chiar într-un titlu de ciclu, *Etica grunge* – pentru a întări sugestia de comunicare organică cu lumea, dar într-o formă „rănită”, eczematică, incomod și permanent dureroasă sau sensibilizată. Și nu lipsesc reperele literare, un Cesare Pavese (acordul cu definiția poeziei ca „povestioară”, ce dă o formă stării pre-poetice spontan-inspirate, miza pe o anumită lirică italiană a simplității și buneii instalări într-o claritate și un „clasicism al locului”) și, încă mai semnificativ, la avangardistul Geo Bogza, cel al „exasperării creatoare”, cu care noul nonconformism și noua frumusețe convulsivă a tânărului poet se întâlnesc fertil.

Și mai adăugam ceva care poate fi reconfirmat: discursul de acum optează pentru concentrare, reduce „epicul” la descrierea fulgurantă și fragmentară, cu o strictețe și ascuțime a verbului întărite, poate mai puțin „lirică” în ansamblu, căci urmele tandreței sunt mai rare, lăsând loc unui soi de energie neagră, de imaginar expresionist, atent supravegheată.

Notam și pigmentul „cinic” al acestui discurs programatic și afișat nonconformist, în răspăr cu „morală” cuminte și convenționalizată, dezvăluind și numind fără menajamente crimele epocii: „la 26 de ani te vizitează subit arhonte de dezgust / chip slut sub turbanul de lipitori / și îți vorbește cu picioarele amputate ale / puștilor etiopieni / cu părul în flăcări al teroristelor palestinienilor / cu craniul ras al românașilor din orfelinat”. În celălalt volum, se îndepărta, în mod semnificativ, „ayatollahul imaginației”, efigia autorității reveriei, aici se apropie figura simbolică a unei atitudini mai implicate, realiste, ostentativ ostile oricărei fantazării.

Odată, însă, cu această expresie a unui soi de asceză încordată, notația de „reportaj” rapid reține date derulate în cascadă, ale ambianței socio-culturale contemporane, în asocieri și opoziții ce împing „confesiunea” preluată în numele colectivității spre umoarea sarcastică, precum în *Imn*: „noi suntem furnicile coprofage / noi suntem viespile adunate în jurul bălții / pe ochiul rinocerului înecat / ne hrănim cu stridii cu petrol saudit / naștem avortoni și miss univers/.../ noi semnăm manifeste poetice și tratate / ne lustruim pantofii mai ceva / decât măiastra lui brâncuși”... Tot așa, în *film cu naziști*, evocând „muzeificarea” tragediilor într-o memorie colectivă neutralizantă, dar și avivarea răniilor printr-o poezie conștientă că participă, involuntar, la același proces, în măsura în care, poate inevitabil, transpune în plan poetic-estetic dramele de odinioară: „apoi în ferestruica limbii române / apar eu / răzuind carota și carotida / prinzând rufele vorbelor în cârlige trandafirii: / noapte bună nazi, și vouă neorealiste fierării, / noapte bună, doctorilor cu / creiere înșurubate în insomnii”. Sub un titlu din Bacovia (*Serenada muncitorului*) și sub altul arghegian (*poem despre țigăncușa...*) se poate măsura distanța, în sensul devalorizării gestului sacrificial, în primul caz, și al îngroșării expresioniste a „florii de mucigai” ce răsturna brutal nota idilică deja contrazisă, în *Tinca*, de Arghezi, în cea de a doua.

Ciclul de „erotice”, *când TU vii*, procedează, la rândul său, la demitizare radicală, coborând imaginea femeii în cotidianul posomorât și prozaic (sub aparente „hieroglife” selenare, iubita apare „cu sacoșe grele, / cu sufletul gol și meschin”, imaginea nopții coborând „ca o gheșă / în kimonoul înstelat” e doar un termen convențional de contrast pentru „respirația *colgate*” a femeii și cea „*orbit* albastru” a bărbatului, „pui jilavi de șopârle îi oferisem cercei” – sună un alt vers. Iar o odă muncii, amintind de sfidările *Poemului invectivă* de Geo Bogza, narează în stil de fapt divers sugrumarea unei „nimfe” din noua burghezie de către un servitor ce-i curăța piscina, „ațâțat” de femeia senzuală, precum „efebii unși cu untdelemn” de la 1934. Tonul devine chiar vehement într-un *mailpoem*, ce marchează extrema, aproape neașteptată în poezia lui Ștefan

Manasia, a unei atitudini de revoltă antiburgheză, de retrăită „exasperare” reciclată din zona avangardist-istorică, trecută prin „tavernalele” generației războiului și revigorată în discursul recent al unor Marius Ianuș și suita: „eu sunt Werminator, tu doar Sarcasticstar / pe viață ne-am legat de pahar / sub cerul Mănăsturului ca un cearșaf murdar / luminând strada Tășnad, clătinat, ca un far. / eu sunt Terminator și vin din trecut / din țesuturile biotech cu infecții severe / în pletele mele cresc păduchi și himere / sunt ultimul garant, am venit să vă fut”. Poetul iese, oarecum, din ramele portretului ce-l individualiza, făcând aici o concesie viziunii noilor revoltați „douămiiști”, cărora li se aliniază în chip frapant, intrând, pentru o clipă de comoditate, „în rânduri”...

Este, însă, dacă nu tocmai o excepție, în orice caz un exemplu, dintre puținele, în care discursul lui Ștefan Manasia uzează de stridente de limbaj, într-o stare-limită a trăirii și expresiei ei. Căci, sub atâtea straturi de „concrete” depoetizante se bănuiește, totuși, ca în *Amazon*, o zonă dificil ocrotită, de sensibilitate ultragiată, o nostalgie a naturii fruste și a firescului trăirii, fie și în „paragini paradisiace”, în „pastelul kitsch” al unui univers poluat în toate sensurile. Ea se transferă, ca atare, asupra lucrurilor mărunte, familiare, aparent nepoetice, ori de film tarkovskian și cartier periferic, în acele „mici invazii” de prospețime primejduită a senzației, prin care transpare o lumină sufletească ce nu se poate stinge. Este, în aceste poeme, mai ales cele din ciclul care dă titlul cărții, prelungirea acelui filon foarte caracteristic lirismului lui Ștefan Manasia, cu a sa „etică grunge”, ce ține sensibilitatea într-un fel de alertă permanentă, sugerând dificultatea-vulnerabilitatea comunicării, și unda de lirism discret, învăluitoare, ce supraviețuiește totuși. Faptul că un număr de poeme din noua carte se intulează „un film tarkovskian” atestă tocmai continuitatea despre care vorbea. Căci aceste parcele de zonă teribil poluată, în care încearcă să reziste forța vitală primejduită nu sunt decât varianta, poate agravată, a lumii de cartier sărăcăcios, de maidan infestat de gunoaie, de animalitate larvară, în care câte o suavă floare de mac dă semne de modestă biruință. Iar tandrețea umană, candid-copilărească învinge, paralel, șocurile care o tulbură. „Miriadele de ochi moi și rotunzi” cu care subiectul liric promite să „defloreze pielea foșnitoare a realității” sunt, într-un fel, corespondentul simetric al acelei lumi de protozoare și planctoane în care mocnește o viață secretă, periclitată desigur în permanență, dar care oferă un soi de siguranță relativă cu privirea la șansele de izbândă a „planului primar” invocat altădată de un Bogza și nu numai de el, reactivat acum în decorul cel mai adesea dezolant al modernității sau postmodernității noastre.

„Micile invazii”, care sunt, în poemul omonim, ale „puștimii (care) fura trandafiri, crini cu aură flamboiantă / ramuri cu zarzăre și cireșe abia

date în pârg” din grădinile cartierului, concurate acum de fructele aseptică cumpărate de gospodine din supermarketuri, sunt cele ce, amenințate de civilizație cu dispariția, lasă măcar liberă zona de prospețime neafectată a unei naturi, în care „cireșele luminează azi ca ocelii făpturilor primitive”. La fel, opțiunea poetică merge spre un discurs eliberat de convenții și supuneri la ordinile zilei, conștient de pericolele majore ale lumii în care trăim, dar și de valoarea unei aspirații pacifice, fie și slăbite, în care „încă susură pe canalul comunicării / apă cu rugină și oxiuri de la robinet” (v. *ffwd: împotriva poezilor*).

O asemenea comunicare dureros-încrezătoare se simte, cu forța „reportajelor” (al „povestioarelor”) din *Amazon*, îndeosebi în ultima piesă a cărții, *Leviția*, unde reparcurgerea unor intinerarii periferice, calificate pe drept cuvânt „paragini paradisiace”, cu reziduuri murdare, dar și cu o prezență umană precum cea a cloșardului botezat simbolic Cadmos (erou grec fondator al Tebei, dar mai ales al scrierii feniciene și grecești, reper semnificativ al scrisului de acum), surprins și fotografic, ca o altă amprentă-probă a autenticității, asociază încă o dată foarte expresiv imundul și puritatea: „am văzut colaje de frunze, ziduri coșcovite, / oameni cu încălțări proaste și umbrele negre, / un cireș *umed și viu* / lângă crîști de tablă despuiați și înfrânți /.../ mi-au făcut încă o dată cu ochiul revistele porno / creierul a eclozat încă o dată celuloză și coloranți...” Este, aici, și un fel de replică în ambianță mizer-periferică a unui Ulyse voroncian, fără exaltările modernistului de odinioară, dar cu un simț conservat al miraculosului victorios în precaritatea lui, cum puțini poeți ai generației tinere de acum au reușit să transmită. Este ceea ce individualizează, în fond, lirica acestor „mici invazii”, cu armate mai puternice decât cele impunătoare, emfatice, înzestrate cu arme și cu scuturi trecute de o bună bucată de vreme în panopliile aproape muzeificate ale poeziei.

CRINA BUD

TEACH ME READ

„**V**iața e alcătuită din amănunte, domnule procuror. Nu din esență. În realitate, esența-i hăt departe.” – afirmă personajul lui Răzvan Petrescu din povestirea *Farsa (Eclipsa)*, 1993) și din varianta ei dramatizată (1994). La o distanță de cincisprezece ani scriitorul revine asupra acestei condiții a realității adăugându-i nuanțe: „vedem zilnic o lume alcătuită doar din detalii agresive, nu din esență, în realitate esența-i hăt departe, la mama dracului, ori pe Himalaya, munți formați prin orogeneză alpină, n-o mai zărește nimeni pe înălțimile alea înzăpezite, explicația invizibilității ei, de la un timp chiar și pentru creator, fiind aceea că Dumnezeu nu-i alpinist, ci mai degrabă parașutist...”.

În cea mai recentă carte a sa, *Foxtrot XX* (Cartea Românească, 2008), definită doar ca: „un mixaj din orice poate fi considerat text”, Răzvan Petrescu descrie detaliile realului în ritmul surprinzător și atât de incitant al foxtrotului. După experiența *Grădinii de vară* – via *Eclipsa* și *Într-o după-amiază de vineri* – prozatorul descinde în bălciul lumii contemporane și îi prezintă grotescul poleit prin intermediul unor fragmente de jurnal, atipice comentarii de film (@ roll), lecturi în răspăr ale „presei scârbavnice” sau doar „cu fundă”, demascări critice ale unor pretinse cărți „de noapte”, eseuri, un fragment de jurnal de călătorie, un mic chestionar, un interviu.

Jucând rolul unui provocator compère (a se vedea sarcasticele captări ale bunăvoinței *preaiubitelor, preasfioaselor, neasemuitelor, preadelicatelor, șăgalnicelor* sale cititoare) scriitorul arată cu insistență *ușa* întredeschisă dintre scena marelui bălci și deziluzionantele sale culise. Textele din *Foxtrot XX* alternează nu doar ritmurile, ci și unghiurile din care sunt privite amănuntele tragi-comicului spectacol. La Banchetul dansant, extrem de lucidul amfitrion invită filosofi, scriitori, regizori, paiațe politice, infatuați măscărici ai mondenității, jurnaliști, iar opiniile lor sunt completate în contrapunct de fascinanta înțelepciune a unor copii de cinci-șase ani („Timpul este atunci când trece vremea”, Andreea, 6 ani), de mirările unei babe din Crângași („Lumea a ajuns atât de rea, încât mă mir că se mai luminează de ziuă.”) sau pur și simplu de fata din lift.

Scrise din „năpraznică dragoste de semeni” și din disperare, dar nu de pe orgolioasele culmi cioraniene, ci adesea de la modesta înălțime a „omului de la blocuri”, secvențele acestei cărți își vrăjesc și, în același timp, șochează cititorul printr-o aproape incredibilă combinație de tandrețe, umor și cinism.

Undeva la mijlocul ineditei culegeri de texte Răzvan Petrescu face un comentariu, deloc elogios, filmului *Stanley și Iris* al lui Martin Ritt, selectând ca interesantă o singură replică, rostită de personajul – analfabet – interpretat de Robert de Niro: „Teach me read!”. Miza întregii cărți ar putea fi aceasta: a învăța să citești printre rânduri – printre amănunte dacă vrem – pentru a surprinde „abisul” dintre ele, „vietatea ce încă respiră înăuntru”, esența ce-i hăt departe, fie și la mama dracului. Pentru aceasta autorul e dispus a indica „reguli de circulație pe potecuța meditației, instrucțiuni de folosire a scoarței cerebrale”, mijloace de „a face praf limitele prin muzică sau orice altceva”, de-a întreține speranța oricât de temperată ar fi ea. Intransigenta cernere a filmelor și cărților, selecția făcută cu cel mai sigur simț al valorii și cu argumentele cele mai variate și de necontestat schițează o rară hartă a bunului gust și a artei cu miez și miză.

Într-o lume asfixiată de kitsch, de rețetare exhaustive ale menținerii vitalității și de reflexe de câine pavlovian, *neuroromanticul* Răzvan Petrescu se încapățânează să scrie – fără tonuri apocaliptice – „întotdeauna numai despre moarte”, despre „existență ca un atroce tobogan spre moarte”, despre idei și idealuri, miză în artă, limbaje care mor sau... *se meurent*. Descriind o mie și unul de contexte nămolose, fostul medic – care nu înțelege „de ce-i necesar să fim sănătoși fizic, când suntem atât de ridicoli” – aplică inedite tehnici de reanimare muribundelor esențe.

Sinceritatea totală, dezarmantă, este una dintre binefăcătoarele terapii de șoc. Paginile de jurnal din cele șase succesive deschideri ale cărții (efect al bolii de tunel, probabil) sunt cu adevărat 4X4 prin intensitatea extraordinară a trăirilor, dar și prin neașteptatele „frânări” autoironice. Dezbrăcat de fast și găunoase teoretizări mult discutatul proces de creație devine simplă, umană și tulburătoare neliniște: scrii ca să scapi de țintirim, scrisul e o treabă foarte tristă, încerci să surprinzi lucruri importante, cauți armonii, faci tot ce se poate face stilistic, și nu numai, pentru ca o idee, un personaj să-ți iasă și apoi te întrebi dacă avea vreun rost să-ți iasă...

Cărți și filme, bune sau proaste, publicații, timpuri și locuri sunt parcurse în căutarea firecului pierdut sau niciodată avut. Adept al lucrurilor „care nu pot fi tratate decât scurt. Rapid. Prin knock-out”, scriitorul travestit în jurnalist (și diarist) își exersează în lumea cuvintelor altora veleitățile de boxer. E capabil, de exemplu, a epuiza terminologia savantă a criticii de film pentru a descrie o penibilă secvență dintr-o producție porno, așa cum e capabil a trimite la podea *surprizele limbii de lemn, strigăturile de pupăză beată* ale cutărui jurnalist, *frazele din clasa cioc gramatical* ale altora. Loviturile verbale sunt atât de ingenioase încât, la numărare, arbitrul se poate opri la cifra doi. Iată

doar *două* exemple: 1. „Ziarele pe care mă silesc Radu Călin Cristea, Țeposu și Buduca să le citesc, sub amenințare cu cazna demascării sau depunctare la salariu, se împletesc în liniște (motivul liniștii) cu andrelele, și iese un ciorap de lână purtat. Tema ciorapului: una antimaghiară pe față, două comuniste tot pe față că n-are dos.” și 2. „Ieri, la Palatul Cotroceni, într-o atmosferă destinsă, de înțelegere, președintele Ion Iliescu s-a întâlnit cu Albano și Romina Pauker. Un corector, doi corectori. Ku-Klux-Klan”.

Cu glanda mirării dilatată și cu o vervă nestăvilită acest necruțător comentator înregistrează și sancționează aberațiile prea multor „pofțicioși la verb”. Coboară și el printre bubele, mucegaiurile și noroiul gândirii interlope, nu în căutarea unui nou lirism, ci doar în căutarea unui limbaj viu, eliberat din nămolul ce-l adusese în pragul sucombării. E aici ceva din tehnica argheziană de a face resorturi pentru cuvinte ca să poată sări, ceva din voluptatea pamfletarului interbelic de a urmări cum „un cuvânt fuge ca o găină și deodată se oprește-n drum și se întoarce cocoș”. (*Scrisori unei fetițe* – 1927). Schimbările imprevizibile de sens, ideile care vin buluc și modifică albia discursului, cuvintele care se cheamă unele pe altele în maniera improvizatiei în jazz, frazele în zig-zag, perspectivele alternate (implicare/detașare), toate acestea contribuie la farmecul unei cărți atât de stenice, născute din exasperare și cinism extrem.

Fiind una dintre foarte rarele cărți ce pot provoca la lectură un râs spontan și sănătos pornind, paradoxal, de la angoase autentice, *Foxtrot XX* e și o pledoarie pentru nonconformismul și libertatea umorului. Râsul este o strictă necesitate: „În literatură sau viață o asemenea absență poate deveni catastrofală”. În analiza nemiloasă a românității, se distinge tocmai un elogiu umorului (iată, nu nebuniei), ca atitudine defensivă a unui popor „care mai amendează cu un leu drumul idioților spre cupola siciliană” și zeflemelei „ce ne mai colorează puțin în oameni”.

O ultimă manevră de resuscitare a unor valori tot mai anemiate ar fi o specială virilitatea a atitudinii și a scrisului, excelent pusă în scenă de prozator. Ea merge de la alegerea între două femei fatale – medicina și literatura – a celei din urmă, cea „cu bustul mai mare” la scrierea exclusivistă despre „femininele viață și moarte” și până la credința următoare: „Ca scriitor n-ai nevoie de nimeni prin preajmă care să te ajute ori să te-ncurce – așadar rămâi singur cu hârtia feminină-n față, căreia-i poți face ce vrei.” – Și bine-i face!

După ce, în primul său volum de proză scurtă, Răzvan Petrescu a experimentat condiția de vânzător de pantofi eșuând în încercarea de a găsi o pereche de cizme potrivite pentru piciorul prea mare al istoriei (*care a crescut cam mult în ultimele secole*), în cartea ce tentează să contureze o identitate secolului XX, el alege să invite istoria la dans călcând-o uneori pe picioarele ei mari și desculțe.

Deci: Teach me read! ori
Teach me how to dance!

MARCEL LUCACIU

HIMERA LUI CĂRTĂRESCU

Sondând – atent la tot și la toate – fie universul livresc, fie vesperala copilărie, Mircea Cărtărescu ne propune, deseori, un joc ficțional în cadrul căruia naratorul e – alternativ – spirit iscoditor și omniscient, personaj, martor sau mesager.

Rem (Editura Humanitas, 2008) este o astfel de carte, oarecum derutantă, pentru că nu știi ce să admiri mai întâi: construcția romanească ale cărei evenimente se leagă între ele printr-o inteligentă inserție ori harul de povestitor vivace, ludic și pătimăș? Precum un reporter „cu o mie de ochi,” naratorul radiografiază, la început, rafturile pline de cărți și „învălmășeala armonioasă” din garsoniera misterioasei Svetlana. Ba mai mult, o așteaptă cu înfrigurare, căci e hotărât s-o descrie cât mai detaliat numai și numai de dragul cititorilor: „Mă uit mai bine, ca să v-o pot descrie. Pare să aibă vreo treizeci și cinci de ani. Nu are o față frumoasă, ci mai curând ciudată. Acum e rumenă din cauza frigului de afară, dar altă dată e palidă ca moartea. Iar uneori e roz în obraji ca fetele de ipsos din vitrine, căci folosește un fond de ten neobișnuit, roz-bonbon, care contrastează cu trăsăturile mai curând severe ale feței ei (...). Cu pomeții ieșiți în afară, cu părul scurt și curbat în dreptul urechilor, cu gâtul cam țeapăn, deloc lipsit de un fel de maiestate inutilă, seamănă cumva cu o figură bizantină dintr-un mozaic dogmatic și migălos.” E o intenție polemică destul de subtilă, menită să parodieze viziunea clasicizantă, de tip balzacian, de vreme ce schițarea portretului se încheie pe un ton șăgalnic: „Nu stă nici o clipă locului, altfel descrierea mi-ar fi ieșit mai bine.” De fapt, proza lui Cărtărescu e o continuă și savuroasă (pe alocuri) parafrază, din care nu lipsesc inclusiv măestrîi genului, Caragiale sau Eminescu: „...Junele tânăr care cugeta astfel, închizând când un ochi, când altul, se dă jos din autobuz în bezna cartierului Dămăroaia și o ia agale spre pătrățelele (slab) luminate ale blocurilor.” Autorul complică firele narative (tocmai printr-o asemenea prezentare!), pentru a introduce în scenă un narator-personaj, Vali, iubitul Svetlanei. Ne întoarcem în „minuscula garsonieră,” odată cu acesta (nu înainte de a fi plimbați cu autobuzul prin Bucureștiul friguros!) și avem senzația că răsfoim pagini din *Patul lui Procust* de Camil Petrescu. E doar o vagă impresie, întrucât

scriitorul știe să-și pigmenteze narațiunea cu „istorioare” ce ne amintesc de celebrul opus *De ce iubim femeile*. Dar cartea nu este așa cum ne-am fi așteptat, după primele zeci de pagini, un roman de dragoste. De altfel, naratorul se amuză pe seama cititorului, scriind, la un moment dat, unele ca acestea: ”Aici, drag cititor, mă tem că, fără să vreau, îți voi da o grea lovitură. Și anume, n-o să-ți povestesc și n-o să-ți descriu nimic din ceea ce văd că se întâmplă în patul dreptunghiular pe care acum, ieșit din creierul încins al lui Vali (...), îl văd în întreaga sa desfășurare, cu formele sale de relief, craterile și seismele sale.” Treptat, discursul epic se apropie de factura unui roman-parabolă, iar Svetlana devine o altă Șah-Razada ce deapănă, în miez de noapte, întâmplări petrecute în Bucureștiul anilor 1960-1961, pe când era doar o fetiță. Se succed, astfel, o serie de instantanee din vremea nevinovatei copilării: jocul cu mingea, pe balconul casei cu două caturi; legănatul păpușii Zizi; vizita împreună cu tatăl, la Orașelul Copiilor, în Piața Națiunii, unde se vindeau acadele, citronadă, Moș-Crăciuni de turtă dulce; drumul cu tramvaiul din lemn ce trosnea din toate încheieturile; magazinul cu jucării „Scufița Roșie”; jocurile și cântecele naive („Ești o floare, ești un crin/Ești parfumul cel mai fin...”) etc. Îmbolnăvirea mamei înseamnă un cu totul alt topos. Micuța Svetlana locuiește pentru o vreme la mătușa Aura, în cartierul Dudești-Cioplea, unde cunoaște alte fetițe de aceeași vârstă și totuși atât de diferite: Puia, Crina, Garoafa, Ester, gemenele Ada și Carmina. Departe de vuietul orașului, casa și curtea mătușii Aura par un colț de paradis uitat pentru puștoaicele zburdalnice. Câinele șchiop, Chombe, leneșa pisică Gigi, camionul albastru (vechi și fără roți), cireșul înalt sporesc farmecul unei lumi creată parcă anume pe gustul copiilor, iar jocul și joaca pun la încercare fantezia ori spiritul lor inventiv. Uneori, jocul e pur și simplu prilej de amuzament. Alteori, el alunecă în fantasticul eliadesc. Așa este jocul de-a Reginele, în cadrul căruia fiecare fetișcană este regină pentru o zi și trebuie să improvizeze un spectacol, după ce primește o culoare, o floare, un obiect (ce se dovedește a fi magic) și un spațiu de joacă. Pe parcursul a 7 zile (un număr sacru ce reiterează Geneza), cele 7 fetițe trec prin cele mai bizare experiențe. De pildă, cu ajutorul unui ceas de jucărie ale cărui ace negre se învârt cu o viteză uimitoare, ele călătoresc – rând pe rând – în viitor și se văd, una pe cealaltă, trecând prin toate vârstele, de la 10 până la 70 de ani. Câteva dintre ele nu depășesc bariera celor 50 de ani și se risipesc – brusc – în vânt... Fragedele protagoniste nu știu, însă, ce li s-a întâmplat. Și tot astfel, nu știe Svetlana unde se află și ce este, cu adevărat, *REM-ul* (acest obsedant laitmotiv al cărții). Doar uriașul Egor pare să cunoască secretul himerei: „Vezi, ca să ajungi acolo, trebuie ori să fi plecat din Tibet, acum șapte sute de ani, ori să visezi cele șapte vise ale scoicii mele. E ca un fel de cifru al unei case de bani.” Visele Svetlanei

(căreia i se arată, în mai multe nopți, un drum printr-o pădure verde-aurie) nu fac altceva decât să mențină suspansul. Al șaptelea vis aduce și marea surpriză: drumul sfârșește...în camera de creație a naratorului. Unul din manuscrise avea titlul **REM...** "Preafrumoasa poveste" a Șah-Razadei se apropie de final odată cu întoarcerea acasă a fetei Svetlana, alături de părinții ei. Ca prin vis, ea aude vocea stinsă a lui Egor: „**REM-ul** e, într-un fel, ca floarea asta de roua-cerului, un soi de capcană întinsă pretutindeni și dotată cu o răbdare infinită, un loc de trecere care așteaptă ani în șir să fie descoperit și apoi alți ani în șir până să ajungă la el singura ființă care-l poate străbate (...). Dar care e adevărul, dacă este **REM-ul** o Mântuire sau o Damnațiune, numai tu o să afli.” Când lumina albă a zorilor se revarsă, blondul Vali părăsește – pentru totdeauna – garsoniera de la marginea Bucureștiului sau, poate, de la marginea lumii. Naratorul nu-l mai însoțește, în marea plecare cu autobuzul, pentru că individul e, acum, searbăd și plicticos. În urma lui, o lacrimă izvorăște din ochii Svetlanei, pe când Himera cu țipătul de balaur și aripile ei imense învâluie – umbrind – totul.

Romanul lui Mircea Cărtărescu e o demonstrație în forță a virtuozității epice, un joc abil între narator și naratar, o răsturnare și demistificare a convențiilor literare. Tonalitatea vocilor narrative (joviale, melancolice, tandre) se dispersează, abia perceptibil, într-un caleidoscop de vise, imagini, nostalgii, ironii, parodii, care este menit să ne delecteze, să ne întristeze ori să ne facă să zâmbim – amar – la gândul că până și viața... e tot literatură.

MONICA GROSU

ÎNSEMĂRI CU TÂLC

Însemnări cu tâlc, convingătoare și invariabil ancorate în cotidian, ne apar notele diaristice din *Jurnalul secret* al lui Alex. Ștefănescu. Volumul, apărut la Editura Corint, în 2007, poartă un titlu vădit ironic, *Jurnal secret, noi dezvăluiri*, dar, care aprinde becul curiozității cititorului.

Critic și istoric literar cunoscut, prozator și dramaturg, Alex Ștefănescu vine în literatură dinspre publicistică și practică, așa cum sublinia și Dumitru Micu în *Istoria* sa, „fragmentarismul critic”. Atent nu doar la spectacolul literar, ci și la cel politic, moral și de mentalități, Alex. Ștefănescu reușește în cărțile sale să compună un adevărat „tablou de epocă”, conturat cu migală și fină atenție, individualizat prin viziunea profund personală asupra lumii românești ante și, mai ales, postdecembriste.

Reunind texte apărute în presă în ultima perioadă, *Jurnalul secret* dezvăluie într-adevăr aspecte și situații din viața privată a autorului, surprinse adesea într-o notă comică. Cu mult curaj, așa cum a dovedit-o și-n controversata sa *Istorie a literaturii române contemporane 1941-2000*, Alex. Ștefănescu își exhibă cu dezinvoltură gânduri, opinii și impresii provocate de spectacolul cotidian curent, de inevitabilele sale întâlniri din mediul artistic-cultural românesc, precum și remarci amare privind societatea românească, afectată tot mai tare de capitalismul accelerat. Autorul pare să nu uite niciunul din aspectele grav-importante ale vieții, perspectiva relatării fiind, în mod firesc (doar e jurnal!), una subiectivă. Și cu toate acestea, cartea face des referire la realități românești cunoscute, în fața cărora autorul însuși, om cu umor, nu poate să-și stăpânească reflecțiile adânc infuzate de melancolie.

Stăpânind bine substanțele experimentului confesiv, autorul ne servește cu îndemănare stilistică și metodologică, doza de umor și tristețe, pe care, la rândul său, le încearcă într-o tentativă aproape disperată de a-și înțelege semenii și mecanismul psihologic interior care-i determină să reacționeze într-un fel sau în altul. Autorul cărții, devenit protagonist, prin natura discursului jurnalistic, nu se pierde doar în reverii personale sau de natură intimă (deși uneori o face în mod intenționat, vizibil, ca să ne provoace!),

ci se analizează debordant printr-un continuu paralelism cu lumea din jur, în mijlocul căreia trăiește.

Alex. Ștefănescu își seduce permanent cititorul, la strategia originală de seducție contribuind în mod evident și capacitatea sa de a-și dezvălui spectacolul personalității, de a lua înfățișarea de om, ridicând cortina și arătând dezinhibat, cu autoironie adesea, scene din viața personală, familială, profesională. Aflăm astfel, cum era și de presupus, că mare caznă are criticul literar cu scriitorii mari sau mici, despre care s-ar presupune că ar trebui să scrie într-un timp record. Incapacitatea (uneori voită), a criticului de a se putea plia pe dorințele tuturor acestor autori, afectează adesea irevocabil relațiile sale interumane, „luna de miere”, cum însuși o numește, dintre critic și scriitor se termină neașteptat de repede și la fel de brusc, după cum și începuse. Urmează revolta, indignarea și apoi atacul fățiș, cât mai public, cât mai la vedere, din partea autorilor care se consideră nedreptățiți. Spectacolul acesta e într-adevăr interesant, viața din culise a criticului literar nu e întocmai roz, cel puțin autorul de față nu ne-o înfățișează într-o nuanță prea optimistă: „În fiecare zi mănânc mult și devin tot mai greoi, citesc cărți proaste, până la un fel de abrutizare, ca să-mi fac meseria de critic literar, urmăresc ce se întâmplă în România și mă indignez, respir aerul încărcat de praf al Bucureștiului, răspund de dimineața până seara la telefoane și e-mailuri, beau multe cafele și întârzii noaptea la masa de scris, iar apoi, întins în pat, nu mai pot să adorm din cauza surescitării.” (pp. 67-68).

Momentele de fericire sunt puține, dar ele există, și Alex. Ștefănescu știe să le guste savoarea și să se încarce de farmecul lor. *Jurnalul* aruncă o altă lumină asupra mediului literar românesc din care se desprind figurile unor importanți oameni de cultură ai momentului actual, precum Ion Caramitru, Dan C. Mihăilescu, Nicolae Manolescu, Ana Blandiana, Ion Cristoiu și alții, amintiți sporadic de autorul rândurilor confesive. Personajele ce populează paginile jurnalului sunt mult mai numeroase, autorul însuși le conferă oficial statutul de personaje, ancorând și mai mult lumea descrisă în perimetrul unei realități accesibile, expusă vederii. Începându-și confesiunea la 20 martie 2005 și încheind în manieră sărbătorească pe 8 aprilie 2007, cartea lui Alex. Ștefănescu concentrează în esența ei un prezent exacerbat de conflicte, un prezent caracterizat de instabilitate, pe toate planurile, moral, politic, cultural, impresia de precaritate și derizoriu putând fi încercată de orice călător ce traversează România pe șosele supraaglomerate, trecând prin cartiere zgomotoase și străzi cu înfățișare de iarmaroc. Talentul literar al scriitorului îmbracă însă aceste dimensiuni ale banalului cotidian într-o haină stilistică seducătoare, spectacolul adesea grotesc al vieții luând forma unui spectacol de gală sub pana creatorului.

Analogiile și caracterizările, de-a dreptul surprinzătoare, la care autorul face apel în descrierea unor situații trăite cu maximă frenezie vitală, sunt de un „umor nebun”, cum corect le definește și autorul. Dacă scriitorul și-a propus să reanime experiențe comune, conferindu-le caracter emblematic, cu siguranță acest lucru i-a reușit din plin! La fel cum îi reușește de fiecare dată autorului o anume contextualizare narativ-ironică a întâmplărilor proprii, prezentate cu dezinvoltură autoironică și umor subtil. Cartea lui Alex. Ștefănescu favorizează, orice s-ar zice, o lectură în cheie nouă a universului auctorial, la care cititorul însuși e invitat să participe, prin comuniune afectivă, empatică, la faptul scriptic, dezvăluit în toată visceralitatea sa.

Noile dezvăluiri din *Jurnalul secret* vizează nu doar hățișul relațiilor sociale, aluziile politice sau actualitatea fierbinte a momentului, inflamată de orgolii, ci-i propun totodată cititorului să trăiască preț de câteva ore în vecinătatea apropiată a scriitorului (omului) Alex. Ștefănescu. În acest caz, scenariul confesiv abandonează fragmentele de viață exterioară în favoarea „ficțiunii” suprapersonale. Prin fine observații psihologice se conturează o nouă dimensiune existențială, în care spectacolul personalității deține rolul central. Și-n viața privată, scriitorul își păstrează spiritul critic și autocritic, reflecțiile subiective devin din ce în ce mai dure, judecățile emise având ca principal punct de pornire perspectiva morală.

Jurnalul îl arată pe Alex. Ștefănescu nu doar într-o infinită serie de întâmplări din lumea literară, ci și retras în grădina paradisiacă de la țară, unde liniștea spațiului natural nu-i anulează complet nemulțumirile, nostalgiile, regretele: „Mi-au înflorit toți cireșii și o parte din vișini și pruni. Este o desfășurare de alb, deopotrivă delicată și grandioasă. O paradă a imaculării. O sugestie de nuntă și fericire. Când ies în grădină am impresia că am murit și că am ajuns în Paradis. Mă așez în iarbă, sub unul dintre cireși, și îl privesc proiectat pe cerul albastru. Miile de flori albe, deschise extatic, freamătă ușor și strălucesc în soare. Simt că nu merit atâta frumusețe.” (p. 268). Calm, într-o notă meditativ-melancolică, jurnalul se încheie, închizând totodată în paginile sale însemnări ce dovedesc o extraordinară disponibilitate colocvială.

Jurnalul secret al lui Alex. Ștefănescu, redactat într-un stil contaminant, de o reală prospețime și inventivitate, se bazează, ca aproape orice jurnal, pe o poetică a spontaneității, redând, din unghiul unei subiectivități complexe, întâmplări și reflecții cotidiene, în special din perimetrul vieții culturale românești.

GRAȚIELA BENGHA

PORTRET LIRIC

De o discreție inexplicabilă pentru cei care respiră numai în spațiul public, Monica Rohan este o poetă apreciată într-o anumită zonă a lumii literare și ignorată în altele. Numele ei nu spune multe iubitorilor de poezie, cu excepția celor din imediata apropiere. Nu știu câtă indiferență față de soarta producțiilor sale lirice se ascunde aici, câtă împăcare cu sine sau (cine știe?) câtă inerție a pieței cărților de poezie.

Trecând printr-o dimineață a prilejuit intrarea în literatură a Monicăi Rohan în 1983, cu volum premiat la concursul de debut al Editurii Facla (1982). O lirică distinsă și delicată propunea la începutul anilor '80 tânăra poetă, ale cărei versuri adunau transparențe de cristal și sfioșenii de blândă sălbăticiune. Purtând câteva semne ale melancoliilor Gabrielei Melinescu și angoaselor Ilenei Mălăncioiu, versurile debutului priveau spre afară, dar trăiau înăuntru. Spiritul poetei este, în esența lui, retractil. Tulburat de viziunea spațiilor în care s-ar fi putut desfășura, îl sperie largimea, așa cum îl neliniștesc adâncimile. Lumea i se înfățișează ca o fulgurație intermitentă, convertită periodic în aglomerarea materiei. Poeta își asumă această surprinzătoare transformare, trăind-o ca pe propria ei metamorfoză și legând-o de raportul dintre *poezie* și *timp*. Primele poeme ale Monicăi Rohan încearcă să surprindă metamorfoza, dar și mirajul. Poezia însăși poate cultiva o iluzie, poate redefini arderea mocnită, penitența singurătății sau șansa unei noi întemeieri. *Trecând printr-o dimineață* nu descoperă poezia ca o certitudine, ci ca o posibilitate de exprimare a interiorității, ivită din tensiune, îndoială, nesiguranță. Nu o acceptă ca un dat primar al ființei, ci o pune la încercare : „Arunc un pumn de poeme pe fereastră / calde, moi, pe pârtii de aer / ploaia crește ca iarba / viorie lacrima pescuitorului se îngroașă deasupra serii / [...] / Tu du-te acasă, tu pleacă din piață / fântâna azvârle nu știu câți litri / de neliniște între două bătaii de clopot”...(Fereastră) Subintitulat *filă de jurnal*, poemul înregistrează tensiunea dintre conștiința și pulsunile interioare ale poetei. Seria de simboluri preluate din muzeul imaginar al liricii (*fereastră, fântâna, cenușa*) se oglindește potrivit simțirilor autoarei, care (paradoxal) se eliberează de poezie, scriind poezie. Între *a gândi* („...cum să fac eu”) și *a exista* („o casă cu pereți de aer / pereți cu aromă de cer”) se strecoară un clivaj care definește, de fapt, limita ființei. O limită care provoacă

exasperare și dorință de uitare (*Trecerea lor neagră*) sau o reinventare încăpățânată, naivă a propriei identități (*Poveste fără durere*). Lipsită de culori și de repere stabile, lumea îi apare poetei ca o întindere nestăvilită, fără puncte cardinale. De aceea preferă încarcerarea într-o portocală, un conglomerat simbolic în care simțurile se reordonează și cheamă, tăcute, răspunsuri care nu mai vin (*Nu cer prea mult*). Alteori e victima care așteaptă, fatal, agresiunea spațiilor dezlănțuite. Halucinatorie și de neoprit, lumea din afară vrea să prindă în capcană o ființă ce trece de etapa dezorientării și dă proba deplinei singurătăți. Acum e față în față cu ea însăși, hărțuită de înaintarea mării – parabolă a lumii de o materialitate dezolantă, opusă spiritului și ideii, dar înfrumusețabilă (de ce nu?) prin poezie : „Poți să stingi lumina / oricum, marea înaintează / în fiecare noapte / se apropie tot mai flămândă / și mușcă din mine / Poți să dormi / eu voi pleca ușor / Marea mușcă din mine / Dacă aş plânge / s-ar umple cu perle” (*Oricum, timpul*)

După o tăcere de doisprezece ani, poeta își relevă un alt profil existențial și o nouă abordare artistică. Dacă *Dulce lumină* (1996) este (încă) o carte a căutărilor, ea va fi în egală măsură popasul meditativ de după momentul crucial al revelației. Poemele cuprinse în volum sunt eșantioane din sufletul unei ființe a cărei criză ontologică a fost depășită numai prin revelarea sacrului. Liniile dizarmonice ale universului au dispărut, frământările și neliniștea lasă loc seninătății sufletului, care descoperă pretutindeni lumina tulburătoare din icoanele naive. Versul este orientat spre poezie, nu spre prozelitism : captează suavități aurale și regăsește atributele sacre ale spațiului – atât de străin, de fragmentat în primele volume ale poetei timișorene. Lirismul mizează pe ofranda personală a stărilor, fie ele de beatitudine, melancolie ori umilință. Ca într-un jurnal nedatat, micile poeme înregistrează febra devoțiunii, dar și condiția dramatică a creaturii care a preluat, de la zămislire, liberul arbitru și, implicit, răspunderea pentru propriile opțiuni. De cele mai multe ori, frământările se răsucesc în rugăciuni, melancoliile premere clipa mirabilă a extazului mistic iar sufletul încorporează imnic tainele divine: „Frumos mai e / vasul de lut / smaltul negru albit de lumină / vasul rotund / concav / în care golul e plin / de răsuflarea / zilei dintâi.” Alte versuri valorifică – într-o viziune personală - decantările succesive, pentru a încerca să surprindă apariția esențelor pure : „Cerul / ca o apă / învelită în / mătasea îngerului...”

Odată cu *Vedere periferică* (1998), Monica Rohan atinge zona recuperărilor. Poeme mai vechi sau mai noi descoperă expresia unei libertăți (de cele mai multe ori) ingenuă, sensibilă la multiplicitatea formală a afectului și a gândirii. *Vedere periferică* se cristalizează dintr-o înclinație ludică, prin care punctele extreme se adună laolaltă iar vectorii contradictorii ai existenței învață să se tolereze. Omul apare când în relație comunicativă cu universul, când retras în turnul lui de fildeș. Din ochii larg

deschiși ai poetei, se răsfrânge câteodată o încântare copilărească în fața miracolului universal, perceput ca manifestare esențială a omului (*Septembrie, Primăvară*) și perpetuu triumf al transcendenței : „Umbra / din iarbă când și-o smulge / Steaua / rupe hălci de pământ // astfel / de miliarde de nopți / bucată cu bucată / țărâna se mută în cer.” (*țărâna se mută în cer*) Sau, dimpotrivă, simțurile se contractă, identitatea se dedublează și lasă cuvintele undeva în urmă, ca niște exuvii în tăcerile singurătății cosmice (*Îndepărtare*). Un ceremonial ludic (*Zori*) sau rescrierea lirică, bine individualizată, a unui basm (*Basmul rezis*) se articulează din plăcerea jocului și a rafinării limbajului, cu subtilități eufonice și intarsii simbolico-alegorice.

Dacă secțiunile care alcătuiesc *Vedere periferică* au un oarecare grad de autonomie în raport cu întregul, *1000 fără 1* (2002) crește pe structura unitară a unei... povești. Un lirism discret, cald, învăluitor, aproximat într-o singură poveste fără sfârșit – pe acesta mizează acum Monica Rohan. *1000 fără 1* este cartea unei poete care își trăiește cu o anume voluptate marginalitatea, încăpățânându-se să fie ceea ce este, nu ceea ce se așteaptă alții să fie. Dar, în egală măsură, e cartea unei resurecții. A regenerării lirismului înțeles în primul rând ca stare ontică, nu ca broderie tehnică. Și, ca orice poveste, *1000 fără 1* are un început. Nu este spectrul crunt al morții, ca în seducătoarele povești ale șeherezadei, ci darul neînchipuit al învierii : „Însă, / prea multă vreme n-a izbutit / să tacă / O îmboldeau cuvintele / și, / deși s-a lăsat devorată, / mai rămăsese doar o voce / înceată / o șoptire abia, cât o pală / de vânt / o licăire cât o pâlpâire / de lumânare / atât – prea destul / cât să adie / o rugăciune / și să învie.” (*pre-față*) Iar povestea va curge ca o apă care-și strânge afluenții, colectând teme și fantasmе personale (copilăria, iubirea, singurătatea, iluzia, viața/moartea, fascinației transcendenței, Valea Pângerii, cuvântul, lumina, lacrima ș.a.), dar și vulnerabilitatea lumii întregi. Iar lumea este alcătuită dintr-un șir de fragmente concentrate asupra lor însele, incapabile să se adune laolaltă și să caute, împreună, adevărul ființării lor (*roza*). Rămân căutările, aspirațiile și fantasmеle articulate de vocea lirică într-un discurs fluvial, uneori controlat, alteori lăsat să se prăvălească fără zăgazuri. O *paranteză* se desenează printr-o intensă mișcare interioară, orientată către începuturile atemporale ale iubirii. Consumată, iubirea nu își pierde resursele, ba chiar se îmbogățește. E un dat existențial, săpat în miezul primar al ființei, nu un capriciu care condiționează și șterge în grabă o atitudine : „Măcar o dată / – în copilărie – să ne fi întâlnit / măcar o dată / în rochia mierlei, cea neagră, pătată / (sau brună, pentru vremea cea bună / sau caldă, pentru vremea cealaltă / în care – sigur – / ne-am cunoscut / altfel, de unde-aș avea / această-glinjoară rotundă / cu imaginea ta / înrămată-ntr-o undă / – sau cută ? – / profundă / din inima mea.)” În versurile Monicăi Rohan, sensurile se ordonează în imagini, imaginile poetice se infuzează la rândul lor de sens

iar cuvintele mărturisesc în destule poeme nu numai semnificații, ci și propria lor condiție existențială (*deslegarea, rostirea, cuvântul*).

O altă poveste – de această dată, destrămată – ar fi punctul de plecare pentru *Nostalgia grădinii* (2006). Se arată aici o altă vârstă a poetei, cea în care marile recuperări se încadrează unei viziuni integratoare, absorbind diversitatea structurală a existenței și făcând să încolțească în ea sămânța cuvântului. Căci *Nostalgia grădinii* nu este neapărat cartea amintirilor, cât mai ales o privire aruncată spre eternitate, dintre secvențele unui jurnal liric. Primele poeme reconstituie imaginea copilului la granița dintre autobiografie și biografie generică, dintre timp și durată: „Să nu mai umblu prin văi necunoscute. // Iată-mă-s iar / prin văi înserate cu umbre vineții / unde ciulinul e frate cu gușterii minții / Acolo zglopii saltă-n pământ / flori albe de romaniță / Acolo mai sunt cu bretonul în vânt / fetița desculță-n sandale / mai alergând și acum”... (*Îndemn*). Gravitând în jurul unui laitmotiv generos („pasărea mult întristată”), versurile certifică, indubitabil, percepția acută a timpului deghizat în spațiu. Dar și a modului în care *grădina, mărul, florile, livada și valea* îndeplinesc rolul de rezonatori sufletești pentru o stare care îmbină spaima și dorul, sugerate prin tonalități elegiace și vagi ritmuri ceremoniale.

Cu *Picături* (2007), autoarea se păstrează în perimetrul acumulărilor de stări afective care se năruiesc și umplu imagini, până la un punct, exterioare. De această dată, poemele abandonează montajul elaborat al cadrelor și se mulțumesc cu o singură imagine, care încearcă să concentreze o întreagă suită de senzații și trăiri. Versurile nu urmează un tipar clasic de *conchetto* sau *haiku*, ci caută acea expresivitate echivocă a convergenței dintre iluzie și adevăr, în sugestia poetică a unei apariții, fie telurică (sub chipul abia definit al iubirii), fie cosmică („Tămâia lunii / verde mocnit / pâlpare domoală / primăvara...”). Adesea ivite dintr-un șir de experiențe onirice, *Picăturile* circumscriu o lume care posedă o materie a ei, fără să fie corporală, care are transparentă, fără a fi spirituală, care arată, cu alte cuvinte, o sensibilitate exprimată (numai) ca imagine și orientată spre un lirism a cărui spontaneitate reflectă fidel dinamica inegală, imprevizibilă a interiorității.

Versurile Monicăi Rohan asimilează deruta, vulnerabilitatea, neliniștea, uimirea și încântarea, topindu-le în matricea unui poem lipsit de pretenții livrești. Atrasă în vârtejul cuvintelor, autoarea refuză aerul contingentei pentru că, în comparație cu lumea tangibilă, realitatea diafană a poeziei se dovedește mult mai adevărată.

VIORICA RĂDUȚĂ

UN MOLDOVAN. ȘI PERSONAJUL SĂU, COTIDIANUL

În primul său volum de poeme, **Blank**, nu întâmplător câștigător al Concursului de debut al Editurii Cartea Românească, 2007, Vlad Moldovan impune o lume postbacoviană, dar nu în tușele neoexpresioniste ale unui Ioan Es. Pop sau Ioan Tudor Iovian, ci din cruda manta milenaristă, cu intenții, posibilități de...ieșire, însă, din ea, prin viziunea trupului cotidian făcut din discontinuitățile, fragmentarismul, părțile nepotrivite, așa zice. Autorul pendulează între sacru și profan, cu o tăietură tranșantă a segmentului cotidian peste abia sesizabilul sens înalt, sobru, dar ingenios strecurat în perspectiva decorului „verbal”. Iată un fragment al unei asemenea tehnici a rupturilor, cer-pământ, sens-nonsens, adițiune-segmentare, cum se impune și actualitatea cea suspendată, în poemul *Totul despre viață*: „Un om intră pe un hol/ în casă s-au strâns în sfârșit/ câteva filtre de lumină/ la perete, perpendicular; din glasvand/ pe față, și cercul ceștii de cafea pe tavan// E o zi care nu ajunge la ușă/ pentru că o prinde explozia...”.

Astfel, golul din miniaturile (minimal-isme!?) existențiale e conturat prin tehnica adițiunii seci de concrete; se instalează o mecanică a notării, pe model bacovian (crudități lingvistice mai noi sau mai vechi dinamizează în plus notarea), la supra-fața texturii, dar și cu un ludic accentuat între și peste rânduri/ versuri, și cu o dinamică a insertului metaforic, grav. Există o trecere imprevizibilă, în fond, tocmai din cumulări de ne semnificative la un alt etaj ontologic, cu prezența metafizicului, a vizionarismului chiar. Situația primă în antilirism vine din segmentarea realului cel... nud, din prezența stenogramelor, deși tocmai prozaismul e contrapunctat de sugestie, de o narație cam alegorică strecurată în cadru sau amânată într-un dincolo de trăire, mereu așteptat. Tehnica suspansului se prezintă voalat dar aici se află tot misterul poemelor, în nespuse. Pentru că ceea ce autorul creează din rupturi, elipse, notări ironice, coordonări demne de nepotrivirile vieții noastre pustiite, fixează un loc comun, în ciuda unor tușe „exotice”, a unor personaje livrești sau a bestiariului placat pe...uman. Lumea și-a pierdut plinul, stările se așază una după alta, una peste alta, într-o locuire golită de ființă. Titlul volumului, oricât ar aminti de **Blanc**-ul Marianei Codruț, e repetitiv;

poeme întregi îl punctează, intenția pare să impună *figura* veche, bacoviană, a vieții suspendate în segmente neunitare, în „mulțimi” *vide*, prin urmare. Adăugarea de elemente nu aduce viul, ci îl extirpă.

Tânărul ieșit din rândul celor intabulați ca milenariști pune sub lupă un organism multiplu dar „alb”, monocord în adăugarea sa de elemente, mecanica acestora ajungând pe fața textului, versificației, adesea cu formule argotice care nu colorează, doar accentuează „starea” de cotidian, expus și voalat în notări distante. Ușor geometrice. *Totul* care se dorește *spus* pare o amară ironie, o eșalonare de aleatorii. Alegoria golului vine din asemenea „haos” care, vorba lui Bacovia, „toate-aduni”, fără să devină organic. Singura figură e aceea a spleen-ului, ca în poemul liminar, aproape vizionar în privința trăirii pulverizate. De altfel, viziunea celui care notează, agățat, suspendat el însuși de fragmentele deducției goale, apare ca fir narativ, de purtat, paradoxal, pe absențe de lume. *Nimic de văzut* e de citat, măcar pe porțiuni, pentru multiplul *blank* (cam apăsător printre alți termeni mecanizați, de „calculator”), poziționat, semnificativ, prin adăugări (figura lumii și a textelor Moldovan, Vlad), coordonare de elemente, segmente, fără unitate, prin urmare cu identitatea ruptă, neînființată, în ciuda multiplicării „vederilor”, ilustrațiilor seci, deloc în antifrază: „ De fapt nu-i nimic de văzut/ afară poate *se aglomerează*/ cineva uită poarta neîncuiată/ și acolo sânii ei când își ia tricoul de noapte/ după perdele în lumină portocalie./ Nimic de văzut, sub mașină stă pregătită/ pisica./ La trei străzi într-o tavernă înghețată noi/ ne amețim cu sticlele din jur cu scrumiera pe vine./ Atenția vine din *plictis* care vine din melodia asta/ prea lungă// care vine dintr-o palincă ratată care vine din bucuria/ revederii chiar acum când ne așezăm și comandăm/ o bere:// Nu-i chiar așa de rău, nu-i nimic de văzut: busculade de carton...// Vine mașina spre tine dar de fapt vrea să parcheze/ vine suta din bancomat...” , s. n).

O anume oralitate, chiar prezența automatismelor verbale pentru lumea bătrână, parodiate, alături de figuri livrești, puse în abis, amintesc ușor de Sorescu, odată cu scandarea elementului serios peste preaplinul cotidian, cel notat din multele...non-prezențe. Aliajul Bacovia-Sorescu merită atenție, mai ales că drumul are și *via* minimalism. Aș cita chiar unul dintre poemele-laitmotiv, *Blank*, de la început cu o situație bizară, pe dos, urmată de adăugări „logice” și de poanta finală, dar cu tonul sorescian în...notație bacoviană: „ o zi îngheț pe alta// În rest și acesta-când se pune la masă/ nu știe cum se scurge ceilalți,/ și obosiți o să-l obosească -/ o să-și dea seama cu ei/ că numai prin depărțări te/ poți bucura./ A trimis mesaje și ele s-au spart/ la marginile celulelor./ pe stradă, spații noi”. La fel e construit și poemul *Am cunoscut bărbați străvezii*.

Autoreflexia pare bine mânuită, postmodern chiar (!?): „Dar acum/ din tot ce se întâmplă acum/ iese un vers bun/ Ce greșos”. Apocalipse la

purtător, micșorate, fac un decor semiangoasant, cu prezența ludică a ficțiunii înăuntru („să iau un pix”). Un înăuntru de *fișier*, mecanic. O anume catoptrică îl conduce pe Vlad Moldovan la imagini de excepție pentru non-locul nostru de toate zilele și de toate viețile. În *Excursii* există o viziune clară a rupturilor, amestecului tipic unui cotidian infiltrat în conștiința, vederea noastră spre un dincolo, tot amar, tot pustiit: „Ar fi văzut că în fiecare zi / miracolul iese – un gândac prin grilajul caloriferului/ și dispare într-altă încheietură/ (iar eu îmi pun urechea pe o tablă și/ aștept să o trăznească ciocanul)/ Am învățat – mesaje/ alunecă lângă pervaz – prin sticla geamului/ Pică repede și se sparge de marginea fiecărui corp./ Când se sparg, gura se umple de particulele *amare*/ și dacă nimerim ceva prin cuvinte, uităm la loc.// N-aș putea să povestesc pentru că trec pe glosolalie./ Și gânduri ca foițe de listerină se topesc/ unul după altul”.

Dacă poezia lui V.M. își va distribui segmentarea de acum a imaginilor, *spiritul timpului*, cum ar veni, cu meditația strecurată în adâncime, disputa *sinelui* cu *sinea* (ușor augustin!? chiar cu „anime” cu tot), dacă nu va ceda anecdoticului, fie și exotic ori prea livresc, de găsit în poemele actuale, dacă plictisul/ *blank*-ul suspendă viața, stenografiată cu absențele, *aglomerările* sale, mai bine distribuite, mai puțin îngroșate, însă, această prezență a cotidianului, *Insignifiantului*, personajul său deja „ontologic”, golul, prin urmare, se va impune cu siguranță ca vedere/ viziune personal(izat)ă, cu următoarele volume, *versus* numit(or)ul milenar-*ism*.

EMIL MLADIN

SCRIITORI, PERSONAJE, CITITORI...

Intro vreme în care viața și, uneori, opera unor scriitori devin țintele predilecte ale înțepăturilor fine sau ale decapitărilor de către critica literară, apare un autor cu distinctă apreciere la adresa confrăților, mai vechi sau mai noi. Horia Gârbea nu face economie de argumente pentru a susține un proiect extrem de bine venit. „Trecute vieți de fanți și de birlici” reprezintă legătura de care avea nevoie cititorul, în relația cu personajele unor istorisiri relevante atât în epoca în care au fost scrise, cât și în zilele noastre. Personajele devin, în această carte, entități puternice, reale, cu toate metehnele și calitățile Ioneștilor și Popeștilor care te calcă zilnic pe bombeuri. Asemeni oamenilor, personajele au de toate: de la cheful de băutură, patima jocurilor de noroc, iubiri împărțășite sau nu, la cheful de sinucideri și multe, multe alte treburi de rezolvat.

Personajele evidențiate de Horia Gârbea au relevanță în opere ale unor scriitori cu adevărat valoroși, scriitori atenți la destinul personajului, nu la universul lor interior, care trebuia sau nu să iasă în relief. Caragiale, Kirițescu, Ionel Teodoreanu sau Mateiu Caragiale refac lumea jucătorilor de cărți, Eugen Barbu pe cea a hoților, mari amatori de barbut, iar Camil Petrescu, aleasa lume a jucătorilor de bridge. Numai citind excepționalele pagini ale acestor autori, vom avea imaginea generoasă a unei lumi extrem de colorate. Trecând prin *Patul lui Procust*, ne încercă sentimentul, mai mult sau mai puțin ciudat, al unui Ladima excitat de ceea ce se întâmplă, în cealaltă încăpere, între Gheorghidiu și Emilia. Noi suntem oameni, nu personaje ca să putem sparge porțelanuri, nu? Sau ne petrecem noaptea în patul unui pictor, conversând în pielea goală despre arta plastică, precum tânăra din *Trei dinți din față*? Maestru al fantasticului, Eliade imaginează și iubirea unui pictor cu un strigoi. Numai „personaj” să nu fii! Prea multă imaginație pentru un om!

Alcoolul face ravagii printre personaje. Scriitorii, adevărați *connaisseurs* ai acestei îndeletniciri, au dat personajelor tot ce aveau ei mai bun. De la Panait Istrati la Teodoreanu, de la Caragiale la Preda sau Mateiu, personajele beau șampanie, salep, tescovină, țuică – fiartă sau nu – bere sau vermut, vin roșu cu ocaua sau rom ca în Bacalbașa, până se mai și sinucid. Personajele, la fel ca oamenii, au la băutură un examen greu de

dat: se trece de la bucurie la ură, de la răs prostesc la plâns și înapoi, fără motive. De la băutură sau de la iubiri schilodite, se ajunge la agresivități, mai mici sau mai mari. Dacă, pe deasupra, mai sunt și ciobani, oamenii sau personajele din cărți pun mâna pe baltă. Se apelează, în literatură, și la pușcă, pistol, vitriol sau înapoi la ciomegele din lumea lui Marin Preda. Bacalbașa vine cu centironul și nuiaua. Se poate spune că personajele din literatura română sunt destul de agresive.

Cartea lui Horia Gârbea nu aduce în atenția cititorului numai violență, crime, sinucideri, beții, iubiri peste iubiri între personaje. Gârbea aduce în primplan „personaje” mai puțin băgate în seamă: de la patrupedele lui Sadoveanu, Ion Barbu, Blaga, Arghezi, până la hibridul lui Mircea Ivănescu – „pisicănele”, caii lui Mateiu Caragiale sau cei ai lui Creangă. O lume aparte este cea a călătorilor din trenuri. Gălăgioasă, colorată, mirositoare, nervoasă... Personajele găsite de Horia Gârbea au nevoie de doftori pentru a se trata de boale. Eugen Barbu, George Călinescu, Caragiale au avut personaje cu prezență asiduă la ușile doctorilor buni sau răi. Doctorul Prahu își tratează bolnavii cu soare și vin. Medicament serios. Dacă mai punem la socoteală și scriitori cu studii de specialitate, obținem tabloul unei literaturi profesioniste. Augustin Buzura, Dan Tărchilă ori Răzvan Petrescu pot depune mărturie. Ar mai fi destule de scris despre această carte minunată, dar, luând de bun îndemnul autorului, care spune că „în scris, ca și în băutură, e bine să avem măsură”, închei și eu aici, pentru a merge, evident, la o bere.

RODICA GRIGORE

ANGELA CARTER. MĂȘTILE NOII ȘEHEREZADE

„Carnavalul reprezintă viața însăși, dar transpusă în forme deosebite, dictate de principiul jocului”, afirma Mihail Bahtin în studiul său, *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și în Renaștere*. Carnavalul, elementul care constituie principalul nucleu al acestei culturi populare, nu este o formă pur artistică de spectacol teatral și nici nu se înscrie complet în domeniul artei, deoarece, fapt extrem de important, el se află tocmai la granița dintre artă și viață. În plus, nu există, în cadrul carnavalului, vreo împărțire strictă în interpreți și spectatori, pentru că acest gen de spectacol ignoră în mod deliberat rampa, cea care i-ar distruge esența: carnavalul nu este, în fond, destinat a fi doar văzut, căci oamenii îl trăiesc cu toții, el fiind, prin definiție, destinat tuturor. Chiar mai mult decât atât, în timpul carnavalului, pretutindeni domnește o singură viață și un singur set de legi, și anume acelea ale libertății depline, nimeni neputându-li-se sustrage, deoarece au un caracter universal. Este adevărat, de asemenea, că sărbătorile carnavalești nu au fost niciodată forme pur artistice, ci reale, deși temporare, de viață, care nu era pur și simplu jucată, ci trăită aievea, aspect pe care îl subliniază tot Bahtin, demonstrând că, prin intermediul carnavalului, viața însăși joacă, înfățișând – fără platformă scenică, fără actori și spectatori, adică fără specificul artei teatrale – cealaltă față, fața liberă a împlinirii sale, renașterea și înnoirea ei. Astfel, pare a lua naștere, dincolo de îngrădirile și condiționările oricărei viziuni oficiale, o a doua lume și o a doua viață, diferite de cele reale consacrate, la care toți să poată lua parte într-un anumit moment, în acest fel apărând un soi de veritabilă „lume dublă”. Dacă vom reciti din acest unghi de vedere romanul *Noaptea la circ* al Angelei Carter (traducere de Gabriela Grigore, București, Editura Corint, 2008), vom avea, imediat, nu doar o confirmare – încă o confirmare! – a teoriei lui Mihail Bahtin, ci și, mai ales, o nouă perspectivă asupra acestei cărți, dar, deopotrivă, asupra tipului de proză pe care autoarea a ales să-l practice, metodele și strategiile sale în această direcție fiind identificabile încă din creațiile de început, cum ar fi *Magazinul magic de jucării* (1967) sau de cele care i-au adus consacrarea definitivă, *The*

Infernal Desire Machines of Doctor Hoffman (1972), sau *The Passion of New Eve* (1977).

Considerată adesea, și pe drept cuvânt, una dintre cele mai originale voci ale literaturii britanice contemporane, Angela Carter abordează în *Noaptea la circ*, carte publicată în anul 1984, un subiect aparent mai puțin obișnuit la vremea respectivă, narațiunea fiind centrată în jurul unui tulburător și cu totul neobișnuit personaj feminin. Căci Sophie Fevvers, protagonista acestui roman, este nici mai mult, nici mai puțin decât o femeie cu aripi, care susține chiar că a ieșit, la naștere, dintr-un ou. Ca și cum toate astea n-ar fi de ajuns, povestea ei este susținută cu ardoare de Colonelul Kearney, directorul circului unde lucrează ca trapezistă – și unde, desigur, ea reprezintă principalul punct de atracție al oricărui spectacol în care apare! – dar și de toți apropiații săi. Curtată de Prințul de Wales, pictată de Toulouse-Lautrec, Fevvers, această nouă „Venus Cockney” este, fără îndoială, un adevărat fenomen în Londra unei epoci ce aștepta nerăbdătoare ca veacul să se schimbe. Dar, cum nu toți oamenii sunt la fel de dispuși să creadă în astfel de istorii de-a dreptul fantastice, iar americanii sunt, poate – sau, în orice caz, erau – oarecum predispuși să privească totul cu suficientă neîncredere, având mereu nevoie de dovezi și de fapte concrete pentru a se lăsa convinși, iată că, și în cazul lui Fevvers, se ivește un american curios, și ziarist pe deasupra, Jack Walser, hotărât să afle întregul adevăr despre această faptură și, astfel, să devină celebru, scriind cel mai bun articol din viața lui. Dar, după prima întâlnire cu blonda trapezistă înaripată, tânărul nu doar că nu reușește să afle dacă e adevărat ceea ce spune ea sau totul e o iluzie, ci, mai mult decât atât, își va da seama că el însuși a fost prins, fără putință de scăpare, în mrejele ei. Așa că va alege să plece și el cu circul, angajându-se clovn, pentru a fi aproape de minunata apariție care îi tulburase viața, ajungând în ținuturile înghețate ale Siberiei, având parte de nenumărate aventuri, pentru ca, în cele din urmă, să renunțe a mai căuta adevărul, și să rămână alături de iubirea vieții sale, pe care o va regăsi, ca într-un basm (sau într-un roman clasic de aventuri), la capătul a numeroase probe, confruntări și înfruntări, care de care mai pline de complicații, dintre care, desigur, cea mai dificilă se va dovedi a fi cea cu sine însuși, cu propriile sale îndoieli și slăbiciuni. Romanul devine, astfel, pe nesimțite, mult mai mult decât o simplă poveste plină de aventuri extraordinare, transformându-se, treptat, în relatare nu doar a treptelor iubirii ci, poate mai ales, ale inițierii, nu doar erotice, ci de-a dreptul ontologice – de aici și călătoriile pe care le fac personajele, mai cu seamă marea călătorie a trupei de circ spre Japonia, sfârșită, însă, în zăpezile Siberiei.

Iar dacă, la începutul anilor '70, Angela Carter se arăta preocupată de a explica (și de a-și explica) modul aparte în care demitologiza o serie de subiecte și teme consacrate ale marilor cărți ale umanității, iar ulterior

romanciera a adoptat, din ce în ce mai evident, toate strategiile narațiunii postmoderne, practicate, dacă citim cu atenție aventurile lui Fevvers și ale lui Jack, cu deplina înțelegere a implicațiilor acestui gen de povestire, trebuie să remarcăm, totuși, că în *Noapți la circ*, pe lângă procedeele venite pe filiera realismului magic mărquezian – bine asimilate, desigur – autoarea reușește să scrie o excelentă carte fundamentată pe structura unei narațiuni care pe drept cuvânt poate fi numită carnavalescă. Desigur, carnavalul îmbracă, aici, forma modernă a circului, bufonul din epoca renascentistă devine, acum, clown, iar eterna temă a diferenței dintre aparență și esență este tratată, prin intermediul lui Fevvers, din perspectiva întrebării care-i frământă pe toți cei din jurul ei și mai cu seamă pe Jack Walser (“Este adevărată sau totul e doar o iluzie?”) care revine în nenumărate forme pe tot parcursul cărții. Dar și prin intermediul complicatelor și subtilelor strategii ale mascării și/sau deghizării, de aici și numeroasele implicații pe care masca – și, apoi, parada măștilor, pe scena unui nou și inedit teatru al lumii – le primește pe parcursul acestui roman, nu o dată personajele vorbind, în punctele cheie ale acțiunii despre libertatea care există doar în spatele măștii.

De altfel, detaliile care ne conduc, ca cititori, la descifrarea, în cheie carnavalescă, a sensurilor cărții Angelei Carter sunt numeroase și merg chiar până la o serie de detalii aparent neînsemnate. Astfel, la un moment dat, trenul cu care circul călătorește prin Siberia este atins de o explozie, iar incendiul care izbucnește imediat după aceea distruge mare parte din recuzita artiștilor, chiar frumoasa Fevvers rămânând fără vopselele de păr și de aripi, ba chiar suferind foarte rău de pe urma unei aripi rupte. Cu toate acestea, cel puțin din perspectiva evoluției ulterioare a protagoniștilor, incendiul e mai mult o sperietură. Desigur, una suficient de mare, dar, oricum, nu cu consecințe catastrofale, ci dimpotrivă – căci tocmai acest foc va fi cel care îi va face, pe de o parte, conștienți de pasiunea care-i domină, iar pe de alta, va avea darul de a da un nou sens lumii în care cei doi îndrăgostiți vor trăi după spectaculoasa lor reîntâlnire. Altfel spus, avem de-a face cu un adevărat exemplu de „sărbătoare a focului”, ca să repetăm sintagma lui Mihail Bahtin, momentul care reprezenta punctul terminus al oricărui carnaval, și care, cel puțin în epocile vechi era, în realitate, o grandioasă retragere cu torțe sau cu lumânări, după încheierea petrecerii sau spectacolului propriu-zis. Desigur, focul se îmbină cu amenințarea morții, numai că această amenințare, pe cât sporește în intensitate prin panica participanților, pe atât pierde din ce în ce mai mult din semnificația directă și unilaterală de omor, sfârșind prin a dezvălui, în ultimă analiză, natura profund ambivalentă a morții și a prefigura un nou început. La fel ca și în *Noapți la circ*, unde incendiul și explozia care par, la început, catastrofale, nu fac decât să demonstreze, o dată în plus, că dincolo de jocul subiectiv al

contrariilor se găsește, în fond, ambivalența obiectivă a existenței, coincidența obiectivă a contrariilor, pe care participanții la carnaval nu o realizează cu claritate, dar o presimt într-o oarecare măsură. Căci focul, distrugând regulile și legile prestabilite, instaurează pentru o vreme o adevărată domnie a haosului, creând, în același timp, dar exact în felul acesta, și premisele alcătuirii pe noi temeuri și noi temelii a unei lumi, nouă și ea, sau, cel puțin, complet purificată. O lume în care povestea de dragoste a lui Fevvers și Jack să poată fi trăită până la capăt.

În orice caz, imediat după această catastrofă – oarecum aparentă și care se va dovedi, oricum, a fi doar temporară, Jack, tenacele și neliniștitul ziarist american, pierzându-și pentru o vreme memoria și chiar uitându-și limba maternă, va deveni, abia acum, măscăriciul care nu putuse să fie până la capăt în timpul cât fusese angajat ca atare la circul Colonelului Kearney. Iar în cazul măscăriciului sau bufonului este întotdeauna vorba despre o parodie, însă una a persoanei, a eului, care dezvăluie dualitatea ființei și propria sa față. De aceea, Jack va fi considerat de un șaman siberian drept urmașul cel mai potrivit și va fi supus unei altfel de inițieri. El va ajunge, deci, să exprime, treptat, cealaltă față a realității, cea pe care situația dobândită o pune în umbră, dând-o în același timp la iveală și având rolul de a exprima pe un ton grav lucruri anodine și pe un ton glumeț lucrurile cele mai grave, fiind, astfel o adevărată întruchipare a conștiinței ironice a ființei umane. Transformat într-un dublu al sinelui, Jack nu rămâne pur și simplu la un nivel comic, ci primește, aproape pe nesimțite, semnificații tot mai profunde în contextul general al acestui inedit circ-carnaval, care tinde să pună la tot pasul în discuție sensurile cele mai profunde ale existenței umane. Căci, așa cum se vede și în episoadele centrate pe viața bandei de proscriși refugiați în pădure, ai cărei membri apelează disperăți la ajutorul lui Fevvers, dar și în cazul deținuților din închisoarea siberiană de femei, păzite cu strășnicie de gardiene (o strășnicie atât de mare, încât, la un moment dat, nu se mai poate ști exact care sunt deținutele și care gardienele), totul, în această lume a romanului Angelei Carter, este discutat în termenii unei existențe ce tinde spre teatralitate și spre un continuu joc al rolurilor și al măștilor, care se schimbă și se modifică la infinit. Iar acestea se pot schimba cu atâta ușurință tocmai pentru ca, după cum se știe, pe durata carnavalului, relațiile ierarhice între oameni, atât cele ideale, cât și cele reale, sunt temporar suprimate, aceasta având drept efect imediat apariția unui nou tip de comunicare, exclus din viața obișnuită. Iau naștere, astfel, forme speciale de limbaj și de gestică ce ignoră cu desăvârșire distanța între indivizi, deoarece, toate regulile etichetei sunt abolite. Astfel că, așa cum observa și Goethe, în *Călătorie în Italia*, orice deosebire între oameni pare să fie, pentru o clipă, suspendată, acum toată lumea se apropie, fiecare ia cu ușurință tot ce întâlnește în cale, iar libertățile de comportament

sunt compensate printr-o bună dispoziție generală. Dar ne aflăm, totuși, însă foarte departe de parodia formală și pur negativă, deoarece genul acesta carnavalesc de parodie postmodernă regenerează și înnoiește – în cazul acesta lumea în care se petrec întâmplările cărții de față.

Tocmai de aici rezultă și structura temporală a romanului Angelei Carter, căci în *Noapți la circ* timpul devine fluid și greu de controlat. Sau ușor de controlat, dar numai de Fevvers însăși, dacă avem în vedere amănuntul semnificativ că, în noaptea în care Jack încearcă să realizeze primul interviu cu ea, celebrul Big Ben bate miezul nopții de trei ori la rând, părând a asculta întocmai ordinele – sau, dacă nu, măcar dorințele – frumoasei blonde înaripate, noua stăpână a lui Cronos. În fond, timpul este controlat nu atât de Sophie Fevvers, ci mai degrabă de un darul nemaipomenit al său. Nu de a zbura, ci mai ales de a spune povești. Iar bietul Jack trebuie să-și măsoare forțele nu numai cu ea, ci și cu secundanta sa, Lizzie, „două Șeherezade, hotărâte să dezvăluie o mie de povești într-o singură noapte”, ambele fiind pe deplin convinse că „niciodată timpul nu trece mai repede decât atunci când cineva spune povestioare despre el.” Așadar, povestind pentru a se sustrage acțiunii ireversibile și nemiloase a timpului, dar și pentru a-l face să treacă mai repede, Fevvers devine, practic, o nouă Șeherezadă (postmodernă, fără îndoială), convinsă că, fără o mie de povești într-o singură noapte, n-ar putea urma o mie de nopți de poveste alături de alesul ei. Cel care, deloc întâmplător, își asumă, la un moment dat, el însuși, același rol, dar la nivel scriptural, afirmând: „Sunt aici ca să scriu o poveste. [...] O poveste despre tine și despre circ.”

Stilul Angelei Carter este, în *Noapți la circ*, pe alocuri teatral, alteori având accente evidente de fabulă postmodernă, prezentând clare apropieri de marii reprezentanți ai realismului magic, de la Gabriel García Márquez la Salman Rushdie, totul integrat într-un limbaj extrem bogat – pe care unii critici n-au ezitat să-l numească chiar baroc – plin de infinite sugestii, nu o dată fiind necesar, chiar pentru cunoscătorii nuanțelor limbii engleze câte un popas printre paginile dicționarelor. De aici, poate, și dificultățile ivite în fața traducătorului, nu întotdeauna rezolvate în cel mai inspirat mod în paginile recentei versiuni în limba română, și tot de aici, evident, și o serie de inadvertențe, stângăcii sau inconstanțe ale traducerii, căci „suspensia neîncrederii” (p. 34) e, fără îndoială, o „suspendare a neîncrederii”, sintagma „confruntarea cu gravitatea” (p. 235) devine inteligibilă dacă e citită, în cazul zborului lui Fevvers, „confruntare cu gravitația”. Iar „crema rece” (p. 27) folosită de Lizzie pentru a îndepărta machiajul lui Fevvers este, desigur, „cremă de față” (în engleză, „cold cream”).

MIHAI SORIN RĂDULESCU

IOAN TANOVICEANU ADUS ÎN ACTUALITATE¹

Este Ioan Tanoviceanu (1858 – 1917) un “teren minat” din pricina polemicii cu N.Iorga de la începutul secolului XX și care a durat ani de zile ? Este oare aceasta cauza pentru care nu a fost reeditat tratatul său clasic de drept penal în condițiile în care mulți autori reprezentativi ai dreptului românesc de dinaintea regimului totalitar – de pildă Istrate Micescu, Mircea Djuvara sau Constantin Hamangiu – au fost reeditați după Decembrie 1989 ? Ca și în cazul lui Mihai Costăchescu, numele lui I.Tanoviceanu a circulat în ultimii ani în cercul genealogic ieșean, neieșind însă din hotarele unor preocupări specializate. O carte intitulată după numele unui studiu al său propune restituirea acestei figuri venerabile de jurist asupra căruia s-a lăsat o grea perdea de uitare. Polemicile contemporane ale autorilor grevează asupra posterității lor: am constatat aceasta nu demult studiind personalitatea și opera lui Dimitrie Bodin (1904 – 1978)², fost profesor de istorie modernă la Universitatea din București și director al Institutului de Istorie Națională în anii celui de-al doilea război mondial. Conflictele sale cu unii dintre contemporani și mai ales cu fostul său mentor Constantin C.Giurescu – la care s-au adăugat și considerente politice – l-au proiectat într-o tăcere aproape totală. I.Tanoviceanu se află și el într-o situație similară, mai ales că peste opera lui a trecut mult mai multă vreme.

Această antologie de articole dă un anume gust din scrisul ilustrului penalist, pe care îl lasă însă oarecum nesatisfăcut. Bine scrisa *prefață* a lui N.Georgescu, harnicul eminescolog, promite mult în legătură cu volumul propunându-și să restituie personalitatea lui I. Tanoviceanu. În *Nota asupra ediției* a Doinei Rizea, alcătuitoarea antologiei, se precizează că va urma și un volum de studii literare care ar fi fără îndoială deosebit de

¹ I. Tanoviceanu, *România sub raportul moral. Studii juridice și istorice*, antologie, notă asupra ediției, anexe și bibliografie de Doina Rizea, cu o prefață de N.Georgescu, cu o Postfață și un Interviu acordat editurii de Constantin Vișinescu, București, Editura Floare albastră, 2005, 208 p.

² Mihai Sorin Rădulescu, *D.Bodin în istoriografia românească*, în "Analele Brăilei", serie nouă, an VIII, nr.8, Brăila, 2007, pp.175-206.

binevenit. Întrebarea ce se pune privește relevanța volumului de față pentru recuperarea și înțelegerea acestui autor uitat. Probabil că răspunsul ar fi totodată pozitiv și negativ.

O afirmație din Postfața avocatului Constantin Vișinescu trebuie amendată datorită inexactității și precarității ei științifice: "I.Tanoviceanu s-a născut în mediul rural, încă o dovadă a celor rostite de Lucian Blaga în discursul său de recepție ca membru deplin al Academiei Române în 1943, *Laudă țaranului român*, în care făcea afirmația – *și acum dovedită* [subl.meu] – că veșnicia s-a născut la țară" (p.183). Aceasta pentru că I.Tanoviceanu a văzut lumina zilei în satul Glodu din județul Dolj³. În primul rând că mitul originii rurale a intelectualului român ține mai degrabă de ideologia dominantă înainte de Decembrie 1989 decât de filozofia lui Blaga. Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, N.Iorga și Nicolae Titulescu, pentru a nu da decât în grabă câteva exemple, erau urmași de boieri. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat mulți intelectuali foarte înzestrați, de extracție țărănească. Pe de altă parte, I.Tanoviceanu **nu** era în niciun caz de origine rurală: la Glodu – Țuglui se afla o culă – astăzi dispărută – care aparținuse vechii familii boierești Poenaru din care descindea pe linie maternă⁴.

Potrivit istoricului și genealogistului basarabean G.Bezviconi, bunicul patern al lui Ioan Tanoviceanu era un militar rus pe nume Ioan Atanasie, stabilit la Craiova după 1828⁵. Din căsătoria sa cu Ecaterina Hâncu, originară din Chișinău, s-a născut un fiu, Nicolae (1822 – 1878), care a purtat numele "Tanoviceanu". El a fost căsătorit cu Zinca Poenaru (1832 – 1870), fiica polcovnicului Dumitrache Poenaru (+ 1826) și a soției sale Maria născută Brădescu, scoborătoare dintr-o veche spiță boierească doljeană⁶. Dumitrache Poenaru – din ramura supranumită "Belcineanu" a numerosului neam poenăresc – descindea pe linie masculină din marele ban Barbu din Poiană, din veacul al XVII-lea⁷. Nicolae și Zinca Tanoviceanu au avut următorii copii: Gheorghe (Iorgu) – devenit președinte al Curții de Apel din Galați –, Ioan – viitorul profesor de drept penal la Universitățile din Iași și București, decan al Facultății de Drept din București –, Maria – trăitoare la Craiova, căsătorită Arhimandrescu –,

³ În mod eronat este trecut "județul Gorj" (p.183).

⁴ Un tabel al ascendenților săi se găsește în lucrarea mea *Genealogia românească. Istoric și bibliografie*, Brăila, Editura Istros, 2000, anexa genealogică nr.6.

⁵ G.Bezviconi, *Cercetări genealogice românești (III)*, în "Arhiva Genealogică", serie nouă, 1-2/1994, p.239, nota 76.

⁶ C.D.Fortunescu, G.D.Florescu, Marcel Romanescu, *Două neamuri oltene: Creșștii și Brădeștii*, în "Arhivele Olteniei", anul XXII, nr.125-130, 1943.

⁷ Mihai Sorin Rădulescu, *op.cit.* mai sus, în nota 4. Supranumele acestei ramuri provine de la satul Belcinu din județul Dolj, sat aflat în apropiere de Glodu – Țuglui. Asupra vechimii Poenăreștilor mi-a atras atenția și regretatul istoric și genealogist Dan Pleșia.

Alexandrina – măritată cu doctorul Alexandru Ignătescu (1869 – 1937), în București – și Constantin⁸, profesor de liceu în București.

Ioan Tanoviceanu a fost căsătorit de două ori: prima dată cu Lucia născută Schina (1880 – 1912), fiica lui George E.Schina (1844 – 1905)⁹, procuror general la Curtea de Casație; după moartea, la o vârstă tânără, a soției sale, s-a recăsătorit cu Elisa Rosetti – din cunoscuta familie boierească moldovenească –, de care ulterior a divorțat. Din prima căsătorie s-au născut doi fii, foarte înzestrați intelectual: Gheorghe (1905 – 1969), profesor de geografie și Nicolae (1909 – 1986), doctor în drept la Paris și, pe urmele tatălui său, profesor universitar la Iași și ulterior deținut politic, în perioada totalitară. Acestuia din urmă i se datorează textul *Contribuția filosofică a lui Ioan Tanoviceanu la studiul dreptului penal*, republicat în volumul de față, dar cu inițiala autorului greșită: în loc de „N”, „M”, eroarea repetându-se și în „Cuprinsul” volumului.

Fie îngăduită o confesiune personală a autorului acestor rânduri: Gheorghe Tanoviceanu, fiul cel mare al lui Ioan Tanoviceanu, era prieten cu bunicul meu matern Gheorghe Marineanu, profesor de geografie și el, la câteva licee prestigioase din București. Pe lângă apartenența la aceeași breaslă îi lega și obârșia comună doljeană. Familia Marineanu era originară din Padea, pe malul Jiului, localitate aflată nu departe de satul în care s-a născut Ioan Tanoviceanu.

Ioan Tanoviceanu a fost un autor cu fațete multiple: jurist penalist cu articole numeroase în „Curierul Judiciar” și în “Revista Penitenciară și de Drept Penal”, al cărei redactor-șef a fost, genealogist – de pe urma căruia a rămas un vast fișier la Arhivele Naționale din București –, istoric medievist și chiar și puțin istoric literar. Preocupările de medievistică, ilustrate de studiul despre *Răsturnarea lui Vasile Lupu*, refac o istorie problematizată juridic.

⁸ De la Constantin N.Tanoviceanu au rămas *Reprezentățiunile plastice ale tipului juvenil-bărbătesc (prepușii Apolloni) în primele timpuri ale sculpturii helline* (1894), *Reflexiuni asupra situațiunii învățământului nostru secundar față de actualele metode pedagogice și Reflexiuni asupra vieții* (1940). A avut o fiică, Adina, căsătorită cu Ion Constantinescu; aceștia din urmă au avut, la rândul lor, urmași. Despre descendența Tanovicenilor am primit precizări de la regretata doamnă Ecaterina Costinescu născută Schina, de la d-na Ioana Ghyka (scrisori din iulie și din decembrie 1989), de la d-na Ecaterina Nicolescu născută Iotta, de la d-na dr.Elena Beller, sora aviatorului Radu Beller și de la regretatul Radu Constantinescu, unul dintre fiii generalului Constantin Constantinescu Klaps. Despre membrii familiei Tanoviceanu, vezi, de asemenea http://www.penale.ro/ioan_tanoviceanu_prezentare.html.

⁹ Este vorba de familia Schina din care provenea și mama poetului George Sion. Vezi George Sion, *Versuri. Suvenire contimporane*, ediție îngrijită de Radu Albala, vol.I, București, Editura Minerva, 1973 (colecția Biblioteca pentru toți), pp.205-206.

Ștefan D. Grecianu (1825 – 1908), învățat care poate fi considerat fondatorul studiilor genealogice privitoare la familiile boierești din țara Românească, a colaborat cu Ioan Tanoviceanu elogiindu-i calitățile: "...am de comunicat că în dese studi genealogice ce am întreprins cu amicul meu Profesor Universitar Tanoviceanu, d-sa mi-a încredințat niște notițe bazate pe documente asupra Balșilor și deși sunt convins că D-sa le-a păstrat în arhiva d-sale pentru a complecta arborul genealogic al acestei familii, *ca unul ce cunoaște de aproape, mai bine decât oricare altul, trecutul familiilor moldovenești* [subl.me] – totuși eu cred că servesc cauza dând acele note în vileag chiar de acum. Munca este cu totul a d-sale și eu nu fac altceva decât de a reproduce notele d-sale pentru ca cu chipul acesta să nu rămâie nimic nepublicat în colecția mea, chiar dacă acele note nu sunt rezultatul cercetărilor mele"¹⁰. Între timp, locul lui Ioan Tanoviceanu a fost luat de alții care sau au publicat mai mult în domeniu sau au fost lansați mediatic mai puternic. Totuși recunoașterea competenței sale de către un genealogist de exigența lui Ștefan D.Grecianu, mi se pare grăitoare. Înaintea lui Sever Zotta și a multor alora, Ioan Tanoviceanu a studiat cu multă acribie o imensă cantitate de documente privitoare la boierimea moldovenească în vederea unei lucrări pe care însă nu a mai dus-o la bun sfârșit.

Nu trebuie să mire faptul că un descendent al boierimii olteneste a fost un mare specialist al genealogiilor moldovenești. A nu se uita faptul că, după cum am amintit mai sus, pe linie paternă, Ioan Tanoviceanu avea o ascendență moldovenească.

Volumul supus atenției cuprinde și un interviu cu avocatul Constantin Vișinescu, care conține pasaje interesante, dar păcătuiește prin grandilocvență și afirmații bombastice. Această impresie este ilustrată atât de titlul *Rațiunea care ne domină*, precum și de amintiri cu un pronunțat aer caragialesc: la o întrebare despre locul lui Tanoviceanu în epoca sa și în istoria dreptului penal, juristul spune: "Vă dau, ca răspuns, o întâmplare pe care am traversat-o personal. Facultatea de Drept din Paris e în afara faimoasei Sorbona din cartierul latin, și ține direct de Universitatea din Paris. Aceasta e peste drum de Pantheon, într-o clădire veche de templu antic și care, printre aule, săli de curs și săli administrative, are și o enormă aulă a profesorilor, numită «Aula consiliului profesoral». La intrarea în această aulă, în partea dreaptă, pe o placă de marmură albă, erau pe vremea mea toți eroii primului război mondial, diplomați sau laureați ai Facultății de Drept căzuți pe câmpul de onoare. În stânga, însă, erau, începând de la 1850, după câte îmi aduc aminte, laureații facultății de

¹⁰ Ștefan D.Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, București, Tipografia "Cooperativa", 1913, p.416.

drept, sau doctoranzii. Pe această tablă de onoare sunt trecuți nenumărați români, printre care și I.Tanoviceanu și, dacă nu mă înșeală din nou memoria, au mai fost trecuți Istrate Micescu, Nicolae Titulescu, Nicolae Vaschide, Ion Valjan și alții. *Iată cât de mică și cât de mare, în același timp, este importanța unui om: mică, pentru că se reduce la un singur nume cu literele sale – repet, însă: un nume drept, nu întors ca în exemplul de mai sus cu actul de acuzație al marelui nostru poet mistic¹¹; mare – pentru că acest nume, oricât de puține sau oricât de multe litere ar avea, este înscris în interiorul Sorbonei; este, oarecum, ca și când ar fi scris în eternitate*” (subl.meă) (pp.198-199). Chiar dacă juriștii acordă o mare importanță formelor, inclusiv felului în care sunt ortografiate numele, pasajul parcă ar fi scos dintr-un discurs al lui Farfuridi. Dealtfel întregul interviu se referă prea puțin la I.Tanoviceanu. Desigur o face Postfața, semnată de același avocat provenit din Vechiul Regim, dar și aici impresia este mai degrabă cea a unei retorici inutile și a unei erudiții de paradă: pierdut între Plotin și Cyrano de Bergerac, unde este Ioan Tanoviceanu ? Poate că stilul și logica acestuia din urmă tind să se definească chiar în raport cu personajul intervievat, căci ceea ce îl caracterizează pe autorul *României sub raportul moral* este tocmai logica riguroasă.

Istoricul literar N.Georgescu vorbea în Prefață de construcția și deconstrucția personalităților și în acest context te poți întreba dacă antologia de față nu dorește să și deconstruiască, într-o anumită măsură, personalitatea lui Ioan Tanoviceanu. Din 208 pagini, textele acestuia cuprind intervalul dintre paginile 29 – 159. Nu cumva cartea conține prea multe referințe, prea multe epitete, în detrimentul chiar al textelor lui I.Tanoviceanu care ar fi trebuit lăsate să vorbească ele însele mai mult ? Din seria articolelor critice la adresa lui N.Iorga, este selectat și cel în care se războiește cu G.Ibrăileanu, intitulat *D-l Iorga Semănătorul și d-l Ibrăileanu*, Curentul nou (pp.145-149). Rezistă oare uitatul Ioan Tanoviceanu în fața prestigiului a două personalități de această anvergură?

Te poți întreba și de ce marele jurist a investit atât de multă energie în polemica cu N.Iorga, insistând obsesiv asupra greșelilor acestuia. Nu este prea mult atac la persoană ? Este vorba oare de o polemică izvorâtă tocmai din sentimentul justițiar al lui Ioan Tanoviceanu în raport cu cei criticați de N.Iorga: Grigore Tocilescu, V.A.Urechia, A.D.Xenopol, B.P.Hasdeu, G.I.Ionnescu-Gion ș.a. Atitudinea tânărului N.Iorga seamănă oarecum cu cea pe care o va adopta un alt junet iconoclast de mai târziu, Eugen Ionescu, cu al său *Nu*.

¹¹ Este vorba de poetul Vasile Voiculescu.

Lista de lucrări a lui Ioan Tanoviceanu, de la sfârșitul cărții, intitulată prudent “bibliografie selectivă” (pp.205 – 207) ar putea fi îmbogățită și cu alte titluri. În secțiunea “cărți” majoritatea lucrărilor enumerate **nu** pot fi considerate ca atare, fiind de fapt studii, ceea ce nu le diminuează firește valoarea. Primejdia constă mai degrabă în diminuare prin hiperbolizare, procedeu des întâlnit în propaganda mediatică din zilele noastre. Ar fi trebuit, de asemenea, precizat locul unde au fost publicate aceste studii. Astfel, *Un poet moldovean din veacul XVIII: Matei Milo*, a apărut în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, seria II, tom XX, 1898, având 25 pagini, ceea ce face ca această valoroasă contribuție de istorie literară să nu poată fi însă considerată drept o carte. *Din luptele pentru neam. Răsturnarea lui Vasile Lupu*, text republicat în volumul de față (pp.115-144), poartă chiar subtitlul “studiu istoric”, fiind publicat în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXIV, 1901, având 28 pagini. Insuși textul, de mai lungă întindere, care a dat numele acestui volum, *România sub raportul moral*, a apărut în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXIV, 1902. Relativ des citatul studiu *Contribuțiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni* a fost publicat în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXVII, 1905, având 20 pagini. Scrierea polemică *Apucături vechi ale noiei școale istorice. Nicolae Iorga & comp.* este trecut, probabil din pudoare, doar cu titlul *Nicolae Iorga & comp.* Numărând 134 pagini, această scriere ar putea intra în categoria cărților, fiind și o publicație de-sine-stătătoare. Studiul *Marele spătar Ilie Țifescu și omorârea lui Miron și Velișco Costin* a fost publicat în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, tom XXXII, 1910, având 38 pagini.

Alcătuirea bibliografiei a considerat extrasele drept cărți, ceea ce desigur ar putea pune problema definirii diferenței dintre un studiu, fie el publicat și sub formă de extras, și o carte. Pentru această chestiune îmi îngădui să trimit însă la enciclopedii și dicționare. Confuzia dintre cărți și articole a fost însă probabil voită, deoarece secțiunea bibliografiei ce conține articolele se întitulează “texte apărute în...” și nu articole, cum ar fi fost mai potrivit. Desigur că erorile din întocmirea unei bibliografii nu sunt “un capăt de țară”, după cum sugestiv se spune în limba română, dar o asemenea întreprindere este foarte relevantă pentru că oferă o imagine – mai mult sau mai puțin reală – a activității și operei unui personaj.

Dacă nu ar fi “selectivă”, în această bibliografie ar mai trebui incluse studiile și articolele *Un pericol național. Creșterea criminalității în România. Cauzele ei și mijloacele de îndreptare* (Iași, 1896), *Formațiunea proprietății fonciare în Moldova. Pământul gospod*, publicat în volumul *Prinos lui D.A.Sturdza* (București, 1903); *Criminalitatea în România*.

După ultimile publicațiuni statistice, publicat în “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria II, t.XXXI, 1909; Interpretarea art.460 și 461 din procedura penală, apărut în “Curierul Judiciar”, nr.38, 1911; prefața lui Ioan Tanoviceanu la *Codul penal cu jurisprudență și doctrină română și franceză* de George Șt.Bădulescu și George T.Ionescu (București, 1911); *Documentul din 6 iunie 1705*, apărut în “Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, 1913; *Duelul*, București, 1915; *Zavesca și ferâie*, în revista “Dreptul”, 1916. La articolul *Adopțiunea în vechiul nostru drept*, ar trebui adăugate coordonatele exacte ale apariției: revista “Arhiva” de la Iași, 25, 1914, nr.7-8, pp.231-256.

În secțiunea de referințe ar mai putea fi adăugați în bibliografie deja amintitul Petre Ionescu-Muscel, cu *Penaliștii români în a 2-a jumătate a secolului XIX*, printre care și Ioan Tanoviceanu, extras din volumul *Istoria dreptului penal român* (Câmpulung-Muscel, 1931); articolul-broșură al lui Alexandru Vasilescu, *Profesor de facultate, deputat și pețitor. În jurul procesului din 7 februarie 1907. Enormitățile și contradicțiile fostului meu profesor D-nu Ion Tanoviceanu. – Răspuns la cele publicate de D-sa în ziarul “Dimineața”* (1907); precum și articolul lui Constantin Tegăneanu, *Juristul progresist Ioan Tanoviceanu*, apărut în “Studii și Cercetări Juridice” din 1964.

Cursurile de drept penal și procedură penală, numeroasele articole publicate în “Revista Penitenciară și de Drept Penal” și în “Curierul Judiciar”, confirmă reputația sa de veritabil patriarh al dreptului penal românesc¹². Elogiile din volumul de față, datorate fiului său N.I.Tanoviceanu, conferențiarului Vișoiu-Cornățeanu, precum și profesorului francez Emile Garçon, nu sunt doar cuvinte de conveniență, ci reflectă meritele reale ale acestui ilustru jurist și om de cultură care **nu** a fost doar un precursor. Așteptăm un viitor volum de studii istorice, genealogice și istorico-literare care să continue restituția începută.

MIHAI SORIN RĂDULESCU

¹² Ioan Tanoviceanu a ocupat dealtfel și funcția de decan al Facultății de Drept a Universității din București.

PAUL ARETZU

CRĂCIUNUL: BUNĂ VESTIREA MÂNTUIIRII

Olivier Clément este unul dintre cei mai importanți teologi ortodocși din Occident, predicator și mărturisitor al dreptei credințe, deschis dialogului ecumenic, convins că toate marile probleme ale umanității își pot găsi dezlegarea în Evanghelia lui Hristos. A fost profesor la Institutul Saint-Serge din Paris.

S-a născut în 1921, în Languedoc, în sudul Franței. Fără credință fermă până aproape de 30 de ani, este atras mai întâi de domeniile de cercetare ale unor mari intelectuali, Alphonse Dupront, istoric, inițiator al psihanalizei religiilor, Henry-Irénée Marrou, istoric creștin, Masui, Eliade. Se convertește ca urmare a înrâuririi puternice pe care o produce asupra sa emigrația rusă, cu care intră în contact, Nicolai Berdiaev, Vladimir Lossky, Paul Evdokimov, Leon Zander. Cărțile sale sunt dense, profunde, sensibile, tratând teme de mare interes, *Question sur l'homme*, (1972), *Le Visage intérieur* (1978), *Sources, les mystiques chrétiens des origines* (1982), *Deux passeurs, Vladimir Lossky et Paul Evdokimov* (1985), *Berdiaev, un philosophe russe en France* (1991), *Trois prières* (1993), *L'Eglise orthodoxe* (1995) etc.

Reflecții despre Crăciun (Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2006, traducere de Florica Bodea și Pr. Mugurel-Dorel Puia) cuprinde nouă studii teologice asupra misterului Întrupării, propunându-și să redea semnificațiile creștinești și teologice autentice unei sărbători care pentru mulți s-a secularizat.

Pornind de la exegeza prologului Evangheliei lui Ioan (*La început era Cuvântul și Cuvântul era Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul...*), autorul relevă motivul care a determinat întruparea Cuvântului: iubirea creatoare de viață, reprezentată ca lumină care *luminează în întineric*. Ca principiu creator, în fața oricărei forme a răului, Dumnezeu nu se manifestă prin forță, ci „poate acționa ca un flux de lumină și de iubire, dar numai dacă e primit în libertatea suverană a credinței” (p. 12). Prin kenoza, cu încuviințarea Fecioarei, *Cuvântul s-a făcut trup*, intrând, prin iubire ascetică, în ordinea creației. El vine, în primul rând, pentru cei care au nevoie de El, pentru cei păcătoși, pentru bolnavi, pentru necredincioși, făcându-i pe toți oamenii părtași la propria lor izbăvire, împărtășindu-i, la acest ospăț de nuntă, cu *trupul* și cu

sângele Său. Iisus „umple prăpastia ce se crease între divin și uman” (p. 13). Învierea nu reprezintă o simplă resuscitare, ci *germenul transfigurării lumii*. Prin relația sa personală, Hristos există în cel mai mic gest creștin al fiecărui om. Domnul „nu se închide în divinitatea sa” (p. 15), ci, ca un iubitor de oameni, se întrupează, moare și înviază, schimbând destinul lumii. Reprezentând viața veșnică, Iisus se naște virginal, ca întrupare de la Duhul Sfânt. El „ne respectă într-atât încât ne lasă să-L răstignim, ca să ofere viața – cea adevărată – ucigașilor săi, nouă, ucigașilor de fiecare zi ai iubirii” (p. 17). Prin Maria, Dumnezeu reintră în *inima creației*, de care fusese înstrăinat. „În Hristos, firea lui Dumnezeu, care este iubirea, se comunică tuturor oamenilor. Cuvântul viu, devenit copil tăcut, devenit Patimă, devenit Înviere, va trage după sine, în taină, la «sânul Tatălui», întreaga umanitate și întregul univers.” (p. 18-19). Maria este vasul bucuriei în care se întâlnesc *maternitatea trupească* (nașterea) cu *maternitatea spirituală* (mântuirea).

De Crăciun, Dumnezeu ia înfățișare omenească, „Dumnezeu este cu atât mai revelat cu cât se face om, omul este cu atât mai om cu cât se unește mai mult cu Dumnezeu” (p. 20). Nașterea Domnului prefigurează *lumina învierii*, reface calea împărtășaniei/iubirii, adică restaurează chipul lui Dumnezeu – omul. Kenoza lui Dumnezeu are aspecte uimitoare: din fără de margini devine limitat, din Logos se face prunc neajutorat, *fără cuvânt*, din slava nevăzută primește să coboare în iad, pomul prohibit al binelui și răului, care a provocat căderea lui Adam, devine izbăvitor prin cruce și prin trupul lui Hristos.

Maria, în schimb, reprezintă disponibilitatea omului de a se întoarce, de a-L primi pe Creatorul său, de a respinge moartea, optând pentru viață. Nașterea Domnului prefigurează minunea Paștelui, adică Învierea.

Olivier Clément dovedește o largă cultură, lipsită de prejudecăți, nepregetând să recurgă la argumente literare, filosofice. În capitolul *Călătoria Magilor*, își exersează elocvența folosindu-se de poemul omonim al lui T. S. Eliot, extras din ciclul *Poemele lui Ariel*. Urmând cu tenacitate un drum al austerității, în mijlocul iernii, prin locuri primejdioase, Magii se confruntă atât cu nașterea cât și cu moartea. Călătoria lor poate fi socotită și una interioară, sufletească, presărată cu impedimente, ispite, îndoieli, la capătul ei revelându-se Mielul despre care Apocalipsa afirmă că *este înjunghiat încă de la întemeierea lumii*, adică din eternitate. „Eliot insinuează că Nașterea lui Hristos e asociată nu numai morții noastre penitențiale, *metanoiei* noastre, ci și Morții voluntare a Celui ce se naște pentru a muri și pentru a ne elibera de moarte, ca să umple moartea însăși cu lumina Sa” (p. 33).

În studiul *Bucuria întrupării*, autorul urmărește spiritualitatea ființei în culturi diferite (orientală, greacă), din perspective diverse (raționalistă, psihanalitică). Nicăieri, în afara creștinismului, nu găsește conlucrarea/implicarea mesianică a lui Dumnezeu în creație, comuniunea divino-umană, ontologia Logosului. Or, Iisus este locul/persoana în care omul se poate

odihni: „Cuvântul nu încetează să *descindă* în umanitate, de-a lungul istoriei, pentru a-i modela trupul” (p. 37). Hristos nu repară răul lumii, ci îl răscumpără prin propria jertfă, prin *voința eternă a lui Dumnezeu de a comunica total*. În acest sens, Nașterea se preschimbă în moarte, ca plată, apoi în Înviere (scutecele Pruncului preînchipuie giulgiul înmormântării, smirna Magilor – mirul de ungere al mironosițelor, peștera-staul prefigurează mormântul și coborârea în iad). Sursa creației este iubirea care precedă ființa. „Prin întrupare, iubirea care este Dumnezeu intră în istorie, iar istoria, prin comuniunea și compasiunea sfinților, începe să intre în iubire” (p. 41). Dumnezeu nimicește moartea, înfiindu-l pe om, fără să-i constrângă în vreun fel libertatea, ci jertfindu-Se pe Sine prin întruparea crucii. Întruparea lui Hristos este paradigmatică, bisericească. „Triumfând asupra spațiului, devenit exteriorizant și separator, trupul care străbate, lăsând neatinsă carnea Fecioarei, este același care, după Înviere, va apărea între Apostoli, cu toate ușile închise, iar apoi, prin Înălțare, va înscrie în eternitate tot trupul de pe pământ, tot pământul oamenilor. Acest trup, care este cel al copilului mic din iesle, al Răstignitului, al Celui Înviat, este deja cerul nou și pământul nou sau mai degrabă cerul și pământul reînnoite.” (p. 42).

După asceza întrupării, termenul următor, în scenariul divin, este *Apocalipsa* (descoperirea). Dumnezeu devenit om este gestul maxim de iubire. Urmează a doua venire, *parusia*, un al doilea Crăciun, nu al nașterii, ci al judecății drepte.

În capitolul *Întrupare sau reîncarnare?*, Olivier Clément respinge tendințele mișcării *New Age* care amestecă religii, filosofii, domenii științifice, superstiții, magii, vorbind despre karma și reîncarnările purificatoare, despre suflet și despre manifestările parapsihologice, despre comunicările cu morții, tulburând, din ignoranță sau cu bună știință, limpezimea unor domenii, nemaidisociind religiosul de ezoterism și de extravaganță. Teologia ortodoxă este riguroasă și consecventă în privința întrupării lui Iisus, a răscumpărării prin iubire, a traseului eshatologic, a rolului rugăciunii, a canoanelor consacrate.

Prin Iisus Hristos, Dumnezeu se relevă ca Tatăl nostru, ca *abba*, ca părinte proniator, iubitorul și protectorul făpturilor sale, făcându-L astfel accesibil, apropiat. Prin Fiul, prin Cuvânt, Tatăl comunică. Iar „iubirea în care Tatăl îl odihnește pe Fiul Său se exprimă în Spiritul Sfânt” (p. 56). Adesea, Biblia vorbește despre tandrețea maternă, ocrotitoare și mângâietoare a lui Dumnezeu. În orice ipostază/ipostas l-am percepe, *Dumnezeu este iubire*. „Iar creația nu este nimic altceva decât o expansiune a acestei iubiri. Dumnezeu ne creează prin Fiul Său, pentru ca noi să găsim în El însuși filiația noastră. El ne însuflețește cu Suflarea Sa. Și pentru că ne-am depărtat de El, pentru că ne-am închis într-o «viață moartă», vine El Însuși să ne caute în Fiul Său, pentru a revărsa peste noi și întru noi pe Spiritul Său cel Sfânt.” (p. 57). În afara

paternității creatoare, ne bucurăm și de o *paternitate spirituală* exercitată prin Sfântul Duh. Aceasta constă în iubire smerită, în rugăciune continuă, în descoperirea aproapelui. „Părintele spiritual este înainte de toate o prezență, o iradiere, o inspirație, un exemplu” (p. 60). Episcopul, preotul (duhovnic) sunt cei chemați să îndeplinească funcțiile paternității spirituale. Iisus este învățătorul care susține școala iubirii pentru frații/fiii săi.

Mântuirea, în sensul de răscumpărare din sclavia păcatului, a morții, a întinericului, de eliberare, salvare, Iisus Hristos o face prin cruce, prin propria jertfă, astfel încât omul să-L recheme pe Dumnezeu la sine, să-L dorească. Modelul *sinergie*, al conlucrării dintre Dumnezeu și om, este dat de natura teandrică a lui Hristos. Riscul pe care l-a reprezentat crearea lumii a fost jertfirea Mielului. Crucea a existat astfel, în creație, încă de la început, fiind manifestare a Duhului, semn al iubirii fără margini a lui Dumnezeu. „În Hristos nu există preponderența unei voințe asupra celeilalte, a unei energii asupra celeilalte, ci *sinergie liberă, comuniune dinamică în misterul filiației, divin și uman în același timp, veșnic și temporar*. Cuvântul, prin Întropare, și-a asumat natura umană și a refăcut chipul lui Dumnezeu în om, prin pur har.” (p. 77). *Iubirea nebună* a lui Dumnezeu pentru oameni, de care vorbește Sfântul Maxim Mărturisitorul, se manifestă din plin în trimiterea Mântuitorului, în Crăciun și în Paște. Formă absolută de libertate, iubirea este insuflată de har, prezent în actul creației. Omul, ca persoană, are libertatea în sine, raportând-o la libertatea care vine din har, universală. „Forma hristică de fiu este pecetluită în inima omului de către Spiritul Sfânt – și aceasta este germenul omului nou. Astfel începe sinergia, prin acordarea harului întregii acțiuni naturale a omului și, prin aceasta, a întregului dinamism al creației: eshatologia începe încă din viața aceasta. [...] Transformarea neîncetată, sinergică, a naturii în har este *trecerea de la chip la asemănare* – un cuvânt pe care este necesar să-l considerăm într-un sens dinamic.” (p. 80). Împărtășirea cu har, care duce spre Dumnezeu, deschide calea *asemănării*. Ea se face prin *metanoia*: „Noi suntem slabi, dar *devenim puternici abandonându-ne în El*. Ne împărtășim din puterea umanității sale răstignite și glorficate. Soluția dilemei se cheamă, în rugăciune, *încredere și smerenie*.” (p. 83). Frica noastră de moarte se compensează cu bucuria învierii în Hristos, unindu-ne astfel cu El, lăsându-ne liniștiți în voia Sa. Prin Duhul, Hristos ne dă harul, rămânând să ne asumăm libertatea de a-l primi. În această stare, omul devine creator, conform esenței sale, abolindu-și moartea prin participarea la viața adevărată.

Deși alcătuită din texte distincte, cartea de mici dimensiuni a lui Olivier Clément este unitară, coerentă, substanțială, făcând teologia Nașterii Domnului, eveniment cu urmări decisive pentru soarta omenirii. Crăciunul este cea de-a doua Facere, sărbătoare a cărei esență este fundamentală, binevestind mântuirea, restaurarea și îndumnezeirea omului.

7 decembrie 2008

CĂLIN STĂNCULESCU

2008, UN AN CU BUNE CU RELE,
DELOC IEȘIT DIN COMUN

Prima jumătate a anului a adus cu filmele *O zi bună de plajă* și *Megatron* două prestigioase distincții pentru tinerii cinești români, Ursul de Aur și Palme d'Or la importante festivaluri internaționale de la Berlin și Cannes, dar pentru scurtmetraj ficțiune, o performanță la urma urmelor, mult mai modestă decât triumful din 2007 semnat de Cristian Mungiu cu al său 4,3,2, care a adunat pe parcursul a opt luni de zile mai mult de o sută de premii internaționale.

Anul cinematografic 2008 a cuprins 13 filme de ficțiune și documentare de lungmetraj- scriu aceste rânduri cu două săptămâni înainte de 31 decembrie, și cred că noi premiere-surpriză nu vor mai avea loc, deși cu câteva luni în urmă se mai anunțau la acest capitol filmele *Pescuit sportiv* de Adrian Sitaru, *Week-end cu mama* de Stere Gulea și *Întâlniri încrucișate* de Anca Damian.

Început cu filmul ambițios al regizorului Mircea Daneliuc – *Legiunea străină* – anul cinematografic românesc n-a excelat deloc în surprize. Moralistul cineast și scriitor Mircea Daneliuc are prea multe ținte de atins pentru a ajunge la limitele credibilității artistice, deși pe alocuri filmul său nu este lipsit de momente de virtuozitate. Dar cu câteva momente greu se face un film care să dureze...

Un succes de public și de critică a înregistrat regizorul Radu Gabrea cu primul voley al unei ambițioase ecranizări, *Cocoșul decapitat*, volumul memorialistic al pastorului Eginald Schllatner, care deschide o trilogie incitantă evocând amurgul etniei germane din teritoriul transilvan, spațiu de toleranță și înțelegere perturbat dramatic de evenimentele din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Filmul urmărește destinele unor adolescenți din Făgăraș, opțiunile politice ale părinților, dar și primele emoții trezite de sfârșitul studiilor liceale într-un moment de răscruce pentru România aflată în pragul sovietizării forțate, proces care va fi urmărit de cineast și scriitor în celealte voleyuri ale ecranizării.

Filmul *Supraviețuitorul* semnat de veteranul Sergiu Nicolaescu seamănă cu romanele de 15 lei publicate în epoca interbelică spre deliciul,

probabil, al frizerilor și modistelor. Nimic nu mai arată în acest film din minimele calități ale cineastului autofăcut în perioada maximului succes cu așa-zisele polițiste copiate după filmele de serie b sau c americane, fiindcă, deh, doar domnul Sergiu avea video și casete. Totuși, dacă am schimba registrul dorit de autor și am privi acest film ca o parodie parcă, parcă ne-am mai distra puțin. Altfel, e jale...

O altă mare decepție este și filmul lui Nicolae Caranfil, film făcut cu cel mai mare buget de după '89, dar care pentru a sugera ceva din Paris ni-l arată prin intermediul unor desene. Unde se vor fi dus banii pentru asemenea ambițioasă întreprindere coaptă zice-se vreo 15 ani. Cu excepția unor secvențe salvate în primul rând de actori și nu cei principali, ci de o Ioana Bulcă de exemplu, fantastică în rolul Aristizzei Romanescu, filmul lui Nicolae Caranfil este produsul expandat pe un subiect ofertant, fără a avea însă suficienta meditație ce o așteptam de la un cineast care mai are încă mulți fani. Narcisismul cineastului tinde să devină ancombrant când se exhibă în programe de televiziune cu serii de „making-off” care trec de durata filmului propriu-zis. A fost odată o speranță...

Dacă filmul *Depart de America* beneficiază de un scenariu ofertant scris cu inspirație, ritm și elaborată construcție a psihologiei personajelor de către dramaturgul Eugen Șerbănescu, punerea în pagina cinematografică semnată de Marius Theodor Barna are mari deficiențe, și nu toate pornind de la o paupertate a mijloacelor de producție-decoruri rizibile, costume aiurea, o atmosferă construită pe falsuri rizibile, o multitudine de relații între personaje pândite la fiecare clipă de caricatură sau grotesc. Enfin, să sperăm că scenaristul va da de regizori mai inspirați...

Radu Muntean a revenit pe ecrane cu un film excelent pe nume *Boogie*, o perfect argumentată analiză a crizelor de vârstă, indiferent că ele se situează la 30 sau la 40 de ani. Inspirația lui Munteanu rezidă în primul rând în registrul minimalist al discursului său cinematografic, perfect compatibil cu cele mai noi tendințe din cinematograful european.

Un regizor care confirmă după un semieșec cu *Logodnicii din America* este Nicolae Mărgineanu, care cu *Schimb valutar*, creionează o credibilă felie de viață din România unei tranziții continue, cu personaje atașante, seducător perdante în duelul cu viața.

Un eșec previzibil a fost și filmul lui Petre Năstase cu *Dragoste pierdută*, film destul de kitsch pentru a întruni sufragiile publicului. Probabil îndelungata gestație a peliculei începute cu peste patru ani în urmă a afectat serios credibilitatea unor personaje, greșit construite fără umbră de firesc într-un joc alambicat, dar deloc metafizic.

Horățiu Mălăele confirmă cu filmul *Nuntă mută* talentul unui cineast atent la personajele unei povești stranie petrecute în primii ani ai

sovietizării forțate a României. Colorat și poetic, credibil însă doar până la un punct, povestea spusă în anii studenției de regretatul profesor și actor Octavian Cotescu, tânărului învățăcel Horațiu Mălăele n-a fost uitată și ea a apărut pe ecrane cu câteva calități certe pentru viitorul regizorului Horațiu Mălăele – coerență epică, bună construcție psihologică a personajelor, o cheie moralizatoare propusă fără ostentație într-o dramă petrecută în anul 1952, cu tot cortegiul său de suferințe aduse de „prietenii” de la Răsărit.

Am lăsat la sfârșit revelația anului cinematografic, filmul *Elevator*, semnat de George Pintilie, debutant cu mari perspective prin prisma unui prim film condus cu virtuozitate, cu doar două personaje și cu un buget superminimalist – între 300 și 500 de euro. Drama celor doi tineri blocați într-un ascensor de marfă în mijlocul orașului este și o dramă a lipsei de comunicare, o construcție eseistică caligrafiată cu eleganță pe parcursul a peste 80 de minute de angoasă, speranțe, umor și febrilă nebunie.

Până la sfârșitul anului 2008 mai erau de așteptat cel puțin trei premiere *Întâlniri încrucișate* de Anca Damian, un nou debut, ca și *Pescuit sportiv* de Adrian Sitaru, precum și filmul lui Stere Gulea, *Week-end cu mama*, după cum și regizorii Radu Gabrea și Mircea Daneliuc mai aveau două filme gata de premieră.

Un capitol important care a fost bifat cu succes în anul 2008 a fost, spre deosebire de alți ani, producția de carte de film, care prin câteva titluri a atras nu numai atenția specialiștilor, dar și a publicului larg. Cărți ca volumele semnate de Bujor T. Rîpeanu despre *Filmul documentar-1897-1948*, de Marian Tuțui despre *Filmul românesc și filmul balcanic*, de David Reu despre *Secvențe din istoria țării*, de Theodor Leontescu despre *Puterea omulețului*, precum și cele semnate de profesorii Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică „Ion Luca Caragiale” – Iuliana Constantinescu, *Ultima frontieră*, Doru Nițescu, *Il Cinema Menzogna*, despre Federico Fellini, Marius Șoptorean, *Utopie și Film*, și Sergiu Băeșu, *Animația de la 2D la 3D*, toate acestea se constituie într-un valoros corpus de literatură teoretică și istorică dedicată artei a șaptea. Cele mai valoroase titluri apărute în 2008 le voi comenta cu alt prilej.

Și un ultim cuvânt despre filmul documentar, care nu s-a prea putut vedea decât pe ecranele unor canale de televiziune sau în câteva gale sau festivaluri, mai mult sau mai puțin importante. Dintre cele câteva documentare doar filmul semnat de Thomas Ciulei – *Podul de flori*, bine plimbat în câteva competiții internaționale și câștigător a câteva importante premii, dovedește clasa cineastului ce evocă fără patetisme gratuite viața unei familii de basarabeni în absența unei mame plecate în Italia pentru a-și susține financiar mai bine rudele rămase acasă, respectiv două fiice și un soț.

Într-o cheie comică se situează filmul lui Tudor Giurgiu despre *Nunți, muzici și casete video*, după cum Alexandru Solomon ne propune un subiect extrem de actual cu *Apocalipsa după șoferi*.

Fără mari surprize, cu câteva eșecuri anunțate, anul cinematografic 2008 nu a ieșit din comun confirmând doar ritmul unei producții cinematografice medii ca volum, cu câteva vârfuri de valoare, ce dau speranțe mai mult sau mai puțin justificate pentru viitor. Este și anul când mari protagoniști ai „noii generații” de tineri cineaști au cam șomat în așteptarea inspirației pentru viitoarele opere – Cătălin Mitulescu, Cristi Puiu, Corneliu Porumboiu sau Cristian Mungiu. În 2009 o parte dintre acești regizori se vor afla din nou în spatele aparatului de filmat. Să vedem însă cine va confirma frumoasele succese ale anilor 2006 și 2007...

NICOLAE PRELIPCEANU

UNIUNEA EUROPEANĂ A TEATRULUI

Toamna s-a făcut iarnă și festivalurile au continuat, așa cum observam și în ultimul număr al acestei reviste, de anul trecut. Cel care a ținut cel mai mult și ne-a provocat plăcute descoperiri a fost, totuși, Festivalul Uniunii Teatrelor Europene (UTE), care nu s-a terminat decât în preajma Crăciunului.

Lear-ul lui Andrei Șerban, cu toate personajele jucate de femei i-a scandalizat pe unii și încântat pe alții. Ba că e o expresie deșucheată a corectitudinii politice (!), ba o revanșă asupra epocii lui Shakespeare când, dimpotrivă, și cele trei femei din piesă erau jucate tot de bărbați. Cu câteva stagiuni în urmă (nu multe, dar le-am pierdut numărul), la Teatrul Maghiar din Cluj, Tompa Gabor pusese *O scrisoare pierdută* cu bărbații jucați de femei și invers. Ce hazliu suna replica „Zoe, fii bărbată!”, adresată de o femeie în rolul Tipătescu, unui bărbat, Zoe Trahanache! Andrei Șerban, însă, șterge bărbații și recurge numai la femei, ceea ce dă alte nuanțe spectacolului, cu o ... Lear teribilă, în interpretarea Marianeii Mihuț, și cu o ... Gloster imagine enormă a decrepitudinii, interpretat de Valeria Seciu. Spectatorul pregătit nu avea, însă, vreun șoc, totul se desfășura atât de shakespearian încât numai pentru cineva prea legat de contingent faptul că interpreții sunt femei mai putea să conteze. Sigur, șocul ar fi apărut, poate, pentru un spectator care nu știa la ce va asista, dar asta nu a fost, cred, cazul nimănui din sala de la premieră. În fond, tentativa lui Andrei Șerban poate fi una de depășire a limitelor și care limite sunt mai teribile pentru om decât cele ale sexului?

Dar pentru mulți spectatori bucureșteni, revelația toamnei va fi fost *Unchiul Vanea (Ványa Bácsi)*, pus la Teatrul Maghiar din Cluj, cu fantasticii săi actori, tot de Andrei Șerban, o adevărată capodoperă a spectacolului, cum nu se știe de câte ori în viață ai șansa de a vedea. Adus pe scena de la Odeon, spectacolul de la Cluj a rămas aceeași capodoperă, deși spațiile s-au modificat, iar unele scene au trebuit să fie rafistolate. Utilizând toată sala de spectacol pentru jocul actorilor, publicul găsindu-se mereu în mijlocul acțiunii, Andrei Șerban a creat un fel de spațiu concentraționar, în care personajele lui Cehov se simt sechestrate pentru vecie, orice încercare a lor

de scăpare fiindu-le interzisă. Numai intrușii, profesorul Serebriakov și tânăra lui soție, de care se îndrăgostesc egal și disperat, tocmai ca șansă de ieșire, Vania și doctorul Astrov, numai acest cuplu poate să se retragă la sfârșit, lăsându-i pe cei de la moșie în aceeași robie nedeclarată. Andrei Șerban a păstrat toată tristețea disperată a eroilor lui Cehov, ceea ce nu se întâmplă atunci când vreun regizor încearcă doar să uimească prin neașteptatele mișcări pe multiple scene ale personajelor sale.

Un spectacol interesant prin soluțiile sale vizând demonstrarea incomunicabilității între oameni a fost cel al lui Teatro Nacional São João, Porto, cu scenetele lui Samuel Beckett puse sub titlul *Toți cei care vorbesc*, în regia lui Nuno Carinhas. Aici s-a lucrat mult cu light-design-ul, efectele de lumină și umbră, până la întuneric, dând consistență scenelor și replicilor, altminteri anodine, așa cum le-a conceput scriitorul. Culmea tehnicii în slujba emoției este acea parte în care scena e, toată, întunecată, și numai, undeva, sus de tot, cam la două staturi de om, se concentrează un spot foarte intens de lumină, care face vizibilă o gură vorbitoare, în plin exercițiu oral neostoit.

Un spectacol de altădată a fost acela al lui Studio 24 – Compania Roger Planchon, cu *Amedeu sau Scapi de el cu greu* de Ionesco, în regia și interpretarea unei legende a scenei pariziene, Roger Planchon. Spectacolul e un remake, după cel pus în scenă de același regizor, în 1955, și la care a asistat încântat și autorul. Fiorul pe care-l puteai avea, ca spectator de teatru din anul 2008, era mai mult cel că, probabil, unele scene jucate de regizorul și actorul francez au fost, în aceeași concepție, văzute și de Eugène Ionesco. Altfel, praful se vedea pe la colțuri, în ciuda modernizărilor efectuate.

Un *Boris Godunov* de Pușkin, pus în scenă de celebrul regizor irlandez Declan Donnellan, prezent în ultimii ani de câteva ori la festivalurile din România, m-a făcut să exclam, poate pe nedrept, „Shakespeare să trăiască!”, pentru că toată povestea uzurpatorului uzurpat semăna extrem de mult cu cele din tragediile istorice ale Marelui Will. Altfel, actori extraordinari, modernizare suportabilă chiar pentru spiritele mai conservatoare (îl aveam în față, căci publicul era așezat de o parte și de alta a scenei de pe marea scenă a Naționalului bucureștean, pe Victor Rebengiuc, care părea încântat de ceea ce vedea, am tras și eu cu ochiul la el, ca să văd încotro să mă uit mai întâi, căci era ca la tenis, „jucătorii” evoluau la ambele capete ale terenului). Compania era aceea a Festivalului Internațional de Teatru Cehov – Moscova și școala actricească rusească se vedea la fel de bine și de bună ca și-n *Călugărul negru* de la Festivalul Național de Teatru.

Un spectacol interesant a fost, pe scena de la Bulandra-Izvor, acela al Teatrului Național Habimah din Tel Aviv: *Anna Karenina*, după romanul lui Tolstoi, în regia lui Ilan Ronen. Nu sunt sigur că am văzut la multe spectacole atât de clar rolul regizorului ca la acesta, extrem de dinamic, cinematografic aproape, schimbarea scenelor realizându-se cu repeziciune prin tragerea unor

cortine care împărțeau scena în trei sau patru spații pe care se puteau desfășura, uneori simultan, alteori alternând foarte rapid, multele episoade din acest roman. Actori desăvârșiți și ei, voi cita câteva nume, Teatrul Habimah a mai fost la București și va mai veni poate: în rolul Annei Karenina – Evgenia Dodina (Lev Dodin urma și el, peste câteva zile, cu *Viață și destin* după Vassili Grossman), Levin – Rami Heuberger, Karenin – Alex Ansky, Vronsky – Yuval Segal/Koby Livne. Un spectacol și modern, sau postmodern pentru cine mai ține la acest cuvânt, cândva „magic”, dar și conform poveștii clasice, unde lumina și muzica își joacă și ele rolul deloc mărunț.

Și când Lev Dodin a venit cu *Viață și destin*, după romanul interzis timp de decenii al lui Vasili Grossman, a trebuit să recunoaștem încă o dată calitatea excepțională a școlii teatrale rusești, dar și puterea de a dezvălui ororile unui regim pe care bolșevicii l-au propagat în lumea largă. Prima oară, se pare, într-o operă literară, apare paralela între regimul nazist și cel sovietic, între lagărele sovietice, ca modele, și cele naziste, copii fidele. Asta e, însă, doar teorie. Faptele din romanul lui Grossman, pe care Lev Dodin le selectează pentru a alcătui substanța acestui spectacol de mai bine de trei ore sunt abominabile și exemplare pentru ceea ce scriitorul a dorit să demonstreze. Spectacolul are forța originalului, actorii sunt extraordinari, povestea mamei, evreică din Ucraina dusă la moarte alături de toți ceilalți evrei din orașul său, este zguduitoare, iar interpretarea Tatianei Shestova exemplară. În paralel, se desfășoară povestea fiului său, Viktor Ștrum, savant atomist scos de la institutul unde lucra și rechemat cu onoruri, după ce Stalin îi dă un telefon, așa cum se spune că a făcut și cu Bulgakov. Serghei Kurișev este un interpret ideal pentru acest rol. De neuitat scenele de semi-nebunie fericită de după ce „tătucul” închide telefonul, când el repetă pe toate tonurile ultimele cuvinte ale acestuia: „Vă doresc succes în muncă”. Un refren al tânărului savant, până când vine momentul pe care Caragiale îl numea „țal”, adică plata: să semneze un protest împotriva „minciunii” din *New York Times*, că în Rusia ar fi savanți internați în lagăre. El semnează, după ezitări îndelungi, și astfel totul se încheie. Tragedia se zugrăvește pe fața și în ochii soției sale, interpretată magistral de Elena Solomonova. Dar înscenarea lui Lev Dodin are calitatea de a fi în același timp modernă, cu scenele de lagăr nazist și sovietic alternând în același spațiu cu viața privată a familiei Ștrum, și a respecta și textul, pe care actorii îl rostesc cu sfîntenie, așa cum astăzi nu se mai practică. Iar regizorului nu-i scade cu nimic valoarea și contribuția. Un spectacol cum nu vedem prea des pe o scenă românească.

Pe scurt, revelație după revelație, teatrul a ținut afișul cultural al acestei toamne-ierni bucureștene, demonstrându-și vitalitatea și soluțiile de supraviețuire într-o lume atât de puțin interesată de alte arte.

VALERY OIȘTEANU

DALÍ. PICTURĂ ȘI FILM

Cu toate că, la un moment dat, el însuși a calificat filmul drept o formă inferioară de expresie, puțini artiști au avut mai multe legături cu acest domeniu ca Salvador Dalí. De-a lungul carierei sale, el a colaborat cu artiști ca Luis Buñuel sau Frații Marx, Alfred Hitchcock sau Walt Disney pentru a crea o serie de viziuni ce pot fi numite de-a dreptul fantastice și care au fost, apoi, proiectate pe marele ecran, acesta fiind și subiectul expoziției intitulate *Dalí. Pictură și film*. Ea și-a deschis porțile la Galeria de Artă Modernă Tate, fiind vorba despre un proiect realizat în colaborare cu Fundația Gala – Salvador Dalí, Figueres, Spania și a străbătut un drum lung de la Londra la Los Angeles, iar apoi la St. Petersburg, Florida, acum încheindu-și traseul la MoMa, reprezentând, și aici, un real succes, evenimentul artistic fiind organizat de Jodi Hauptman, curatorul Secției de Desene a muzeului.

Filmul ca atare, ca o nouă formă artistică, a ajuns în Spania lui Dalí chiar în primul an al vieții acestuia, 1904. Un cinematograf s-a deschis nu după mult timp și la Figueres, orașul în care s-a născut artistul. Dalí este, în mod clar, unul dintre membrii de seamă ai primei generații de artiști care au trăit sub semnul mării influențe exercitate de arta cinematografică și care au încercat să se exprime prin intermediul acesteia. Într-adevăr, Dalí și-a dorit ani de zile să creeze, împreună cu prietenii săi, „o stare vizibilă a subconștientului”, despre care era convins că poate fi exprimată numai prin intermediul filmului.

Ideea realizării unor filme aparține rivalilor lui Dalí, Buñuel și Federico Garcia Lorca. Între anii 1927 – 1929, Buñuel a câștigat în cele din urmă disputa care i-a permis, apoi, să realizeze o parte a scenariului și i-a adus și sprijin financiar – furnizat, în mod de-a dreptul miraculos, chiar de mama sa, care adunase suficienți bani pentru a susține un proiect de colaborare avangardistă cu Dalí. Ambii artiști erau convinși de marea misiune suprarealistă de a explora visele și dorințele reprimite, exprimate, în acest caz, prin intermediul unui scenariu nonlinear. Astăzi, pelicula lor încă mai provoacă numeroase discuții, dar, în același timp, tinde să elibereze dorințele,

fiind un complement perfect pentru lumea viselor și pentru domeniul atât de greu de analizat al subconștientului.

Titlul primei lor capodopere, *Câinele andaluz*, era, de fapt, o trimitere clară la un termen argotic prin care se făcea referire la studenții din regiunea respectivă (Lorca însuși era andaluz), termen folosit în cosmopolita reședință studențească din Madrid unde acesta locuia – și care era, în fond, chiar leagănul suprarealismului spaniol.

În prima galerie de la MoMa, vizitatorii au putut urmări cele două celebre producții realizate de Buñuel și Dalí, *Câinele andaluz* și *Vârsta de aur*, cea din urmă fiind mai accentuat anticlericală și având un caracter polemic. Nici una dintre aceste două creații n-a fost depășită ca intensitate, imaginile folosite, întunecate și amenințătoare, exprimând perfect instabilitatea epocii în care s-a produs ascensiunea fascismului. Aripa de dreapta a Ligii Patrioților și Liga Antievreiască s-au revoltat, la Paris, la una dintre reprezentațiile cu *Vârsta de aur*, iar susținătorii lor au distrus picturile care însoțeau expoziția. După ce a rulat timp de zece zile, filmul a fost interzis în Franța pentru următorii cincizeci de ani.

În biografia sa, apărută în anul 1983, Buñuel își amintește cum cei doi stabiliseră o regulă esențială pentru colaborarea lor: și anume că nici o idee sau imagine având o posibilă explicație rațională nu urma să fie inclusă în opera artistică finală. Mai întâi, Dalí trebuia să picteze linia generală ce trebuia urmată, iar Buñuel să transforme imaginea în scene memorabile cum ar fi o mână desprinsă de restul trupului și închisă într-o cutie care, mai târziu, e văzută zăcând pe stradă; sau o mulțime de furnici umplând un preafrumos nud și devorându-l. Sau imagini ale unor mângari aflați în putrefacție; sau faimoasa scenă a scoaterii unui ochi cu briciul. Sau ceasurile care par a se topi și a curge, grupurile de ochi ițindu-se dintr-o cortină ridicată – care au devenit, toate, simboluri suprarealiste ușor de recunoscut ca atare.

Dorință nesatisfăcută (1928), pictură realizată cu vopsele de ulei amestecate cu nisip pentru a spori consistența materialului de lucru care avea, apoi, să fie întins pe pânză, dar și pe câteva cochilii de scoici incluse în ansamblu pentru a crea „misteriosul kitsch” este cea mai „suromantică” (acesta fiind un termen inventat de mine special pentru a denumi cât mai adecvat arta lui Dalí) compoziție de forme și suprafețe senzuale. *Plăceri iluminate* (1929) cuprinde o serie de elemente cum ar fi bicicliști purtând pâini pe cap, imagine folosită, de asemenea, mai târziu, în filmul *Babaouo*, din 1932.

Expoziția de față aduce, de asemenea, în prim plan și rezultatele descoperirii întâmplătoare a unor filme de mult uitate precum și a unor decoruri de film identificate de curând la Hollywood. O producție Disney de patruzeci de minute, care nu a fost niciodată vizionată până acum și o serie de secvențe din creația lui Hitchcock, *Spellbound* (1945), alături de alte

câteva astfel de lucruri au fost descoperite într-o pivniță părăsită de la studiourile Twentieth Century Fox. Expoziția mai cuprinde și pelicula de șase minute **Destino**, un alt rezultat al colaborării cu Disney, bazată pe desenele lui Dalí, începută la sfârșitul anului 1945, uitată pentru următorii aproape șaizeci de ani, redescoperită în cele din urmă și definitivată acum cinci ani.

În total, peste o sută de picturi importante, desene, manuscrise, fotografii și filme realizate de excentricul Dalí, cel care știa atât de bine să se promoveze singur, descriu, toate, rolul extrem de important deținut de cinematografie în domeniul experimentului și exprimării artistice. Atât în pictură, cât și în filmele la a căror realizare a contribuit, Dalí a relevat succesiunea momentelor temporale, transformarea spațiului în timp, trecând prin forme ale degradării materiale și a formelor umane nedefinite și moi, având contururi neclare, ca de amoebă, sprijinite de cârje fusiforme. Filmul și pictura s-au întretesut mereu în cazul lui și l-au stimulat intelectual pe Dalí în ceea ce privește imaginația creatoare. Acest lucru este evident în picturi cum sunt **Primele zile ale primăverii** (1929), **Persistența memoriei** (1931) și **Metamorfoza lui Narcis** (1937), în care imaginile se dizolvă fără încetare una în cealaltă, așa cum se întâmplă și în peliculele sale.

Fascinația lui Dalí pentru teoriile freudiene ale personalității, ca și pentru cele legate de interpretarea viselor sau de dimensiunile subconștientului au influențat și compozițiile sale suprarealiste, care te pun adesea în încurcătură. Faptul este evident dacă avem în vedere picturile terminate chiar înainte ca artistul să înceapă să se apropie în mod definitoriu de lumea filmului, cum ar fi **Aparat și mână** (1927) și **Carne de gâscă inaugurală** (1928).

În egală măsură uimit și cucerit de procedeele specifice filmului, Dalí cel nu o dată atât de contradictoriu a scris, în anul 1927: „Cea mai bună formă de cinematografie este cea care poate fi percepută cu ochii închiși.” Pictorul și-a exprimat entuziasmul pentru avangardă prin intermediul scenariilor pentru filme care n-au fost niciodată produse, ca de exemplu **Babaouo**, ecouri din acesta apărând în cazul unei cutii de umbre descriind una dintre scene.

Cea dintâi întâlnire a artistului cu Harpo Marx a avut loc la o petrecere din Paris, unde și-au exprimat pe dată admirația reciprocă. Apoi, Dalí i-a trimis lui Harpo un cadou de Crăciun: o harpă având corzi din sârmă ghimpată și linguri în loc de chei de acordare, totul fiind învelit în celofan. Harpo a fost încântat și i-a trimis lui Dalí o fotografie în care apare chiar el, așezat lângă harpă și având degetele bandajate, ca și cum s-ar fi rănit în încercarea de a cânta la acest instrument. Dalí l-a pictat în anul următor, iar Harpo apare gol, cu o coroană de trandafiri pe cap, un faun nebun în mijlocul unei adevărate păduri de harpe, unde el mângâie, ca pe o nouă Leda, o lebadă de un alb orbitor și o hrănește cu o statuie a lui Venus din Millo făcută din brânză. În mod clar încântat de idee, Dalí a mai pictat încă două versiuni ale lui Harpo

așezat lângă harpa sa, încruntându-se parcă plin de beatitudine și purtând un homar pe cap.

Colaborările ulterioare ale lui Dalí cu fotografii Philippe Halsman au dus la definitivarea scenariului pentru filmul **Haos și creație** (1960) și a unei înregistrări video gândită ca un cuvânt de salut pentru Convenția comunicării vizuale de la New York, în care Dalí repetă surescitat și fără încetare numele lui Piet Mondrian: „PIET, PIET, PIET... NIET!”. Aceasta este una dintre primele înregistrări video ale lui Dalí din perioada respectivă, iar alături de el pot fi amintite și numele altor artiști, cum ar fi John Cage, Allan Kaprow, Yves Klein și Jean Tinguely.

Impresii din Mongolia Superioară. Omagiu lui Raymond Roussel, realizat în anul 1975 pentru Televiziunea Spaniolă, în regia lui Jose Montes-Baquer, este un fals documentar despre căutarea unor ciuperci cu proprietăți halucinogene, o vedere microscopică a picturii, oxidarea alamei din cauza urinării, culori abstracte pe obiecte cu dimensiuni oscilând mereu între mare și mic și prefigurând cu trei ani **Oxidarea**, seria de picturi ale lui Andy Warhol. Warhol însuși reprezintă o legătură directă între Dalí și suprarealismul de factură pop, iar în 1966 el este cel care l-a convins pe pictorul mai în vârstă să devină subiectul unui portret în timpul unui dintre testele sale pentru marele ecran.

În afara filmelor care au rulat neîntrerupt în salile expoziției amintite, la MoMa au mai putut fi vizionate mai multe filme de și despre Dalí, toul desfășurându-se sub coordonarea lui Anne Morra, responsabilă a departamentului de filme. Printre aceste creații s-au numărat **Visul lui Dalí despre Venus** (1939), **Întâmplările lui Salvador Dalí** (1963-64), în regia lui Jonas Mekas, **Dalí la New York** (1966), regizat de Jack Bond și **Moartea lui Salvador Dalí** (2005), scenariul și regia fiind semnate, în acest caz, de Delaney Bishop.

Includerea noilor forme de artă vizuală în arta sa, utilizarea imaginilor mașinilor, telefoanelor și a altor produse ale societății de consum, toate acestea au reprezentat răspunsul lui Dalí la provocările epocii sale. Participarea sa la o serie de proiecte cinematografice sau de animație, în domeniul video sau în acela al fotografiei au fost decisive în ceea ce privește depășirea barierelor dintre diferitele tipuri de cultură – iar acestea, toate, sunt evidențiate foarte clar în această remarcabilă expoziție, ce servește și pentru a demonstra, dincolo de orice posibilă îndoială, că Dalí rămâne unul dintre artiștii cu adevărat relevanți și pentru direcțiile esențiale ale secolului XXI.

În românește de RODICA GRIGORE

ION ZUBAȘCU

SCRIITORI CU DESTINE IEȘITE DIN COMUN...

La colocviul *Scriitorul, cenzura și securitatea*, inițiat de prozatorul Bujor Nedelcovici în cadrul Târgului Gaudeamus, cu prilejul lansării operelor sale complete, la Editura All, Stéphane Courtois, Nicolae Manolescu, Ana Blandiana, Romulus Rusan, Ion Bălu, Lucia Hossu-Longin, Armand Goșu, Livius Ciocârlie, Alexandru Zub, Dan C. Mihăilescu, Marius Oprea, Sorin Ilieșiu, Lucian Pintilie, Victor Rebengiuc și mulți alții, oameni de cultură și istorici, au demontat pe parcursul unei zile întregi o parte din mecanismele celui mai opresiv sistem totalitar din Europa de Est, punând în evidență mijloacele incredibile prin care securitatea acționa pentru controlul total al conștiințelor și prevenirea oricăror disfuncționalități imprevizibile ale aparatului represiv. Transcrierea substanțialelor luări de cuvânt de la acest colocviu, moderat de prozatorul Bujor Nedelcovici, Nicolae Manolescu și Ana Blandiana, ar putea face obiectul unui valoros volum de istorie orală, în care personalitățile implicate ar adăuga celor cunoscute până acum dezvăluiri de-a dreptul senzaționale din propriul lor destin, deturnat într-o proporție semnificativă de intersectarea cu anomalia istorică numită comunism. Celor spuse cu acest prilej, le-aș adăuga câteva exemple extreme de scriitori, cărora regimul comunist le-a deturnat întregul destin, într-un mod cu totul ieșit din comun.

Scriitorul interbelic E. Ar. Zaharia, pe numele real Zaharia Macovei, le-a fost profesor la Oradea multor scriitori din zonă, sau care au trecut prin Bihor, după 1950, Mircea Zăciu, Ana Blandiana, Gheorghe Grigurcu, Vasile Dan, Octavian Doclin, Ioan Derșidan, Ileana Zubașcu ș.a. Născut în Bucovina, în 1911, a fost fixat de George Călinescu, în marea sa *Istorie a literaturii române...*, la subcapitolul *Suprarealiști bucovineni*, dedicat “iconarilor” (o prelungire zonală a *Gândirii* și gândirismului), din grupul cărora făceau parte Mircea Streinul, Iulian Vesper, George Drumur, Traian Chelariu ș.a. Pușini, însă, dintre cei care au învățat literatura română de la profesorul Zaharia Macovei, știau că a publicat (înainte de 1944) 13 volume de versuri, pentru că după instaurarea regimului

comunist la putere, poetul E. Ar. Zaharia a dispărut din istoria vie a literaturii, fiind sacrificat cu totul pentru supraviețuirea ființei biologice, din spatele versurilor, care a scăpat de urmăritorii săi fugind din Bucovina în județul Bihor, camuflându-se sub identitatea unui onest profesor de literatură, timp de peste 50 de ani. Nici unul dintre cei cărora le-a fost profesor nu i-au cunoscut biografia reală, omul Zaharia Macovei sacrificând idealitatea istorică a nonconformistului poet E. Ar. Zaharia, pentru a rămâne în viață și a scăpa de teroarea regimului comunist, prin dedublare și mutarea într-o identitate conformistă.

Abia în 1998 (!), trei dintre ucenicii și colaboratorii profesorului Macovei, scriitorii Ioan Derșidan, Paul Magheru și Octavian Doclin, îi publică antologia *Alborada* (zori de zi, în spaniolă), cu o prefață extraordinară semnată de Mircea Zăciu, în care acesta îi dezvăluie adevărata identitate de poet “iconar” interbelic. Cu studii temeinice la Paris, format în preajma contactului direct cu Paul Valéry, dar și cu operele cunoscute din sursă directă ale lui Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, poetul E. Ar. Zaharia a fost colaboratorul *Revistei Fundațiilor Regale*, unde a publicat în 1942 un amplu poem, *Eroica*, dedicat Mareșalului Ion Antonescu. După venirea comuniștilor la putere și arestarea primilor “iconari” gândiriști, poetul E. Ar. Zaharia s-a retras complet din literatură, profitând de protecția pseudonimului său literar, pe care l-a abandonat definitiv, și apărând tot restul vieții sub numele real, ca profesor de literatură, în extremitatea geografică vestică a României, urcând cu resemnare treptele apostolatului didactic, din școli și licee bihorene la catedra de Istorie literară a Universității din Oradea. Potretul pe care l-l face Mircea Zăciu, fostul său elev de la Liceul Gojdu, este cutremurător și sintetizează tragedia unei întregi categorii de victime din rândul creatorilor României, cu destine sacrificate de comunism: “*Că sub haina modestă a unui profesor de liceu provincial, el continua să trăiască și să respire, aceasta rămânea secretul doar al câtorva. Oficial, el murise. Spaimele, teroarea, panica identificării l-au urmărit decenii de-a rândul. Ceea ce firesc fusese pentru bucovineanul impenitent, pentru adversarul funciar al comunismului nivelator și criminal, putea să devină o culpă politică fatală. Iată de ce, atunci, E. Ar. Zaharia a părăsit scena literară, iată de ce profesorul Zaharia Macovei a preferat să adopte soluția japoneză a unui seppuku simbolic, ucigând în el Poetul. Între dramele diverse și răscolitoare ale atâtor biografii de scriitori români, târâți în vâltoarea murdară a istoriei ultimei jumătăți de veac, cea a poetului E. Ar. Zaharia nu e mai puțin zguduitoare*”.

La rândul său, prestigiosul critic Gheorghe Grigurcu, fost elev al profesorului Macovei la Liceul „Emanoil Gojdu” din Oradea, îi dedică 12 pagini recuperatoare, substanțiale, în *Poezie română contemporană*, vol

II (p. 561-572), care ar merita citate în întregime, cu o prezentare extinsă a destinului său ieșit din comun, dar și o analiză tardivă a operei sale poetice, din care reținem finalul: "*E. Ar. Zaharia e unul din autorii fără care tabloul poeziei noastre dintre războaie ar fi incomplet*". Din păcate, dicționarele scriitorilor români, dar și cele câteva masive istorii literare, care au apărut în ultimii ani, rețin biografii și opere ale unor proletcultiști și slujitori notorii ai regimului de ocupație sovietică, dar nu și destinul creator al poetului E. Ar. Zaharia, sacrificat de comunism! Mai mult decât atât, cazul ieșit din comun al poetului E. Ar. Zaharia nu e singular, ci ilustrează o categorie întreagă de creatori, mai puțin cunoscută și cercetată, rămasă încă în umbra istoriei literare, scriitori ale căror destine ar fi fost cu totul altele, dacă trăiau vremuri istorice normale și nu apăsarea strivitoare a unui regim care și-a făcut un program oficial din suprimarea valorilor. Câteva exemple, pe lângă cel al poetului E. Ar. Zaharia?

Poetul și pictorul Gheorghe Chivu, din Dobrogea, a trebuit să se ascundă tocmai la Sighet, în Maramureș, sub identitatea unui profesor modest de desen, de tăvălugul neiertător al istoriei. După un debut fulminant, pentru că a refuzat categoric gloria și statutul compromișător pe care i-l pregătea regimul comunist, poeta Ileana Zubașcu a reiterat gestul radical al profesorului ei, Zaharia Macovei, de la Oradea, și s-a retras definitiv din istorie. Poetul Viorel Padina plătește cu absența sa din istoriile literare actuale verticalitatea morală de a nu fi făcut nici un compromis cu cenzura regimul comunist, amânându-și cu zece ani debutul literar.

Avem măcar dreptul ca acum să cunoaștem cât din neîmplinirile unor destine, cu cărți amânate zeci de ani, sau sacrificate cu totul, se datorează limitelor proprii și cât împrejurării fatale de a trăi într-un regim criminal, care a debutat pe scena politică a României cu un program consecvent de suprimare a valorilor, care a distrus și contorsionat generații întregi de destine. Fără acești creatori, uitați acum de toată lumea– și cine știe câți asemenea lor a sacrificat regimul comunist? – nici o istorie adevărată a literaturii române de mâine nu va fi întreagă!

LIVIU FRANGA

CUVÂNT
LA DESPĂRȚIREA DE PROFESORUL EUGEN CIZEK

Cel care se află acum pregătit să înceapă drumul fără întoarcere al veșniciei ar fi dorit, știu bine, să mă despart pentru totdeauna de dînsul scurt, în câteva cuvinte, fără adaos de vorbe, numai idei – și acelea doar esențiale.

N-aș putea să o fac. Nu pentru neputința de a-mi opri cuvintele să urce din suflet, nu pentru preaplinul acestui suflet care nu poate să nu-și aducă aminte de atâtea decenii din urmă, decenii care ne-au unit din clipa în care a intrat, tânăr conferențiar, în anul 1977, pe ușa sălii de curs a anului al III-lea de filologie clasică, până în ziua susținerii ultimului doctorat condus, cu puține luni în urmă, în aceeași Facultate slujită cu devotament peste o jumătate de secol ...

Nu aș putea, deci, să îmi țin oprite vorbele, pentru că însăși personalitatea Profesorului de literatură și cultură latină celui mai prodigios pe care l-a dat Filologia Clasică românească a acestei ultime jumătăți de secol mă împiedică să îmi drămuiesc cuvintele. Mai ales că, la acest ceas de despărțire, și recunoștința pe care noi, zecile de promoții ale Profesorului, i-am arătat-o mai mult prin palide gesturi nesemnificative, trebuie, măcar acum, pentru ultima oară în prezența sa, să încapă în atâtea cuvinte de câte este nevoie.

Cine rostește sau scrie numele lui Eugen Cizek îl face sinonim spontan cu erudiția savantă, completă, exhaustivă. Pentru Antichitatea clasică, pe ambele ei laturi, cu precădere cea romană, nu a existat un cunoscător, dacă aș putea zice așa, mai desăvârșit în România postbelică. A avut, cum recunoaște el însuși în repetate rânduri, inclusiv prin dedicațiile cărților sale, profesori care i-au fost modele ilustre: un Aram Frenkian, în special, și un Dionis M. Pippidi la Universitate, un Gheorghe Guțu – formator decisiv în anii de liceu, ca și mai târziu. Erudiția lui Eugen Cizek depășea, însă, fabulos granițele istorice ale Antichității. Ea stăpânea, practic, toate spațiile Istoriei, de la Evul Mediu amestecat cu târzia Antichitate până la culisele obscure ale celor două conflagrații mondiale din veacul trecut, iar de acolo de la experiența istorică a dictaturii proletarietului ceaușist până la ultimele bătălii pentru putere din România postdecembristă. Nu am

cunoscut un om mai puternic ancorat simultan în reconstituirea autentic, profund științifică, până la ultima fibră, a Antichității clasice, dar și adânc știutor al duratei istorice pe tot ansamblul ei, inclusiv al fazei trăite, prin viața sa, a Istoriei.

Monstrum eruditionis, așadar, acesta a fost Profesorul Eugen Cizek, pentru toți cei care, la Universitatea bucureșteană, în institutele și centrele de cercetare ale Academiei, la edituri sau la Uniunea Scriitorilor, în diverse facultăți, licee și case de editură din țară și din Europa, dar și la atâtea congrese și conferințe, unele chiar în afara bătrânului continent, în sfârșit, în propria casă, alături de cei prea dragi lui, soție – doamna Olga, Zizi pentru prieteni și familie –, rude, cunoscuți, admiratori, studenți și colaboratori apropiați, l-am cunoscut. Veșnic la biroul din fața ferestrei, adumbrit de crengile care au văzut, an de an, zămislindu-se carte după carte ... Veșnic aplecat asupra lor, asupra cărților din biblioteca lui și asupra cărților scrise de mâna lui, prietenele niciodată trădătoare ale unui spirit neostenit și mereu întrebător de adevăruri, cum a fost spiritul Profesorului Eugen Cizek.

Acestor cărți și acestor adevăruri ale Lumii Vechi domnia sa și-a dedicat viața întreagă. Fără amânări, fără pauze. A creat o operă care, în întregimea ei, cu greu poate fi prinsă până la ultimul rând al ultimei recenzii. Cărțile i-au adus, de bună seamă, cea mai mare faimă. Lor li se datorează premiile care l-au onorat, ca și titlurile academice ilustre ce i-au răsplătit activitatea. Le cunoaștem cu toții, ele însă se cuvin a fi spuse pentru că ne onorează și pe noi, slujitorii acestei Filologii Clasice pe care nimeni altul dintre noi, în ultimii 50 de ani, nu a umplut-o de atâta strălucire a faimei.

A primit, în 1984, Premiul Literar European al Asociației Scriitorilor de Limbă Franceză (ADELF), fiindcă o serie de volume fundamentale au fost fie redactate direct în franceză, fie traduse ulterior în franceză (și, de aici, în alte limbi de mare circulație – în italiană, de exemplu). Doctoratul însuși a fost susținut în Franța, cu strălucirea cunoscută, sub directă conducere a lui Pierre Grimal, mentorul său declarat. În același an 1984, și Academia Română îi recunoaște excelentele merite științifice, încununând aceeași carte, *Néron* (ed. I, Fayard, 1982) cu Premiul Timotei Cipariu. În ultimul deceniu al secolului trecut, Academia franceză de Științe, Litere și Arte din Lyon, înființată în 1700, îl primește, ca membru de onoare, în rândurile ei. La fel și Academia Regală de Litere din Barcelona, în calitate de membru corespondent. Din păcate, așa cum au observat și alții, cum am scris și eu în mai multe rânduri, aceste gesturi de mare onoare culturală pentru un savant român contemporan, venite din partea unor înalte foruri științifice europene, nu au avut nici un efect, sau măcar un ecou, în birourile și sălile Academiei Române ...

Cărțile acestea, care i-au adus o faimă nu doar neștirbită prin acuratețea ideilor și desăvârșita acribie științifică, ci și una mereu actuală, de autoritate incontestabilă în întreg domeniul culturii literare a Antichității, în special romane, sunt dificil de ordonat în funcție de un singur criteriu, acela al conținutului tematic. Zonele cultural-istorice circumscriu numeroase spații și teritorii particulare, asupra cărora cercetarea profesorului a zăbovit și revenit de nenumărate ori de-a lungul întregii vieți.

Lăsând la o parte sutele de articole, recenzii, prefete sau postfețe, cronici și note, risipite în periodice științifice, românești și internaționale, de mare calibru, dar și în revistele de cultură și chiar în presa culturală, în enciclopedii și dicționare, am putea, într-o clasificare provizorie și, în împrejurările de față, reductivă, circumscrie opera *ex libris* a profesorului Cizek – operă ce numără, după știința mea, 19 titluri – următoarelor direcții:

1) scriitorii latini, operele și epocile lor: *Seneca* (1972), *Tacit* (1974), *Structures et idéologie dans les Vies des douze Césars de Suétone* (1977), *Histoire et historiens à Rome dans l'Antiquité* (1995), *Eutropius* (2008);

2) genuri literare: *Evoluția romanului antic* (1970), *Istoria în Roma antică. Teoria și poetica genului* (1998);

3) istoriografia literaturii latine: *Istoria literaturii latine. Imperiul* (I-II, 1975-1976), *Istoria literaturii latine* (I-II, 1994; ed. a II-a, revăzută și adăugită, 2003);

4) împărații romani și epocile lor: *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques* (1972), *Epoca lui Traian. Împrejurări istorice și probleme ideologice* (1980; trad. fr., 1983), *Néron* (ed. I, 1982; ed. a IV-a, 1996; trad. it., ed. I, 1984; ed. a II-a, 1986; trad. rom., *Secvență romană*, 1986), *L'Empereur Aurélien et son temps* (1994), *Claudiu* (2000), *Titus* (2006);

5) istoria și civilizația Romei și teoria/filosofia Istoriei: *Mentalités et institutions politiques romaines* (1990; ed. a II-a, 1996; trad. rom., 1998), *Essai sur une théorie de l'histoire* (1998), *Istoria Romei* (2002);

6) traduceri comentate:

a) autori antici: Petronius, *Satyricon* și Seneca, *Apocolocyntosis* (ediție cenzurată, 1967); ediție integrală a *Satyricon*-ului, 1995; ediție nouă revizuită, 2003); Tacitus, *opera minora* (*Dialogus de oratoribus*, *Agricola*, *Germania*, 2002-2003);

b) Pierre Grimal, *Civilizația romană* (I-II, 1973).

Cărțile sale sunt dedicate familiei – „à ma femme Olga”, sună dedicația de pe prima pagină a tezei de doctorat, devenite *L'époque de Néron*, dar și nepoatei sale, Ana. Sunt dedicate, însă, și inegalabilului său dascăl, Aram M. Frenkian.

De fapt, cărțile sale ne sunt nouă, posterității lui, dedicate și închinat. Spre a dăinui întru îmbogățirea cunoștințelor și a științei noastre, dar și ca pildă de devotament, abnegație, pasiune, înaltă pricepere de oficianț pe altarul științei.

Pentru toate generațiile de filologi clasici, care au fost, sunt, și care vor veni ...

Sub specie aeternitatis, opera Profesorului Cizek ne va însoți și forma de la un an, un lustru, un deceniu la altul, generații unele după altele. Ea va rezista biruind, ca bronzul, Timpul, pe când noi, epigonii, și epigonii epigonilor, îi vom reînnoi, cu fiecare lectură și utilizare, strălucirea.

Sufletul Dumneavoastră, iubite Domnule Profesor, nu va rătăci, precum se temea împăratul Hadrianus, *animula uagula blandula*, prin norii întunecimilor nopții friguroase de dincolo (*pallidula rigida nubila*), ci ne va lumina scurta călătorie care nouă ne-a mai rămas, bucurându-se de bucuria creșterii noastre spre gloria nu pieritoare a numelui său.

Requiescas in pace, carissime et honoratissime magister, spiritualis pater nobis successoribus!

**Comunicat de la Uniunea Scriitorilor. Ultimele ședințe din 2008 ale
Comitetului Director și Consiliului**

În ziua de 11 decembrie 2008 au avut loc ultimele ședințe din acest an ale Comitetului Director și Consiliului Uniunii Scriitorilor din România. Ambele au fost prezidate de dl Nicolae Manolescu, președintele Uniunii. Principalul punct pe ordinea de zi a fost aprobarea bugetului pe anul 2009 și execuția bugetară pe 2008. Proiectul bugetului USR pe anul 2009 a fost prezentat de dl Varujan Vosganian și a fost aprobat de Consiliu. Comitetul Director a propus iar Consiliul a aprobat acordarea Premiului Centenarului SSR-USR pe anul 2008. Acest premiu a fost acordat unui număr de 10 scriitori cu activitate literară bogată, membri ai Consiliului USR. Consiliul a aprobat mărirea cotizației anuale la 100 lei pentru toți membrii USR cu excepția celor care sînt pensionari și au pensia mai mică decît valoarea punctului de pensie (acesta urmînd să fie în jur de 700 lei în 2009). Măsura intră în vigoare de la 1 ianuarie 2009 și nu îi afectează pe membrii care au plătit cotizația pe 2009 în avans. Pentru anul 2009 s-au stabilit noile tarife pentru cazare și masă la Casa Scriitorilor *Zaharia Stancu* de la Neptun. Comitetul Director și Consiliul au rezolvat cererile curente adresate acestor organisme ale Uniunii.

**Declarația PEN Centrului din Moldova.
Împotriva suspendării postului PRO TV Chișinău**

Moldova PEN Centru – filială a Asociației Mondiale a Scriitorilor cu sediul la Londra – își exprimă profunda îngrijorare și protestează energic față de intenția autorităților de la Chișinău de a refuza prelungirea licenței de emisie pentru postul PRO TV Chișinău, licență care expiră pe data de 23 decembrie 2008. Această decizie încalcă prevederile noului Cod al Audiovizualului, care stipulează la art. 24: „licența de emisie se prelungește de drept radiodifuzorului, la solicitare, dacă acesta a activat în conformitate cu prevederile prezentului cod și a respectat, pe parcursul termenului de validitate a licenței de emisie, condițiile prevăzute în ea”.

Deși nu a reușit să prezinte o listă credibilă de încălcări ale legii comise de PRO TV, Consiliul Coordonator al Audiovizualului a decis să scoată la concurs licența acestui post de televiziune. Aplicând modelul „patentat” în Rusia de regimul Putin, puterea de la Chișinău încearcă să elimine de pe piața media, în ajunul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 2009, postul PRO TV Chișinău – singurul post de televiziune care nu difuzează informații cenzurate și la care se mai

pot auzi vocile Opoziției și ale societății civile. Într-o manieră la fel de arbitrară și scandaloasă a fost eliminată, în 2007, din spațiul mediatic moldovean, Televiziunea Română (dosarul acestui abuz va fi judecat de CEDO). În acest moment audiovizualul autohton este dominat de stații de radio și TV rusești, cărora CCA le-a oferit licențe de funcționare și frecvențe de emisie cu o suspectă generozitate. Limitarea spațiului public, îngrădirea libertății de exprimare, încălcarea unor legi ale Republicii Moldova chiar de organisme chemate să vegheze asupra respectării acestora, demonstrează inconsistența declarațiilor pro-europene ale autorităților de la Chișinău.

Moldova PEN Centru se solidarizează cu organizațiile profesionale din mass-media care au luat atitudine împotriva acestei tentative de sabotare a dreptului la libera informare a cetățenilor, salută implicarea reprezentanților marilor puteri democratice, a Statelor Unite și a Uniunii Europene, a înalților funcționari de la Comisia Europeană și OSCE, care au atenționat în termeni fermi puterea din Republica Moldova să nu închidă postul PRO TV Chișinău.

Moldova PEN Centru adresează un apel uniunilor de creație, partidelor politice, societății moldovene în întregul ei să nu permită distrugerea ultimei redute a democrației în Moldova – independența presei și libertatea cuvântului.

Chișinău, 17 decembrie 2008

Uniunea Scriitorilor din România, Asociația Scriitorilor București anunță cu profundă durere încetarea din viață duminică, 18 ianuarie, a poetului **Grigore Vieru**, unul dintre cei mai cunoscuți scriitori din Republica Moldova și un apărător al limbii române în această țară. **Grigore Vieru** s-a născut la 14 februarie 1935, în satul Pererita de pe malul stâng al Prutului, fostul județ Hotin. A absolvit Institutul Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Filologie și Istorie. A debutat în anul 1957 cu o plachetă de versuri pentru copii, urmată de numeroase volume de aceeași factură. În 1968 publică un volum de versuri apreciat de critica literară drept o foarte originală apariție a acelor ani. Trei poeme din volum sunt intitulate: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Brâncuși, iar alte două sunt închinare lui Nicolae Labiș și Marin Sorescu. Asemenea dedicații apar pentru prima oară în lirica basarabeană post-belică. În 1985, în săptămânalul “Literatura și Arta” a

apărut primul text poetic postbelic tipărit în Basarabia cu litere latine, semnat de Grigore Vieru. I s-a acordă cea mai prestigioasă distincție internațională în domeniul literaturii pentru copii: *Diploma de Onoare Andersen*. În același an a apărut volumul de versuri *Rădăcina de foc* la București. În 1989 Grigore Vieru a devenit deputat. În anul 1990, Grigore Vieru a fost ales membru de onoare al Academiei Române. După cucerirera independenței de stat a Republicii Moldova, Grigore Vieru a continuat să militeze pentru idealurile românismului și a publicat numeroase volume în România și Republica Moldova iar poezia sa a fost tradusă în numeroase limbi europene. Grigore Vieru a fost un mare prieten al literaturii române și al scriitorilor români pe care i-a numit întotdeauna *frații săi*. Prin dispariția lui Grigore Vieru, poezia română și literatura pentru copii pierd un autor înzestrat, un scriitor care s-a dedicat cu ardore literaturii sale și limbii în care a creat.

Avancronica la “Passacaglia”.

Anul trecut, centenarul marelui compozitor Sigismund Toduță (1908-1991) a trecut aproape neobservat. În presa „centrală”, vreau să zic. Prin Institutul Cultural Român, la inițiativa încă tânărului pianist Nicolae Dumitru, a avut loc un amplu turneu, desfășurat pe parcursul lui 2008, în cadrul căruia pagini ale creației toduțiene au fost aplaudate de un public entuziast la Lisabona, Madrid, Barcelona, Budapesta, Veneția, iar în decembrie la Roma. Semnificativ, acest final al turneului –, Roma fiind locul unde Toduță a studiat și și-a susținut doctoratul în perioada 1938 – 1940. Despre acest turneu nu a transpirat mai nimic în media dâmbovițeană, ne scrie cu amărăciune, pe e-mail, junele pianist.

Pe Nicolae Dumitru l-am ascultat/cunoscut prima oară la Sala Radio, astă-iarnă, în februarie. Solist de recital, cum își spune. Capabil, în cadrul unui “one-man-show” să motiveze un public cu piese pentru pian scrise acum 50-100-200 ani. La noi, e un (aproape) necunoscut. Deși în carieră a beneficiat de ovațiile publicului bucureștean la recitalurile sale de la Sala Mare a Atheneului Român (2002, 2007) și de la Sala “Auditorium” a Muzeului de Artă (2004). Ovaționat a fost și la Palacio Foz din Lisabona, în decembrie 2007, după interpretarea “Passacagliei” de Toduță alături de alte capodopere ale artei pianistice. O carte de vizită grăitoare, nu? Și totuși, și totuși...

Chiar dacă în CV-ul pianistului sunt apariții scenice dintre cele mai prestigioase (recitalul de la Sala “Bosendorfer” din Viena sau Concertul nr.2 de Rahmaninov cu Filarmonica Academică de Stat din Moscova sunt doar exemple...) nu vom întâlni numele său în programele festivalurilor din București sau din țară. El, pur și simplu, nu

figurează pe lista de preferați a organizatorilor. La întrebarea cine e Nicolae Dumitru, pianistul răspunde singur: un *free-lancer* cu apariții rare, de impact, după care dispare pentru a pregăti următoarele programe.

În februarie 2008, când l-am descoperit din întâmplare, junele oferise publicului bucureștean prima interpretare Radio a Concertului pentru pian și orchestră de Antonin Dvorak. Despre acest concert cronica revistei “Melos” avea să aprecieze, ca “*secret*” al succesului lui Nicolae Dumitru, “*spontaneitatea, sinceritatea deplină, pasiunea cu care el se dedică atât fiecărui detaliu, cât și construcției arhitectonice în ansamblu.*”

În “Diarionews” (Madrid) prezentarea e lipsită de echivoc: “*Nicolae Dumitru este un artist cu calități extraordinare, înfățișând o foarte bogată și minuțioasă tehnică, o amplă varietate de nuanțe și o personalitate învăluitoare.*” Justețea acestor aprecieri, cititorii noștri o pot verifica în scurt, chiar pe 17 martie, când Sala mare a Ate-neului Român va găzdui încă un recital Nicolae Dumitru în care bijuteria toduțiană (“Passacaglia”) va fi în rând cu capodopere ale artei pianistice, cum sunt “Appasionata” de Beethoven și “Fantasia quasi Sonata - Apres une lecture de Dante” de Liszt. Dacă la acestea adăugăm “Sonata în Fa major” de Mozart și “Trei studii-tablou” de Rahmaninov, se pare că vom asista la un veritabil tur de forță. “În care virtuozitatea și dificultățile tehnice – promise cu modestie artistul –, nu trebuie să eclipseze profunzimea gândirii și trăirii muzicale”. Astfel, cu adevărat turneul dedicat centenarului Toduță se va încheia la Atheneul Român din București.

MARIAN DRĂGHICI

Seară de poezie și muzică religioasă la Uniunea Scriitorilor

De Sfântul Nicolae, 2008, editurile *Ara-nia*, din Brașov, și *Platytera*, din București, și-au dat mâna și au oferit unui numeros public, care a umplut Sala Oglinzilor a USR, o remarcabilă “Seară de poezie și muzică religioasă”, lucru mai rar întâlnit într-un asemenea spațiu saturat de ceremonii situate la polul celălalt al sacralității. Cei doi organizatori, tânărul poet Florin Caragiu din București (matematician-teolog) și sonetistul Adrian Munteanu din Brașov, au intuit că în spațiul confesional poezia și muzica sunt la ele acasă și s-au decis să extindă domeniul oficerii prin creație dincolo de zidurile limitative ale bisericii, în liturgia de după liturgie a lumii. Gestul lor poate fi privit și în registru simbolic, în măsura în care cetatea literelor, cum poate fi considerată Uniunea Scriitorilor, a acceptat să se lase “convertită” la imnul de slavă și cântecele creștine (Ion Zubașcu a interpretat vechi pricesne și colinzi din Maramureș), care s-au interferat firesc în acest spațiu, prin excelență al laicității, într-un țesut freatic de sacralitate. Pe de altă parte, e meritul Bisericii majoritare, în plin efort de primenire interioară, după alegerea noului patriarh, că are oameni credibili, cu capacitatea să adune poeți consacrați ca Paul Aretzu, Simona Grazia-Dima, Marian Drăghici, Liliana Ursu, căroră li s-au adăugat poeți mai tineri sau în curs de afirmare, Daniela Șontică (ziaristă la *Jurnalul național*), Laurențiu Ciprian Tudor (Brașov), Dan Cârlea, Monica Patriche (matematician, cadru universitar, cu două cărți de literatură religioasă), Elena Dulgheru (filmologie) ș.a..

Un numeros public, provenind din cercurile apropiate Patriarhiei, dar și din mediul didactic (în sală erau prezenți un

remarcabil profesor universitar de Teologie, dar și cadre didactice venite din țară), a prizat la improvizările actorului misionar Dan Puric, dar a ascultat cu atenție deosebită, mai bine de trei ore, un text elevat și dificil, scris într-un registru mai puțin ortodox, cum este poemul *Ierusalim*, al lui Marian Drăghici, un imn de mari dimensiuni, din *Cartea Psalmilor*, a lui Paul Aretzu, poemele dense ale Simonei Grazia-Dima, din volumul *Dreptul rănii de a rămâne deschisă*, vitalele poeme creștine ale Liliane Ursu, sau alte numeroase texte de facturi foarte diferite, citite de poeți mai tineri. Acest fapt îmbucurător nu este decât un semn că poezia recentă, în căutările ei insistente de recucerire a unei noi audiențe, în această perioadă convalescentă a postmodernității pe care o traversăm, își poate găsi în zona confesională un teritoriu de prospectat. Cu condiția ca lucrurile să nu fie amestecate, valoarea literară să nu facă micul trafic de frontieră cu confesionalul, iar cultele să accepte ideea că Dumnezeu Creatorul este slăvit în cea mai înaltă măsură nu atât de mediocritatea pioasă, cât mai ales de neliniștea deschizătoare de drumuri a creației literare de valoare.

Iar dacă sala s-a ridicat în picioare când remarcabilul trio muzical *Anatoly*, din Brașov, a cântat impecabil rugăciunea domnească *Tatăl nostru*, sau spectatorii și-au făcut cruce la sfârșitul unor vechi pricesne, acestea pot fi luate nu neaparat ca gesturi fundamentaliste, ci care trimit mai degrabă la ideea că – după perioada desacralizantă a modernității, care a mizat pe dezumanizare și demitizare, la toate nivelele esteticii urâtului – publicul larg simte nevoia ca poezia să-și redescopere vocația de sacralitate și înfrumusețare a lumii, pe care a avut-o la origini, reumanizându-și mesajul și tinzând spre redobândirea funcțiilor integratoare ale artei dintotdeauna. (Z.I.)

Cine a fost în realitate Artur Silvestri?

Cel pe care îl știam critic literar la revista "Luceafărul", în ultimii ani mai puțini glorioși de până la Revoluție, s-a retras din viață în dimineața zilei de 30 noiembrie 2008, la vârsta de 55 de ani, și a fost înmormântat la Mănăstirea Pasărea, lăsând în urma sa un mare semn de întrebare. S-a afirmat în critica literară la "Luceafărul" și nu scria deloc rău despre tinerii debutanți, dar și despre poeți de anvergura lui Cezar Ivăescu (prefața volumului său de versuri de la BPT). Lucrurile au început să se tulbure iremediabil când Artur Silvestri a lansat un serial lung și incredibil, prin virulența acuzațiilor împotriva celor de la "Europa liberă", cu informații și detalii atât de uimitoare, încât pentru toată lumea avea să devină clar că ele nu pot proveni decât din arhivele fostei Securități comuniste. Acest serial, căruia i-a dat drumul în ultimii ani ai dictaturii ceaușiste, când Securitatea își consuma ultimele fumigene din arsenal, l-a scos practic pe criticul literar Artur Silvestri din viața literară, după 1989. Dar nu și din viața publică. Dimpotrivă!

Răsturnările spectaculoase din destinul personajului nebulos numit Artur Silvestri (Târnăcop, pe numele său real) sunt aproape o ilustrare didactică a ideii că Securitatea lucra la toate capetele sale de caracatiță activă, decisă să nu piardă, oricât ar fi fost de imprevizibil viitorul. Imediat după 1989, îl regăsim pe virulentul dușman al "Europei libere", atât de bine informatul critic literar Artur Silvestri, reciclat în teologul pios care l-a însoțit pe patriarhul Teoctist în retragerea sa de trei luni la Mănăstirea Sinaia (cea cu călugărul homosexual, recompensat după liniștirea apelor cu stăreția Mănăstirii Cernica, unde a declanșat un scandal zgomotos de presă). După reșezarea liniștii

iliesciene în țara bulversată de evenimentele din decembrie 1989, scăpate câteva zile de sub control, duhovnicul-bodyguard al patriarhului Teoctist își dă un doctorat, într-o universitate obscură din Spania, și un altul, la o universitate și mai obscură din India, după care revine în forță în spațiul public ca ...expert pe noua piață imobiliară din România. În această calitate, își pune pe picioare o rețea mediatică de nișă, *Casa Lux*, care include și o puzderie de publicații utilitare, cu imens succes la gospodinele singuraticе și neconsolate. Dar în această afacere extrem de profitabilă, Artur Silvestri o va scoate în față pe fermecătoarea sa soție, Mariana Brăescu, ziaristă pe vremuri la *Scânteia Tineretului*, în umbra căreia va lucra ani de zile la viitoarele sale proiecte financiare și mediatice.

Artur Silvestri va ieși din nou la vedere, în presa de mare tiraj, după mai mulți ani, cu un look total schimbat, binecunoscuta sa mustață, neagră ca pana corbului, extinzându-se într-o stufoasă barbă teologală, care îi va acoperi toată fața. Îi regăsim imaginea acestei noi identități ilustrând texte extinse din cotidienele *Evenimentul zilei* sau *Libertatea*, unde dă sfaturi de specialitate pentru viitorii investitori în afaceri, în calitate de coordonator al rapoartelor anuale ale *Institutului de Consultanță Imobiliară*, pe care îl conduce. În paralel, își pune pe picioare și extinde rețeaua *Intermundus*, "un întreg imperiu mediatic online", cum spune Mariana Brăescu, cu zeci de publicații sub umbrela bogatei *Asociații Române pentru Patrimoniu* (ARP), care recompensează cu premii anuale inclusiv scriitori pe care nu te-ai fi așteptat să-i regăsești în această zonă. Considerat de emulii săi "istoric al civilizațiilor și promotor cultural cu activitate enciclopedică", Artur Silvestri înființează inclusiv o *Asociație a Scriitorilor Creștini*, care îi ademenește pe mulți creduli, sau veleitari

necompetitivi, majoritatea colaboratorilor extrem de activi ai acestui imperiu parând că provin, după modul asemănător cum scriu, din aceleași laboratoare care pot scoate pe bandă produse standard, cu elemente constante în profilul textual, ușor identificabile.

În tot acest timp, cât a rămas în umbră ca scriitor, nefiind menționat nici măcar în generosul *Dictionar biografic al scriitorilor români* (Aurel Sasu), Artur Silvestri a publicat 14 cărți, la propria editură, desigur, care îi conturează proiectul său mai amplu, numit *România Tainică*, foarte aproape ca tematică și ideologie literară de cărțile lui Pavel Coruț. Între aceste cărți, vom regăsi o monografie dedicată, inevitabil, vieții și activității patriarhului Teoctist, și o alta, intitulată *Modelul "Omului Mare"*, care îl are în centru pe Antonie Plămădeală, fostul mitropolit controversat al Ardealului, în perioada comunistă. Îi prefățează cărțile, sau scriu admirativ despre ele, în publicații underground, nume sonore de talia acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, sau acad. Constantin Ciopraga. Surprinzător de numeroșii colaboratorii ai lui Artur Silvestri anunță în perspectivă proiectul a cel puțin patru voluminoase cărți omagiale, care să strângă mărturii despre dimensiunea "enciclopedică" a finanțatorului lor, pe care îl consideră "fondatorul și sufletul acestei mișcări culturale și patriotice", numită *Rețeaua Culturală ARP*.

Activitatea febrilă și de anvergură a acestei dimensiuni subterane a literaturii române necompetitive ar putea fi, însă, un model de mobilizare solidară și eficientă pentru partea care se consideră reprezentativă și valoroasă a literaturii noastre de azi și de totdeauna. (Z.I.)

BREVIAR EDITORIAL

Clujul gotic, de Lukács József, volum ilustrat cu fotografii de Várdai Levente, Editura Biblioteca Apostrof, 2007, 118 pagini. Albumul include capitole care se referă la: „Lumea stilului gotic”, „Aspecte ale dezvoltării orașului medieval”, „Biserica Sfântul Mihail”, „Biserica și mănăstirea franciscană (fostă dominicană)”, „Biserica reformată din strada Lupului (M. Kogălniceanu)”, „Biserica din Cluj-Mănăștur”, „Statuia Sfântului Gheorghe”.

În ce măsură este reprezentativ Clujul pentru stilul gotic, de ce trebuia făcută această cercetare? Iată motivația autorului: „Dacă în părțile vestice ale Europei construcții care erau create cu elementele specifice stilului gotic au apărut deja în secolul al XII-lea, în Transilvania va fi nevoie de încă un secol și jumătate ca să apară prima construcție gotică, la abația de la Cârța. Atunci când în vestul Europei se construiau deja catedralele de la Paris (începând cu 1163), Laon (1170), Chartres (1195), Magdeburg (1209), Reims (1211), Amiens (1220), Köln (1248), la noi tocmai apărea prima construcție gotică. În compensație pentru această întârziere, am avut parte de stilul gotic mult mai multă vreme. Ajunge să ne gândim la faptul că în Cluj în secolul al XVII-lea se va reconstrui bolta gotică a bisericii reformate.

Epoca stilului gotic a fost deosebit de importantă pentru orașul Cluj. Vom putea constata că în perioada stilului gotic această localitate s-a emancipat la rangul de oraș, făcând eforturi uriașe și ambițioase să se integreze în curentele ideologice și stilistice ale vremii. Putem spune că acest oraș a devenit *orașul-comoară* și *primul oraș al Transilvaniei* în epoca în care stilul artistic dominant era goticul”.

Dicționarul termenilor filosofiei lui D.D. Roșca. (*Român-francez-englez*), Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 2008, 246 pagini. 38 de termeni sunt explicați și traduși, de la cei generali, intrați demult în uzul curent, și cărora nu le mai acordăm prea mare importanță, vezi *Viață, Iubire* (ambii cu referire la sistemul hegelian), *Moarte, Mit, Individ, Popor*, până la termeni specifici filosofiei lui D.D. Roșca: Existența tragică, Tensiune interioară, Mașinism, Totalizare, Atitudine estetică. Lucrarea este opera colectivă a patru doctoranzi ai Universității din Cluj – Ciprian Bota, Ciprian Sonea, Laurențiu State, George State. Traducerea în franceză îi aparține Lianeii Lăpădatu, iar cea în engleză – lui Bogdan Aldea.

Jurnale paralele. Radu Petrescu văzut de un elev al său, de Niculae Vrăsmaș, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008, 284 pagini. Deși nimeni nu e profet în țara lui sau în școala lui, se iscă de multe ori și un revers al acestei atitudini, și atunci avem de-a face cu volume de genul acestuia. O reverențioasă dare de seamă asupra vieții cotidiene a „pălmașului” Radu Petrescu, cel care funcționa la începutul anilor ‘50 ca profesor într-o școală generală din Prundu Bârgăului. O încercare de a găsi, în însemnări de acum 55 de ani, în scrisori, în arhive sentimentale, semne și certitudini ale unor legături ce dau să iasă din sfera afectivului și să intre în cea a spiritului. Iată-l pe scriitorul Radu Petrescu văzut prin ochii lui Niculiță Vrăsmaș, elevul său din clasa a șaptea – „Părul mare, de poet, se revărsa peste gulerul imaculat al cămășii. Zâmbea și mi se părea foarte tânăr. De fapt abia a terminat facultatea acum doi sau trei ani. Oare cum am putut să cred că este aceeași persoană cu G. Călinescu? Desigur, pentru că ne vorbea mereu despre dânsul”. Chiar dacă în ochii dilatați de admirație ai unora dintre copii Radu Petrescu are dimensiuni titanice, e

firesc ca, în paralel, el să se întrebe în ce măsură îl „diminuează” existența anonimă, într-un loc anonim – pe care, iată, poate chiar trecerea scriitorului îl salvează de la anonim – „Singurul lucru pe lume care merită seriozitate este opera. Dacă aș fi știut asta acum zece ani în vară, acum nu m-aș mai fi aflat în Prund. Dar nu regret. Traiecul care m-a adus aici (și nu-i cea mai proastă soluție, la urma urmelor!) are frumusețea și prețul lui, sunt încredințat. Mă regăsesc astăzi în definiția mea. Nimic n-am pierdut. Cezanne a trăit toată viața în fundul unei provincii și nici el n-a fost diminuat”.

Călătoria. Menodramă într-un act, cu două tablouri, de Octavian Onea, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2008, 96 pagini. După volumul *Titus*, premiat pentru debut în teatru de către U.S.R., Asociația Brașov, în 2005, Octavia Onea pune în pagină cu aceeași vervă postmodernistă o minidramă (sau o menodramă). Elucidarea de către judecătorul de instrucție a misterului unei presupuse crime conjugale devine pretext pentru o dibace incursiune în spațiul ploieștean de acum sau de mai demult, cu figurile sale legendare – firoscolul Ovidiu Bogza (profesor de fizică, fratele mai „academicianului” Geo Bogza), Ion Stratan, Grigore Hagiu sau, din alte timpuri, Vlahuță, pictorul Grigorescu și etern viitoarea lui soție –, sau cu poveștile savuroase ce au legături mai strânse ori mai laxe cu moartea pictorului Augustin sau cu volatila depoziție-prohod a văduvei Doina. Un joc al cuvintelor premonitorii sau un deces cauzat de o scurgere de gaz metan? Citiitorul e cel care rămâne să decidă. Volumul este dedicat memoriei lui Laurențiu Ulici.

Înțelegerea tainelor, de Liviu Popescu, TipoMoldova, Iași, 2008, 116 pagini. „Mai mult contemplativ delicat și interiorizat,

nefurat de mari viziuni sau atitudini copleșitoare” – așa era văzut cu 12 ani în urmă poetul de către criticul Mircea A. Diaconu într-o cronică din „Bucovina literară”, din care regăsim un fragment pe coperta a patra a volumului de față. O poezie a cărei unicitate este aceea a sacadării cu orice preț prin înșirarea unor versuri ce conțin câte un unic cuvânt, rar două – și numai prin excepție trei. Fiindcă se folosesc cuvinte mari, aferente unor teme la fel de mari: „construind/ împreună/ o religie/ a euforiei/ după care/ spaima/ nu poate fi/ decât frigul/ de deasupra/ capetelor/ noastre/ cu urme/ de muciuri/ de țigări/ aprinse/ stinse/ pe creier/ în chiar ziua/ când hrana/ noastră/ de bază/ era o simplă/ fereastră/ cu zgârieturi/ adânci/ sub formă/ de colivie.” („Treptele frigului”).

Nu am voie, de Liviu Georgescu, Editura Paralela 45, 2008, 184 pagini. Premiile și cronicile ce vizează cărțile lui Liviu Georgescu s-au îmbulzit, dintr-un motiv sau altul, în anii din urmă, autorul ajungând acum la cel de-al zecelea volum publicat – în țară sau în S.U.A. – în ultimii opt ani, de la debutul din 2000. Membru al Cenaclului de Luni condus de Nicolae Manolescu, Liviu Georgescu a profesat medicina, având acum un cabinet în New York. Volumul de față include grupajele: „Aproape departe”, „Scăpăm pe spirale”, „În cele patru vânturi”. Al. Cistelean notează în postfața sa: „Liviu Georgescu e același poet de scenarii arhetipale care se strevăd acut prin plasa cotidianelor (...), scenariul biografic sare numai decît în scenariul general al evoluției și istoria lumii defilează ca secvențe ale propriei deveniri, amestecată indistinct în cosmologic. Identitatea e palimpsest. (...) Geneza e o poveste, destrămarea – o experiență”.

Orfeu și mașina. Interviu despre condiția omului contemporan, de Nicholas

Catanoy, Criterion Publishing, Cluj-Napoca, 2008, 250 pagini. La doi ani de la finalizarea celor 21 de interviuri incluse în volum, acestea au fost preluate de pe benzile de magnetofon sau de casetofon și au fost traduse de Raluca Vida și Virginia Stănescu. Impactul noilor tehnologii asupra culturii este o temă generoasă (până la saturatie), iar Nicholas Catanoy pune accentul pe faptul că „Scriitorii francezi care au răspuns acestor anchete aparțin unor curente literare foarte pestrițe, de la poetul clasicizant Pierre Emmanuel până la generațiile avangardiste reprezentate de Tel-Quel-istii Denis Roche și Philippe Sollers. Între cei doi poli au fost chestionați romancierii Jean Cayrol, Gilbert Cesbron, (...) Marguerite Duras, dramaturgii Martin Achard și René de Obaldia, eseistii Jean Cau și Jean Ricardou, criticii literari René Etiemble și Roland Barthes, compozitorul (de muzică electronică) și romancierul Pierre Scheffer și omul de știință Jean Fourastié.

Reacțiile acestor autori la problema simbiozei sau a antibiozei dintre cele două culturi au fost uneori rezervate, alteori critice, deseori lapidare, tematica mcluhaniană nefiind prea apetisantă. Din acest motiv, răspunsurile au variat de la optimismul lui Jean Ricardou (*Scrisul trebuie să devină statutul tuturor*) până la pesimismul lui Jean Fourastié (*Artistul nu mai are mare lucru de exprimat*), majoritatea autorilor abordând cu predilecție problemele socio-culturale”.

Evadarea din vid. Studii despre poezia românească de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, de Andrei Bodiu, Editura Paralela 45, 2008, 172 pagini. Câteva zeci de cronici apărute în reviste culturale sunt prinse între copertele acestui volum. Fără să-și propună să revoluționeze canonul poetic românesc, „această carte atrage atenția asupra calității deosebite, în creștere, pe care a avut-o poezia lui Ioan

Moldovan, un optzecist important care nu a fost până acum perceput (...), ca un poet de primă mărime. Sau vorbește despre foarte interesanta evoluție pe care o are, în acest deceniu, poezia lui Ion Pop, perceput în mod evident ca unul dintre cei mai importanți critici contemporani, dar mai puțin ca un poet foarte valoros. Sau sesizează schimbările din poezia Magdei Cârneli, precum și calitatea teoretică a demersului autoarei. Sau accentuează calitatea poeziei lui Constantin Acoșmei, unul dintre cei mai interesanți poeți apăruiți după Revoluție”. Andrei Bodiu declară, cu patetism bine temperat de un acut simț al ierarhiilor valorice: „Am analizat poezia vie, poezia în mers și asta în condițiile în care, iată, în 2008, autori despre care scriam acum câțiva ani nu mai sînt printre noi. După Augustin Pop, ne-au părăsit și Ion Stratan și Ion Chichere demonstrând încă o dată că poezia le supraviețuiește autorilor autentici. Din admirație pentru această artă și cu convingerea lucidă a eternității ei, a faptului că este arta desăvârșită, am scris această carte”.

Eminescu. Negocierea unei imagini – construcția unui canon, emergența unui mit, de Iulian Costache, colecția Critică & Istorie Literară, Editura Cartea Românească, 2008, 370 de pagini. Departate de a fi o carte scrisă cât ai clipi din ochi, lucrarea a avut ca punct de plecare un consistent doctorat și o bursă de cercetare acordată de Centrul Memorial Ipotești. Volumul e prezentat laudativ, pe coperta ultimă, de nume mari: N. Manolescu, Al. Călinescu, Livius Ciocârlie și, bineînțeles, Paul Cornea, conducătorul doctoratului. Dincolo de ***Argument***, regăsim ***Sfidări actuale ale lecturii operelor canonice***, apoi ***Decuparea obiectului*** – cu subcapitole ca: Valorizări negative, Valorizări pozitive, Semioza extraliterară, Oferta operei eminesciene. Structuri de negociere, iar notele și încă 40

de pagini de bibliografie (deosebit de) selectivă completează această lucrare. Chiar dacă despre Eminescu ne părea că deja s-ar fi spus tot, Al. Călinescu punctează de ce aceasta nu este o carte printre altele, interșanjabilă cu oricare alta: „Autorul demonstrează că, în analiza „mitului” Eminescu, trebuie să avem în vedere și istoria receptării operei eminesciene. Cartea se citește cu permanent interes și e plină de idei originale și fertile”.

Fantoma din moară, de Doina Ruști, Editura Polirom, colecția Ego. Proză, 2008, 426 pagini. Într-un sat regătean, Comoșteni, pe aproape de vărsarea Jiului în Dunăre, un învățător, Ion Nicolescu, este – uluitor! – în corespondență cu ministrul instrucțiunii și al cultelor de atunci, de la 1910, Spiru Haret. Întreagă această lume se prăbușește peste câteva decenii, odată cu venirea comuniștilor – insidioasă uneori sau, după caz, brutală în exhibarea puterii noutodobândite. Lumea aristocrației spiritului, ce nu ține cont de distanțe geografice și de ierarhii sociale, se spulberă pornind din mai multe locuri deodată, din toate acele zone labile în care șantajul și lipsa de scrupule a celor ajunși la putere s-au conjugat cu naivitatea colaboratorilor, informatorilor ș.a.m.d. sau cu nevoile de tot felul ale unor oameni alunecați sub vremi. Abia știind să scrie, ei fac totuși, cu creionul chimic sau cu cele pică la îndemână, rapoarte anodine sau malefice, în funcție de “bunăvoința” celui care le citește. Din toată acea lume rămâne, persistentă, vizibilă, în stare să mutilizeze și săucidă, o fantomă – suferința unor oameni, mereu alții.

Doina Ruști se bucură, pe coperta a patra a acestui volum, de prezentările elogioase ale lui Dan C. Mihăilescu, Luminița Marcu, Horia Gârbea, Daniel Cristea-Enache. Și are și de ce se bucura!

EUGENIA ȚARĂLUNGĂ

REVISTA PRESEI LITERARE

OBSERVATOR CULTURAL 452. Săptămânal al „spiritului critic în acțiune”, din 4 decembrie 2008. Redactorul-șef Carmen Mușat ia atitudine radicală, într-un editorial intitulat „Curajul de a fi un om liber” (cel ce semnează această „rubrică” o aplaudă): *«Să recunoaștem: în ultima vreme nu ne-a fost dat să vedem prea multe gesturi de reală demnitate. Într-o țară în care spiritul critic este privit cu mefiență și taxat drept atitudine resentimentară, iar intelectualii publici aflați în proximitatea Palatului Cotroceni își plîng de milă, considerîndu-se persecutați pentru „curajul” de a fi mereu de acord cu președintele statului, refuzul lui Vasile Paraschiv de a primi decorația oferită de Traian Băsescu are efectul unui duș rece. Numit de Vladimir Tismăneanu, într-un articol publicat în Cotidianul în 2006, „eroul autentic al luptei anti-comuniste din România”, Vasile Paraschiv a fost unul dintre puținii români care, înainte de 1989, a avut curajul să protesteze împotriva partidului comunist și împotriva președintelui de atunci, Nicolae Ceaușescu. Un simplu muncitor, care a aderat la partidul comunist, la 18 ani, iar la 40 de ani a renunțat la carnetul de membru de partid, pentru ca doar trei ani mai târziu, în 1971, să fie primul român care a propus înființarea sindicatelor libere în România comunistă, Vasile Paraschiv a fost și a rămas un om liber, în pofida tuturor suferințelor îndurate (vezi interviul luat de Ovidiu Șimonca și publicat în Observator cultural nr. 411 din 21 februarie 2008). Luni seară (1 Decembrie 2008), în fața tuturor celor adunați la Palatul Cotroceni, militantul anticomunist ne-a reamintit ce înseamnă libertatea de gândire și curajul de a spune ceea ce crezi chiar și atunci – sau mai ales atunci – cînd te afli în fața celui mai*

puternic om în stat: „Domnule președinte, vă mulțumesc pentru înalta distincție ce ați hotărît să mi-o acordați astăzi, dar eu sînt obligat să refuz primirea ei de la un comunist, la fel ca toți ceilalți care ne-au condus țara de la Revoluție și pînă azi, împotriva cărora eu am luptat din 1968 și voi continua să lupt pe cale legală și democratică pînă la ultima bătaie a inimii. Eu nu sînt ca un cîine, căruia dacă îi dai o felie de salam el nu mai latră, tace din gură și te lasă să intri în curtea stăpînului și să furi totul. Eu nu vreau de la dumneavoastră, domnule președinte, decorații, bani, funcții etc. Eu vreau dreptatea și adevărul pentru întregul nostru popor, adică exact ceea ce ați promis dumneavoastră poporului nostru în noiembrie 2004 și care pe mine m-a atras ca un magnet, dar din nefericire nu v-ați respectat promisiunea făcută, m-ați mințit și m-ați indus în eroare și pe mine, și întregul nostru popor cu promisiuni pe care nu vi le-ați respectat niciodată”. Adevărată lecție de verticalitate, gestul lui Vasile Paraschiv contrastează puternic cu onctuozitatea oportunistă a celor care se întrec în elogiul la adresa șefului statului, făcîndu-se că nu văd gafele, inconsistența și, nu în ultimul rînd, duplicitatea acestuia. Nu e puțin lucru să rostești un astfel de discurs atunci cînd personalități artistice și culturale, decorate în cadrul aceleiași ceremonii, acceptă distincțiile zîbind sfios și recunoscător. Ar trebui să ne dea de gîndit faptul că oameni ca Doina Cornea sau Vasile Paraschiv, care nu au ezitat, înainte de 1989, să protesteze deschis împotriva regimului comunist (asumîndu-și toate riscurile unui astfel de protest), se arată extrem de critici față de bunele intenții (rămase la stadiul de promisiuni electorale) ale actualului președinte. Oricît de mult s-ar strădui unii dintre partizanii necondiționați ai acestuia să ne convingă de faptul că șeful statului este o

victimă a oligarhiei transpartinice sau că e un curaj să-i spui președintelui, între patru ochi (!), că uneori greșește, oglinda pe care gestul lui Vasile Paraschiv o pune în fața tuturor este incontestabilă. Pentru cine vrea să vadă și să audă, cuvintele lui Vasile Paraschiv oferă, totodată, și o explicație pentru absenteismul masiv de la urne: foarte mulți dintre cei care nu au votat pe 30 noiembrie s-au simțit înșelați în așteptările lor de întreaga clasă politică și, în mod special, de cei cărora le-au acordat acum patru ani încrederea lor. Și, cum dezamăgirea e direct proporțională cu speranța indusă de promisiuni, prezența scăzută la vot spune multe despre refuzul electoratului de a se lăsa din nou amăgit de discursuri ipocrite. Luciditatea fostului disident vine în profundă contradicție cu fanatismul orb al unora dintre corifeii noului cult al personalității (vezi, de pildă, pseudo-analizele penibile semnate de Traian Ungureanu), incapabili să le pretindă politicienilor pe care-i curtează responsabilitate și consecvență.»

O TRECERE ÎN REVISTĂ (presă literară basarabeană)

STARE DE URGENȚĂ 8 / decembrie 2008, „revistă bilunară de literatură, artă și atitudine”, apare la Chișinău, anul I, director Dumitru Crudu, redactor-șef Marius Ianuș. E singura publicație literară de limbă română condusă de „douămiiști” care iese din rând. În sumar: o anchetă despre „Trecutul securist al unor intelectuali” și două interviuri sub titlul „Intelectualii basarabeni față cu KGB-ul din spate”, cu Vladimir Beșleagă și cu Vlad Pohilă („Autorii acelor delațiuni editoriale trec astăzi drept aprigi promotori ai ideilor democratice, europene”), sau „Cenzura în perioada sovietică” (exemplu: Andrei Burac) și „Procesul de

epurare a cărților” (de Liliana Corobca) – toate ne amintesc iar că limba literară română a suferit la fel peste tot în cadrul „lagărului comunist sovietic”. Scrie Angelina Olaru (la ancheta pomenită): „Deși în multe dintre fostele state comuniste demult au fost depășite barierele psihologice în dezbaterile publice în jurul colaborării unor intelectuali cu poliția politică, în R. Moldova aceste dezbateri nici nu au intrat în albia normală. Despre securistica intelectualilor publici din perioada URSS la noi se vorbește în continuare în cercuri restrânse, iar mult discutata lege a lustrăției rămâne a fi doar în stadiul de proiect. Deconspirarea turnătorilor și securiștilor în Basarabia ar fi un proces firesc, în contextul condamnării crimelor comunismului”... Iată subtitlurile la trei dintre cei ce au răspuns la anchetă: Nicolae Esinencu – „Mai bine uităm ce-a fost și rămânem oameni”; Mihai Cimpoi (președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova) – „Trebuie aflat adevărul despre scriitorii securiști”; și Ion Hadârcă (fost membru în „consiliul suprem parlamentar de securitate”): „Este mai bună pocăința în astfel de cazuri” (cu nuanțele: „Să procedăm cu discernământ. Unii intelectuali au colaborat cu poliția politică, crezând că o fac din vocație sau din devotament față de ideile comuniste. Alții au semnat unele documente, fiind puși în situația de a supraviețui prin închisori și prin gulaguri. În asemenea cazuri, această chestiune poate fi iertată”)... Închei cu un fragment din dialogul lui D. Crudu, care întreabă („În Uniunea Scriitorilor de la Chișinău, în perioada sovietică, se spune că ar fi existat mulți securiști”) cu Vladimir Beșleagă, care răspunde: „Desigur. șefii de cadre de pe atunci erau oameni verificați de organele speciale și puși în aceste funcții. Pe câțiva i-am cunoscut. Uniunea nu avea dreptul să-

i refuze. Până și șoferii noștri de la Uniunea Scriitorilor erau trimiși de organele secrete speciale. Aceste lucruri se pare că se întâmplă și în prezent. În fiecare colectiv din instituții se plantează asemenea indivizi. Printre scriitori erau dintre cei care întocmeau rapoarte. De asta a și spus P. Lucinschi că, dacă vom deschide arhivele securității, noi vom rămâne fără intelectuali. Ei raportau pentru că li se cerea și, ca membri de partid, erau obligați s-o facă. Foarte puțini intelectuali nu erau implicați în asemenea fapte rușinoase". Vom rămâne fără... scriitori? Ce mică e lumea asta de limbă română, colaboraționistă...

SUD-EST, 3 / 2008. Apare la Chișinău. Redactorul-șef Valentina Tăzlăuanu, în „Intelectualul și puterea” (o citez, încercând să înțeleg din interiorul „Republicii Moldova” cum e privită despărțirea de disidentul Alexandru Soljenițin, laureat Nobel; „unii spun că e cel mai important scriitor dat de literatura rusă în secolul XX”, scrie Valentina Tăzlăuanu): *«În realitate, dincolo de ideile sale paseiste privind formele de organizare administrativă a statului, dincolo de slavofilia sa, tot mai pronunțată odată cu trecerea anilor, Soljenițin n-a fost perceput niciodată drept un patriot veritabil al țării sale. Îi lipsea damful de revanșă imperială, pe gustul și pe măsura multora dintre compatrioții săi, fie ei intelectuali sau oameni de rînd. și era parcă mai predispus spre concesi. Nu a admis oare, și în ce ne privește, posibilitatea eliberării din “îmbrățișarea frățească”, de vreme ce ne simțim “atît de atrași” de România? Atmosfera politică intoxicată de spiritul restaurației, eforturile de revenire la presupusele valori pierdute ale fostului regim bolșevic și ale fostului imperiu,*

“strîngerea șuruburilor” ca metodă încercată de intimidare sînt semnele clare ale reculului după aproape douăzeci de ani de tentative de liberalizare a unei societăți deloc pregătite încă pentru asta, obișnuite să fie luată din scurt și condusă cu o mînă forte. Din aceeași garnitură face parte și adorația pentru “iubiții conducători”, mai vechi sau mai noi (vezi zvonurile privind intențiile de canonizare a lui Stalin de către biserica ortodoxă rusă), persecutarea și compromiterea sistematică a liderilor opoziției, controlul presei, războiul declanșat de curînd de către Rusia împotriva Georgiei, care a pus în gardă toată comunitatea internațională, declarațiile belicoase cu care conducătorii și diplomații ruși se afișează astăzi la tribune sau frazeologia politicianistă obsesivă vizavi de interesele teritoriale și de nevoia imperioasă, ținînd aproape de irațional, a “adunării teritoriilor” avute cîndva în posesie». Din interviul cu Serafim Saka, semnificativ intitulat „Atunci partidul, acum gașca!” (pliat pe întreaga viață literară românească, neapărat și din România): „Într-un regim totalitar totul era cenzurat. Cred însă că cenzura comunistă putea fi mai puțin totalitară, dacă scriitorii ajunși șefi depuneau mai puțin zel ideologic atunci când trebuiau să aprecieze scrisul colegilor”. Altceva, Șerban Foarță ne readuce în memorie un poem al lui Vladimir Streinu, intitulat „Texte”, scris în 1959 (proletcultismul se încheia cu un asemenea poem?), îi redau începutul: „Cît vād ochii, texte, texte... / Numai viață abia mai este. // Ceru-n noapte-i text de stele / Cu majuscule-ntre ele, / Iar de ceară, pusă-n zare, / Stă pecete luna mare. // Codru-și scrie textul verde, / Dar și sensul lui se pierde, / Ca o fugă, e și nu e, / Prin hugeac, de capră șue”... „Texte”!

CONTRAFORT 10 / 2008. Revistă lunară, octombrie, director Vasile Gârneț. Aceași Valentina Tăzlăuanu, critic de teatru, într-un interviu: „Proasta remunerare, diminuarea prestigiului profesiei de actor nu au darul de a antrena în această activitate dificilă foarte mulți oameni de talent... Strict vorbind, ceea ce mă dezamăgește cel mai mult în teatrul nostru de azi, un fenomen vizibil de fapt și în alte arte, sunt proporțiile nepermis de mari ale amatorismului ce prinde teren în scenă. În mod ciudat (sau mai degrabă logic?) libertatea, nelimitată, de creație este privită adesea ca o rampă de lansare a veleitarilor de care n-am dus lipsă niciodată în teatru. Lucrurile se înlănțuiesc”... Ca în România? Dinspre dramaturgi: „Canoanele sunt trecătoare. După o perioadă de exerciții libere, în linia unei scriituri parodice, grotești sau marcate de un virulent caracter pamfletar, cu care ne-au obișnuit dramaturgii ultimelor două decenii, am observat, de exemplu, în unele texte scrise de autori tineri, exponenți ai unui alt context cultural, o întoarcere la forme de realism, psihologism sau teatru-document, care se credeau la un moment dat depășite”. În alt plan, Vitalie Sprînceană: «Deliciul literar (și nu doar) al lunii octombrie este, fără îndoială, în Franța, vestea atribuirii Premiului Nobel pentru Literatură pe anul 2008 lui Jean-Marie Gustave Le Clézio. Noutatea a declanșat un proces firesc de narcisism literar al francezilor, revigorând

pentru ceva vreme mitul „excepției culturale”. Cel de-al 14-lea Nobel literar francez a venit oarecum pe neașteptate. Nu-i vorba, Hexagonul are în fiecare an câțiva favoriți în chiar prima linie, dar „ignorarea” lor, pe cât de firească și legitimă, intră cumva în scenariul autovictimizării generale practicate la Paris. Nobelizarea lui Le Clézio i-a uimit pe francezii înșiși»...

SEMN 3 / 2008. Apare la Bălți, redactor-șef N. Leahu. Număr dedicat „burții literare”, intitulat „Personajul mănâncă” – mănâncă și mai ales bea. Celor interesați și neștiutori, le citez aici din „Retro-bahicele” lui Eugen Lungu: «țap (se trage din germană, ca și „țal!”, care înseamnă „să plătim!”, sau „chelner”, mai adecvat „pivnicer”)... Un banc ingenios definea culmea geneticii: să încrucișezi o capră de tăiat lemne cu un țap de bere». Sau: «țoi... E un pahar lung și subțirel... Al. Ciorănescu afirmă cu toată seriozitatea că „țoi” vine de la „puțoi”, abreviat fără îndoială din motive de decență». Sau „Cinzeacă”. Dacă spui „O cinzeacă!”, ai în vedere 50 de grame (inițial era 50 de dramuri, un dram făcea 3,23 grame în Moldova, deci $3,23 \times 50 = 161,5$ grame), dar DEX-ul nostru crede că are legătură cu paharul moldovenesc denumit „sângeapă” (sânge+apă) și autorul se întreabă: „La ce-o fi făcând aluzie?”.

LIVIU IOAN STOICIU